

Ἄν σοῦ φανεῖ χρήσιμο αὐτὸ τὸ βιβλίο,
ἀγόρασέ το στὴν ἔντυπη μορφή του.

ΑΣΚΗΤΙΚΗ

ELPENOR IN *print*

information: www.elpenor.org

© Γιώργος Βαλσάμης, 2020

Γιώργος Βαλσάμης

Ἀσκητική

Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ

ELPENOR

Ἀθήνα 2020

Περιεχόμενα

Πρόλογος	10
Ἀρχές τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ (σχεδιάγραμμα)	19
Μαρτῖνος τῆς Τούρ	23
Ἰερώνυμος	26
Ρουφῖνος	27
Μελανία	28
Αὐγουστῖνος	28
Ὀνοράτος	31
Κασσιανός	33
Πατρίκιος	33
Βασίλειος καὶ Κασσιανός — τὰ κείμενα	35
Οἱ ρητὲς ἀναφορὲς στὸν Βασίλειο	49
Ἀσκητικὴ θεμελίωση	61
Α') Μ. Βασίλειος	61
1. Ἐχθρὸς εἶναι ὁ μικρὸς ἑαυτός — Προοίμια τῶν Ὁρων	61
2. Προοίμιο τῆς Ὑποτύπωσης	69
Β') Ἰωάννης Κασσιανός	71

Τὸ ἔνδυμα	73
ἽΩρες προσευχῆς	111
Κοινοβιακοὶ θεσμοὶ	139
Ἵποδοχή, δοκιμασία, ἄσκηση	139
Ὁ Ἵγούμενος	163
Ἵξομολόγηση	172
Κοινοκτημοσύνη	176
Ἵπιτίμια	183
Φαγητό	193
Ἵπηρεσίες	202
Χαρακτήρας τοῦ ἀσκητικοῦ βίου	205
Ταπεινοφροσύνη	205
Πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ	210
Ἵπακοή	217
Κοινοβιάτες καὶ ἐρημίτες	224
Ἵπίλογος — μία καρδιά, μία ψυχή	248
Συντμήσεις – Βιβλιογραφία	263
Α΄. Βασίλειος καὶ Κασσιανός	263
Β΄. Συλλογές πηγῶν	264
Γ΄. Ἴλλες πηγές καὶ μελέτες	264

*Ἡ ἀγάπη γὰρ τὸν Θεὸν δὲν διδάσκεται. Ὅπως δὲν μᾶς
ἐμαθε κανεῖς νὰ χαιρόμαστε μὲ τὸ φῶς ἢ νὰ ἐπιθυμοῦμε
τὴ ζωὴ ἢ νὰ ἀγαπᾶμε ἐκείνους ποὺ μᾶς γέννησαν ἢ μᾶς
ἀνάθρεψαν, τὸ ἴδιο ἢ πολὺ περισσότερο ἢ μάθησι τοῦ
Θείου πόθου δὲν ἔρχεται ἀπὸ ἔξω.*

M. Βασίλειος

Πρόλογος

Μοιάζει εϋλογη επίκριση ὅτι ὁ μοναχισμὸς δὲν ‘προβλέπεται’ στὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅτι εἶναι μιὰ ἐπινόηση μεταγενέστερων περιόδων, ὅμως ἡ χριστιανοσύνη δὲν προέρχεται ἀπὸ ἓνα βιβλίο — ἡ σχέση μὲ τὸν Χριστὸ ἐμπνέει τὰ κείμενα, τὰ σύμβολα καὶ τοὺς θεσμούς.¹ Ἄν σήμερα ὑπάρχει χριστιανισμὸς, δὲν εἶναι ἐπειδὴ γιὰ αἰῶνες πιστεύουμε σὲ ὀρισμένες διηγήσεις ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔχουμε ἐδῶ καὶ τώρα ζωντανὴ σχέση μαζί Του.

Ἡ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας ἢ ἐνὸς χωριοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ πραγματοποιεῖ ἀποκλειστικὰ ὅσα προβλέπονται σὲ κάποιο βιβλίο, καὶ νὰ ἐκτυλίσσει πανομοιότυπα γιὰ αἰῶνες καὶ χιλιετίες, ἢ ἔστω μόνο γιὰ μία ἡμέρα. Νέες ἰδέες καὶ νόμοι χρειάζονται, συνήθειες ἀναπτύσσονται καὶ ἐγκαταλείπονται, ἐπιθυμίες ἀναδύονται, ἐπιμένουν, ἀλλάζουν, χάνονται, καὶ στὴν ἐνότητα δὲν χρειάζεται παρὰ μόνο ὅ,τι δημιουργεῖται νὰ συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀρχές καὶ νὰ μὴν εἰσάγει ἀσυναρτησία. Σωστὸ θὰ ἦταν τὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ μοναχισμὸς προσβάλλει τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα, ἂν παραβαίνει ἀρχές ποὺ διατυπώνονται ἤδη στὴν Βίβλο. Σημαντικὸ ἐπίσης θὰ ἦταν τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ μοναχισμὸς ἢ καὶ συνολικὰ ὁ χριστιανισμὸς ἀντιτίθεται σὲ πιὸ ἀληθινὰ κριτήρια, θρησκευτικὰ ἢ μὴ.

Ὁ μοναχισμὸς ἀπομακρύνει ἀπ’ ὅ,τι συνήθως θεωρεῖται εὐτυχία: οἰκογένεια, καριέρα, φήμη, ἐξουσία, περιουσία, καταξίωση, γιὰ τὸν μοναχὸ δὲν εἶναι ἰδανικὰ καὶ μποροῦν νὰ γίνουν μεγάλες πνευματικὲς παγίδες. Ἡ νοοτροπία αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸν χριστιανὸ ἐν γένει, δὲν προσιδιάζει στοὺς μοναχοὺς, ὅμως συχνὰ ὁ χρι-

---

¹ Βλ. ὅσα γράφω στὸ κεφ. “Σπουδαιότητα τῆς Βίβλου”, *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 25 κ.έ.

στιανισμὸς γίνεται ἀποδεκτὸς μόνο ἂν κατάντησε ‘ἀνώδυνος’, ζωὴ ἀγίων ποῦ θαυμάζουμε ἀπὸ μακριὰ καὶ μὲ τὸ ἀζημίωτο, θρησκευτική διακόσμηση ποῦ σπάει τὴν μονοτονία τῆς καθημερινότητας μὲ τὰ γραφικὰ καὶ νόστιμα ἔθιμά της, μεταφυσικὴ πηγὴ μιᾶς ἠθικῆς ποῦ ἐμποδίζει τὴν ἀπελπισία καὶ διευκολύνει τὴ λαχτάρα γιὰ δύναμη, κ.λπ.

Οὐσία τοῦ μοναχισμοῦ εἶναι ὁ προσανατολισμὸς στὸν Θεὸ μόνο, ὅπου ἀνανεώνονται χωρὶς νὰ ἔχουν ζητηθεῖ ὅλες οἱ ὑπόλοιπες σχέσεις, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ κάθε σκοπὸς ποῦ μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει κανεὶς στὸν βίον του. Ἡ οὐσία τοῦ μοναχισμοῦ ἀνακοινώνεται στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ ἀποτελεῖ τὴν καρδιά της:

Ἄγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ πρώτη ἐντολή. δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.²

Ὅμοιότητα τῆς δευτέρας ‘ἐντολῆς’ εἶναι ὅτι ἀφορᾷ ἐξίσου τὸ πρὸ σημαντικό, ὅμως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πρώτη χωρὶς τὴν ἐκπλήρωση τῆς ὁποίας ματαιώνεται. Πῶς πρέπει νὰ νοηθεῖ ἡ σχέση τῶν δύο; Ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ἀξία τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον;

Εἴ τις ἔρχεται πρὸς με καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς

---

² *Ματθ. 22, 37–39. Βλ. ἐπίσης Ματθ. 16, 24: εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι. Μάρκ. 10, 21: ὅσα ἔχεις πώλησον καὶ δὸς πτωχοῖς καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι.*

ἀδελφούς και τὰς ἀδελφάς, ἔτι τε και τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, οὐ δύναται εἶναι μου μαθητής.³

Πῶς γίνεται ἡ μία ἐντολὴ νὰ ἐξαιρεῖ τὴν ἀγάπη τοῦ πλησίον και ἡ ἄλλη νὰ τὴν ἀναιρεῖ μέχρι μίσους; Ποιὸς εἶναι πλησιέστερος ἀπὸ τοὺς γονεῖς, τὸν σύζυγο, τὰ παιδιά, τὰ ἐγγόνια, τὰ ἀδελφία; Τὸ κλειδί τῆς ἐξηγήσεως κρατάει ἡ κτητικὴ ἀντωνυμία ‘ἑαυτοῦ’: δὲν μισεῖς τὸ ἐγγόνι σου ἐπειδὴ βρίσκεται στὴν ἐξῆς ἡλικία ἢ ἐπειδὴ εἶναι παιδί παιδιοῦ, τὸ μισεῖς ὡς δικό σου. Πατέρας ἢ μητέρα, παιδί ἢ ἐγγόνι, ὅταν ὁ συγγενὴς εἶναι δικός σου δὲν εἶναι πλησίον, κι ἂς εἶσαστε μαζί κάθε μέρα, κι ἂς τὸν γνωρίζεις δεκαετίες, κι ἂς σὲ ἔχει φροντίσει κι ἂς τὸν ἔχεις φροντίσει.

“Ὅπως εἶναι φανερό, ἡ εἰδοποίησις αὐτὴ τοῦ Χριστοῦ τινάζει στὸν ἀέρα τὴν οἰκογένεια. Ὅμως δὲν γίνεται νὰ γλυτώσω ἀπὸ τέτοια παγίδα χωρὶς νὰ γλυτώσω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου: μισῶ τὴν οἰκογένεια ὡς δική μου, σημαίνει ἔχω τὴν ἴδια διάθεσις πρὸς ὅλους, στὸν βαθμὸ πού και οἱ ἴδιοι ἀνταποκρίνονται. Σκοπὸς τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἶναι νὰ ἀποκτήσω ἐχθρότητα γιὰ τοὺς δικούς μου ἀλλὰ νὰ πάψουν νὰ εἶναι δικοί μου, νὰ ἀγαπήσω ὅλους ὅσο ἐκείνους, οὔτε λιγότερο οὔτε περισσότερο, νὰ ἀποκτήσω μῖσος γιὰ τὴν μεροληψία.

Ὁ μέσος πιστὸς ἔχει τὸν Θεὸ σὰν κάποιον πού προστατεύει τὶς ἐπιθυμίες του. Ἐκεῖ ἀρχίζει και τελειώνει ἡ ἀξία τῆς θεότητος, ἐκεῖ ἀποβλέπουν λειτουργίες, τάματα, προσευχές, ὅλο τὸ ‘θρησκευτικὸ καθῆκον’ πού ἐπιτρέπει στὸν ‘εὐσεβῆ’ νὰ αἰσθάνεται πὼς ἔχει δικαίωμα νὰ ζητάει τὸ ἓνα και τὸ ἄλλο. Ὅσο ὑποχωρεῖ ὁ Θεὸς ἐργαλεῖο τόσο ἀναδύεται ἡ πραγματικότητα, και τότε μπο-

---

³ Λουκ. 14, 26. Βλ. ἀκόμη ὅσα γράφω στὸ κεφάλαιο “Ἄς σκεφτοῦμε τὴν γαμήλια Ἀκολουθία”, Στοιχεῖα, σ. 103 κ.έ., και στὸ κεφάλαιο “Ἀξίες τοῦ γάμου”, Κιβωτός, σ. 81 κ.έ.

ρεῖς νὰ γνωρίζεις τοὺς πραγματικούς δικούς σου, ἀκόμη κι ἂν δὲν τοὺς συνάντησες οὔτε μία φορά, ἐπειδὴ μοιράζονται μαζί σου τὴν ἴδια συναίσθηση τοῦ Ἱεροῦ. Ἔτσι ἀγαπᾶς καὶ τοὺς συγγενεῖς μὲ ἓνα διαφορετικό τρόπο, ὄχι μόνο ἐπειδὴ εἶναι γεμάτοι ἀπὸ τὸν Θεὸ ὅπως ἓνα σκυλάκι ἢ ἓνα δέντρο, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔχουν, ἂν ἔχουν, ἐπίγνωση τῆς θείας παρουσίας καὶ ἐνότητα μὲ τὴν θεία βούληση.

Ὅπως σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἔτσι καὶ σ' αὐτὸ ἔχουμε διδάσκαλο τὸν Κύριο. Διότι καὶ ὁ ἴδιος πολλές φορές ἐγκατέλειψε τοὺς κατὰ σάρκα οἰκείους Του. Καὶ ὅταν ἄκουσε ἀπὸ μερικούς τὴν εἰδοποίηση, ἢ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ζητοῦσί σε, ἀμέσως ὁ καλός μας Διδάσκαλος μᾶς ὑπέδειξε τὸ 'ἀπαθὲς μῖσος', ἀπαντῶντας,⁴ *μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου εἰσὶν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*⁵

Τὸ εὐαγγελικὸ μῖσος γιὰ τοὺς συγγενεῖς σημαίνει τὸ ὕψος ἀπ' ὅπου φαίνεται ὁ Λόγος τῆς σχέσης μαζί τους. Γνωρίζοντας τὸν Λόγο βεβαιώνομαι ποιὸς μὲ ἀγαπάει καὶ ποιὸν ἀγαπᾶω μέσα ἀπὸ τοὺς ἴδιους καὶ μὲ ὅποιοδήποτε τρόπο, ὅποτε ὅλη ἡ προσοχὴ στρέφεται στὸν Λόγο. Διαφορετικὰ ἢ αὐτογνωσία γίνεται ἀδύνατο νὰ ολοκληρωθεῖ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἑαυτὸ διαστρέφεται, ὁ ἄλλος ὡς δεύτερος ἑαυτὸς κρίνεται μὲ νοσηρὰ μέτρα, γοητεύει ἢ ἀπογοητεύει γιὰ κατώτερους λόγους, καὶ ποτὲ δὲν ἀρκεῖ.

Ἡ οὐσία τοῦ μοναχισμοῦ δὲν ἀφορᾷ τοὺς μοναχοὺς ἀλλὰ καθέναν στὸν βαθμὸ πὸς θέλει νὰ μεγαλώσει τὴν ἐπαφή του μὲ τὰ πράγματα. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεση αὐτῆ, ὁ μοναχὸς μοιάζει νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν 'κοσμικὸ' βίο ἀδίκως. Ἄν ὅλα συμφέρι νὰ

---

⁴ Βλ. *Ματθ.* 12, 47–50.

⁵ *Κλιμαξ* Γ' 19.

αναπτύσσονται στη ζωντανή σχέση με τον Χριστό, τί εξυπηρετεί ή φυγή στο μοναστήρι; Το ερώτημα αυτό συνοψίζει ό,τι πιο εύλογο μπορεί να ειπωθεί 'έναντίον' του μοναχισμού, και το εγείρουν ήδη οι μεγάλοι Έλληνες Πατέρες, χωρίς να απορρίπτουν αλλά και ένθαρρύνοντας την αναχώρηση, είδοποιώντας τους μοναχούς να μη λησμονούν ότι το 'επάγγελμά' τους δεν είναι αναγκαίο και δεν οδηγεί σε καμμιά ιδιαίτερη τελειότητα. Ίσως στενοχωρήσει όσους επικριτές του μοναχισμού νοιάζονται για την χριστιανική ουσία ή την κοινωνική φύση του ανθρώπου, όμως ο μοναχισμός πραγματοποιεί ακριβώς μια συμμόρφωση με την ανθρώπινη φύση και μια οικειοποίηση της χριστιανικής ουσίας, καλλιεργώντας πιστότητα στις χριστιανικές αρχές — στις ίδιες ακριβώς αρχές, σύμφωνα με τις όποιες όμολογείται ότι το μοναστήρι δεν φέρει τον άνθρωπο εγγύτερα στον Θεό απ' όσο ο 'κοσμικός' βίος.

Στην χριστιανοσύνη δεν υπάρχει αξία ανώτερη από την ατομική έλευθερία — ούτε αν ή πίστη. Με την έλευθερία του και κρίνοντας τις επιθυμίες του και τους τρόπους με τους όποιους τις ικανοποιεί, μπορεί καθέννας να ζημιώσει τον έαυτό του ή να τον ώφελήσει. Από σεβασμό στην ατομική έλευθερία ή Έκκλησία, έστω με καθυστέρηση και απρόθυμα, αποφάσισε να αναμιχθεί στο ζήτημα του γάμου εύλογώντας τον με μια Άκολουθία και αποδίδοντάς του την αξία Μυστηρίου, μολονότι επί αιώνες τον θεωρούσε 'κοσμική' υπόθεση που δεν την αφορούσε ιδιαίτερα. Κάτι παρόμοιο έγινε με τον μοναχισμό. Αναχωρητισμός υπάρχει στην αρχαία Ελλάδα,⁶ στο αρχαίο Ίσραήλ επίσης, και εμφανίζεται ήδη στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, γρήγορα φθάνοντας στην ίδρυση οργανωμένων κοινοβίων. Η Έκκλησία αποδέχθηκε τον μοναχισμό από σεβασμό στην ατομική έλευθερία, χωρίς να τον θεωρεί ούτε αναγκαίο ούτε άχρηστο. Όποιος ακολουθεί την μονα-

---

⁶ Βλ. όσα γράφω στους *Αρχαίους Έλληνες*, σ. 225 και 230 κ.έ.

χική όδó δέν κατευθύνεται σέ μιá ανώτερη τελειότητα απρόσιτη για τούς υπόλοιπους, απλώς προσφέρει στον έαυτό του τόν τρόπο πού πιστεύει ότι τόν βοηθάει νά ξεπεράσει τίς αδυναμίες του και νά φθάσει στον κοινό προορισμό όλων όσοι θέλουν νά μεγαλώσουν τήν έπαφή τους μέ τήν πραγματικότητα, νά έρθουν σέ επίγνωση τοῦ Θεοῦ και νά αποκτήσουν οικειότητα μαζί Του.

*

Μέ τόν Βασίλειο και τόν Κασσιανό προσεγγίζει κανείς τίς αρχές τῆς οργανωμένης άσκησης σέ ανατολική και δυτική χριστιανοσύνη, όταν ó 'άγγελικός βίος' αποκοτόσε συστηματική μορφή. Έφόσον οί πρώτες Έκκλησίες ήταν έλληνικές και οί πρώτοι αιώνες τῆς χριστιανοσύνης ανήκουν ούσιαστικά στην ιστορία τοῦ Έλληνισμού,⁷ εἶναι φυσικό για τόν μοναχισμό επίσης νά προκύπτει ως στοιχείο τοῦ έλληνικοῦ πολιτισμοῦ, άπ' όπου υίοθετεῖται στην λατινική Δύση και έπειτα σέ άλλες παραδόσεις, κάθε φορά προσαρμοζόμενος στην φύση έποχών και περιοχών, αποκτώντας λιγότερο ή περισσότερο διαφορετικές μορφές. Μέ τόν Βασίλειο και τόν Κασσιανό αναγνωρίζονται δυνατότητες τῆς άσκησης και μάλιστα πρωταρχικές, πού ενδιαφέρουν όχι μόνο για μιá έγκυκλοπαιδική αποτίμηση αλλά για τήν διαμόρφωση προσωπικών κριτηρίων ζωής. Ποιά εἶναι ή πιθανή παιδαγωγική τους δύναμη σήμερα, σέ ποιό βαθμό οί εισηγήσεις αυτές άφοροῦν και αυτοτελώς τίς Έκκλησίες και καθένα προσωπικά, πέρα από τήν ιστορική τους σπουδαιότητα και τήν μεγαλύτερη ή μικρότερη 'ένσωμάτωσή' τους σέ σημερινούς άσκητικούς τρόπους, άπ' όπου έξακολουθοῦν νά έχουν ενεργό παρουσία; Ήδη ή απλή σύγκριση τών ποιο-

---

⁷ Βλ. όσα γράφω στο κεφ. "Οί πρώτοι χριστιανοί", *Οί Αρχαίοι Έλληνες*, σ. 17 κ.έ.

τήτων και ἡ διαπίστωση σχέσεων ἢ ἀποστάσεων, θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσει καὶ ἀλλιῶς τὴν κατανόηση, ὑποδεικνύοντας διαφορὰς σὲ ὀλόκληρες νοσοτροπίες, ἀπ' ὅπου δυνατότητες περίσκεψης καὶ ἀναθεωρήσεων. Αὐτὸ ἀκούγεται τώρα ἀφηρημένο ἀλλὰ θὰ γίνει στὴν πορεία κατανοητὸ μὲ λεπτομέρειες καὶ θὰ φανεῖ ἡ σπουδαιότητά του.

Ὁμολογεῖται πὼς “ἡ ἐπίδραση τοῦ Μ. Βασιλείου στὴν ἀσκητική γραμματεία τῆς Δύσης εἶναι συχνὰ δύσκολο νὰ προσδιοριστεῖ μὲ βεβαιότητα”.⁸ Στὴν περίπτωσις ἐπίσης τῆς ἐπίδρασης στὸν Κασσιανό, ἂν ὑπάρχουν σχέσεις, κάτι ποὺ θὰ δοῦμε ἀρκετὰ ἀναλυτικά, ποτὲ δὲν ἀποκλείουν τὸ ἐνδεχόμενο ἀπλῶν συμπτώσεων ἢ ἐξαρτήσεων ἀπὸ κοινὴ πηγὴ.⁹ Ὁ Βασίλειος ἐν τέλει μοιάζει μὲ φάντασμα ποὺ περιφέρεται στὸ ἔργο τοῦ Κασσιανοῦ χωρὶς νὰ τὸ ἔχει δεῖ κανεὶς πραγματικά.¹⁰ Ὅμως ἤδη κάτι τόσο σημαντικὸ ὅσο ἡ ὀρολογία ἐπιτρέπει μιὰ πρώτη ἔγκυρη εἰκόνα.

Στὰ ἔργα ἐκεῖνα τοῦ Βασιλείου ποὺ ἀπευθύνονται κυρίως σὲ μοναχοὺς, δὲν θὰ βρεθεῖ πουθενὰ ὁ ὅρος *μοναχός!* Οἱ σχετικοὶ ὅροι *μονάζειν* καὶ *μοναστικὸς* χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἐπικριθοῦν καὶ ἀπορριφθοῦν. Καὶ ἂν πράγματι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης οὐσιαστικὰ ἀπηύθυνε τοὺς ἀσκητικὸς Ὅρους του στὸ σύνολο τῆς

---

⁸ Βλ. Ledoyen, “Saint Basile dans la tradition...”, σ. 30.

⁹ Τὸ ἴδιο ἀλλοῦ. Ὁ Lorenz, γιὰ παράδειγμα, συγκρίνοντας τὰ *Instituta monachorum* μὲ τὴν ἀσκητικὴ τοῦ Αὐγουστίνου βρῆκε ὁμοιότητες, χωρὶς νὰ ἀποδείξει ἄμεση ἐξάρτηση, καὶ ἐν τέλει τίς ἀπέδωσε σὲ κοινὲς πηγές, στὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴν ὅλη παράδοσις τῆς χριστιανοσύνης. Βλ. R. Lorenz, “Die Anfänge des abendländischen Mönchtums im 4. Jahrhundert”: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 77 (1966), σ. 1–61, ὅπου παραπέμπει ὁ Ledoyen, ὁ.π., σ. 38.

¹⁰ Συνοπτικὴ καταγραφὴ τῆς σχετικῆς ἔρευνας βλ. εἰς Ledoyen, ὁ.π., σ. 38–39.

Ἐκκλησίας, θὰ φαινόταν ἴσως εὐλογία ἢ ἀποσιώπηση τοῦ μονάζειν καὶ τῶν σχετικῶν, θὰ ἀπαιτοῦσε ὅμως πολὺ προσεκτικὴ ἐξήγηση ἢ ρητὴ ἀπόρριψή τους. Πῶς γίνεται σὲ ἀσκητικὰ ἔργα τέτοιας ἔκτασης ὅπως εἶναι οἱ Ὅροι κατὰ πλάτος καὶ κατ' ἐπιτομήν, τὸ μονάζειν καὶ τὰ παράγωγά του νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀποκλειστικῶς γιὰ νὰ ἐπικριθοῦν;

Τίς οὖν οὐκ οἶδεν, ὅτι ἡμερον καὶ κοινωνικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ μοναστικὸν οὐδὲ ἄγριον; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἴδιον τῆς φύσεως ἡμῶν, ὡς τὸ κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ χρήζειν ἀλλήλων καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὁμόφυλον.¹¹

Εἶναι φανερό, καὶ θὰ ἀναδειχθεῖ μὲ ἱκανὰ στοιχεῖα, ὅτι προηγεῖται συνειδητὴ ἀπόφαση τοῦ Βασίλειου νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη νοστροπία τῆς Ἐκκλησίας, συμβουλευόντας τὴν χριστιανοσύνη νὰ καταργήσει τίς ἐρημιτικὲς μορφές τῆς ἀσκήσης, παρὰ τὸ ὑψηλὸ προσηγούμενο τοῦ Μ. Ἀντωνίου, μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ὁποίου εἶχε συνταχθεῖ ἐμπνέοντας τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση μιὰ μορφὴ οἰκουμενικοῦ κύρους ὅπως ἦταν ὁ Μ. Ἀθανάσιος. Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξε ὁ κύριος ὀργανωτὴς τοῦ ἀναρχοῦ καὶ ταλαιπωρούμενου ἀπὸ γνωστικὲς καὶ μεσσαλιανικὲς τάσεις μοναχισμοῦ στὴν Μικρὰ Ἀσία, καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἰδρυτὴς “τοῦ ὀλοκληρωμένου καὶ αὐθεντικοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος στὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία”,¹² ἀναιρῶντας τὸ ἐρημιτικὸ πρότυπο καὶ ἐξηγῶντας πῶς ἡ ἀσκητικὴ ἐπιλογή δὲν εἶναι μιὰ εἰδίκευση ἀλλὰ ἀφορᾷ τὴν Ἐκκλησία στὸ σύνολό της.

---

¹¹ ΚΠ γ'.

¹² Βλ. Mendieta, “Le système cénobitique..., σ. 69, καὶ ἐπίσης Gain, *L'Église de Cappadoce...*, σ. 138 κ.έ.

Ἀρχές τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ (σχεδιάγραμμα)

Τὸ ζήτημα τῆς γένεσης τοῦ μοναχισμοῦ ἔχει προκαλέσει πολλή συζήτηση. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Κασσιανοῦ μοιάζει ἀρκετὰ μὲ ὀρισμένες σύγχρονες εἰκασίες, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ὁ μοναχισμὸς ὀφείλεται στὴν ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὸ τέλος τῶν διωγμῶν. Ὅμως ἂν ὁ μοναχισμὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸς βίος, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Κασσιανός, θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ προκύψει ὡς ἀρνητικὸ φαινόμενο. Συνεπέστερα καὶ ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει ἄλλοτε πὼς ἡ ἀσκητικὴ ἀναχώρηση, ἀκόμη κι ἂν δευτερογενῶς περιέχει μιὰ ἀρνητικὴ πλευρά, πρωταρχικὰ συνδέεται μὲ τὴν ζωὴ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας μὲ θετικὸ τρόπο. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας στὸν ὁποῖο δὲν φαινόταν παράδοξο νὰ ὑπάρχει χριστιανικὸ κοινόβιο τὸν πρῶτο αἰῶνα μ.Χ., ὅταν ὡς τέτοιο περιέγραφε τὴν κοινότητα τῶν Θεραπευτῶν. Ὁ Εὐσέβιος δὲν προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ ἱστορικὰ ἐρείσματα γιὰ τὸν μοναχισμὸ τῆς ἐποχῆς του, διότι ὅταν σχολίαζε τὴν μαρτυρία τοῦ Φίλωνος τὸ κοινοβιακὸ συγκρότημα τοῦ Παχωμίου δὲν ὑπῆρχε.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν Πολύκαρπο περιέχει ἔχνη τῆς διαμόρφωσης ἰδιαίτερης ἀσκητεύουσας τάξης. Μάλιστα ὅσοι ἐπέλεξαν τὴν ὁδὸ αὐτὴ φαίνεται ὅτι συχνὰ θεωροῦσαν τὸν ἑαυτό τους ἀνώτερο τοῦ ἐπισκόπου.¹³ Ὁ Εἰρηναῖος συνδέει τὴν ἱερατικὴ μὲ τὴν ἀποστολικὴ καὶ τὴν ἀσκητικὴ ιδιότητα ὅταν περιγράφει τοὺς Ἀπόστολους ὡς ἀσκητὲς ἐπειδὴ ἐγκατέλειψαν τὶς κοσμικὲς συγγένειες γιὰ τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ.¹⁴

---

¹³ Βλ. Ἰγνατίος, *Πρὸς Πολύκαρπον* 5.

¹⁴ Βλ. Εἰρηναῖος, *Κατὰ αἰρέσεων* 4, 8, 3.

Δὲν εἶναι μικρὴ ὅμως οὔτε ἡ σημασία τῶν Μαρτύρων. Στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνάτιου ὁ θάνατος θεωρεῖται ὁδὸς ἐλευθερίας ποὺ ὀδηγεῖ στὸν Χριστό.¹⁵ Στὸν Εἰρηναῖο ἀναδεικνύεται οὐσιῶδες χριστιανικὸ γνῶρισμα τὸ μελετᾶν ἀποθνήσκειν.¹⁶ Ἦδη τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰγνάτιου, σύμφωνα μὲ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στὸν Χριστὸ καὶ τὸν νεανίσκο ποὺ νόμιζε ὅτι ἀναζητοῦσε τὴν τελειότητα, ὁ μοναχισμὸς ἔπρεπε ὅπωςδὴποτε νὰ εἶναι ἐκούσιος.¹⁷ Ὅταν ἀκόμα οἱ χριστιανοὶ συλλαμβάνονταν, βασανίζονταν, θανατώνονταν, δὲν θὰ περίμενε κανεὶς θεσμοθετημένη ἀφοσίωση στὸν πόλεμο νοερῶν δαιμόνων. Καὶ πάλι, ἤδη μὲ τὸν Ὁριγένη, προκύπτει ἡ διάκριση μεταξὺ ἐν φανερωῶ καὶ ἐν κρυπτῶ Μαρτυρίου.¹⁸

Ὁ Ἰερώνυμος, στὴν περίφημη ἀσκητικὴ ἐπιστολὴ 22 πρὸς τὴν Εὐστόχιο, τονίζει τὴν σημασία τοῦ Τερτυλλιανοῦ, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Δάμασσοῦ καὶ τοῦ Ἀμβρόσιου γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ, ἐπιμένοντας γιὰ εὐνόητους λόγους στὴν δυτικὴ παράδοση. Στὴν ἐπιστολὴ 127, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἰερώνυμου στὴν σπουδαιότη-

---

¹⁵ Βλ. Ἰγνάτιος, *Πρὸς Ρωμαίους*, 3, 4, 6, 8.

¹⁶ Βλ. Εἰρηναῖος, *Ἀποσπάσματα* 11. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ τόσο εὐστοχος καὶ σημαντικὸς αὐτὸς ὅρος προέρχεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα.

¹⁷ Βλ. Ἰγνάτιος, *Πρὸς Πολύκαρπον* 5.

¹⁸ Βλ. Ὁριγένους, *Εἰς μαρτύριον προτρεπτικός* 21. Σύμφωνα μὲ τὸν Loveren (“Once again: ‘The Monk...’, σ. 537, σημ. 20), Origen was the first to apply this image to the ascetic life. Γιὰ τοὺς μοναχοὺς ὡς ἀθλητὲς τοῦ Χριστοῦ, βλ. Malone, *The monk and the martyr...*, σ. 69 κ.έ. Εἰδικότερα γιὰ τὸν Βασίλειο βλ. ὁ.π., σ. 77 κ.έ., καὶ γιὰ τὸν Κασσιανὸ σ. 85 κ.έ. Κανένα ἀπὸ τὰ παραδείγματα τοῦ Malone γιὰ τὸν Βασίλειο δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀσκητικά του. Οἱ ἀναφορὲς τοῦ Κασσιανοῦ στὴν εἰκόνα τοῦ ἀθλητῆ εἶναι πολὺ περισσότερες, μάλιστα ὅταν ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὀκτὼ κύρια ἀμαρτήματα.

τα πού εἶχαν γιά τήν διαμόρφωση τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ οἱ μεταβάσεις ἀνατολικῶν στήν Δύση καί δυτικῶν στήν Ἀνατολή μέ ἀφορμή τίς ἀρειανικές ἐριδες, προϋποθέτει ἤδη ζωντανή δυτική ἀσκητική παράδοση.

*

Τοὺς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες ἡ ἄσκηση σέ Ἀνατολή καί Δύση ἐκφραζόταν ἰδιωτικά, μέ τήν παρθενία, τήν προσευχή, τήν φιλάνθρωπία καί τήν νηστεία, χωρίς νά ἐγκαταλείπεται ἡ πόλη, οὔτε κἀν ἡ οἰκογένεια.¹⁹ Περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰῶνος συνηθιζόταν ἡ ἀπομάκρυνση λίγο πῖο ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς πόλης ἢ τοῦ χωριοῦ. Ὁ Μ. Ἀντώνιος πέρασε καί ἀπὸ τὰ δύο στάδια.²⁰ Στὴν Δύση φαίνεται πὺς ἡ ἄσκηση ἐξακολούθησε λίγο περισσότερο μέ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ ὁποῖος οὔτε στήν Ἀνατολή δὲν ἐγκαταλείφθηκε τελείως. Ὁ ἴδιος ὁ Βασίλειος δὲν ἐντάχθηκε σὲ κοινόβιο, ἀσκήτευε ἰδιωτικά σὲ ἰδιόκτητο χῶρο, ἐπιζητοῦσε τὴν συντροφιά τοῦ φίλου του Γρηγόριου Θεολόγου, ἀποφάσισε μόνος του τὸ ἀσκητικό του πρόγραμμα...

Στὴν Ρώμη τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος, γιά ἓνα νέο ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς ἦταν ἰδιαιτέρως ὑποτιμητικὸ νά ἀδιαφορήσει γιά τὰ κοσμικὰ πράγματα, ὅποτε ἡ ἀναχώρηση συνέβαινε κατὰ τὸ δυνατὸν ἀθόρυβα.²¹ Ὅμως μετὰ τίς ἐπαινετικές πληροφορίες τοῦ Μ. Ἀθανασίου γιά τὸν Ἀντώνιο καί τὸν Παχώμιο, οἱ ὧς τότε περιφρονούμενοι ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία ἀσκητὲς πῆραν μεγαλύτερη δύναμη. Τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἀθανάσιος ἔγραφε τὸν *Βίο*

---

¹⁹ Βλ. Butler, "St. Anthony".

²⁰ Βλ. Μ. Ἀθανάσιος, *Βίος Μ. Ἀντωνίου*, PG 26, 844.

²¹ Βλ. Ἱερώνυμος, *Ἐπιστ.* 22.

τοῦ Μ. Ἀντωνίου, τριάντα περίπου χρόνια μετὰ τὴν ἴδρυση τοῦ πρώτου κοινοβίου ἀπὸ τὸν Παχώμιο, εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζονται στὴν Ρώμη τὰ πρῶτα μοναστήρια²² καὶ ἀπλώθηκαν σὲ ὅλη τὴν Ἰταλία.²³ Ὁ πάπας Σίξτος ὁ 3ος ἴδρυσε ἀνδρῶο μοναστήρι στὸν ἅγ. Σεβαστιανὸ ad catacumbas. Τὸ μοναστήρι τῆς ἁγίας Ἀγνῆς στὴν Ρώμη ἰδρύθηκε περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος.²⁴ Γνωρίζουμε, ἐπίσης, δύο γυναικεῖα μοναστήρια, ἓνα στὴν Μπολόνια καὶ ἓνα στὴν Βερόνα.²⁵

Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τοῦ Εὐσέβιου, ἐπισκόπου VerCELLI, ὁ ὁποῖος ἔκανε πράξη τὴν ἐνότητα μεταξὺ ἱερωσύνης καὶ ἄσκησης ποὺ προέβαλε ὁ Εἰρηναῖος, συγκεντρώνοντας κοντὰ του κληρικούς οἱ ὁποῖοι διαβίωναν ἀσκητικά, *ut esset in ipsis viris contemptus rerum et accuratio levitarum*.²⁶ Ὁ Εὐσέβιος ἔζησε ἐξόριστος στὴν Σκυθόπολη τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸ 355 ὡς τὸ 362, ὅπου γνώρισε τὶς ἀσκητικὲς συνήθειες τῆς Ἀνατολῆς. Ὁμοίαι ἔδρασε ὁ Ἀμβρόσιος.²⁷ Μοίρασε τὴν περιουσία του στοὺς φτωχοὺς, νήστευε, ἀγρυπνοῦσε προσευχόμενος. Ὁ Ἀμβρόσιος ὑποστήριξε ἓνα ἀνδρῶο μοναστήρι στὴν εἴσοδο τῶν Μεδιολάνων καὶ ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ. Ἡ ἐπίδρασή του ἦταν τόσο μεγάλη

---

²² Βλ. Μ. Ἀθανάσιος, *Βίος Μ. Ἀντωνίου*, PG 26, 835.

²³ Βλ. Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 289.

²⁴ Ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Ρώμης προέρχεται ἐπίσης ὁ Κανὼνας τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Στεφάνου. Συντάχθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ ἐπιστρέφει σὲ ἀρχαιότερες παραδόσεις. Βλ. *Règles Monastiques...*, σ. 25.

²⁵ Βλ. Hamman, “Western Monasticism”, σ. 26.

²⁶ Βλ. *Breviar. Romanum, die 16 Decemb.* εἰς Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 289.

²⁷ Βλ. Lawless, *Augustine of Hippo...*, σ. 42.

ὥστε τὸν κατηγορήσαν πὼς θὰ μείωνε τὸν πληθυσμὸ τῆς Αὐτοκρατορίας.²⁸ Ὁ Ἱερώνυμος πιστεύει ὅτι κανένας ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας ὡς τότε δὲν εἶχε μιλήσει καλύτερα ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιο γιὰ τὴν παρθενία.²⁹

Τὸν βίον τοῦ ἀσκητῆ καὶ τοῦ κληρικοῦ συνδύαζε ἐπίσης ὁ Παυλῖνος. Καταγόταν ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένεια τῆς Ἀκουϊτανίας καὶ ὑπῆρξε κυβερνήτης στὴν Καμπανία. Περὶ τὸ 409 ἐξελέγη ἐπίσκοπος στὴν Νόλα.³⁰ Ὁ ἴδιος ὀνόμαζε τὸν ἑαυτό του *monachum*, καὶ τὴν κατοικία του *monasterium*.³¹ Τόνιζε ἰδιαίτερος τὴν ἀρετὴ τῆς πτωχείας.

Μαρτῖνος τῆς Τούρ

Ὁ Ἰλάριος, ἐπίσκοπος Poitiers, παρέμεινε στὴν Ἀνατολὴ ἀπὸ τὸ 356 ὡς τὸ 360. Γιὰ ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐδῶ, ἐκτιμήθηκε πολὺ καὶ εἶναι γνωστὸς ὡς δάσκαλος καὶ προστάτης τοῦ Μαρτίνου, πρώτου μεγάλου ἀσκητῆ στὴ Δύση καὶ ἐπισκόπου τῆς Τούρ. Ὁ Μαρτῖνος γεννήθηκε στὴν Παννονία ἀλλὰ ἀπὸ μικρὴ ἡλικία ἔζησε στὴν Ἰταλία. Σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχαῖο βιογράφου του Σουλπίκιου Σεβῆρου, σὲ ἡλικία δέκα ἐτῶν ἐντάχθηκε στὴν τάξη τῶν κατηχομένων καὶ περὶ τὸ 327, δώδεκα ἐτῶν, θέλησε νὰ ἀκολουθήσει τὸν ἐρημιτικὸ τρόπο. Ἐνα αὐτοκρατορικὸ διάταγμα τὸν ἀνάγκασε νὰ ὑπηρετήσει στὸν ρωμαϊκὸ στρατό. Βαπτίστηκε περὶ τὸ 337, καὶ μετὰ ἀπὸ δύο περίπου ἔτη ἀναζήτησε τὴν βοήθεια τοῦ Ἰλάριου στὸ Πουατιέ. Ὁ Ἰλάριος προσπάθησε νὰ τὸν χειροτονήσει διάκονο καὶ τε-

---

²⁸ Βλ. Loughlin, “St. Ambrose”.

²⁹ Βλ. Ἱερώνυμος, *Ἐπιστ.* 22.

³⁰ Βλ. Löffler, “St. Paulinus....”

³¹ Βλ. Lienhard, *Paulinus of Nola...*, σ. 152.

λικὰ ὁ Μαρτῖνος δέχθηκε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐξορκιστῆ. Μετὰ ἀπὸ λίγο ἔφυγε γιὰ τὴν Ἰλλυρία σὲ ἱεραποστολικὸ ἔργο. Ἡ μητέρα του βαπτίστηκε χριστιανὴ ἀλλὰ οἱ συμπατριῶτες του τὸν ἐδιώξαν. Ἀποσύρθηκε σὲ κελλι κοντὰ στὸ Μιλάνο ὅπου ἀντιμετώπισε τὴν ἐχθρότητα τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Αὐξεντίου καὶ ἀποσύρθηκε ὡς ἐρημίτης στὴν νῆσο Γαλλινάρια. Περὶ τὸ 360, ὅταν ὁ Ἰλάριος ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν ἐξορία, ὁ Μαρτῖνος πῆγε πάλι στὴ Γαλατία καὶ ἀσκήτευσε στὰ περίχωρα τοῦ Πουατιέ, στὸ Ligugé, συγκεντρώνοντας γύρω του πολλοὺς μαθητές. Τὸ 371 χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος τῆς Τούρ, ἀλλὰ συνέχισε νὰ ζεῖ ἀσκητικὰ, ἀκόμη καὶ νὰ φοράει τὰ ἴδια ταπεινὰ ἐνδύματα.³² Συχνὰ ἀσκήτευε σὲ κελλι κοντὰ στὴν ἐκκλησία του, ὅμως τὸν ἐπισκέπτονταν πολλοὶ μαθητές, γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκε νὰ ἰδρῦσει νέο ἐρημητήριον, στὸ Marmoutier, περίπου δύο μίλια ἔξω ἀπὸ τὴν Τούρ. Καὶ πάλι συγκεντρώθηκαν κοντὰ του πολλοὶ σὲ ἀτομικὰ κελλιὰ, ἀπ' ὅπου δημιουργήθηκε ἓνα σύστημα σὰν τὴν ἀνατολικὴ Λαύρα. Ὑπῆρχε κοινοκτημοσύνη καὶ ἀπαγορευόταν τὸ ἐμπόριο. Δὲν ἀσκειτο ἄλλη τέχνη ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀντιγραφὴ χειρογράφων τὴν ὁποία ἀναλάμβαναν οἱ νεώτεροι ἐνῶ οἱ μεγαλύτεροι ἀφοσιώνονταν στὴν προσευχὴ. Ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς αἰγυπτιωῆτες, κανεὶς δὲν ἐγκατέλειπε τὸ κελλι τοῦ παρὰ μόνον γιὰ τὴν κοινὴ προσευχὴ. Ἔτρωγαν ὅμως μαζί, σύμφωνα μὲ τὸ κοινοβιακὸ πρότυπο. Ἀπὸ τὴν κοινότητα αὐτὴ προῆλθαν ἀργότερα πολλοὶ ἐπίσκοποι. Ὁ Μαρτῖνος ἀνέπτυξε μεγάλη ἱεραποστολικὴ δράση, κυρίως στὴν ὑπαιθρο ὅπου ἀκόμα ἦταν μεγάλη ἡ ἰσχὺς τοῦ παγανισμοῦ. Κατέστρεφε ἐθνικὰ ἱερὰ καὶ στὴ θέση τους ἴδρυε ναοὺς καὶ μοναστήρια.³³ Ἡ ἐπίδραση

---

³² Βλ. Σουλπίκιος Σεβῆρος, *Vita Martini* 10.

³³ Βλ. Σουλπίκιος Σεβῆρος, *Vita Martini*, καὶ ἄρθρο “Μαρτῖνος” εἰς, *ΘΗΕ* 8, Ἀθῆναι 1966, σσ. 780–782. Βλ. ἐπίσης Lawrence, *Medieval Monasticism*, σ. 13–14.

ποῦ ἄσκησε ὁ *Βίος* τοῦ Μαρτίνου μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν ἐπίδραση ποῦ ἄσκησε ὁ *Βίος* τοῦ Ἀντωνίου, καὶ ἀποτελέσει πρότυπο τῶν μεσαιωνικῶν ἀγιολογικῶν κειμένων.³⁴ Δὲν ἔμεινε ἄγνωστος οὔτε στὴν Ἀνατολή. Ἦδη ὁ Σωζομενὸς ἀναφέρεται στὸν Μαρτῖνο ἀντλῶντας πληροφορίες ἀπὸ τὸν *Βίο*, ἐνῶ θεωρεῖται πιθανὸ ὅτι ἔχει ὑπάρξει μετάφραση στὰ ἐλληνικά, ὅπου θὰ πρέπει νὰ στηρίχθηκε ὁ ἐλληνικὸς *Βίος* τοῦ Μαρτίνου, κείμενο τοῦ ὀγδοοῦ ἢ ἐνάτου αἰῶνος.³⁵

Μετὰ τὸν Ἀντώνιο, τὸν Ἀθανάσιο καὶ τὸν Μαρτῖνο οἱ ἀσκητὲς ἔγιναν δημοφιλεῖς καὶ στίς εὐγενεῖς τάξεις τῆς Δύσης. Ἀρχίζουν συστηματικὲς ἐπισκέψεις δυτικῶν στοὺς ἀσκητικὸς τόπους τῆς Ἀνατολῆς καὶ στὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἰδρύονται δύο δυτικά μοναστήρια στὴν Ἱερουσαλήμ, ἓνα ἀνδρῶο καὶ ἓνα γυναικεῖο. Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἱερώνυμου, “τώρα ὑπάρχουν σοφοί, ἰσχυροὶ καὶ εὐγενεῖς ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἀλλὰ κυρίως μεταξὺ τῶν μοναχῶν”.³⁶ Ἀπὸ τὴν περίφημη οἰκογένεια τῶν Ἀνικίων, μὲ ρίζες στίς ἡμέρες τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, προερχόταν ὁ Πετρώνιος, γυιὸς τοῦ Ἀνίκιου Πετρώνιου Πρόμπου, ἑπαρχοῦ τοῦ πραιτωρίου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀσκητὴς πρὶν ἐκλεγεῖ ἐπίσκοπος τῆς Μπολόνια. Ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια καταγόταν ὁ Βενέδικτος καὶ ὁ Μέγας Γρηγόριος.³⁷ Εὐγενεῖς ὑπῆρχαν μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Μαρτίνου, πρὸς εὐγενεῖς χῆρες καὶ παρθένους ποῦ ἀκολούθησαν τὸν ἀσκητικὸ βίον ἀπευθύνει πολλές ἐπιστολὲς μὲ πνευματικὲς ὁδηγίες ὁ Ἱερώνυμος. Στὸν κύκλο τοῦ Ἱερώνυμου ἀνῆκαν καὶ οἱ συμπατριῶτες του Μπόνοςος, Ρουφῖνος καὶ Χρωμάτιος. Ὁ Χρωμάτιος προΐστατο σὲ ἀνδρῶο μοναστήρι

---

³⁴ Βλ. Hamman, “Writers of Gaul”, σ. 540–1.

³⁵ Βλ. Dekkers, “Les traductions grecques...”, σ. 203–4.

³⁶ Βλ. Ἱερώνυμος, *Ἐπιστ.* 24.

³⁷ Βλ. Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 293.

στήν Ἀκυληΐα. Στὸν ἀσκητικὸ κύκλο τῆς Ἀκυληΐα ἀνήκε ἐπίσης ὁ Ρουφῖνος ἀπὸ τὸ 368 ὡς τὸ 373, ὅποτε ἀναχώρησε στὴν Ἀνατολή.³⁸

Ἱερώνυμος

Τὸ 373 ὁ Ἱερώνυμος ἀκολούθησε τὸν Εὐάγριο Ἀντιοχέα στὴν Ἀνατολή. Ἀσκήτευσε περίπου δύο ἔτη (375–377) στὴν ἔρημο τῆς Χάλκης νοτιοδυτικὰ τῆς Ἀντιόχειας³⁹ καὶ μετὰ χειροτονήθηκε πρεσβύτερος.⁴⁰ Γύρω στὸ 382, στὴν Ρώμη, ὁ Ἱερώνυμος ἔπεισε τὴν Μαρκέλλα νὰ μετατρέψει τὸ σπίτι της σὲ κοινόβιο. Ὁ ἴδιος μαζί μὲ τὴν Πάουλα ἐπέστρεψε στὴν Ἀνατολή τὸ καλοκαίρι τοῦ 385. Πῆγε στοὺς Ἁγίους Τόπους, κατόπιν στὴν Αἴγυπτο καὶ τέλος στὴν Βηθλεέμ. Μὲ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῆς Πάουλα ἰδρύθηκαν δύο δυτικὰ μοναστήρια, ὅπου ἐκείνη καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἐπρόκειτο νὰ ἀσκητεύσουν ὡς τὸ τέλος τοῦ βίου τους.⁴¹

Γύρω στὸ 370 μεταφράστηκε γιὰ δεύτερη φορὰ στὰ λατινικὰ ὁ *Βίος* τοῦ Μ. Ἀντωνίου, ἀπὸ τὸν Εὐάγριο Ἀντιοχέα. Ἦδη στὰ πρῶτα ἀσκητικά του χρόνια (375–377) ὁ Ἱερώνυμος συνέγραψε τὸν *Βίο* τοῦ Παύλου. Στὸ διάστημα μεταξύ 386 καὶ 390 χρονολογεῖται ἡ συγγραφή τοῦ *Βίου* τοῦ Ἰλαρίωνος, πνευματικοῦ πατέρα τοῦ Ἐπιφάνιου Σαλαμίνας.⁴² Γύρω στὸ 390 ὁ Ἱερώνυμος συνέγραψε

---

³⁸ Βλ. Gribomont, “The translations...”, σ. 247.

³⁹ Βλ. Saltet, “St. Jerome”.

⁴⁰ Βλ. Gribomont, “The translations...”, σ. 214.

⁴¹ Βλ. Lawrence, *Medieval Monasticism*, σ. 15.

⁴² Gribomont, “The translations...”, σ. 237.

τὸν βίο τοῦ Μάλχου.⁴³ Καὶ οἱ τρεῖς *Βίοι*, ὅπως καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Εὐστόχιο, μεταφράστηκαν στὰ ἑλληνικὰ ἤδη ζῶντος τοῦ συγγραφέως.⁴⁴ Μετὰ τὸν θάνατο τῆς Πάουλα τὸ 404 ὁ Ἱερώνυμος μετέφρασε στὰ λατινικὰ τὸν Κανόνα τοῦ Παχώμιου, ἐπιστολές, καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ παχωμιανοῦ κύκλου.⁴⁵ Ἡ Εὐστόχιος, κόρη τῆς Πάουλα, κοιμήθηκε τὸ 419. Ὁ Ἱερώνυμος τὸ 420. Εἶχε ζητήσει νὰ ταφεῖ κοντὰ στὶς δύο ἀσκήτριες.

Ρουφῖνος

Ὁ Ρουφῖνος ἔμεινε στὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τὸ 373 ὡς τὸ 380 καὶ μετὰ ἐγκαταστάθηκε στὸ Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν, ὡς τὸ 397, κοντὰ στὴν Μελανία τὴν πρεσβύτερη, εὐγενοῦς καταγωγῆς Ρωμαία ἢ ὁποῖα 22 ἐτῶν ἔχασε τὸν σύζυγό της. Ἡ Μελανία εἶχε ἐπισκεφθεῖ καὶ τὴν Νιτρία, ὅπου συνάντησε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Ρουφῖνο.⁴⁶ Ὁ Ρουφῖνος ἐπέστρεψε στὴν Ρώμη τὸ 397 καὶ συνέχισε στὴν Ἀκυλγία τὸ 399. Γύρω στὸ 403 μετέφρασε κεφάλαια τοῦ Εὐάγριου Ποντικοῦ *Πρὸς τοὺς μοναχοὺς καὶ Πρὸς παρθένον*, καὶ ἀκόμη τὴν *Ἱστορία τῶν Μοναχῶν τῆς Αἰγύπτου*. Πρὶν ἀπὸ αὐτὰ ὅμως, καὶ πρὶν ἀφοσιωθεῖ σὲ μεταφράσεις τοῦ Ὠριγένη, προσέφερε στὸν δυτικὸ μοναχισμό τοὺς Ὅρους τοῦ Μ. Βασιλείου (397). Τὸ λεγόμενο *μικρὸ ἀσκητικὸ* διασώζει πρῶιμη μορφή τοῦ ἔργου. Ὁ Βενέδικτος γνώρισε τὴν ἀσκητικὴ τοῦ Βασιλείου στὴν μετάφραση αὐτή.

---

⁴³ Ἀπὸ τίς ἐπιστολές του σημαντικὲς γιὰ τὸν μοναχισμό εἶναι οἱ 22, 130, 46, 79, καὶ κυρίως οἱ 14, 58 καὶ 122.

⁴⁴ Βλ. Dekkers, "Les traductions grecques...", σ. 205.

⁴⁵ Βλ. Gribomont, "The translations...", σ. 218.

⁴⁶ Βλ. Lawrence, *Medieval Monasticism*, σ. 14.

Μελανία

Ἡ Μελανία ἡ νεώτερη, ἐγγονή τῆς φίλης τοῦ Ρουφίνου, καὶ ὁ σύζυγός της Πινιανός, ἴδρυσαν στὴν Ταγάστη, γενέτειρα τοῦ Αὐγουστίνου, δύο μοναστήρια, τὸ ἓνα μὲ 80 ἀσκητὲς καὶ τὸ ἄλλο μὲ 130 ἀσκήτριες. Ἡ Μελανία ἀντέγραφε χειρόγραφα καὶ μάλιστα μὲ ἰδιαίτερη δεξιότην καὶ ταχύτητα, ὅπως σημειώνει ὁ Αὐγουστίνος.⁴⁷ Ὁ σύζυγός της ἔγινε κηπουρός. Ἐμειναν ἐκεῖ 7 ἔτη καὶ μετὰ ἔφυγαν γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Κατέληξαν στὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου χώρισαν. Ἡ *Λαυσαϊκὴ ἱστορία* πληροφορεῖ πὼς ὁ Πινιανός ἐντάχθηκε σὲ κοινότητα τριάντα ἀσκητῶν καὶ συνέχισε ὡς κηπουρός.⁴⁸ Ἡ Μελανία, πὺ ἀκόμη δὲν εἶχε φθάσει τὰ τριάντα, ἔμεινε 14 ἔτη σὲ κελλιὶ στὸ Ὄρος τῶν Ἑλαιῶν. Ἐπειτα ἴδρυσεν καὶ κοινόβιο μὲ 90 ἀσκήτριες.⁴⁹ Ὁ ἐλληνικὸς *Βίος* τῆς Μελανίας θεωρεῖται ἀρχαιότερος τοῦ λατινικοῦ.⁵⁰

Αὐγουστίνος

Μετὰ τὴν βάπτισή του ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιο τὸ 387, τὸ καλοκαίρι τοῦ 388 ὁ Αὐγουστίνος μοίρασε τὴν περιουσία του στοὺς φτωχοὺς καὶ ἀναχώρησε μὲ φίλους καὶ τὸν γιὸ του στὸ πατρικὸ του κτῆμα ἀκολουθῶντας ἓνα ἀσκητικὸ πρόγραμμα.⁵¹ Ἡ ζωὴ του ἐκείνη τὴν περίοδο θυμίζει τὴν συνάσκησιν Βασιλείου καὶ Γρη-

---

⁴⁷ Βλ. Αὐγουστίνος, *Ἐπιστ.* 225 (Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 316).

⁴⁸ Βλ. Παλλάδιος, *Λαυσαϊκὴ* 121 (Montalembert, *ὁ.π.*, σ. 317).

⁴⁹ Βλ. Montalembert, *ὁ.π.*, σ. 317.

⁵⁰ Βλ. Dekkers, “Les traductions grecques...”, σ. 206.

⁵¹ Βλ. Portalié, “Life of St. Augustine....”

γορίου στὸν Πόντο. Ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται τὸ ἔργο *Περὶ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας*, ὅπου διατυπώνεται ἡ διάκριση μεταξὺ νοερᾶς ἡσυχίας καὶ νωχέλειας, καὶ ἀκόμη τὸ ἔργο *Περὶ τῶν ἡθῶν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ τῶν ἡθῶν τῶν Μανιχαϊστῶν*. Τὸ πρῶτο ἔργο ἔχει μεταφρασθεῖ στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Πρόχωρο Κυδῶνη.⁵² Τὸ 391 ὁ Αὐγουστῖνος χειροτονήθηκε πρεσβύτερος μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Βαλερίου Ἰππῶνος, μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ ὁποῖου ἴδρυσε δεύτερο κοινόβιο.⁵³ Στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴ στὴν Ταγάστη ὡς τὴν ἀνοδο στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο συνετάχθη τὸ ἔργο *Περὶ διαφόρων ἐρωτημάτων*, τὸ ὁποῖο περιέχει ἀπαντήσεις σὲ ζητήματα ποὺ ἔθεταν ἀσκητές. Τὸ 396 χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Ἰππῶνος, καὶ παρέμεινε στὸ ἀξίωμα αὐτὸ τὰ ἐπόμενα 34 χρόνια, ὡς τὴν κοίμησή του τὸ 430. Περὶ τὸ 397 ἔγραψε τὸν ἀσκητικὸ του Κανόνα, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν χρησιμοποίησε τὸν ὄρο αὐτὸ γιὰ κανένα ἔργο του.⁵⁴ Ὁ λεγόμενος Κανόνας τοῦ Αὐγουστίνου εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τῆς Δύσης καὶ ὅπως σημειώνει ὁ Lawless, “ὄχι μόνο δὲν ἀποτελεῖ ἓνα ἄψυχο κείμενο τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος ἀλλὰ [...] ἐμπνέει περισσότερα ἀπὸ 150 χριστιανικὰ κοινόβια σήμερα”.⁵⁵

Ὡς ἐπίσκοπος ὁ Αὐγουστῖνος συνέχισε νὰ ζεῖ ἀσκητικά, καὶ μάλιστα διέταξε τοὺς κληρικούς του νὰ πωλήσουν τὴν περιουσία τους καὶ νὰ δώσουν τὰ χρήματα στοὺς φτωχοὺς ἢ τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ κοινόβιο τοῦ ὁποῖου προΐστατο ἀναδείχθηκε σχολὴ Ἐπισκόπων καὶ Ἡγουμένων. Ὁμοίαν δράση ἀνέπτυξε ὁ Εὐσέβιος Vercelli καὶ ὁ Ἀμβρόσιος ἀλλὰ μὲ τὸν Αὐγουστῖνο γίνεται ἀκόμη πιὸ συνειδητῆ,

---

⁵² Βλ. Dekkers, “Les traductions grecques...”, σ. 207.

⁵³ Βλ. Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 330.

⁵⁴ Βλ. Lawless, *Augustine of Hippo*, σ. 60 καὶ 123.

⁵⁵ Βλ. ὁ.π., σ. xii.

ὅπως δείχνει καὶ ἡ ἔκφραση *monasterium clericorum*.⁵⁶ Ἡ ὑποστήριξη τοῦ μοναχισμοῦ ἀπὸ Πατέρες ὅπως ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Αὐγουστῖνος ἔχει ἀκόμη μεγαλύτερη ἀξία ἂν σκεφτεῖ κανεὶς πόσο καχύποπτος ἦ καὶ ἐχθρικός πρὸς τὸν μοναχισμὸ ἦταν ὁ κληρὸς, μὲ ἀφορμὴ καὶ τὶς ἐγκρατευτικὲς τάσεις τῶν πρισκιλλιανιστῶν.⁵⁷ Ὡς ἐπίσκοπος ὁ Αὐγουστῖνος ἴδρυσε ἐπίσης τὸ πρῶτο γυναικεῖο μοναστήρι στὴν βόρειο Ἀφρική, ὅπου προΐστατο ἡ ἀδελφή του. Μετὰ τὴν κοίμησή της καὶ μὲ ἀφορμὴ διαμάχες μεταξὺ τῶν ἀσκητριῶν, ἔγραψε τὴν ἀσκητικὴ ἐπιστολὴ 211. Ἐπὶ Αὐγουστίνου ἰδρύθησαν ἄλλα δύο μοναστήρια, ἀνδρῶα, ὑπὸ τοὺς πρεσβύτερους Λεπώριο καὶ Ἐλευσῖνο.⁵⁸

Ὅπως ὁ Βασίλειος, ὁ Αὐγουστῖνος θέλησε νὰ ἐμπνεύσει ὁλόκληρη τὴν Ἐκκλησία μὲ τὶς ἀσκητικὲς ἀρετὲς ποὺ χαρακτηρίζαν ἤδη τὴν ἀποστολικὴ κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων.⁵⁹ Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ Βασίλειος καταδικάζει τὸν ἐρημιτισμὸ, ὁ Αὐγουστῖνος τὸν ὑπερασπίζεται. Στὴν μομφή ὅτι ὁ ἐρημιτισμὸς εἶναι ἄκαρπος ὁ Αὐγουστῖνος ἀντιλέγει πὼς οἱ ἐρημίτες βοηθοῦν μὲ τὶς προσευχὰς καὶ τὸν ὑποδειγματικὸ βίον τους.⁶⁰ Ἄραγε οἱ κοινοβιάτες δὲν προσεύχονται, καὶ ὁ βίος τους δὲν εἶναι ὑποδειγματικός; Ἡ ἀπάντηση τοῦ Αὐγουστίνου δὲν θὰ ἱκανοποιοῦσε τὸν Βασίλειο. Περαιτέρω, ἂν καὶ ὁ Αὐγουστῖνος ἀποδέχεται τὸ ἐρημιτικὸ πρότυπο, ταυτόχρονα περιορίζει τὴν θέση του στὴν Ἐκκλησία ἐν συγκρίσει, γιὰ παρά-

---

⁵⁶ Βλ. Αὐγουστῖνος, *Sermo* 355, 2.

⁵⁷ Βλ. Kelly, “The Gallic Resistance...”, σ. 506 κ.έ.

⁵⁸ Βλ. Lawless, *Augustine of Hippo...*, σ. 62.

⁵⁹ Βλ. ὁ.π., σ. 59.

⁶⁰ Βλ. Αὐγουστῖνος, *De morib.* 1338: uidentur enim nonnullis res humanas plus quam oporteret deseruisse, non intelligentibus quantum nobis eorum animus in orationibus prosit, et uita ad exemplum, quorum corpora uidere non sinimur.

δειγμα, μὲ τὸν Ἀθανάσιο. Ὁ Βίος τοῦ Ἀντωνίου παρουσιάζει τὸν ἐρημίτη ὡς ὑπέρμαχο τῆς ὀρθοδοξίας, τοῦ ἀναγνωρίζει ρόλο προφητικό καὶ ἀποστολικό. Ὁ Ἀθανάσιος ἐξιδανίκευσε τὴν πολιτεία τοῦ Ἀντωνίου, ἢ ὁ ἐρημιτισμὸς ἀπέβαλε τὶς ιδιότητες αὐτές; Πάντως εἶναι γεγονός ὅτι ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας διατυπώθηκε κυρίως ἀπὸ ἐπισκόπους καὶ ἀπὸ κανένα ἐρημίτη. Καὶ εἶναι ἐπίσης γεγονός ὅτι ἡ στάση τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐρημιτισμοῦ ἔτεινε νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ στὴν προτροπὴ ὅπως ἀποφεύγεις τὶς γυναῖκες ἔτσι νὰ ἀποφεύγεις τὸν ἐπίσκοπο.⁶¹ Μετὰ τὸν Βασίλειο ἀκόμα καὶ ἡ δαιμονολογία ποὺ εἶναι ἔντονη στὸν Βίο τοῦ Ἀντωνίου, ὑποχωρεῖ. Ἡ ἔκφραση “διάκρισις τῶν πνευμάτων”, ἤδη τὸν πέμπτο αἰῶνα ἀντικαθίσταται στὰ ἀσκητικά κείμενα ἀπὸ τὴν ἀπλή διάκριση, ποὺ ἀναφέρεται σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς εὐσέβειας καὶ ὄχι μόνο στὴν ἀναγνώριση τῶν δαιμόνων.⁶² Τὸν κυρίαρχο χαρακτῆρα δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς εὐσέβειας φανερώνει ἡ σταδιακὴ ἐπικράτηση τοῦ κοινοβιακοῦ προτύπου, ἢ σύνδεσή του μὲ τὴν συνολικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἔμπρακτη ἀλλὰ καὶ συνοδικῶς κατοχυρωμένη ὑποτίμηση τοῦ ἐρημιτισμοῦ.

Ὄνοράτος

Ἡ νῆσος τοῦ Ληρίνου, βορείως τῆς Κορσικῆς, κοντὰ στὸν κόλπο τῆς Προβηγγίας, στὶς ἀρχές τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἦταν ἔρημη καὶ ὅπως πληροφορεῖ ὁ Ἰλάριος τῆς Ἀρλ, ἀπρόσιτη γιὰ τὰ πολλὰ φίδια.⁶³ Ἀνάμεσα στὸ 400 καὶ τὸ 410, χρονιὰ τῆς ἄλωσης τῆς Ρώμης, ὁ Ὄνοράτος μὲ λίγους μαθητές του ἔφθασε στὸ Ληρίνο.

---

⁶¹ Βλ. *Inst.* XI.18.

⁶² Βλ. Lienhard, “Discernment...”, σ. 521.

⁶³ Βλ. Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 347.

Ἕνας ἀκόμη νέος εὐγενοῦς καταγωγῆς ἐπέλεγε τὸν ἀσκητικὸ βίον, καὶ γρήγορα συγκεντρώθηκαν γύρω του πολὺ περισσότεροι, κυρίως ἀπὸ τὴν Γαλατία ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Βρετανία.⁶⁴ Τὸ κοινόβιό του ἔδινε ἔμφαση στὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο.⁶⁵ Δὲν εὐσταθεῖ ὅτι ἀκολουθοῦσε τὸν Κανόνα τοῦ Βασιλείου, ὅμως διακρίνονται ὀρισμένες ὁμοιότητες.⁶⁶ Κατὰ τὰ ἄλλα ἐφαρμοζόταν ἕνας συνδυασμὸς κοινοβιακῆς καὶ ἐρημιτικῆς ἀσκήσεως, μὲ ἕνα κεντρικὸ κοινόβιο καὶ δορυφορικὰ κελλιὰ.⁶⁷ Ὁ Βασιλείος δὲν θὰ προτιμοῦσε τὸν τρόπο αὐτό, ὑπὸ προϋποθέσεις ὅμως θὰ μπορούσε νὰ τὸν ἀνεχθεῖ. Ἡ ἔρευνα τείνει στὴν ἀποψη ὅτι ὁ λεγόμενος Κανὼνας τῶν Τεσσάρων Πατέρων συντάχθηκε στὸ κοινόβιο τοῦ Ὁνοράτου ὅπου καὶ ἐφαρμόστηκε, δίνοντας ἀργότερα τὴν θέση του στὸν Δεύτερο Κανόνα τῶν Πατέρων.⁶⁸ Τέλη τοῦ 426 ὁ Ὁνοράτος ἀνέλαβε τὴν ἐπισκοπὴ τῆς Ἄρλ καὶ ὑπηρέτησε στὴν θέση αὐτὴ δύο χρόνια ὡς τὴν κοίμησή του τὸ 429. Τὸ κοινόβιο τοῦ Ληρίνου ἔδωσε στὴν Ἐκκλησία πολλοὺς ἁγίους, ἱεράρχες καὶ συγγραφεῖς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ὁνοράτο, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἔχει σήμερα τὸ νησί, διακρίθηκε ὁ Ἰλάριος — μαθητὴς καὶ βιογράφος τοῦ Ὁνοράτου, μετέπειτα ἐπίσκοπος τῆς Ἄρλ — ὁ Καισάριος τῆς Ἄρλ, ὁ Εὐχέριος Λυών, συγγραφέας δύο ἀσκητικῶν ἔργων, ὁ Σαλβιανός, ὁ Βικέντιος Ληρίνου, κ.ἄ. Ὁ Πατρίκιος, ἀπόστολος τῆς Ἰρλανδίας, καὶ ὁ Κασσιανὸς ἀσκήτευσαν γιὰ λίγο στὸ κοινόβιο τοῦ Ληρίνου.⁶⁹

---

⁶⁴ Βλ. Besse, “Abbey of Lérins”.

⁶⁵ Βλ. Terrade, *Hilarius of Arles*’...

⁶⁶ Ὁ.π.

⁶⁷ Βλ. Lawrence, *Medieval Monasticism*, σ. 15.

⁶⁸ Βλ. *Règles Monastiques...*, σ. 24.

⁶⁹ Βλ. Besse, “Abbey of Lérins”.

Κασσιανός

Ὄταν γύρω στό 420 τοῦ ζητήθηκε νά βοηθήσει στήν ὀργάνωση ἑνὸς κοινοβίου, ὁ ἅγιος Ἰωάννης Κασσιανὸς προσπάθησε νά προσφέρει στήν Γαλατία μιὰ ἀσκητική θεωρία⁷⁰ γράφοντας δώδεκα βιβλία *Περὶ τῶν κοινοβιακῶν θεσμῶν καὶ περὶ τῆς θεραπείας τῶν ὀκτῶ κυρίων ἁμαρτημάτων*. Τὰ βιβλία γιὰ τοὺς κοινοβιακοὺς θεσμοὺς ἐπηρέασαν πολὺ τοὺς ἀρχαίους ἀσκητικοὺς κανόνες τῆς Δύσης καὶ ἀργότερα διαμορφώθηκαν στὸν γνωστὸ ὡς Κανόνα τοῦ Κασσιανοῦ.⁷¹ Σημαντικὴ ἦταν ἡ ἐπιρροή τους καὶ στήν Ἀνατολή. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἀκολούθησαν οἱ *Συζητήσεις*, μιὰ καταγραφή συνεντεύξεων μὲ ἀσκητὲς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Κασσιανὸς ἐξῆρε τὸν ἐρημιτισμὸ, ὅμως τὸν θεωροῦσε ἐπικίνδυνο. Πρότυπό του γιὰ τὴν κοινοβιακὴ ἀσκησὴ εἶχε τὸ κοινόβιο τοῦ Παχώμιου, ὄχι τοῦ Βασίλειου. Ὁ Κασσιανὸς διατηρεῖ πολλὰ ἐρημιτικὰ στοιχεῖα καὶ ὅταν προωθεῖ τὸν κοινοβιακὸ τρόπο.

Πατρίκιος

Ὁ Πατρίκιος καταγόταν ἀπὸ τὴν Βρετανία. 16 ἐτῶν ἀπήχθη καὶ πωλήθηκε δοῦλος στήν Ἰρλανδία, ἀλλὰ δραπετεύσε μετὰ ἀπὸ ἕξι χρόνια. Τὴν ἐκκλησιαστικὴ του παιδεία ὀφείλει στὸν Μαρτῖνο τῆς Τούρ, τὸν Ὄνοράτο καὶ ἰδίως τὸν Γερμανό, ἐπίσκοπο Auxerre, τὸν ὁποῖο συνόδευσε σὲ ἱεραποστολὴ στήν Βρετανία. Τὸν εὐαγγελισμὸ τῆς Ἰρλανδίας τοῦ ἀνέθεσε κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ Γερμανοῦ ὁ πάπας Κελεστῖνος I. Ὁ Πατρίκιος ἐφθάσε ἐκεῖ τὸ 433 καὶ παρέμεινε ὡς τὴν κοίμησή του τὸ 461. Δὲν φαίνεται νά ἴδρυσε μοναστήρια, μᾶλλον ἐπικεντρώθηκε στήν δημιουργία καὶ τὴν ὀργάνω-

---

⁷⁰ Βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 36 καὶ 29.

⁷¹ Βλ. Vogüé, *Les Règles Monastiques...*, σ. 54–5.

νωση Κλήρου. Σύμφωνα με τὸν βιογράφο του, χειροτόνησε συνολικά 350 ἐπισκόπους. Ἄν ὁ ἀριθμὸς εἶναι ὑπερβολικός, δείχνει πάντως τὸν σκοπὸ καὶ τὴν ἐπιτυχία τῆς δράσης του.⁷² Ὁ ἴδιος ζοῦσε ἀσκητικά, καὶ παρόμοια ὀργάνωση ἔδωσε στὴν ἐκεῖ Ἐκκλησία.⁷³ Στὴν Ἐξομολόγησή του ἐκφράζεται μὲ δέος, “πῶς ἔγινε καὶ στὴν Ἰρλανδία ἐκεῖνοι ποὺ ποτὲ δὲν γνώρισαν τὸν Θεὸ καὶ πάντα λάτρευαν τὰ εἰδῶλα, ἔχουν γίνεϊ τώρα ἕνας λαὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὀνομάζονται γιοιοὶ τοῦ Θεοῦ; Πῶς ἔγινε καὶ οἱ γιοιοὶ καὶ οἱ κόρες τῶν βασιλιάδων τῶν Ἰρλανδῶν ἔχουν μεταμορφωθεῖ σὲ μοναχοὺς καὶ παρθένους τοῦ Χριστοῦ;”⁷⁴ Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι μέχρι σήμερα τὸν Ἰρλανδικὸ μοναχισμὸ χαρακτηρίζει μεγάλη αὐστηρότητα.

*

Γιὰ τὸν δυτικὸ μοναχισμὸ, ὁ ἕκτος εἶναι ὁ αἰῶνας τοῦ Καισάρου τῆς Ἄρλ, τοῦ Αὐρήλιου, τοῦ Κασσιόδωρου, τοῦ Εὐγίππιου, τοῦ Κολούμπα, τοῦ Κολουμπανοῦ, τοῦ Κανόνα τοῦ Μάγιστρου καὶ κυρίως τοῦ Κανόνα τοῦ Βενέδικτου, μόνου δυτικοῦ Κανόνα, ἐξαιρῶντας φυσικὰ τοὺς Θεσμοὺς τοῦ Κασσιανοῦ, ποὺ ἄσκησε ἐπιρροὴ καὶ στὴν Ἀνατολή, ἐφόσον τὸν χρησιμοποίησε ὁ Ἀθανάσιος Ἀθωνίτης.⁷⁵ Τὸν πέμπτο καὶ τὸν ἕκτο αἰῶνα, ἀπὸ Αὐγουστίνου μέχρι Παύλου καὶ Στεφάνου, ἐμφανίζονται 15 κοινοβιακοὶ Κανόνες. Διακρίνοντας τὴν *Ordo monasterii* ἀπὸ τὸ *Praeceptum*, τοῦ Αὐγουστίνου, τοὺς Θεσμοὺς ἀπὸ τὶς *Συζητήσεις*, τοῦ Κασσιανοῦ, καὶ

---

⁷² Βλ. Moran, “St. Patrick”.

⁷³ Βλ. Daly, *Benedictine monasticism...*, σ. 56.

⁷⁴ Βλ. Patrick, *Ἐξομολόγηση*.

⁷⁵ Βλ. Dekkers, “Les traductions grecques...”, σ. 214.

τοὺς Κανόνες πρὸς ἀσκητὲς ἀπὸ τοὺς Κανόνες πρὸς ἀσκήτριες, τῶν Καισαρίου καὶ Αὐρηλίου, ἔχουμε 19 Κανόνες — χωρὶς νὰ ὑπολογίζονται οἱ λατινικὲς ἐκδόσεις ἀσκητικῶν ἔργων τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Παχωμίου.⁷⁶ Παρὰ τὴν ἐπίδρασή της, ἀκόμα καὶ ἡ *Regula Benedicti* οὐδέποτε ἐπέβαλε τὴν ὁμοιομορφία πὺ καὶ ὁ Κασσιανός καὶ ὁ Ρουφῖνος ὁραματίζονταν ὅταν προσπαθοῦσαν νὰ εἰσαγάγουν στὴν Δύση τὶς ἀνατολικὲς ἀσκητικὲς παραδόσεις. Ἡ διαφοροποίηση ἐντείνεται περαιτέρω μὲ τὴν ἴδρυση μοναστικῶν ταγματῶν. Ἡ μέχρι σήμερα τόσο ἔντονη ποικιλομορφία τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ ἐξηγεῖ καλύτερα τὴν ὑπερβολικὴ ἐκτίμηση ὀρισμένων ἐρευνητῶν ὅτι στὴν Ἀνατολή μετὰ τὸν Βασίλειο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ πραγματικὴ ἱστορία τοῦ μοναχισμοῦ ἀλλὰ μόνο γιὰ ἱστορικὲς συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ἰδρύνονται τὰ διάφορα μοναστήρια.

Βασίλειος καὶ Κασσιανός — τὰ κείμενα

Τὸ 356 ὁ Βασίλειος προσπάθησε νὰ συναντήσῃ τὸν ὀργανωτὴ τοῦ μικρασιατικοῦ μοναχισμοῦ Εὐστάθιο,⁷⁷ ὅμως ὁ συνεχῶς μετακινούμενος ἐπίσκοπος Σεβαστείας δὲν βρέθηκε. Ἡ ἀναζήτηση

---

⁷⁶ Δώδεκα ἐπιπλέον Κανόνες ἐμφανίζονται τὸν ἔβδομο αἰῶνα! Βλ. Vogüé, *Les Règles Monastiques...*, σ. 13–4.

⁷⁷ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 1. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Εὐστάθιος ὑπῆρξε σοφιστὴς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἔστω μόνο πρὸς διερεύνηση, ἐκτὸς ἂν ὁ Βασίλειος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὸν χριστιανισμό. Διαφορετικὰ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ θεωρεῖ τὸν Εὐστάθιο μέγα ὄφελος. Γιὰ τὴν σχέση τῶν δύο, βλ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, σ. 41 κ.έ., καὶ 293 κ.έ.

αὐτὴ πνευματικῆς συμπαράστασης φαίνεται νὰ συμβαδίζει μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης πὼς ἡ ἀδελφὴ τους Μακρίνα ἐπεσπάσατο τὸν Βασίλειο πρὸς τὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπόν.⁷⁸ Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε ἤδη ἀρετὲς καὶ γνώσεις σχετικές μὲ τὴν ἄσκηση. Καὶ πάλι ὁ ἀδελφός του πληροφορεῖ ὅτι ἦταν τοῖς ἡθεσι πολὺς ἐκ νεότητος, ὅτι ἐκ βρέφους καὶ μέχρι τῆς τελειώσεως συνετράφη καὶ συνηυξήθη καὶ συνήκμασε μὲ τὰ ἱερὰ γράμματα, πὼς τοῦ ἤρρεσεν ἐξ ἀρχῆς ἡ ἀκτημοσύνη, πὼς ἀνατρεφόμενος ὑπὸ τῆς ἔξω σοφίας αἰεὶ τοῦ μαζοῦ τῆς Ἐκκλησίας εἶχετο.⁷⁹ Ὁ ἴδιος ὁ Βασίλειος,⁸⁰ περιγράφοντας πὼς ἀφοσιώθηκε στὸ Εὐαγγέλιο δὲν ἀναφέρεται στὴν ἀδελφὴ του ἀλλὰ σὲ ἐσωτερικὴ δική του ἐτοιμότητα καὶ φυσιολογικὴ ἐξέλιξη: οὕτω λογίζομαι ἐμοὶ τὸν αὐτὸν λόγον διὰ τῆς προκοπῆς ηὐξῆσθαι. Ἄν ὁ Γρηγόριος δὲν ὑπερβάλλει γιὰ τὴν συμβολὴ τῆς ἀδελφῆς τους καὶ ἂν ὁ Βασίλειος δὲν τὴν ὑποτιμᾷ, ἡ Μακρίνα, ἡ ὁποία ἤδη ἀσκήτευε, θὰ πρέπει νὰ ἐπέδρασε ὡς ἓνα βαθμὸ καταλυτικὰ στὴν πρόοδο τοῦ ἀδελφοῦ της, ἂν καὶ χωρὶς νὰ προσθέσει κάτι νέο.⁸¹

Ὁ Βασίλειος παρέμεινε στὴν Καισάρεια ἀσκῶντας τὴν ρητορικὴ ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 356 ὡς τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 357. Ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ ὡς τὸ φθινόπωρο τοῦ 357 ταξίδεψε στὴ Συρία, τὴν Παλαιστίνη καὶ τὴν Αἴγυπτο, ἐπιδιώκοντας καὶ πάλι μιὰ συνάντηση

⁷⁸ *Βίος τῆς ὁσίας Μακρίνης*, PG 46, 965BC.

⁷⁹ Βλ. Νύσσης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἁγ. Βασίλειον*, σ. 1 κ.έ. (ἐκδ. Stein).

⁸⁰ Βλ. *Ἐπιστολὴ* 223, περ. 375 μ.Χ.

⁸¹ Ὁ Τατάκης φαίνεται νὰ ἐξηγεῖ ἔτσι τὴν συμβολὴ τῆς Μακρίνας, ἀποδεχόμενος τὴν πληροφορία τοῦ Νύσσης καὶ ταυτόχρονα ἀναγνωρίζοντας ὅτι ὁ Βασίλειος, ἀκόμη καὶ προτοῦ βαπτισθεῖ, ἀκολουθοῦσε οὐσιαστικὰ τὴν ἴδια πνευματικὴ πορεία. Βλ. *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας...*, σ. 68.

μέ τόν Εὐστάθιο. Βαπτίστηκε ἀπὸ τὸν Διάνιο Καισαρείας κατὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ 357 καὶ προχειρίσθηκε ἀναγνώστης. Τὴν ἀνοιξη τοῦ 358 ἐπισκέφθηκε τὶς ἀδελφότητες τοῦ Εὐστάθιου καὶ γιὰ πρώτη φορὰ πίστεψε πὼς βρῆκε σημαντικὴ βοήθεια στὴν πνευματικὴ του προσπάθεια, ἂν καὶ ἤδη εἶχε ταξιδέψει στοὺς μεγάλους ἀσκητικούς τόπους τῆς ἐποχῆς γιὰ νὰ γνωρίσει τὶς σχετικὲς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας.⁸² Ἀκόμη δὲν εἶναι ὁ νομοθέτης ἀλλὰ ὁ μαθητὴς, χρειάζεται βοήθεια, καὶ ὅμως προσπερνᾷ τὶς σύγχρονες του μορφές τῆς ἀσκήσης, ἀκόμα καὶ τὸν περίφημο αἰγυπτιακὸ μοναχισμό. Τὸ διάστημα τῆς ἀναζήτησης πνευματικοῦ πατέρα καὶ ἀξιολόγησης τῶν ἀσκητικῶν τρόπων, χρειάζεται νὰ μὴν ὑποτιμηθεῖ, ἐπειδὴ χαρακτηρίζει τὴν νοοτροπία του: γιὰ τὴν προκοπὴ καθενὸς κύριος ὑπεύθυνος εἶναι ὁ ἑαυτὸς του. Ὅλα τὰ ἄλλα — παραδόσεις, πνευματικοὶ σύμβουλοι, ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς προσωπικά — ἔχουν στὴν καλύτερη περίπτωση βοηθητικὴ ἀξία. Κάθε ἀγωγή ποὺ ὑπονομεύει τὴν προσωπικὴ εὐθύνη καὶ ἀπόφαση, θρησκευτικὴ ἢ ‘κοσμικὴ’, τραυματίζει τὴν ψυχὴ, περιφρονεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ ἐμποδίζει τὴν πρόοδο. Ὁ Βασίλειος ἤδη τότε ἔμπρακτα διαχωρίστηκε ἀπὸ τὴν κυρίαρχη ἀσκητικὴ νοοτροπία, πρὸς τὴν ὁποία εἶναι φανερὸ ὅτι αἰσθανόταν ξένος, καὶ ἄρχισε τὴν ἀσκησὴ του τὸν Νοέμβριο τοῦ 358 στὸ πατρικὸ του κτῆμα στὰ Ἄννησα,⁸³ χωρὶς ἀκτημοσύνη, χωρὶς νὰ ἐνταχθεῖ σὲ κοινόβιο, χωρὶς νὰ ἐπιβλέπει κανεὶς τὸν πνευματικὸ του ἀγῶνα. Ἀπλῶς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τῆς πόλης, ὅπως θὰ

⁸² Βλ. Μ. Βασίλειος, Ἐπιστ. 223, 3: θεασάμενός τινας ἐπὶ τῆς πατρίδος ζηλοῦν τὰ ἐκείνων ἐπιχειροῦντας ἐνόμισά τινα βοήθειαν εὐρηκέναι πρὸς τὴν ἑμαυτοῦ σωτηρίαν.

⁸³ Τοὺς λόγους τῆς ἐπιλογῆς αὐτῆς καὶ τὸν τρόπο τῆς ἐκεῖ διαβίωσης του μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει στὶς ἐπιστολές 14 καὶ 2 πρὸς τὸν Γρηγόριο Θεολόγο.

πήγαινε κάποιος στὸ ἐξοχικό του, ἔχοντας ἐπιλέξει ὁ ἴδιος τὸ δικό του πρόγραμμα, προσπαθώντας νὰ διασφαλίσει περισσότερη ἡσυχία γιὰ περισυλλογή, μὲ ὅποιο τρόπο νόμιζε κατάλληλο — προσευχόμενος, ἀγρυπνώντας, μελετώντας. Δηλαδή παρέκαμψε τὴν ἐκκλησιαστικὴ πράξη τῆς ἐποχῆς του καὶ ἔκανε ὅ,τι ἀκριβῶς οἱ πρῶτοι ἀσκητὲς τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀπολύτως ἀνοργάνωτου μοναχισμοῦ.

Ἡ περίοδος αὐτὴ κράτησε περίπου ἓνα ἔτος, ὡς τὸ τέλος τοῦ 359. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 360 συνόδευσε τὸν Διάνιο στὴν Σύνοδο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ μετὰ ἐπισκέφθηκε τὸν φίλο του Γρηγόριο Θεολόγο στὴν Τιβερίνη, ἀπορρίπτοντας ὅμως τὴν πρόταση τοῦ τελευταίου νὰ μείνει ἐκεῖ γιὰ νὰ συνασκητεύσουν. Μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη διαμονὴ στὴν Καισάρεια, συνέχισε ἀσκούμενος κατὰ τὴν βούλησή του, ὅμως στὸν Ἰρι ποταμὸ (ἄνοιξη τοῦ 360), ὅπου κοντὰ στὰ τέλη τῆς ἴδιας χρονιᾶς τὸν ἐπισκέφθηκε ὁ Γρηγόριος Θεολόγος. Οἱ δύο φίλοι ἀσκήτευσαν μαζὶ περίπου ἓνα χρόνο, ὡς τὸ Πάσχα τοῦ 362, μὲ μιὰ μικρὴ διακοπὴ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 361.⁸⁴ Ὁ Γρηγόριος ὀνομάζει τὴν ἀσκησὴ τους “ἐκούσια κακοπάθεια”, “τρυφηλὴ” ὅμως καὶ “πολύτιμη”. Μελετοῦσαν τὴν Ἁγία Γραφή, ἔψαλλαν, ἀγρυπνοῦσαν, προσεύχονταν. Φρόντιζαν οἱ ἴδιοι γιὰ τὶς καθημερινὲς τοὺς ἀνάγκες, ἔκοβαν καὶ μετέφεραν ξύλα, ἔφτιαχναν ἀυλάκια γιὰ τὰ νερά, περιποιούνταν τὰ φυτά... Ὁ Βασίλειος ἐπέβλεπε καὶ ἄλλους ἀδελφούς,⁸⁵ τῶν ὁποίων οἱ ἐρωτήσεις

⁸⁴ Βλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιστ.* 6, 2.

⁸⁵ Βλ. *ᾠ.π.* 6, 4: “τίς (δώσει) ἀδελφῶν συμφυῖταν καὶ συμφυχίαν τῶν ὑπὸ σοῦ θεουμένων καὶ ὑψουμένων;” Μοναχοὶ εἶχαν συγκεντρωθεῖ κοντὰ στὸν Βασίλειο ἤδη τὸ 358. Βλ. Elm, *‘Virgins of God’...*, σ. 65. Βλ. ἀκόμη παραπομπὲς τῆς συγγραφέως στὶς ἐπιστολὰς 4 καὶ 6 τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου.

τὸν παρακίνησαν στὴν συγγραφή τῶν *Ὁρων*.⁸⁶ Ἐπομένως εἶχε ἀρχίσει πιά νὰ συνειδητοποιεῖ τὸ εἶδος τῆς ἄσκησης ποὺ τοῦ φαίνονταν κατάλληλο γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες μιᾶς κοινότητας ποὺ συγκεντρωνόταν γύρω του. Στὴν πραγματικότητα τὸ ‘μοναστήρι’ τοῦ Βασιλείου δὲν ἦταν παρὰ ἓνας συνδυασμὸς ἐξυπηρέτησης τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν καὶ ἔντονης εὐσέβειας, συνδυασμὸς προσιτὸς σὲ κάθε ἀπλή οἰκογένεια ἢ ὅποιαδήποτε ‘κοσμικὴ’ ὁμάδα. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐγγύτητα μὲ τὰ ‘κοσμικὰ’ πράγματα, τὸν ἔκανε νὰ θεωρεῖ ἐφικτὴ καὶ ἐπιθυμητὴ τὴν ἴδρυση κοινοβίων κοντὰ στὶς πόλεις, πιστεύοντας ὅτι ἀκόμη καὶ μιὰ ὀλόκληρη πόλη δὲν θὰ ἦταν ἀκατόρθωτο νὰ ἀναπτύξει σὲ ἰκανὸ βαθμὸ ἀσκητικὴ διαβίωση, ἀρκεῖ νὰ ὑπῆρχαν ἐκεῖνοι ποὺ θὰ διακρίνονταν γιὰ τὴ σκέψη τους, ἰκανοὶ νὰ στηρίζουν τοὺς ὑπόλοιπους. Ἐφόσον σὲ ὅλους ἀπευθύνονται τὰ Καλὰ Νέα τῆς χριστιανοσύνης, χρειάζεται μιὰ μορφὴ ἄσκησης λίγο πολὺ προσιτὴ σὲ ὅλους, μὲ σεβασμὸ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπίσης μὲ ἐπιείκεια, μέτρο καὶ λογικὴ.

Τὸ 362 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας.⁸⁷ Στὶς ἀρχές τοῦ 363 ἐπέστρεψε στὸ αὐτοσχέδιο ἀσκητήριό του, τὸ ὁποῖο ἐγκατέλειπε γιὰ σύντομα ταξίδια, ἀπ’ ὅπου ἔφυγε ὀριστικὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ 364 γιὰ νὰ συμβάλει στὸν ἀντιαρειανικὸ ἀγῶνα.⁸⁸ Ἐξελέγη ἐπίσκοπος Καισαρείας τὸ 370. Τὸ 373 ἠρήξη του μὲ τὸν Εὐστάθιο εἶναι πιά βέβαιη. Ἡ καθαρότερα ἀσκη-

⁸⁶ Βλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιστ.* 6, 4: “τίς (δώσει) ἄμιλλαν ἀρετῆς καὶ παράθηξιν, ἦν ὄροις γραπτοῖς καὶ κανόνιν ἠσφαλισάμεθα;” Πρόκειται γιὰ τὰ *Ἡθικά*. Τὴν ἴδια περίοδο οἱ δύο φίλοι συνέταξαν τὴν *Φιλοκαλία* τοῦ Ὁριγένη.

⁸⁷ Πρβλ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Ἐπιστ.* 8.

⁸⁸ Γιὰ τὴν φιλανθρωπικὴ δράση του, ἢ ὁποία τότε ἀρχίζει συστηματικά, βλ. Constantelos, *Byzantine philanthropy...*, σ. 50 κ.έ. Γιὰ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴ δράση τοῦ ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ, βλ. ὁ.π., σ. 75 κ.έ.

τική του περίοδος κράτησε πέντε χρόνια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἓνα στὴν Συρία, τὴν Παλαιστίνη καὶ τὴν Αἴγυπτο, καὶ τέσσερα στὸν Πόντο.⁸⁹ Τὴν συγγραφή τῶν ἀσκητικῶν ἔργων ἄρχισε, ὅπως εἰπώθηκε, στὸ ἀσκητήριό του τέλη τοῦ 358, ὁπότε ἦταν περίπου 29 ἐτῶν.⁹⁰ Προηγούνται τὰ *Ἠθικά* (*Περὶ πίστεως*), μιὰ συλλογὴ χωρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης σὲ 80 ἐνότητες (233 κανόνες) μαζί μὲ δικά του σχόλια, ὅπου διευκρινίζονται καθήκοντα τῶν χριστιανῶν ἐν γένει, ὄχι μόνο τῶν ἀσκητῶν.⁹¹ Στὸν πρόλογό του ὁ Βασίλειος ἐξηγεῖ ὅτι ἀρχικὰ σκόπευε νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη γιὰ νὰ φανεῖ ἡ συμφωνία τῶν Γραφῶν, ὅμως οἱ συνασκητές

⁸⁹ Γιὰ πληρέστερη εἰκόνα βλ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*. Τὰ ἀρχαῖα λατινικὰ μαρτυρολόγια δὲν ἀναφέρουν ἑορτὴ τοῦ Μ. Βασιλείου. The first mention is by Usuard and Ado who place it on 14 June, the supposed date of Basil's consecration to the episcopate: Mensorley, "St. Basil the Great". Ἡ μνήμη τοῦ Μ. Βασιλείου ἑορτάζεται ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τὴν 1η Ἰανουαρίου, ἡμερομηνία τῆς κοίμησής του. Τὴν ἑορτὴ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου) καθιέρωσε τὸ 1081 ὁ ΚΠόλεως Ἰωάννης.

⁹⁰ Χρησιμοποιῶ τὰ μὴ ἀμφιβαλλόμενα ἔργα τοῦ Βασιλείου ὅπως τὰ ἀποδέχονται οἱ περισσότεροι ἐρευνητές, δηλαδὴ τὰ *Ἠθικά* (PG 31, 692–869), τοὺς προλόγους *Περὶ πίστεως* (PG 31, 676–692), *Περὶ κρίματος Θεοῦ* (PG 31, 653–676), καὶ *Εἰς τὴν ὑποτύπωσιν ἀσκήσεως* (βλ. Grihomont, *Histoire du texte...*, σ. 279–282), τοὺς Ὅρους κατὰ πλάτος καὶ τὸν πρόλογό τους (PG 31, Προοίμιο, στ. 889–901, Ὅροι, 901–1052), τοὺς Ὅρους κατ' ἐπιτομὴν καὶ τὸν πρόλογό τους (PG 31, Προοίμιο, 1080, Ὅροι, 1052–1305).

⁹¹ Βλ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, σ. 167. Ἦδη τότε ὁ Βασίλειος προσπαθοῦσε νὰ στηρίξει τὴν ἐνότητα λαϊκῶν, μοναχῶν καὶ κληρικῶν. Ἀργότερα μὲ τοὺς Ὅρους ὑποχρεώθηκε νὰ θέσει ζητήματα ποὺ προσιδιάζουν στὸν μοναχισμό, καὶ πάλι ἀναδεικνύοντας τὴν ἴδια ἐνότητα.

του πίεζαν νὰ ἐπισπεύσει.⁹² Προφανῶς ὁ ‘συμβιβασμὸς’ αὐτὸς προϋποθέτει σχετική ὑποτίμηση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔναντι τῆς Καινῆς. Τὰ *Ἠθικά* πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔργο ποὺ ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος Θεολόγος στὴν ἕκτη ἐπιστολή του, τὸ ὁποῖο διαμορφώθηκε μὲ τὴν συνεργασία καὶ τοῦ ἰδίου.⁹³ Ἡ κύρια εὐθύνη καὶ ἡ τελικὴ ἐπεξεργασία εἶναι τοῦ Βασιλείου, ὁ ὁποῖος τὸ ἐξέδωσε συνοδεύοντάς το μὲ τὸ προοίμιο 7 (*Περὶ κρίματος Θεοῦ*) καὶ τὴν ἕκτη παράγραφο τοῦ προοιμίου 8 (*Περὶ πίστεως*).⁹⁴

Ἦδη ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι προέταξε ἓνα ἔργο ὅπως τὰ *Ἠθικά*, γίνεται φανερό ὅτι δὲν ἀντιλαμβάνεται στὴν ἄσκηση μιὰ ‘ἐξειδίκευση’ ἀλλὰ τὸ γενικὸ χριστιανικὸ ἦθος. Ἄν ὁ μοναχισμὸς ἀναπτύσσει στοιχεῖα ποὺ διαφέρουν οὐσιαστικά ἀπ’ ὅσα χαρακτηρίζουν τὴν εὐσέβεια τῶν ‘κοσμικῶν’, καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν μποροῦν ἢ δὲν χρειάζεται νὰ ἐντάσσονται στὴν ‘κοσμικὴ’ θρησκευτικὴ κότητα, πρέπει νὰ θεωροῦνται περιττὰ ἢ δευτερεύοντα καὶ περιστασιακά, ἴσως κατὰ περίπτωσιν ἐσφαλμένα. Γιὰ παράδειγμα, ἡ προσευχὴ εἶναι στοιχεῖο κοινὸ σὲ κάθε μορφὴ εὐσέβειας, καὶ ὅταν εἶναι ἀληθινή, δηλαδὴ ὅταν ἐνισχύει ἀμεσότητα καὶ ἐγγύτητα μὲ τὸν Θεό, δὲν ἔχει σημασίαν ἂν κάποιος προσεύχεται στὸν ναὸ ἢ στὸ σπίτι του, μόνος του ἢ μὲ ἄλλους. Ἄν οἱ καρποὶ τοῦ Πνεύματος εἶναι χαρὰ, εἰρήνη, καὶ τὰ ὅμοια, κάθε φορτικὸς τρόπος ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς πίστεως, ὅπως ἀπομακρύνει μιὰ ‘κοσμικότητα’ ποὺ ἀντὶ χαρᾶς ἔχει διασκέδαση, ἀντὶ εἰρήνης νωχέλεια. Κα-

⁹² Βλ. II 6.

⁹³ Βλ. Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 256 κ.έ., καὶ Quasten, *Patrology* 3, σ. 211.

⁹⁴ Ὁ Χρῆστου (*Ὁ Μέγας Βασίλειος*, σ. 169) ἀκολουθῶντας τὸν Maran δέχεται πὼς τὸ *Περὶ πίστεως* περιελάμβανε ἐξ ἀρχῆς τὰ κεφάλαια 1–5, “ὑπέστη δὲ ἐλαφρὰν τροποποίησιν εἰς μεταγενεστέραν ἔκδοσιν ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου”.

ταλαβαίνω ὅτι βρίσκομαι στὸν σωστὸ δρόμο προσέχοντας σὲ ποιὸ βαθμὸ εἶναι ζωντανὰ μέσα μου τὰ δῶρα τοῦ Πνεύματος. Πνευματικὴ σταύρωση εἶναι ἡ νίκη ἐπάνω στὴν ἀπελπισία ἢ τὴν ὀργή γιὰ ἐπιθυμίες ποὺ ματαιώνονται, κι αὐτὸ δὲν θὰ τὸ κατορθώσω ἀληθινά, ἂν δὲν ἔχω τὴν ἐπιθυμία ἐκείνη ποὺ μόνο ἐκπληρώνεται καὶ ποτὲ δὲν ἀπογοητεύει. Γι' αὐτὸ ἡ κύρια φύση τῆς σταύρωσης εἶναι χαρμόσυνη.

Ἡ πρώτη μορφή τῶν Ὅρων,⁹⁵ γνωστὴ καὶ ὡς μικρὸ ἀσκητικό,⁹⁶ ἀνάγεται στὴν περίοδο ποὺ προηγεῖται τῆς ἀνόδου τοῦ Βασιλείου στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο.⁹⁷ Σώζεται μόνο στὴν λατινικὴ μετάφραση τοῦ Ρουφίνου καὶ σὲ μιὰ συριακὴ μετάφραση. Σὲ ἕκταση ἀντιστοιχεῖ περίπου στὸ ἥμισυ τοῦ γνωστοῦ μας σήμερα ἐλληνικοῦ κειμένου τῶν Ὅρων κατὰ πλάτος καὶ κατ' ἐπιτομήν — 203 ὅροι ἔναντι 368 τῆς Vulgata.⁹⁸ Ὡς ἐπίσκοπος ὁ Βασίλειος συνέχισε νὰ καθοδηγεῖ μοναχοὺς καὶ ἐπεξεργάστηκε περαιτέρω τὸ μικρὸ ἀσκητικό,⁹⁹ τοῦ ὁποῖου οἱ ὅροι 1–11 ἐπεκτάθηκαν καὶ ἀπέτελεσαν τοὺς ὅρους κατὰ πλάτος 1–23, ὅπου προσέθεσε τοὺς ὅρους 24–55. Στους ὑπόλοιπους 192 ὅρους τοῦ μικροῦ ἀσκητικοῦ προσέθεσε 121 ὅρους σχηματίζοντας τοὺς 313 κατ' ἐπιτομήν (σύντομος) ὅρους ποὺ περιέχει ἡ Vulgata μαζί μὲ τοὺς 55 κατὰ

⁹⁵ Ὑπὸ τὴν γενικὴ ἔκφραση Ὅροι ἐννοοῦνται οἱ Ὅροι κατὰ πλάτος ἢ / καὶ οἱ Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, ἀνάλογα μὲ τὰ συμφραζόμενα.

⁹⁶ Τὴν ὀνομασία αὐτὴ φαίνεται πὼς μεταχειρίζεται πρῶτος “ὁ ἀρχαῖος ἐκδότης, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται ὀπισθεν τοῦ κώδικος Vat. Gr. 413 τοῦ 8' αἰῶνος”: Χρήστου, Ὁ Μέγας Βασίλειος, σ. 163.

⁹⁷ Βλ. Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 323.

⁹⁸ Βλ. ὁ.π., σ. 324.

⁹⁹ Πρβλ. Vogüé, “The greater rules..., σ. 50.

πλάτος (ἐκτενεῖς) ὄρους.¹⁰⁰ Τὸ κείμενο αὐτὸ ὑπέστη καὶ ἄλλες ἐπεξεργασίες, χωρὶς ὅμως τὴν προσθήκη νέων ὄρων, ἀπ’ ὅπου προέκυψε ἡ τρίτη ἐκδοσις. Ἡ νέα αὐτὴ ἐκδοσις μαζί με τὰ Ἑθρικά καὶ τὸ προοίμιο 6 ἀποτελέσαν τὴν Ὑποτύπωσιν ἀσκήσεως. Αὐτὸ τὸ σῶμα κειμένων ὁ Βασίλειος ἀπέστειλε σὲ ἀσκητικὲς κοινότητες ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ ἐπισκεφθεῖ, πιθανῶς στὸν Πόντο.¹⁰¹ Τὸν ἕκτο αἰῶνα διαμορφώθηκε τὸ λεγόμενον Μεγάλο Ἀσκητικόν, τὸ ὁποῖο περιεῖχε τὴν Ὑποτύπωσιν ἀσκήσεως καὶ ὀρισμένα νόθα ἢ ἀμφιβαλλόμενα ἔργα τοῦ Βασιλείου.¹⁰²

*

Ἡ μαθητεία τοῦ Κασσιανοῦ στὴν Βηθλεὲμ κι ἔπειτα στὴν Αἴγυπτο κράτησε περίπου εἴκοσι χρόνια.¹⁰³ Περὶ τὸ 415, ἤδη πρε-

¹⁰⁰ Βλ. Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 324, καὶ Vogüé, “The greater rules...”, σ. 51.

¹⁰¹ Βλ. Gribomont, *ὁ.π.*, σ. 278 καὶ 325.

¹⁰² Βλ. λεπτομέρειες εἰς Gribomont, *ὁ.π.* Γιὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Φώτιου στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Βασιλείου, βλ. *Μυριόβιβλον* 144 καὶ 191, καὶ Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, σ. 160. Ἡ διάκριση κατὰ πλάτος καὶ κατ’ ἐπιτομὴν ὄρων ἀνήκει στὸν ἴδιο τὸν Βασίλειο. Βλ. π.χ. *ΚΕ* οδ’, “πληρέστερον δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐν τοῖς κατὰ πλάτος εἰρημένοις ἀπεκρινάμεθα”.

¹⁰³ Σύμφωνα μετὸν Chadwick (*John Cassian*, σ. 10) ὁ Κασσιανὸς βρισκόταν στὴν Βηθλεὲμ ὄχι ἀργότερα ἀπὸ τὸ 392. Γιὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν καταγωγή του βλ. *ὁ.π.*, σ. 8–9. Σύμφωνα μετὸν Hamann (“John Cassian”, σ. 512) ἔμεινε περίπου 20 χρόνια στὴν Αἴγυπτο μετὰ μιὰ μικρὴ διακοπὴ περὶ τὸ 386, καὶ περίπου δύο χρόνια στὴν Βηθλεὲμ (380–382). Στὴν Κωνσταντινούπολη πῆγε γύρω στὸ 400, ὅπου χειροτονήθηκε διάκονος ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο. Βλ. *Inst.* XI.18 καὶ Chadwick, *John Cassian*,

σβύτερος,¹⁰⁴ ἴδρυσε στὴν Μασσαλία δύο μοναστήρια, ἓνα ἀνδρῶο, τῶν ἀγίων Πέτρου καὶ Βίκτωρος, καὶ ἓνα γυναικειῶ, τοῦ ἀγίου Σωτῆρος.¹⁰⁵ Τὴν περίοδο ἐκείνη ἡ Προβηγγία εἶχε μόλις ἠσυχάσει ἀπὸ τὶς ἐπίδρομὲς τῶν Βησιγότθων, τὶς ὁποῖες φυσικὰ ὁ πληθυσμὸς δὲν λησμόνησε καὶ πολλοὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν Κασσιανὸ νὰ ἐξηγήσει γιατί ὁ Θεὸς ἄφησε νὰ σκοτωθοῦν μοναχοὶ ἀπὸ τὰ χέρια βαρβάρων.¹⁰⁶ Τὸ γεγονός ἤγειρε ζητήματα θεοδικίας, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ ὅσων σκανδαλίζονταν ὄχι τόσο νὰ γίνεῖ καλύτερα ἀντιληπτὸ τὸ θεῖο θέλημα ὅσο νὰ διαβληθεῖ ὁ μοναχισμὸς. Στὶς ἀπορίες αὐτὲς ὁ Κασσιανὸς ἀπαντᾷ μὲ τὴν ἕκτη *Συζήτηση*, πού ἔχει ἀφορμὴ τὶς σφαγὲς χριστιανῶν ἀσκητῶν ἀπὸ Σαρακηνούς στὴν ἔρημο τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Κασσιανὸς ἐξηγεῖ ὅτι τὸ θεῖο θέλημα ἔχει διαφορετικὰ μέτρα ἀπὸ τὰ συνήθη δικά μας: ταλαιπωρίες, κακουχίες, ἀρρώστιες καὶ θάνατοι δὲν εἶναι συμφορές, ἀλλὰ ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὸν Θεό.

σ. 30. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγε τὸ 404 ἢ 405 μὲ τὸν συνασκητὴ του ὄλα αὐτὰ τὰ χρόνια Γερμανό, μεταφέροντας στὴν Ρώμη ἐπιστολὴ τοῦ κλήρου ΚΠόλεως ὑπὲρ τοῦ ἐξορίστου πλέον Χρυσοστόμου. Βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 32, Chitty, *The desert a city...*, σ. 59–60, *Inst. praef.* 3, καὶ Σωζομενός, *Ἐκκλ. ἱστορία* 8, 26, 8. Ὁ Χρήστου (“Ἰωάννης ὁ Κασσιανός”, στ. 1194) δὲν ἀποκλείει νὰ ἐπέστρεψε γιὰ λίγο στὴν ΚΠπολη.

¹⁰⁴ Χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰννοκέντιο Ι στὴν Ρώμη ἢ ἀπὸ τὸν Πρόκολο στὴν Μασσαλία. Ὁ Chadwick (*John Cassian*, σ. 33) θεωρεῖ πιθανότερο τὸ δεύτερο.

¹⁰⁵ Βλ. Olphe-Galliard, “Cassien”, στ. 217.

¹⁰⁶ [...] and in the abbey of St Victor puzzled enquirers came to Cassian to ask why God permitted righteous monks to die at the hands of barbarians: Chadwick, *John Cassian*, σ. 34. Βλ. καὶ παραπομπὲς τοῦ συγγραφέως εἰς Salvian, *De Gub. I.I* καὶ *C. VI.3*, ὁ.π.

Σὲ πολιτικὲς συνθήκες τρικυμιώδεις καὶ σὲ περιβάλλον καχύποπτο γιὰ τοὺς μοναχοὺς, ὁ Κασσιανός προσπάθησε νὰ ἐνισχύσει τὸν γαλλικὸ μοναχισμὸ μὲ ἓνα θεσμικὸ πλαίσιο καὶ μὲ μιὰ προσέγγιση τῶν προϋποθέσεων τῆς θείας θεωρίας, ὅπως μπορούσε νὰ τις συναγάγει ἀπὸ τὴν ἀσκητικὴ θεωρία καὶ πράξη τῆς ἐλληνοφωνῆς χριστιανοσύνης τῆς ἐποχῆς του.¹⁰⁷ Ἡ ἀρχὴ τῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητος δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἰδρυση τῶν δύο μονῶν στὴν Μασσαλία. Περὶ τὸ 420, ὁ ἐπίσκοπος Ἄπτης Κάστορας τοῦ ζήτησε νὰ συμβάλει στὴν ὀργάνωση τοῦ κοινοβίου ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἰδρῦσει.¹⁰⁸ Ὁ Κασσιανός ἀνταποκρίθηκε γράφοντας

¹⁰⁷ Βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 36, Χρήστου, “Ἰωάννης ὁ Κασσιανός”, στ. 1194, καὶ Stewart, “The monastic journey...”, σ. 29. Βλ. ἀκόμη Hamann, “John Cassian”, σ. 518: the *Institutiones* and the *Conlationes* are the *magna charta* of monastic life [ἐνν. στὴν Δύση]. Through these, Cassian brought the contribution of the method and experience of Eastern monasticism to the improvisations of Gallic monasticism. Ὁ Κασσιανός τιμᾶται ὡς ἅγιος μόνο στὴν Ἀνατολή (29 Φεβρουαρίου, “ἦτοι ἀνὰ τετραετία”, σημειώνει ὁ Χρήστου, ὁ.π.), καὶ στὴ Ν. Γαλλία (2 Ἰουλίου). Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία του θεωρήθηκε στὴν Δύση ἡμιπελαγιανικὴ. Τὸ *Decretum Gelasianum* περιέχει τὰ ἔργα τοῦ Κασσιανοῦ, undoubtedly because of the *Conferences*; in particular book 13 and the presentation of prevarication. In the line of Clement, Origen, Chrysostom and Hilary, Cassian permits prevarication in order to avoid a greater evil (*Conl.* 17, 17) while Augustine and Aquinas defend the opposite thesis: Hamann, “John Cassian”, σ. 516. Ἡ ἀποψη τοῦ Κασσιανοῦ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ βρίσκεται στὴ 17ῃ *Συζήτηση*, ὅπου ὁ ἀββᾶς Ἰωσήφ ἐξηγεῖ γιὰ ποῦ λόγῳ ὁ Κασσιανός καὶ ὁ Γερμανός ὄφειλαν νὰ ἀθετήσουν τὴν ὑπόσχεση ποὺ εἶχαν δώσει στοὺς Πατέρες τῆς μονῆς τῆς Βηθλεὲμ ὅτι θὰ ἐπέστρεφαν ἐκεῖ μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη ἐπίσκεψη στὴν Αἴγυπτο.

¹⁰⁸ Ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Ἄπτης βρισκόταν σαράντα μίλια βορείως τῆς Μασσαλίας. Πρῶτος ὁ Κάστορας θέλησε νὰ ἰδρῦσει ἐκεῖ μοναστήρι (βλ.

δώδεκα βιβλία *Περὶ τῶν κοινοβιακῶν θεσμῶν καὶ περὶ τῆς θεραπείας τῶν ὀκτῶ κυρίων ἀμαρτημάτων* (*De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis*). Ὁ ἴδιος διακρίνει τὰ βιβλία περὶ θεσμῶν¹⁰⁹ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ὀκτῶ περὶ ἀμαρτημάτων.¹¹⁰ Τὰ βιβλία γιὰ τοὺς θεσμοὺς ἐπηρέασαν πολὺ τοὺς ἀρχαίους μοναστικούς κανόνες τῆς Δύσης.¹¹¹ Ἴσως στὴν Ἰσπανία τὸν ἔβδομο αἰῶνα χρησιμοποιοῦντο γιὰ νὰ σχηματισθεῖ ὁ ‘Κανόνας’

Chadwick, *John Cassian*, σ. 37). Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἔγινε ἐπίσκοπος ἀλλὰ ὅπως πληροφορεῖ ὁ Rousseau (*Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 217, σημ. 84) στὸν Κάστορα ὡς ἐπίσκοπο ἀπευθύνεται ἡ Ἐπιστ. 3 (419 μ.Χ.) τοῦ πάπα Βονιφάτιου Ι. Ὁ Κάστορας πέθανε περὶ τὸ 425 μ.Χ. Ἡ μνήμη του τιμᾶται ἀπὸ τὴν δυτικὴ Ἐκκλησία τὴν 21η Σεπτεμβρίου (*Acta Sanctorum Sept.* VI, 249).

¹⁰⁹ Τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν the nearest which Cassian came to a rule, like the Rule of St Pachomius or the Rule of St Benedict. [...] So far as Cassian provided a rule for Castor or any other monastery, it is contained in these four books: Chadwick, *John Cassian*, σ. 41–2. Ὅποτε χρησιμοποιοῦ ἀναφορὲς ὅπως “οἱ Θεσμοὶ τοῦ Κασσιανοῦ”, ἐννοῶ τὰ τέσσερα αὐτὰ βιβλία.

¹¹⁰ Βλ. *Inst.* V.1. Βλ. ἀκόμη Hamann, “John Cassian”, σ. 514: the second part, *De octo principalium vitiorum remediis* (5–12) soon became detached as a separate work and is not contained in the two oldest manuscripts (Monte Cassino and Autun, saec. VII). Πρόκειται γιὰ τὰ ἀμαρτήματα ποὺ εἶχε ἐπισημάνει ὁ Εὐάγγελος: “γαστριμαργία, πορνεία, φιλαργυρία, λύπη, ὀργή, ἀκηδία, κενοδοξία, ὑπερηφάνεια” (*PG* 40, 1272–1276. Βλ. ἀκόμη οἰοῦ Νείλου, *Περὶ τῶν ὀκτῶ πνευμάτων τῆς πονηρίας*, εἰς *PG* 79, 1146–1164. Τὰ βιβλία τοῦ Κασσιανοῦ γιὰ τὰ ὀκτῶ κύρια ἀμαρτήματα εἶναι ἐπίσης ἀφιερωμένα στὸν Κάστορα. Ἡ φερόμενη ὡς Ἐπιστολὴ τοῦ Κάστορα πρὸς τὸν Κασσιανὸ (*PL* 49, 53–54) δὲν εἶναι ἀθθεντικὴ (Hamann, ὁ.π.).

¹¹¹ Βλ. Vogüé, *Les Règles Monastiques...*, σ. 11.

τοῦ Κασσιανοῦ.¹¹² Σημαντικὴ ὁμως ἦταν ἡ ἐπιρροή τους καὶ στὴν Ἀνατολή. Μεταφράστηκαν ἤδη τὸν πέμπτο αἰῶνα, καὶ μὲ βάση τὴν ἔκδοση αὐτὴ συντάχθηκε σύνοψή τους σὲ δύο βιβλία, τὴν ὁποία γνώριζε ὁ Φώτιος καὶ σώζεται μέχρι σήμερα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μ. Ἀθανασίου.¹¹³ Εἶναι φανερό ὅτι οἱ ιδέες ποὺ ἐνέπνεαν τὸν Κασσιανό, ποτὲ δὲν ἔχασαν τελείως τὴν αἴγλη τους. Μετὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Κασσιανός συνέταξε τὶς *Συζητήσεις* (*Collationes*), μιὰ σειρά συνεντεύξεων μὲ Γέροντες τῆς Αἰγύπτου.¹¹⁴ Σύνοψή τους στὰ

¹¹² Βλ. ὁ.π., σ. 54–5.

¹¹³ Πρὸς Κάστορα τὸν μακαριώτατον περὶ τῶν κανονικῶν τῶν κοινοβίων διατυπώσεων, εἰς *PG* 28, 849–905, καὶ cod. Vindobon. graec theol. 121. Βλ. ἐπίσης Hamann, “John Cassian”, σ. 514–5.

¹¹⁴ Ὁ ὄρος *collatio* προέρχεται ἀπὸ τὴν μετοχὴ (*conlatus*) τοῦ *conferre*: *συν-φέρω, συμβάλλομαι, συνάγω, συνάπτω, συμβάλλω, συγκρίνω*. Στὸ ἔργο του *Περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου κατὰ τοῦ Νεστορίου* ὁ Κασσιανός χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο αὐτὸ ἀποδίδοντας τὸ ἑλληνικὸ ‘Σύμβολον’. Γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ σύνδεση ποὺ ἴσως καὶ συνειδητὰ ἐπιχειρεῖ ὁ Κασσιανός μεταξὺ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ συνομιλιῶν μὲ τοὺς Γέροντες, οἱ *Collationes* θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν ὡς Συμβολές. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπόδοση ποὺ εὐνοοῦσα ἀρχικά, ὁμως ὁ ὄρος δὲν λειτουργεῖ στὰ ἑλληνικά γιὰ νὰ δηλώσει τὴν συζήτηση, καὶ δὲν ἔχει κἄν ἀπόλυτη ἀντιστοιχία μὲ τὸν πρωτότυπο. Ἀπόλυτη ἀντιστοιχία θὰ ὑπῆρχε ἂν οἱ *Collationes* ἀποδίδονταν ὡς Σύμβολα, κάτι ποὺ λειτουργεῖ ἀκόμα λιγότερο στὰ ἑλληνικά. Πάντως χρησιμοποιώντας τὸν ὄρο τῆς συζήτησης ἢ ὁμοίους εἶναι σωστὸ νὰ μὴν λησμονοῦμε ἐπίσης τὶς ἀποχρώσεις ποὺ περιέχει τὸ *σύμβολο*, ἰδίως ἐφόσον ὁ Κασσιανός θεωρεῖ ὑποδειγματικὸ τὸν τρόπο τῆς ἄσκησης ποὺ καταγράφουν τὰ συγκεκριμένα κείμενα. Βλ. *Inst. praef.* 2, ὅπου οἱ *disciplinae* καὶ τὰ *instituta* “τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Αἰγυπτιωτῶν” παρουσιάζονται ὡς ὕψιστη ἀνθρώπινη γνώση, ἀνώτερη τῆς ὁποίας εἶναι μόνο ἡ θεία σοφία.

ἐλληνικὰ φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νείλου.¹¹⁵ Ἡ ἀραβικὴ μετάφραση ποὺ σώζεται σὲ χειρόγραφο τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἔχει ἐκπονηθεῖ βάσει ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου.¹¹⁶ Ὅταν ὁ Κασσιανός ἔγραφε γιὰ τὸν Κάστορα τὰ βιβλία περὶ κοινοβιακῶν θεσμῶν καὶ περὶ ἁμαρτημάτων, εἶχε ἐπίσης κατὰ νοῦ τὴν συγγραφὴ τῶν *Συζητήσεων*.¹¹⁷ Τελευταῖο ἔγραψε τὸ *Περὶ ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου κατὰ Νεστορίου* (*De incarnatione Domini contra Nestorium*), μετὰ ἀπὸ παράκληση τοῦ διακόνου καὶ μετέπειτα ἐπισκόπου Ρώ-

¹¹⁵ *Περὶ τῶν ὁπὼ τῆς κακίας λογισμῶν*, εἰς *PG* 79, 1435–1463. Βλ. ἐπίσης Dekkers, “Les traductions grecques...”, σ. 213–4.

¹¹⁶ Πρβλ. Dekkers, ὁ.π., σ. 214.

¹¹⁷ Βλ. π.χ. τὸ *Inst.* II.1, ὅπου δηλώνει πὺς θὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ ζητήματα τῆς σημασίας τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς στὶς *Συζητήσεις*. Βλ. ἐπίσης Chadwick, *John Cassian*, σ. 37. Οἱ 24 *Συζητήσεις* διακρίνονται σὲ τρεῖς ομάδες: α'. Πρόλογος καὶ *Συζητήσεις* 1–10, β'. Πρόλογος καὶ *Συζητήσεις* 11–17, γ'. Πρόλογος καὶ *Συζητήσεις* 18–24. Ἡ πρώτη ομάδα εἶναι ἀφιερωμένη στὸν ἐπίσκοπο Λεόντιο καὶ στὸν ἀδελφὸ Ἑλλάδιο, ἡ δευτέρα στὸν Ὀνοράτο καὶ τὸν Εὐχέριο, καὶ ἡ τρίτη στοὺς ἀδελφοὺς Ἰοβινιανό, Μινέρβιο, Λεόντιο καὶ Θεόδωρο, Ἡγουμένους τοῦ Ληρίνου. Γιὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ βλ. Chadwick, ὁ.π., σ. 38–9, καὶ Hamann, “John Cassian”, σ. 515. Γιὰ τὴν χειρόγραφη παράδοση τῶν ἔργων ὁ Chadwick (ὁ.π., σ. 40) παρατηρεῖ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸν ἕνατο αἰῶνα κανένας κώδικας δὲν περιέχει καὶ τὰ 12 βιβλία τῶν *Θεσμῶν καὶ ἁμαρτημάτων*, οὔτε τὸ σύνολο τῶν 24 *Συζητήσεων*, therefore it is possible that the editors of the ninth century started to bring together books which hitherto had circulated separately. They continued to circulate separately after the ninth century. Γιὰ πιθανὲς ἐπεμβάσεις στὸ κείμενο βλ. ὁ.π., σ. 42–50. Σύνοψη τῶν *Θεσμῶν* καὶ τῶν *Συζητήσεων* εἶχε πραγματοποιήσει ὁ Εὐχέριος ἀλλὰ δὲν σώζεται.

μης Λέοντα.¹¹⁸ Ὁ Κασσιανὸς ἐξῆρε κυρίως τὴν ἐρημιτικὴ ἀναχώρηση,¹¹⁹ ὅμως πρότεινε τὸ σύνολο τῆς ἐλληνόφωνης ἀσκητικῆς παράδοσης τῆς ἐποχῆς του ὡς ἱκανὸ νὰ καλλιεργήσει μιὰ ἐνότητα στὸν ἄναρχο δυτικὸ μοναχισμό.

Οί ρητὲς ἀναφορὲς στὸν Βασίλειο

Τὴν σύγκριση ἐνδιαφέρουν κυρίως οἱ θεμέλιες ἰδέες, ὅμως δὲν περιττεύει νὰ γνωρίζουμε τίς λίγες ἄλλωστε ρητὲς ἀναφορὲς τοῦ Κασσιανοῦ στὸν Βασίλειο, ἐπειδὴ ἀπὸ μόνες τους δίνουν μιὰ πρώτη εἰκόνα ἀρκετὰ ἔγκυρη. Τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλείου ἀναφέρεται πέντε φορὲς στοὺς *Θεσμούς*, ποτὲ στὶς *Συζητήσεις*. Ἀπὸ τίς ἀναφορὲς αὐτές, οἱ δύο δὲν ἀνήκουν στὸν Κασσιανό, βρίσκονται σὲ τίτλους κεφαλαίων ποὺ προσέθεσαν ἀργότερα οἱ ἐκδότες τοῦ κειμέ-

---

¹¹⁸ Βλ. Χρήστου, “Ἰωάννης ὁ Κασσιανός”, στ. 1195. *Mè terminum ante quem* γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ *Περὶ ἐνσαρκώσεως* τὸ 431 (βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 39) ἢ συγγραφὴ ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Κασσιανοῦ τοποθετεῖται στὴν δεκαετία 420–430. Τὸ *Περὶ ἐνσαρκώσεως*, ἂν καὶ δογματικὰ δὲν φαίνεται προβληματικό, παραμένει ἐν γένει κατώτερο τῶν δύο προηγούμενων ἔργων τοῦ Κασσιανοῦ, σημειώνει ὁ Hamann (“John Cassian”, σ. 517): the composition of the treatise is weak, its structure obscure and its theological formulation is uncertain. Some of its expressions are close to those of Nestorius. Cassian is not a theologian by nature and he lacks a speculative spirit of a par with the Cappadocians or with Augustine.

¹¹⁹ Βλ. *Inst.* praef. 3: *Orientalium maximeque Aegyptiorum*.

νου:¹²⁰ 1) *Inst. praef. 5: Huc accedit, quod super hac re uiri et uita nobiles et sermone scientiaque praeclari multa iam opuscula desudarunt, sanctum Basilium et Hieronymum dico alios que nonnullos.*¹²¹ 2) *Inst. VI.19 (capitulum): Sententia sancti episcopi Basili de qualitate uirginitatis suae.* 3) *Inst. VI.19: Fertur sancti Basili Caesariensis episcopi districta sententia: et mulierem, inquit, ignoro, et uirgo non sum.*¹²² 4) *Inst. VII.19 (capitulum): Sententia sancti episcopi Basili aduersus Syncretium prolata.* 5) *Inst. VII.19: Fertur sententia sancti Basili Caesariensis episcopi ad quendam prolata Syncretium tali quo diximus tepore torpentem. [...] Et senatorem, inquit, Syncretium perdidisti et monachum non fecisti.*¹²³

Ρητὴ ἀναφορὰ στὸν Βασίλειο ὑπάρχει τρεῖς φορές.¹²⁴ Στὸν πρόλογο τῶν *Θεσμῶν* ὁ Κασσιανὸς ἐξηγεῖ στὸν Κάστορα γιατί πιστεύει ὅτι τὸ ἔργο του παρουσιάζει ἀδυναμίες. Ἕνας λόγος εἶναι ὅτι ἔχουν προηγηθεῖ πιὸ σπουδαῖα ἔργα ὅπως ἐκεῖνα τοῦ Βασί-

---

¹²⁰ Βλ. Guy, *Jean Cassien...*, σ. 15. Τὴν διαίρεση σὲ βιβλία ἔχει διαμορφώσει ὁ ἴδιος ὁ Κασσιανός. Βλ. *Inst. V.1*.

¹²¹ “Πρέπει ἐδῶ νὰ προστεθεῖ, ὅτι γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ [δηλ. γιὰ τὸν μοναχισμό] ἔχουν ἤδη ἐκπονηθεῖ πολλὰ βιβλία ἀπὸ ἄνδρες, οἱ ὅποιοι καὶ εὐγενεῖς ὑπῆρξαν στὸν βίο τους καὶ ἐπιφανεῖς γιὰ τὴν ἰκανότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν σοφία τους, ἐννοῶ τὸν ἅγιο Βασίλειο, τὸν Ἰερώνυμο καὶ μερικὸς ἄλλους”.

¹²² “Φέρεται ἀπόφθεγμα τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐπισκόπου Καισαρείας: οὔτε γυναικα, εἶπε, γνωρίζω, οὔτε παρθένος εἶμαι”.

¹²³ “Φέρεται ἀπόφθεγμα τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐπισκόπου Καισαρείας πρὸς κάποιον Συγκλήτιο [πιθανῶς ‘συγκλητικό’], ὁ ὁποῖος γινόταν χλιαρὸς μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἔχουμε πεῖ. [...] Καὶ τὸν Συγκλήτιο, τοῦ εἶπε, κατέστρεψες, καὶ μοναχὸ δὲν ἔκανες”.

¹²⁴ Βλ. *Inst. praef. 5*· *Inst. VI.19* καὶ *Inst. VII.19*.

λειου, στον οποίο αναγνωρίζει εκφραστική άρτιότητα και προσήλωσή στην Βίβλο, *quorum anterior [ὁ Βασίλειος] seiscitantibus fratribus super diuersis institutis uel quaestionibus non solum facundo, uerum etiam diuinarum scripturarum testimoniis copioso sermone respondit.*¹²⁵ Οί επόμενες ρητές αναφορές γίνονται σε συγκεκριμένες απόψεις, πού ὅμως δὲν ἐντοπίζονται στὰ ἔργα τοῦ Βασιλείου.¹²⁶ Ἡ δευτέρα (*Inst.* VII.19) θὰ βρεθεῖ σε συλλογές Γερροντικῶν.¹²⁷ Χωρὶς ἐξηγήση, ὁ Chadwick θεωρεῖ ἀσήμαντο ὅτι ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Βασιλείου τὸ φερόμενο ὡς ἀπόφθεγμα του, *et mulierem ignoro et uirgo non sum,*¹²⁸ τὸ ὁποῖο δὲν συμφωνεῖ οὔτε μὲ τὸ ὕφος του, ἐφόσον ὁ Βασίλειος μιλάει μὲ αὐθεντία,¹²⁹ ἀλλὰ καὶ δὲν ἐκφράζει ἀπόψεις του ἔστω χωρὶς νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο,¹³⁰ ἐφόσον συνδέει τὴν ἀγνότητα μὲ τὴν

¹²⁵ “Ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ προηγούμενος [δηλ. ὁ Βασίλειος], στοὺς ἀδελφούς πού τὸν ρωτοῦσαν γιὰ διάφορους θεσμούς καὶ ζητήματα, ἀπάντησε ὄχι μόνο μὲ ἐκφραστικὴ ἀρτιότητα ἀλλὰ καὶ μὲ ἐξαντλητικὴ χρῆση μαρτυριῶν ἀπὸ τίς θεῖες Γραφές”. Βλ. *Inst.* praef. 5.

¹²⁶ Αὐτὸ διαπιστώνει ὁ Gribomont (βλ. Guy, *Jean Cassien...*, σ. 285, σημ. 2).

¹²⁷ Βλ. Guy, ὁ.π., σ. 321, σημ. 3.

¹²⁸ *Inst.* VI.19.

¹²⁹ Καὶ ὄχι μόνο στὰ ἀσκητικά. Γιὰ παράδειγμα, βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 204, 3: “ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμᾶς ἀποστεροῦμαι, ὑμεῖς δὲ τὴν ἀλήθειαν ἀφαιρεῖσθε”. Πολλοὶ τὸν κατηγοροῦσαν ὡς ἐπαρμένο. Βλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασίλειον* 64, 3: “ἀλλ’ οἶμαι τὸ τοῦ ἡθους εὐσταθὲς καὶ βεβηκὸς καὶ ἀπεξεσμένον τῦφον ὠνόμασαν”, κ.λπ. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἐρμηνεύοντας τὴν Βίβλο ὁ Βασίλειος ἐμφανίζεται λιγότερο σίγουρος. Θὰ τὸ δοῦμε πιὸ μετὰ.

¹³⁰ The apophthegm is not to be found anywhere among the extant works of Basil, but this means little: Chadwick, *John Cassian*, σ. 61, ὁ ὁποῖος καὶ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἴδια τὴν γνησιότητα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ

σεξουαλική αποχή, αντίθετα με τὸν Βασίλειο, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ γάμος ἐμποδίζει ὄχι ἐπειδὴ περιέχει σεξουαλικές σχέσεις ἀλλὰ ἐπειδὴ προκαλεῖ ἓνα πλῆθος περισπάσεων, ἐξαρτήσεων καὶ ἀναστατώσεων.¹³¹ Τὸ γεγονός ὅτι στὴν Αἴγυπτο κυκλοφοροῦσε ἀπόφθεγμα ὅπως αὐτό, δείχνει πὼς ὄχι μόνο ὁ Βασίλειος ἀγνόησε τὴν Αἴγυπτο¹³² ἀλλὰ καὶ ἡ Αἴγυπτος στὴν οὐσία τὸν ἀγνόησε.¹³³ Οὐτε ἡ

Κασσιανοῦ, χωρὶς νὰ παίρνει ὀριστική θέση: but Cassian was an Egyptian monk in spirit. And in the *Institutes* he mentioned St. Basil three times (or possibly only twice)... [Καὶ ἀναφερόμενος στὴν ἀναφορά τοῦ *Inst.* VI.19, σημειώνει:] The earliest of the manuscripts for the text (Cassinensis 295 of the seventh century) does not contain the name of Basil as the speaker. But another manuscript of the seventh century, that of Autun (Augustodunensis 24), contains it (ὁ.π.). Παρόμοια φράση μὲ ἐκείνη πὸς καταγράφει ὁ Κασσιανός, βρίσκεται στὴν φερόμενη ὡς Ἐπιστ. 42: εἶδον δὲ καὶ κάλλος γυναικῶν βασανίζον μου τὴν σωφροσύνην. Καὶ τὸ μὲν τῆς πορνείας ἔργον διέφυγον, τὴν δὲ ἐμαντοῦ παρθενίαν ἐμόλυνα κατὰ διάνοιαν καρδίας. Τὴν Ἐπιστ. 42 ἓνα χειρόγραφο ἀποδίδει στὸν Φίλωνα Καρπασίας (βλ. Χρήστου, *Πατρολογία Δ'*, σ. 54). Τὶς ἐπιστολές 42–46 ὁ Maran ἀπέδιδε στὸν Νεῖλο Ἀγκυρανό (βλ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, σ. 211). Πάντως πρόκειται γιὰ ψευδεπίγραφο κείμενο, τὸ ὁποῖο πιθανῶς εὐθύνεται γιὰ τὴν ἀπόδοση στὸν Βασίλειο τοῦ συγκεκριμένου ἀποφθέγματος, ἐκτὸς ἂν τὸ κείμενο τοῦ Κασσιανοῦ δὲν νοθεύτηκε ἀλλὰ εἶχε ἤδη κυκλοφορήσει στὸ αἰγυπτιακὸ περιβάλλον ἢ φήμη αὐτὴ πὸς ὁ Κασσιανός ἀναπαρήγαγε, οὕτως ἢ ἄλλως ἀγνοῶντας τὶς σχετικὲς ἀπόψεις καὶ τὴν ὄλη ἀσκητικὴ τοῦ Βασιλείου.

¹³¹ Βλ. π.χ. *KII* ε'.

¹³² Ἡ Ἐπιστ. 223 περιλαμβάνει συνοπτικὴ ἀναδρομὴ στὸ ταξίδι τοῦ σὲ ἀσκητικὸς τόπος. Δὲν ἀναφέρει μόνο οὔτε ἰδιαίτερος τοὺς αἰγυπτιωτὲς ἀσκητές, μιλάει ὅμως ἐπαινετικά, ἐξαίροντας τὴν ἐγκράτεια πὸς διαπίστωνα. Σκοπὸς τοῦ δὲν εἶναι νὰ καταγράψει καὶ νὰ προτείνει ιδεώδη, ἐπομένως ἡ διήγηση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς τεκμήριο ἐξάρτησης. Ἄλλωστε εἶναι γενικὲς παρατηρήσεις, πὸς ταιριάζουν μὲ

ἀναφορὰ τοῦ *Inst.* VII.19 ταιριάζει στὴν δική του νοοτροπία. Χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ σκληρότητα ποὺ συχνὰ λανθάνει ἢ εἶναι φανερὴ σὲ ἀποφθέγματα Γερόντων¹³⁴ ἀλλὰ ὄχι στὰ δικά του κείμενα, καὶ ἀκόμη περιέχει τὸν ὄρο *μοναχός*,¹³⁵ τὸν ὁποῖο ἔχουμε

ὁποιοδήποτε εἶδος ἄσκησης. Ἄν ἐπηρεάστηκε, αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποδειχθεῖ μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ἀσκητικῶν κειμένων του, ὅπου εἶχε δυνατότητα ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωση νὰ ἐκμεταλλευθεῖ, ἐφόσον τὴν ἐπιδοκίμαζε, κάθε γνώση καὶ ἐμπειρία ποὺ ἀπεκόμισε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Βλ. ἐπίσης Chadwick, *John Cassian*, σ. 60: Basil was not at home in the air of Egypt. [...] As a young man Basil made a journey to Alexandria and Egypt as well as Syria, and commentators upon his ideas have attributed much consequence to that visit. But the Egyptian sources hardly know him. [...] His writings upon the monastic life were hardly congenial to the Egyptian spirit, κ.λπ.

¹³³ Βλ. ἐπίσης Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 264: le monachisme égyptien semble avoir rendu à Basile la méfiance respectueuse que celui-ci lui avait portée. Aucune allusion, aucun apophtegme; à ma connaissance, aucune traduction copte des Questions, sauf pour le Prologue 4, qui n'est qu'une exhortation à la ferveur, bienvenue en tout milieu. Dans les synaxairs égyptiens, Basile figure comme grand thaumaturge, nicéen éclatant, mais on fait le silence sur son activité antiérémite.

¹³⁴ Σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόφθεγμα αὐτό, ὁ Συγκλήτιος ἢ συγκλητικὸς φέρεται κατεστραμμένος, ἐπεὶδὴ δὲν ἀνήκει οὔτε στὸν κοσμικὸ οὔτε στὸν ἀσκητικὸ χῶρο — μετέωρος, γλιαρὸς (βλ. *Ἀποκ.* 3, 16). Ποιὸς θὰ ἀναγνώριζε τὸν ἀδελφὸ του σὲ τόσο δεινὴ 'θέση' χωρὶς νὰ συμπάσχει; Ἡ ἀπλὴ διαπίστωση τοῦ γεγονότος, μὲ ἓνα ἀπόφθεγμα σὰν τελεσίγραφο, χωρὶς προσπάθεια κατανόησης, δείχνει σκληρότητα. Ἡ γενικὴ στάση τοῦ Βασιλείου δὲν εἶναι καταδίκης καὶ τρομοκρατίας ἀλλὰ ἐξήγησης, συνομιλίας, κατανόησης, συμπαράστασης, ἐπιείκειας καὶ νουθεσίας.

¹³⁵ Ἡ ἀρχαιότερη σωζόμενη μαρτυρία γιὰ τὴν χρῆση τοῦ ὄρου 'μοναχός' μὲ τὴν σημερινὴ σημασία χρονολογεῖται τὸ 324 καὶ βρίσκεται σὲ κοσμικὸ ἔγγραφο, στὴν αἴτηση τοῦ Αὐρήλιου Ἰσίδωρου (ἐκδόθηκε τὸ

δει ότι ο Βασίλειος δὲν χρησιμοποιεῖ γιὰ τοὺς ἀσκητὲς σὲ κανένα ἔργο του, οὔτε καὶ στὰ ἀσκητικά. Συγγενεῖς ὄροι — μόνωσις,¹³⁶ μοναστικός,¹³⁷ μονήρης,¹³⁸ μονάζειν¹³⁹ — ἐμφανίζονται μόνο γιὰ

1976 — βλ. Judge, “The earliest use of monachos..., σ. 72 κ.έ.) Παραθέτω ἐδῶ τὴν κρίσιμη πρόταση: “καὶ εἰ μὴ βοηθείας ἔτυχο(ν) ὑπὸ τῶν παραγενομένων Ἀντωνίνου διάκονος καὶ Ἰσακ μοναχοῦ ταχέως τέλεόν με ἀπόλεσαν”: Judge, *ὁ.π.*, σ. 73.

¹³⁶ Βλ. *KII ζ'* ὅπου ἀπαντᾷ 3 φορές — α': “Ὁ γὰρ ἀγαπῶν, φησὶν, ἐπιμελῶς παιδεύει. Ὅν ἐπὶ τῆς μονώσεως εὐρεῖν ἄπορον, μὴ προενωθέντα κατὰ τὸν βίον”, β': “ἐὰν μὴ ἐκ συμφωνίας πρὸς ἐνὸς σώματος ἀρμολογίαν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ συναρμοσθῶμεν, ἕκαστος δὲ ἡμῶν τὴν μόνωσιν αἰρήσεται, μὴ κατὰ τὸ ἀρέσκον Θεῷ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον τῆ οἰκονομία δουλεύων ἀλλὰ τὸ ἴδιον τῆς αὐταρεσκείας πάθος πληροφορῶν, πῶς δυνάμεθα ἀπεσχισμένοι καὶ διηρημένοι σώζειν τὴν τῶν μελῶν πρὸς ἀλληλα σχέσιν τε καὶ ὑπηρεσίαν ἢ τὴν ὑποταγὴν πρὸς τὴν κεφαλὴν ἡμῶν ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός;”, γ': “Πρὸς τε γὰρ τὴν τήρησιν τῶν δεδομένων ἡμῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν τῆς μονώσεως ἐστὶ χρησιμωτέρα (ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ζωή)”.

¹³⁷ Βλ. *KII γ'* (“Τίς οὖν οὐκ οἶδεν ὅτι ἡμερον καὶ κοινωνικὸν ζῆλον ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ μοναστικὸν οὐδὲ ἄγριον;”) καὶ *KII ζ'* (“Κίνδυνος δὲ παρέπεται τῇ μοναστικῇ ζωῇ πρὸς τοῖς εἰρημένους”).

¹³⁸ Βλ. *KII ζ'* (“οὔτω καὶ ἐν τῇ μονήρη ζωῇ καὶ τὸ παρὸν ἡμῶν ἄχρηστον γίνεται καὶ τὸ ἐλλείπον ἀπαραμύθητον, τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ ὀρίσαντος χρήζειν ἡμᾶς ἀλλήλων, καθὼς γέγραπται, ἵνα καὶ συναπτώμεθα ἀλλήλοις”) καὶ *KII οδ'* (στὴν ἐρώτηση: τοὺς ἐξερχομένους ἐκ τῆς ἀδελφότητος καὶ βουλομένους μονήρη βίον ζῆν, ἢ μετὰ ὀλίγων τῶ αὐτῶ ἐπεσθαι σκοπῶ τῆς εὐσεβείας, εἰ χρὴ ἀφορίζειν, διδαχθῆναι ἀπὸ τῆς Γραφῆς δεόμεθα).

¹³⁹ Βλ. *KII ζ'* (στὸ ζήτημα: περὶ τοῦ δεῖν τοῖς ὁμόφροσι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως συζῆν, καὶ ὅτι δύσκολον ὁμοῦ καὶ ἐπικίνδυνον τὸ μονάζειν).

νά επικριθοῦν, ἐπειδὴ ἀφοροῦν μιὰ κατάσταση ποὺ δὲν ταιριάζει ὄχι μόνο σὲ χριστιανοὺς ἀλλὰ σὲ κανένα ἀνθρώπο.¹⁴⁰ Περίπου 286 ἐπιστολὲς τοῦ Βασιλείου θεωροῦνται γνήσιες. Οἱ ἀσκητὲς ἐδῶ ἀναφέρονται ὡς *μονάζοντες* (καὶ μὲ κανένα συγγενῆ ὄρο) ἔξι μόνο φορές συνολικά,¹⁴¹ καὶ ποτὲ πάνω ἀπὸ μία φορά στὴν ἴδια ἐπιστολή. Ὁ ὄρος *μονάζων* ἦταν ὁ συνήθης στὴν Μ. Ἀσία,¹⁴² ἐπομένως ὁ Βασίλειος δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ τὸν ἀποφύγει τελείως στὴν ἀλληλογραφία του μὲ στελέχη τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ ὄρος, ἂν καὶ προκύπτει μόνο ἔξι φορές σὲ ἰσαριθμὲς ἐπιστολές, δὲν χρησιμοποιεῖται σὲ ἐπιστολὲς ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν ἰδίως μὲ τὴν ἄσκηση παρὰ μόνο σὲ δύο περιπτώσεις (93, 284), ἐνῶ δὲν χρησιμοποιεῖται ποτὲ στὶς ἀσκητικὲς ἐπιστολὲς 4, 12, 13, 18, 52, 79, 105, 106, 119, 124, 173, 174, 207, 210, 223, 226, 244, 249, 256, 257, 262, 293, 295, οὔτε κἂν στὶς περιφημὲς ἀσκητικὲς ἐπιστολὲς 1, 2, 14 καὶ 22.¹⁴³

¹⁴⁰ Βλ. ἐπίσης Μ. Βασίλειος, *Εἰς τὴν ἑξαήμερον* 2, 8 καὶ 4, 5, ἰδίως 9, 3: συναπεγεννήθη ὁ θυμὸς τῷ λέοντι, τὸ μοναστικὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκοινωνήτον πρὸς τὸ ὁμόφυλον. Βλ. τοῦ ἰδίου *Εἰς Ψαλμούς*, PG 29, 261: πολιτικὸν γὰρ ζῶον καὶ συναγελαστικὸν ὁ ἀνθρώπος.

¹⁴¹ Βλ. *Ἐπιστ.* 93, 139, 170, 199, 217, 218 καὶ 284.

¹⁴² Βλ. Baker, “Syriac and the origins...”, σ. 343.

¹⁴³ Ἀσφαλῶς στὴν ἀπαρίθμηση αὐτὴ δὲν συνυπολογίζονται οἱ τίτλοι τῶν ἐπιστολῶν. Παλαιοὶ σχολιαστὲς ἔχουν προσέξει καὶ σημειώσει τὸ γεγονός πὼς ὁ Βασίλειος ἀπέφυγε τὸν ὄρο ‘μοναχός’. Βλ. S. Benedicti abbatis Anianensis, *Concordia Regularum*, PL 103, 731D. Βλ. ἐπίσης Colombás, “The ancient concept...”, σ. 66 κ.έ., 100, καὶ 102–3. Ὅχι μόνο αὐτὸ ἀλλὰ ἀποφεύγει τὸν συνήθη στὴ Μ. Ἀσία ὄρο *μονάζων*, καὶ προχωράει περισσότερο, ὅπως ἔχουμε δεῖ, στὸ *μονάζειν* ἀναγνωρίζοντας ρητὰ εἴτε κίνδυνον νὰ ἐκπέσει ὁ ἀσκητὴς σὲ ἀντιχριστιανικὸ ἦθος (βλ. π.χ. *ΚΠ* ζ’ — κίνδυνος δὲ παρέπεται τῇ μοναστικῇ ζωῇ πρὸς τοῖς εἰρημένοις) εἴτε βεβαιότητα ἔκπτωσης (βλ. π.χ. *ΚΠ* ζ’ — ὁ δὲ ἀφιδιαστικὸς βίος

Ὁ Saint-Laurent¹⁴⁴ σωστά παρατηρεῖ πὼς ἡ στάση τοῦ Βασίλειου δείχνει τὴν πεποίθησή του that all Christian men and women should pursue ascetic perfection and not just monks and nuns, ὅμως χρειάζεται νὰ μὴν ὑποτιμηθεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὄρος μοναχὸς δὲν ἀποσιωπήθηκε ἀπλῶς, ταυτίστηκε μὲ τὴν μισανθρωπία (βλ. ΚΠ ζ') φέροντας τὸν Βασίλειο σὲ σύγκρουση μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς ἐποχῆς του. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης θέλησε τὴν μεταρρύθμιση τῆς 'κοσμικῆς' χριστιανοσύνης πρὸς τὸ ἀσκητικότερο, ἀρχίζοντας, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀπὸ τὴν μεταρρύθμιση τοῦ μοναχισμοῦ πρὸς τὸ κοινωνικότερο. Τὸν 'μοναχισμό' σκεφτόταν ὡς ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν 'κοσμικότητα' μὲ σκοπὸ ὄχι τὴν ἀπομόνωση ἀλλὰ τὴν ἀκόμα ἰσχυρότερη καὶ γνησιότερη σχέση καὶ συνύπαρξη, ὡς δημιουργία μιᾶς κοινότητας ποὺ ἔχει τίς ὑψηλότερες δυνατὲς ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸν βίωσι, ὅποτε ἀποφάσισε νὰ ἀποσυνδέσει τὸν ὄρο 'μοναχὸς' καὶ τοὺς συγγενεῖς ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῆς ἄσκησης, ἀναγνωρίζοντάς τον ἐγγύτερο σὲ ἐπιλογὲς ποὺ θὰ ἦταν σωστὸ νὰ ἀποφεύγονται. Τὸ κοινόβιο τοῦ Βασίλειου δὲν εἶναι μιὰ ἐναλλακτικὴ μορφή, ἔστω ἀνώτερη, ἀλλὰ ἡ οὐσία κάθε κοινωνίας ποὺ σέβεται τὸν ἄνθρωπο. Ὅσο ὁ ἀσκητικὸς βίος ἀναπτύσσει ἐρημιτικὰ στοιχεῖα, οἱ μοναχοὶ ἀποκόβονται ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Ἐκκλησία καὶ ἀντὶ νὰ γίνονται ὑπόδειγμα ξεπέφτουν, ἢ ὑποτιθέμενη ἀγάπη τους γιὰ τὸν Θεὸ δὲν παιδαγωγεῖ, ἢ ἄσκηση καταντᾷ σὰν ἐξειδίκευση στὸ περιθώριο μιᾶς χριστιανοσύνης ἀφομοιούμενης στὴν ἀσυνειδησία τῆς κοσμικότητας. Τὸ μοναστήρι δὲν εἶναι ἀρκετὰ χρήσιμο ἂν δείχνει τὴν πραγματικότητα ἀπὸ μακριὰ καὶ ὡς μακρινή, προτιμότερο νὰ γίνεται δάσκαλος, ποὺ γνωρίζει τὰ προβλήματα καὶ συμπαρίσταται

ἔνα σκοπὸν ἔχει, τὴν οἰκείαν ἐκάστου τῶν χρειῶν θεραπείαν. Τοῦτο δὲ προδήλως μαχόμενον ἐστὶ τῷ τῆς ἀγάπης νόμῳ, κ.λπ).

¹⁴⁴ "St. Basil..., σ. 74.

ἄμεσα, ζωντανά καὶ καθημερινά. Ὅμως ἔστω ἀποκλειστικά ὡς σύμβολο λειτουργῶντας, ἂν ἔστω ἤθελε κάποιος νὰ περιορίσει ἐκεῖ τὴν σπουδαιότητα τοῦ μοναχισμοῦ γιὰ τὴν ὑπόλοιπη Ἐκκλησία, θὰ ἔπρεπε νὰ προσλάβει στὴν δική του τάξη τὶς θεμελιώδεις πλευρὲς τοῦ ‘κοσμικοῦ’ βίου. Ποιά μεταμόρφωση θὰ συμβόλιζε ὁ μοναχισμὸς γιὰ τὸν κόσμον ἂν εἶχε ἀπλῶς ἀρνηθεῖ τὶς συναναστροφές, τὶς φιλίες, τὸν γάμο;

Σύμφωνα μὲ τὸν Χρήστου “δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ σημερινὴ συγκρότηση τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ εἶναι βασιλειανή”.¹⁴⁵ Ἡ μήπως εἶναι ὀρθή, ἀλλὰ ὄχι στὸν βαθμὸ πὺ ἔχουμε ὑποθέσει; Τὸ μοναστήρι σήμερα δὲν ἔχει μεγάλη συμμετοχὴ στὴν ἐκπαίδευση ἢ τὴν φιλανθρωπία, ὅμως ὁ Βασίλειος ἔζησε στὶς ἀρχές τοῦ Βυζαντίου καὶ δὲν μποροῦσε νὰ γνωρίζει πόσο θὰ ἀναλάβει τὸ κράτος ἢ καὶ ἰδιῶτες αὐτὲς τὶς λειτουργίες. Πέρα ἀπὸ αὐτό, ὁ ἐρημιτισμὸς ἀφανίστηκε, τρόποι ἀσκήσης ὅπως ἐκεῖνος τῶν Στυλιτῶν, ἀφανίστηκαν, ἐνῶ ἤδη στὴν βυζαντινὴ περίοδο ἡ ἀσκητικὴ διαπότισε τὴν κοινωνία ἔτσι πὺ δημοφιλέστερο ἀνάγνωσμα μεταξὺ τῶν λαϊκῶν ἔγινε ἡ Κλίμακα! Τὸ κοινόβιο ἀκόμη σήμερα συνδυάζει τὴν συμβίωση μὲ τὴν προσευχὴ, τὴν ἐργασία καὶ τὴν μελέτη, καὶ οἱ πὺ σημαντικὲς προσωπικότητες τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας προέρχονται ἀπὸ τὸ κοινόβιο. Πράγματι ἀρκετὰ ἐρημιτικὰ στοιχεῖα ἐπιβιώνουν, μεταξὺ τῶν ὁποίων περισσότερο ζημιογόνον ἀλλὰ καὶ ἀσύμβατον μὲ τὴν νοοτροπία πὺ προσπάθησε νὰ καλλιεργήσει ὁ Μ. Βασίλειος, εἶναι μιὰ ἔννοια γιὰ τὴν ὑπακοὴ πὺ ἐμποδίζει τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης, ὅταν ὁ μαθητὴς ὑποτίθεται ὅτι ἀποβάλλει τὴν ὑπερηφάνειά του τραυματίζοντας τὴν νοημοσύνη του, κάνοντας τυφλὴ ὑπακοὴ στὸν Γέροντά του, στὸν Πνευματικὸ, κ.λπ. Ἔτσι δημιουργεῖται ὁ σκληρὸς ἄνθρωπος τῆς θρησκείας μὲ τὴν ἀτροφικὴ σκέψη, πὺ ὄχι μόνο δὲν μπορεῖ νὰ μοιράσει

---

¹⁴⁵ Βλ. Χρήστου, *Πατρολογία Δ'*, σ. 88.

δυσὸ γαιῖδάρων ἄχυρα, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ νόηση εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς ἀγάπης, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ δημιουργήσῃ ἀνθρώπινες σχέσεις ποιότητας.

Ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος φαίνεται νὰ ἐγκρίνει τὸν ἐρημιτισμό, τὸν ὁποῖο ἀποκαλεῖ ‘ἠρωϊκό’,¹⁴⁶ κι ἔτσι δὲν ἀκολουθεῖ τὸν Βασίλειο στὴν μετωπικὴ σύγκρουση μὲ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὅμως περιέχει ἐπίσης μιὰ διαφορετικὴ καὶ πραγματικὰ ἐκπληκτικὴ ὄψη, χαρακτηρίζοντας τὴν κοινοβιακὴ ἄσκηση ἐξίσου ἀκραία μὲ τὴν ἐρημιτικὴ καὶ προκρίνοντας ὡς τελειότερη ὅλων τὴν συνάσκησιν μὲ ἄλλον ἓνα ἢ δύο, δηλαδὴ ὅ,τι ἔκανε ὁ Βασίλειος γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, τὸ ὁποῖο εἶναι πιὸ οἰκεῖο σὲ ὅλους ὡς ἐγγύτερο στὶς φιλικὲς καὶ ἐρωτικὲς σχέσεις. Μάλιστα δὲν διστάζει νὰ παρομοιάσῃ τοὺς δύο κύριους ἀσκητικὸς τρόπους, τὸ κοινόβιο καὶ τὴν ἔρημο, μὲ παρεκκλίσεις ἀπὸ τὴν βασιλικὴ ὁδὸ τῆς συνάσκησιν μιᾶς ‘παρέας’ δύο ἢ τὸ πολὺ τριῶν.¹⁴⁷ Ἔτσι ἡ Κλίμακα στὸ σημεῖο αὐτό, ποὺ εἶναι καὶ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον σὲ ὅλο τὸ βιβλίον, υἱοθετεῖ οὐσιαστικὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Βασιλείου φέροντάς τιν ὅμως στὴν ἰδανικὴ τῆς μορφῆ. Κύριος ἀσκητικὸς ἀριθμὸς εἶναι οἱ δύο, μὲ πολλὰς προϋποθέσεις καὶ παραχωρήσεις οἱ τρεῖς. Ὁ Χριστὸς εἰδοποιεῖ καὶ ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος ἐπαναλαμβάνει, ὅπου εὐρίσκονται δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.¹⁴⁸ Βέβαια ἔτσι δὲν μποροῦν νὰ ἰδρυθοῦν τὰ μεγάλα μοναστήρια μὲ τὰ πλήθη τῶν ἀσκητῶν καὶ ὁργανωμένος μοναχισμὸς, ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ μέσα στὰ μοναστήρια ὅπως ἔξω, πάλι ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς διαμορφώνει ἱερὴ συνείδησιν.

---

¹⁴⁶ Κλίμαξ Α' 47, σ. 60.

¹⁴⁷ “Μὴ ἐκκλίνεις — λέει ὁ Ἐκκλησιαστής — εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά· ἀλλ' ὁ δ' ὦ βασιλικῆς πορεύθητι”: Ὁ.π.

¹⁴⁸ Ματθ. 18, 20 (Κλίμαξ Α' 47, σ. 60).

Οί ὄροι τοῦ Βασιλείου, προ-εστώς, ἐφ-εστώς, προ-ιστάμενος, προ-καθ-ιστῶν, προ-έχων καὶ διδάσκαλος, δηλώνουν σταθερότητα, σύγκλιση, κοινότητα, ὑπεροχή, προσοχή, συγκέντρωση καὶ μάθηση. Σήμερα κυριαρχεῖ ὁ Ἡγούμενος, ἐπομένως ἡ καθαρὴ ὑπακοή, ὅμως ἡ διεύρυνση τῆς παιδείας εἶναι τόσο μεγάλη στὶς ἡμέρες μας ὥστε οὕτως ἢ ἄλλως δὲν θὰ γινόταν νὰ παραμείνει τὸ ἴδιο ἀπαραίτητος γιὰ τοὺς μοναχοὺς ὁ Ἡγούμενος ὡς δάσκαλος. Μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν νοοτροπία τοῦ Βασιλείου θὰ ἀπεδείκνυε πράγματι ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴν σπουδὴ. Ὅμοίως, οἱ ἀσκητὲς ἢ ἀδελφοί, σήμερα ὡς ἀπλῶς μοναχοὶ δέχονται τὴν ταυτότητά τους ἀρνητικὰ καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν προσανατολισμὸ τους, ἀπ' ὅπου ἡ ἴδια ἡ ἀσκητικὴ τείνει νὰ γίνεται λιγότερο ἀντιληπτὴ ὡς συνάσκησις τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς ἢ ἄσκησις τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως, ἐπειδὴ περισσότερο διακρίνεται ἡ πλευρὰ τῆς ἀναχώρησης. Ἄν καὶ ἡ Ἐκκλησία προτίμησε νὰ ἀναπτύξει τὸν μοναχισμό σὲ ἀπόσταση μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη πού θέλησε ὁ Βασίλειος, δὲν ἀπέχει ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὴν δική του νοοτροπία, ἐφόσον καὶ οἱ ἐκτὸς κοινοβίου ἀσκητὲς ὑπάγονται στὸ κοινόβιο, συναναστρέφονται μὲ ἀσκητὲς καὶ λαϊκοὺς, καὶ σέβονται τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία πραγματικὰ καὶ ὄχι τυπικὰ, ἐνῶ ἡ μυστικὴ θεολογία δίνει ἔμφαση στὴ ζωντανὴ σχέση μὲ τὸν Χριστὸ ὥστε ἡ ἀρνητικὴ ὄψη, τοῦ μοναχισμοῦ, ἐπικρατεῖ στὸ ὄνομα ἐνῶ στὴν πράξη εἶναι ἀρκετὰ μειωμένη, ἔστω ὄχι ὅσο θὰ ἤθελε ὁ Βασίλειος. Ὁ μοναχισμὸς ἀναδεικνύει ἔντονα τὴν ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὶς 'κοσμικὲς' σχέσεις, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι στοιχεῖο μὲ τὸ ὁποῖο δὲν θὰ διαφωνοῦσε ὁ Βασίλειος, στὸν βαθμὸ πού ἄλλες ποιότητες τῆς ἄσκησις βοηθοῦν ὥστε μέσα ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τὰ πλάσματα νὰ φανερόνται στὸ ἀληθινὸ τους νόημα. Παραμένει πάντως γεγονός, ὅτι ἀντίθετα μὲ ὅ,τι εἰσηγήθηκε καὶ ἐπεδίωξε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τὸ ἀγαθὸ τῆς ἡσυχίας προσεγγίζεται μέχρι σήμερα μὲ μονομέρεια ὡς σχετιζόμενο κυρίως μὲ τὴν μόνωση καὶ ὄχι μὲ τὴν συνάσκηση, τὴν συνάντηση καὶ τὴν φιλία, ἀπ' ὅπου ἡ 'κοσμικὴ' χριστιανοσύνη ἀναπτύσσεται σὲ σχετικὴ ἀποξένωση ἀπὸ τὴν ἀσκητικὴ πνευματικὴτητα.

Έντυπωσιάζει ότι καμμία από τις δύο φορές που ο Κασσιανός αναφέρει τον Βασίλειο, δεν άντλει από τὸ ἔργο του. Ἄν και εἶχε δυνατότητα νὰ γνωρίζει ὄχι μόνο τὴν λατινικὴ μετάφραση τοῦ Ρουφίνου¹⁴⁹ ἀλλὰ και τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο, ἀρκεῖται σὲ δύο ἀποφθέγματα τῆς αἰγυπτιακῆς παράδοσης. Τέτοια ἀξιοποίηση προφανῶς δὲν συμφωνεῖ μὲ ὅσα ἐπαινετικὰ δηλώνει στὸν πρόλογο τῶν *Θεσμῶν*. Θεωρῶ βέβαιο ὅτι ὁ Κασσιανός ἀγνοοῦσε τί πιστεύει ὁ Βασίλειος, ἴσως εἶχε διαβάσει, και πάλι ὄχι μὲ ιδιαίτερη προσοχή, μόνο τὰ *Ἠθικά*, και πιθανότατα ‘παρασύρθηκε’ ἀπὸ τὴν τιμὴ μὲ τὴν ὁποία περιέβαλλε ἡ Ἐκκλησία τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης για νὰ μὴν ἀποφύγει ὁποιαδήποτε ἀναφορά στὸ ὄνομά του. Ἀνεξαρτήτως κινήτρων, πὸ οὔτως ἢ ἄλλως δὲν ἀποδεικνύονται, ἡ ἀναφορά του στὸν Βασίλειο στερεῖται οὐσίας.

Σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick (*John Cassian*, σ. 64–65), 1: ὁ Κασσιανός δὲν γνώριζε παρὰ μόνο τὴν μετάφραση Ρουφίνου (τὸ λεγόμενο *μικρὸ ἀσκητικὸ*), 2: ἡ ἀπόρριψη τοῦ ἐρημιτισμοῦ ἀπὸ τὸν Βασίλειο ἐντοπίζεται σὲ μία μόνο φράση τοῦ ὄρου *ΚΠ ζ’*, 3: ἂν αὐτὴ ἡ φράση διαγραφεῖ, ὅπως συνέβη στὴν ἔκδοση Ρουφίνου, ὁ ὄρος δὲν συγκρούεται μὲ ὅσα ὑποστηρίζει ὁ Κασσιανός, ὁπότε δὲν εἶχε λόγο νὰ μὴν ἀναφέρει τὸν Βασίλειο.

Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ δὲν ικανοποιεῖ. Ἄν ἡ κριτικὴ τοῦ ἐρημιτισμοῦ ἐκφράζεται σὲ μιὰ φράση ἐνὸς ἀπὸ τοὺς 368 ὄρους, εἶναι ἀπαραδέκτο νὰ μιλοῦμε για ἀπόρριψη τοῦ ἐρημιτισμοῦ, ἡ δὲ στάση τοῦ Κασσιανοῦ ἀδικαιολόγητα θὰ χαρακτηριζόταν παράδοξη.¹⁵⁰ Ἡ ἐπεξεργασία ὄλων τῶν σχετικῶν ζητημάτων ἀπὸ τὸν Βα-

¹⁴⁹ Για τὸν Ρουφῖνο, βλ. Murphy, *Rufinus*.... Εἰδικότερα για τὴν μεταφραστικὴ του τεχνικὴ, βλ. Brooks, “The translation techniques....”

¹⁵⁰ Εἶναι ἀπίστευτο πόσο ἐπιμένει ἡ ἀποψη αὐτὴ για τὸν Βασίλειο ἀκόμη σήμερα, ὅταν μιὰ δόκιμη ἱστορικὸς δηλώνει μὲ ἐντυπωσιακὴ σιγουριά ὅτι the way of the solitary was not excluded by St Basil but it

σίλειο οδηγεί στην απόρριψη του έρημιτισμοῦ, και αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Chadwick ἐγείρει τὸ ὄλο ζήτημα. Περαιτέρω, γιατί ἡ φράση ποὺ δὲν μετέφρασε ὁ Ρουφίνος εἶναι τόσο κρίσιμη, γιατί δὲν μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀναφερόμενη σὲ μοναχὸς τοῦ τύπου τῶν Σαραβαϊτῶν; Ὁ Κασσιανὸς ἢ δὲν διάβασε προσεκτικὰ τὰ ἀσκητικὰ τοῦ Βασίλειου, ἢ δὲν τὰ διάβασε καθόλου, ἔχοντας μόνο μιὰ παραπλανητικὴ καὶ οὕτως ἢ ἄλλως μικρὴ καὶ ἀσήμαντη ἰδέα ἀπὸ ἄσχετες φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ὅμως καὶ ἡ εἰσήγηση ὅτι δὲν μπορούσε νὰ γνωρίζει παρὰ μόνον τὴν λατινικὴ μετάφραση δὲν εὐσταθεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ μετὰ.

Άσκητική θεμελίωση

Α') Μ. Βασίλειος

1. Ἐχθρὸς εἶναι ὁ μικρὸς ἐαυτὸς — Προοίμια τῶν Ὁρῶν

Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο, ὁ ἡσύχιος καὶ ἀπράγμων βίος δὲν εἶναι ἀνθρώπινο κατόρθωμα ἀλλὰ θεῖο δῶρο (Θεοῦ χάριτι) γιὰ νὰ ἔρχεται ὅποιος θέλει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ

---

was for the disciplined and more experienced monk. Αὐτὴ εἶναι σχεδὸν ἡ ἀποψη τοῦ Κασσιανοῦ (θὰ ἦταν πλήρως ἡ ἀποψη τοῦ Κασσιανοῦ, ἂν προσέθετε κανεὶς was *admired* and not excluded). Βλ. Hussey, *The Orthodox Church...*, σ. 336.

ἀπολαμβάνει ἐνότητα μὲ τὸν Θεὸ (ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ). Προκύπτει ἀπὸ τὴν συνεργασία τῶν ἀσκητῶν μεταξὺ τους καὶ μὲ τὸν ποιμένα τους, ὑπὸ ἓνα σκοπὸ μόνον (συνεληλύθαμεν εἰς ταυτόν), τὴν γνήσια σχέση μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὴν διαμόρφωση τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ βίου μέσα στὴ σχέση αὐτὴ (οἱ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τοῦ βίου τοῦ κατ' εὐσέβειαν ἐνστησάμενοι). Εἶναι χάρισμα, ἀλλὰ ἔχει προϋποθέσεις στὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία. Τὴν ἀρχὴ τῆς ἄσκησεως ὀρίζει ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἐπομένως καὶ γιὰ τὴν μάθηση,¹⁵¹ γι' αὐτὸ ὁ ποιμένας ἀναλαμβάνει κυρίως διδασκαλικὸ ἔργο. Μὲ τὸ κριτήριον αὐτὸ προσεγγίζει ὁ Βασίλειος τὸ δικό του καθῆκον: ἐμοὶ δὲ ἀνάγκη ἀναγγέλλειν τὰ δικαιώματα τοῦ Θεοῦ.¹⁵² Ἡ τιμὴ στὴν παιδεία προέχει, ὅπως δείχνει καὶ ἡ θέση της στὸ πρῶτον τμημα τοῦ προλόγου, ὡς προσευχῆς δασκάλου καὶ μαθητῶν ὑπὲρ ἀλλήλων. Ἡ παιδεία εἶναι βελτίωση τῆς σκέψεως καὶ ὑγείας τῆς ψυχῆς, ὀλοκλήρωση καὶ προοπτικὴ τῆς ἔχοντος τὴν οἰκειότητα μὲ τὸν Θεό.¹⁵³ Δάσκαλος καὶ μαθητὲς ὑπηρετοῦν τὴν ἀγωγή αὐτὴ μὲ ἀμοιβαία ὑποταγὴ ὡς σύνδουλοι. Ἄν ἡ μεταξὺ τους σχέση δὲν πραγματοποιεῖται σὰν μιὰ εὐλογία, ἡ ἄσκηση ματαιώνεται. Κανονικὰ ὁ δάσκαλος διακρίνει ποιὸς εἶναι κατάλληλος καιρὸς διδασχῆς καὶ οἱ μαθητὲς ὑποδέχονται τὸν λόγο μὲ θέρμη, συνειδητοποιοῦν τὴν ἀξία του καὶ τὸν γονιμοποιοῦν στὸν ἑαυτό τους.

Ὁ τωρινὸς καιρὸς δίνει εὐκαιρία μετάθεσης πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ *Εὐαγγελίου*,¹⁵⁴ καὶ φυσικὰ εὐκαιρία ἀδιαφορίας γιὰ τὸ *Εὐαγγέλιον*. Καθένας ἐπιλέγει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν κάθε στιγμὴ καὶ

¹⁵¹ Βλ. *ΚΠ* προοίμιο: καὶ ὑμεῖς μὲν εὐδηλοὶ ἐστε μαθεῖν τι τῶν πρὸς σωτηρίαν ἐπιποθοῦντες.

¹⁵² Ὁ.π.

¹⁵³ Βλ. ἐπίσης *Πράξ.* 20, 31.

¹⁵⁴ *ΚΠ* προοίμιο.

οί ἐπιλογές παίρνουν ὑπόσταση διαμορφώνοντας τὸν βίο του ὀριστικά: οὐδὲν πλέον ἐξέσται τοῖς μεταμελομένοις. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἐπικρίνει ὅσους ἐλπίζουν στὴν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν μηδένα πόνον ὑπὲρ ἐντολῆς Κυρίου καταδεχόμενοι, καὶ ἐξηγεῖ ὅτι δὲν ἔχει νόημα ἡ ὑποκρισία, ἡ ψυχὴ σώζεται ὀλόκληρη: μηδὲ μικρὸν μὲν παριέναι τι τῶν διατεταγμένων, οὕτω δὲ ἕκαστον ποιῆσαι, ὡς προστετάγμεθα.¹⁵⁵ Τὰ ἱερά κείμενα ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸ ἀσήμαντο καὶ τὸ περιττό, οἱ ἐντολές εἶναι δεῖκτες μιᾶς ἀκεραιότητας καὶ συνεργάζονται, πᾶσαι γὰρ ἀλλήλων ἔχονται κατὰ τὸν ὕμνη τοῦ λόγου σκοπόν.¹⁵⁶ Ἡ περιφρόνηση ἔστω μιᾶς ὑπονομεύει τὸ σύνολο καὶ τραυματίζει τὴν ψυχὴ,¹⁵⁷ καὶ αὐτὸ ἀφορᾷ ὅλους — δὲν εὐσταθεῖ ἡ διάκριση μεταξὺ ‘χλιαρῶν’ χριστιανῶν καὶ ‘ἀληθινοῦ Ἰσραὴλ’ τῶν μοναχῶν.¹⁵⁸ Ὁ χλιαρὸς δὲν εἶναι κἄν χριστιανός, καὶ ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ δὲν εἶναι πάντα μοναχός. Ὁ Βασίλειος χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφραση ‘τὰ πλήθη τῶν Χριστιανῶν’,¹⁵⁹ φαινομενικὰ ταυτόσημη μὲ τὸ ‘πλήθος’ τοῦ Κασσιανοῦ,¹⁶⁰ ὅμως δὲν ἀναφέρεται στὴν πρώτη ἐποχὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν περιγράφει μιὰ ἀναπόφευκτη παρακμὴ. Ὁ Βασίλειος ἐπικρίνει τὴν δική του ἐποχὴ εἰδοποιῶντας πὼς ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ἐκλεκτῶν, ὅσοδῆποτε ἔντονα κι ἂν ἔχει ἀναγγελεθῆι καὶ ὅσοδῆποτε ἔγκυρη ἂν ἀποδειχθεῖ, ποτὲ γιὰ καμμιὰ ‘κατη-

¹⁵⁵ Ὁ.π.

¹⁵⁶ Ὁ.π.

¹⁵⁷ Ἄν καὶ ὁ Βασίλειος ἐπικρίνει τὴν ἐπιλεκτικὴ τήρηση, δὲν παύει νὰ ἀναγνωρίζει ὅτι ὑπάρχουν ἐντολές κεφαλαιωδέστερες. Βλ. π.χ. *KΠ* δ’.

¹⁵⁸ Βλ. *C. XXI.28*, καὶ ἐπίσης τὴν ἐξήγηση τῆς γένεσης τοῦ μοναχισμοῦ εἰς *Inst. II.5* καὶ *C. XVIII.5*.

¹⁵⁹ Βλ. *KΠ* προοίμ. 3.

¹⁶⁰ Βλ. *Inst. II.5*.

γορία' πιστῶν δὲν ὑπῆρξε φυσιολογική ἢ ἀντικειμενικά ἀναγκαία καὶ αὐτονόητη. Ὁ ἀσκητικὸς βίος ἴσως γιὰ μερικοὺς δημιουργεῖ συνθηκῆς πρὸς εὐνοοῦν τὴν παραμονὴ στὴν 'ἀκριβεία τοῦ Εὐαγγελίου',¹⁶¹ ὅμως τὴν ἴδια ἀκριβεία χρειάζονται ὅλοι, καὶ εἶναι σὲ ὅλους προσιτή.¹⁶² Δεῖ τέλειον εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον: σὲ ὅλους δόθησαν οἱ δυνάμεις γιὰ νὰ φθάσουν σὲ ὅ,τι δὲν εἶναι παρὰ ἢ φυσική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως ὅ,τι πιὸ εὐκολο καὶ χαρούμενο, ἢ γνήσια φύση τους.¹⁶³ Ἄλλοτε ὁ Βασίλειος τονίζει τὴν διαφορὰ τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ κοινόβιο (τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπίγνωσιν τὸν κόσμον ἀδύνατον εἶναι δέξασθαι),¹⁶⁴ ἀλλὰ δὲν πρόκειται γιὰ τοὺς 'κοσμικοὺς' ἢ 'λαϊκοὺς' χριστιανούς. Μὲ τὴν διάκριση αὐτὴ δείχνει τὴν σημασία καὶ ἀναγκαιότητα τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ κατὰ συνήθειαν βίου, δηλαδή τῆς ἀσυνειδησίας, τῆς ἀπορρόφησης ἀπὸ τὸ ἀσήμαντο. Δὲν προϋποθέτει ἀγεφύρωτο χάσμα μεταξὺ κοσμικῶν καὶ μοναχῶν, ὅπως φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὰ καθήκοντα πρὸς ἀναθέτει στὸ κοινόβιο, τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐπισκεπτῶν. Ἡ διάσταση ἀνάμεσα στὸν κοινὸ βίον καὶ τὸν βίον τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως δημιουργεῖται σὲ πείσμα τῆς δυνατότητας τῶν 'πολλῶν' νὰ κατορθώσουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς εὐσέβεια. Ἡ τράπεζα τοῦ κοινοβίου δὲν διαχωρίζεται, παραμένει ἀπλῶς χριστιανῶν τράπεζα,¹⁶⁵ ὅπου ἔχουν θέση ἀκόμα καὶ οἱ 'κοσμικοὶ' συγγενεῖς, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι δὲν περιφρονοῦν τὴν εὐσέβεια: εἰ δὲ [οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς] ἐμπεπλεγμένοι εἰσὶ τῷ κοινῷ βίῳ [ἀλλὰ ἴσως δὲν εἶναι], οὐδεὶς ἡμῖν κοινὸς πρὸς

¹⁶¹ Βλ. ΚΠ Γ'.

¹⁶² Βλ. ΚΠ προοίμιο.

¹⁶³ Βλ. ΚΠ β'.

¹⁶⁴ Βλ. ΚΠ ε'.

¹⁶⁵ Βλ. ΚΠ κ'.

αυτούς λόγος, τοῖς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερὶσπάστως [δηλαδή συνεχῶς] κατορθοῦν ἐσπουδακóσι.¹⁶⁶

Ἡ δῆθεν εὐλογία ἀπόρριψη τῶν ‘πολλῶν’ ἀπὸ τὸν Κασσιανό, εἶναι ἀπλὸς παραλογισμὸς. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ γνωρίζει οὔτε τὴν ‘θεσμικὴ’ ἢ ‘κοινωνικὴ’ ταυτότητά τους οὔτε τὴν τελικὴ ἀπόφαση καθενὸς προσωπικά. ‘Ἐκλεκτοὶ’ καὶ ‘πολλοὶ’ ἢ ‘χλιαροὶ’ ὑπάρχουν σὲ ὁποιαδήποτε ‘τάξη’, μοναχῶν, κληρικῶν, λαϊκῶν... Συνετὰ ὁ Βασίλειος ἀπευθύνεται σὲ ὅλους. “Ἦδη ἡ Καινὴ Διαθήκη προειδοποιεῖ πὼς οἱ περισσότεροὶ δὲν θὰ πιστέψουν, καὶ οὔτε κἂν αὐτὸ μόνο: ὅσοι πιστεύουν πραγματικά, εἶναι πάντα ἓνα μικρὸ ποσοστὸ ἀνάμεσα στοὺς ἴδιους τοὺς χριστιανούς. Ὅπως κι ἂν τὸ ἀξιολογεῖ κανεὶς, παραμένει γεγονὸς ὅτι ἡ διπλὴ ‘ἐντολὴ’ τῆς ἀγάπης ἀνακοινώθηκε σὲ ὅλους γιὰ νὰ ἀκούσουν λίγοι”.¹⁶⁷ Ὁ Βασίλειος οὐσιαστικά ἀναλαμβάνει αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ καθῆκον, ἀνακοινώνει τὰ Καλὰ Νέα σὲ ὅλους, καὶ περιγράφει τὴν οὐσία τοῦ μοναχισμοῦ ὡς οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ. *Ἀνάγκη πᾶσα διὰ πάσης ἐντολῆς καθαρισθῆναι εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ,*¹⁶⁸ ὅμως μιὰ διαφορετικὴ ἀνάγκη δημιουργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς ἢ ἀμετανόητη προαίρεση, ἐκείνη ποὺ δὲν ὑποδέχεται *μηδὲ τὴν τυχοῦσαν θλίψιν μετ’ εὐχαριστίας.*¹⁶⁹

Ὁλοκληρώνοντας τὴν εἰσαγωγὴ αὐτὴ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὑπενθυμίζει τὴν οὐσία τῆς ἄσκησης. Ὁ σεβασμὸς τῶν ἐντολῶν δὲν σημαίνει τυπικὴ συμμόρφωση ἀλλὰ τὴν αὐτογνωσία, καὶ χρειάζεται κανεὶς νὰ γνωρίζει τὸν ἑαυτὸ του ἐπειδὴ ἔτσι μεγαλώνει τὶς δυνάμεις τῆς ἐλευθερίας του. Τὴν αὐτογνωσία ὑπηρε-

¹⁶⁶ Βλ. ΚΠ λβ’.

¹⁶⁷ Βλ. Γ. Βαλσάμης, *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 89.

¹⁶⁸ Βλ. ΚΠ λβ’.

¹⁶⁹ Βλ. ΚΠ προσίμ.

τεῖ καλύτερα ἢ γενικὴ συζήτηση, ὅταν τὰ ἐλαττώματα ἐκτίθενται εἰς κοινὴν διάσκεψιν.¹⁷⁰ Ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν ἐπικράτησε ἀλλὰ προτιμήθηκε γιὰ μοναχοὺς καὶ ‘κοσμικοὺς’ ἢ προσωπικὴ σχέση μετὸν Πνευματικὸ. Ἡ κοινὴ διάσκεψη τοῦ Βασιλείου θυμίζει κάπως τὴν νεώτερη συνήθεια τῆς ‘ὁμαδικῆς θεραπείας’, ἢ ὁποῖα ὅμως δὲν προχωράει πολὺ πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, κι ἂν ἡ μεγαλύτερη σπουδαιότητα ἀπαιτεῖ πιὸ ἐξειδικευμένη καὶ διακριτικὴ ἀντιμετώπιση, φαίνεται ἀναπόφευκτη στὴν μία περίπτωση ἢ μετὰβαση στὸν ψυχαναλυτὴ, καὶ στὴν περίπτωση τῆς Ἐκκλησίας ἢ συνεννόηση μετὸν Πνευματικὸ.

Γνωρίζοντας ὅτι δὲν εἶναι πολλοὶ ὅσοι θὰ μπορούσαν νὰ ὑπηρετήσουν τὸν λόγον σωστά, ὁ Βασίλειος ἀναθέτει τὸ λειτουργήμα αὐτὸ στὸν Ἡγούμενον, τὸν ὁποῖο χρειάζεται νὰ διακρίνει κυρίως τὸ διδασκαλικὸ χάρισμα. Θὰ περίμενε κανεὶς ὁ ἴδιος νὰ εἶναι ἀρμόδιος νὰ διορθώνει καὶ τὰ σφάλματα στὴν ἄσκηση, ὅμως στὴν ‘κοινὴ διάσκεψη’ οἱ πολλοὶ ὑποτίθεται ὅτι ἔχουν ἰκανότητες γιὰ λεπτομερέστερη διερεύνηση. Πιθανῶς ὁ Βασίλειος ὑπολόγιζε ὅτι μοιράζονται ὅλοι τὰ ἴδια ἐλαττώματα, ἐπομένως τὰ γνωρίζουν ἀρκετὰ καλὰ ἀπὸ πρῶτο χέρι, ἐνῶ ἡ κατανόηση θεολογικῶν ζητημάτων ἔχει πιὸ σπάνιες προϋποθέσεις. Πάντως ἡ διαδικασία τοῦ δημόσιου ἐλέγχου σὲ ἓνα μοναστήρι ἴσως κινδυνεύει νὰ γίνεαι ἀνάκριση ἀντὶ γιὰ συμπάρασταση. Πέρα ἀπὸ ἐπιμέρους προβλήματα καὶ ἀρετές, τὸ μοναστήρι ὅπως τὸ ὀραματίζεται ὁ Βασίλειος εἶναι προσανατολισμένο στὸν λόγον, καὶ ἀκόμη περισσότερο στὸν λόγον τοῦ ἑαυτοῦ, στὴν αὐτογνωσία. Οἱ μοναχοὶ προσπαθοῦν νὰ παρατηροῦν τὸν βίον τους, νὰ συνειδητοποιοῦν τὶς ἀδυναμίες τους, νὰ προσεγγίζουσι τὴν τελειότητα τοῦ θρησκευτικοῦ προτύπου ὅλων κι ἔτσι νὰ ἐπιστρέφουσι στὸν γνήσιον ἑαυτό τους. Θὰ μπορούσε νὰ ἀποκληθεῖ ψυχανάλυση καὶ ψυχοθεραπεία πὸ ἀναλαμβάνει

¹⁷⁰ Ὁ.π. Βλ. ἐπίσης Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά* 1281a–b.

ή ἴδια ἢ σχέση μετὸν Θεό, μεσολαβημένη ἀρχικῶς ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα στὸ σύνολό της, καὶ ἐπίσης ἀπὸ τὴν Βίβλο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάθε σημαντικό κείμενο.¹⁷¹ Ὁ Βασίλειος ὀλοκληρῶνει τὴν εἰσαγωγή συμμετρικά, δηλώνοντας ὅτι αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ διδάσκει, καὶ ἐκεῖνοι ἔχουν ἴσο ἀγῶνα νὰ κάνουν πράξη τῆς ἐντολῆς. Προτρέποντας σὲ κοινὴ εὐχὴ ὑπὲρ ἀλλήλων εἰδοποιεῖ ὅτι καθένας θὰ βρεθεῖ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ ἔχοντας τὴν συνειδησὴ του διαμορφωμένη σὲ συμφωνία ἢ ἀντίθεση μετὰ τοὺς λόγους τῆς Βίβλου, ὅπου βρῖσκεται τὸ μέτρο μετὰ τὸ ὁποῖο θὰ κριθεῖ.¹⁷²

Ἐπειδὴ ἡ μετάφραση τοῦ Ρουφίνου διασώζει πρῶιμη μορφή,¹⁷³ μπορούμε νὰ γνωρίζουμε ὅτι τὸ προοίμιο στοὺς ὄρους *κατ' ἐπιτομὴν* ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα βάσει τοῦ ὁποῖου ὁ Βασίλειος ἐπεξεργάστηκε τὸ ἐκτενέστερο προοίμιο τῶν Ὁρων *κατὰ πλάτος*.¹⁷⁴ Καὶ στὸ ἀρχικὸ προοίμιο περιγράφονται οἱ θέσεις δασκάλου καὶ μαθητῶν, ὅμως τὸ χρέος τῆς διδαχῆς θεωρεῖται διπλό, εἶναι κή-

¹⁷¹ Κάθε σημαντικό ἔργο τέχνης μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ὅτιδὴποτε βοηθάει νὰ συνειδητοποιεῖ κανεὶς δυνατότητες. Ἔτσι γίνεται προσιτὴ ἢ συγκεντρωμένη ἐμπειρία καὶ διευκολύνεται ἡ κατανόηση, ὅμως ἡ πιὸ κοινὴ καθημερινὴ πραγματικότητα, ἡμισυνειδητὴ καὶ ἀδιαύγαστη, παραμένει ἀκόμα πιὸ πρωταρχικὴ. Στὴν ἰσλανδικὴ ταινία Fusi, τοῦ Dagur Kari (2015), εἶναι ἀξιοθαύμαστο πῶς ἓνας σκηνοθέτης μᾶλλον ἀδιάφορος γιὰ τὴν θρησκεία κατόρθωσε νὰ συλλάβει τὴν ἀγαθὴ μορφή ποὺ ὁ Ντοστογιέφσκυ δὲν κατόρθωσε νὰ προσεγγίσει οὔτε κἂν στὸν Ἡλίθιο καὶ γι' αὐτὸ ἔψεγε τὸν ἑαυτό του. Προηγεῖται πάντα ἡ συνάντηση τῆς προσωπικῆς εὐαισθησίας μετὰ ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὴν διάρκεια τοῦ βίου. Ἐδῶ κυρίως θεμελιώνονται, ἀλλάζουν ἢ ἀπορρίπτονται οἱ πολιτισμικὲς παραδόσεις.

¹⁷² Βλ. ἀκόμη Πλάτων, *Κρίτων* 54b–c.

¹⁷³ Βλ. Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 237 κ.έ.

¹⁷⁴ Τὸ Προοίμιο τῆς μετάφρασης Ρουφίνου διασώζει ὅ,τι σήμερα γνωρίζουμε ὡς Προοίμιο τῶν Ὁρων *κατ' ἐπιτομὴν*.

ρυγμα στις συνάξεις, όποτε εκτίθενται οί αλήθειες τής πίστης, και εΐναι προσωπική καθοδήγηση, όποτε αντιμετωπίζονται προσωπικές άπορίες και σφάλματα. Ή έμφαση βρίσκεται διαρκώς στον λόγο, στην σκέψη, την γνώση, την κρίση και την επίγνωση. Οί ποιμένες βοηθοΐν νά διευκρινίζονται και νά επιλύονται ήθικά και δογματικά θέματα, οί δέ μαθητές μεριμνοΐν συνεχώς νά μήν άφήνουν τίποτε άκαρπο.

Στό προοίμιο αυτό δέν προβάλλεται ή ένότητα τών έντολών, ακολουθεΐ όμως στον πρώτο όρο. Ή έπιμονή στό ζήτημα τής ένότητας προϋποθέτει ΐσως ότι ύπήρχαν ισχυρές τάσεις νά περιφρονοΐνται όρισμένες έντολές ή νά αντιμετωπίζονται ως χρήσιμες για λίγους και ύπερβολικά άπαιτητικές. Ή νοοτροπία τών προτιμήσεων καταλήγει νά αναιρεΐ στην οΐσία τό σύνολο. Ήν εκείνες οί έντολές εΐναι άχρηστες ή ύπερβολικές για τόν ένα, εκείνες για τόν άλλο, έν τέλει καμμία δέν έχει άπόλυτη αξία, ώστε καθένας καλεΐται νά διαμορφώσει την δική του θρησκεία και στην πράξη ή ένότητα ανακηρύσσεται οΐτοπική.

Ή ένότητα τών έντολών δέν σημαίνει πώς ό Θεός δέν βιώνεται προσωπικά. Άρκεΐ νά προσέξει κανείς τις πολλές και σημαντικές διαφορές πού ύπάρχουν στους ΐδιους τούς Πατέρες, μεγάλες διαφορές άκόμη και στους συγγραφείς τής Βίβλου, για νά βεβαιωθεΐ πώς ή σχέση μαζί Του δέν προκύπτει σαν μιá πανομοιότυπη άπόλυτη επανάληψη. Εΐναι άλλο νά παρουσιάζονται λιγότερο ή περισσότερο έντονες όρισμένες όψεις τοΐ ΐδιου προσώπου, και τελείως άλλο νά έχουν αφαιρεθεΐ όψεις ή νά έχουν διαστραφεΐ ή αντικατασταθεΐ με όψεις κάποιου άλλου προσώπου. Αίτία τής ιδιοπροσωπείας δέν μπορεΐ νά γίνει ή άσυναρτησία και ή σύγχυση.

Και τά δύο προοίμια, τών Όρων κατά πλάτος και κατ' έπιτομήν, εΐναι διαμορφωμένα ως εικόνες άλληλεξάρτησης και συνεργασίας μαθητΐν και δασκάλου στην κοινή τους φροντίδα για τόν λόγο τής εΐσέβειας. Χρέος του έχει ό Ήγούμενος νά δείχνει τά καθήκοντα όλων με σκοπό τίποτα λιγότερο άπό την τελειότητα, πού εΐναι ή έπιστροφή στην γνήσια ανθρώπινη φύση. Με τά έργα αυτά ό Βασίλειος δέν παΐνει νά άπευθύνεται συνολικά στην χρι-

στιανοσύνη, κυρίως όμως σὲ ἀσκητικὲς κοινότητες¹⁷⁵ τῶν ὁποίων ιδιαίτερα προβλήματα εἶχε κληθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει, προβλήματα ὀργάνωσης τοῦ κοινοβίου (ρύθμισης καθηκόντων, ἱεράρχησης ἀρμοδιοτήτων, ἐπιλογῆς ἐπιτιμιῶν, κ.λπ.), ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερο προβλήματα στὴν κατανόηση τῆς ἄσκησης καὶ τῆς πίστεως ἐν γένει.

2. Προοίμιο τῆς Ὑποτύπωσης

Σύμφωνα μὲ τίς προϋποθέσεις τῆς ἐργασίας τοῦ ἴδιου τοῦ Βασιλείου, ὁ Ἠγούμενος οὐσιαστικὰ ἀναδεικνύεται μέσα στοῦ αἴτημα τῆς κοινότητας, δὲν εἶναι κάποιος ποὺ ἐπιβάλλεται ἢ ποὺ ἀπλῶς ‘διορίζεται’. *Ἐπειδὴ κατὰ πρόσωπον διαμαρτύρασθαι πᾶσι περιτῶν τοῦ Κυρίου προσταγμάτων οὐχ οἶός τε εἰμί, ἀναγκαῖον ἐνό-*

---

¹⁷⁵ Βλ. *ΚΕ* προοίμιο: “εἰ οὖν εἰς τοῦτο συνήγαγεν ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἡσυχία πολλὴ ἀπὸ τῶν ἕξωθεν θορύβων ἐστίν”, κ.λπ. Οἱ Ὅροι ἐπίσης, τοὺς ὁποίους τὸ προοίμιο συνόδευε, ἂν καὶ συχνὰ ἀφοροῦν ζητήματα ποὺ ἐνδιαφέρουν ὅλους τοὺς χριστιανούς καὶ μποροῦν νὰ ἀξιοποιηθοῦν ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας, εἶχαν γραφεῖ γιὰ μοναστικὲς κοινότητες. Βλ. π.χ. *ΚΕ* κδ’, “Περὶ τοῦ καταλιπόντος φόρους καὶ ἀδελφότητι προσελθόντος”, ρ’, “Τοὺς ἕξωθεν ἐρχομένους καὶ προσαιτοῦντας πῶς ἀπολύσομεν”, ρβ’, “Περὶ τοῦ ἐξερχομένου ἀπὸ ἀδελφότητος, καθ’ ὃν δήποτε λόγον”, ρε’, “Εἰ χρὴ τοὺς εἰσερχομένους εἰς ἀδελφότητα εὐθέως τέχνας μανθάνειν”, ρκ’, “Εἰ δεῖ ἀπιέναι πού χωρὶς ὑπομνήσεως τοῦ προεστῶτος”, ρλζ’, “Εἰ ἀναγκαῖον πάντας συνάγεσθαι ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ ἀρίστου...”, ρμζ’, “Ὁ περὶ τὸ ἔργον τοῦ κελλαρίου ἢ τοῦ μαγείρου ἢ περὶ τι ἄλλο τοιοῦτον ἀσχολούμενος, ἐὰν μὴ φθάσῃ παρεῖναι τῷ κανόνι τῆς ψαλμωδίας...”, ρπζ’, “Εἰ χρὴ παρὰ τῶν κατὰ σάρκα οἰκείων δέχεσθαι τι ἕκαστον”, ρηβ’, “Εἰ χρὴ ἐν ἀδελφότητι παιδίων βιοτικῶν εἶναι διδάσκαλον”, κ.λπ.

μισα γράφαι γοῦν πρὸς τὴν πάντων ὑμῶν ἀγάπην ἐν Χριστῷ.¹⁷⁶ Ἀποκρινόμενος στὸ αἴτημα τῆς κοινότητας καὶ ἐξηγῶντας τὰ ‘προστάγματα’, εἰδοποιεῖ πάλι ὅτι στὰ ἱερά κείμενα δὲν ὑπάρχει τίποτα περιττό, καὶ στὴν συνέχεια παρουσιάζει τὰ ἔργα ποὺ περιέχει ἡ Ὑποτύπωσις ἀσκήσεως, κάνοντας ἕμμεσα μιὰ συνολικὴ εἰσαγωγή.

Πρῶτο ἔργο τῆς Ὑποτύπωσης εἶναι τὸ *Περὶ κρίματος Θεοῦ*, μὲ θέμα του δύο κεντρικὲς μέριμνες, τὴν ἐξωτερικὴ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἐνότητα, θεσμικὴ καὶ προσωπικὴ, τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀναγκαιότητα νὰ τηροῦνται ὅλες οἱ ἐντολές.

Δεύτερο εἶναι τὸ *Περὶ πίστεως*, τὸ ὁποῖο περιέχει τὴν εὐσεβῆ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁμολογίαν, δηλαδὴ τὴν καρδιά τῆς ἐνότητας.

Τρίτο εἶναι τὰ *Ἠθικά*, σύμβολο τῆς χριστιανικῆς συνείδησης, ποὺ σχηματίζει οἷονεὶ χαρακτῆρα χριστιανοῦ κεφαλαιώδη καὶ σύντομον, μὲ ἀπόλυτο κριτήριον τὴν διδασκαλία τῶν Γραφῶν. Ὁ Βασίλειος ἐστιάζει στὸ κύριο ἰδίωμα τῶν Ἠγουμένων ὡς ἐρμηνευτῶν, τῶν προεστώτων τοῦ λόγου τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας.

Τὸ τέταρτο ἔργο, οἱ Ὅροι κατὰ πλάτος καὶ κατ’ ἐπιτομήν, ἀφορᾷ ζητήματα ποὺ ἀπασχολοῦν περισσότερο τοὺς μοναχοὺς, ὅσα πρὸς τὴν συνάσκησιν τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐπερωτηθεῖς ἀπεκρινάμην,¹⁷⁷ τὸ ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Βασίλειος δείχνει στὴν πράξη μὲ ἀκόμη περισσότερες λεπτομέρειες τὸν ρόλο καὶ τὸ ἦθος τοῦ Ἠγουμένου. Μπορεῖ νὰ διαβαστεῖ ὡς δεύτερο μέρος τῶν *Ἠθικῶν*, μὲ τὴν ἔμφαση τώρα νὰ βρῖσκεται στὴν σημασία ποὺ ἔχει ἡ Βίβλος ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἀσκήση.

---

¹⁷⁶ Βλ. *ΒΕΠΕΣ* 53, σ. 11.

¹⁷⁷ Βλ. *ὁ.π.*, σ. 12.

Τὸ *Περὶ κρίματος Θεοῦ* ἀναφέρεται στὴν διχόνοια ὡς ἀρχὴ καὶ τῆς πρὸ ἀκραίας διαίρεσης, τόσο εἰρωνικὰ ἐν μόνῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ ἧς ὁ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπ’ αὐτὴν πλουσίως ἐξέχεε. Τὸ ἴδιο πρόβλημα ἐμφανίζεται στὰ κυρίως ἀσκητικὰ κείμενα. Ἡ ἀποδέσμευση ἀπὸ μικρόψυχες ἐπιθυμίες καὶ ‘κοσμικὲς’ παραδόσεις πρὸς δὲν ἔχουν τίποτα οὐσιώδες,¹⁷⁸ τελειοποιεῖ τὴν θεία γνώση καὶ καταργεῖ τὶς διαιρέσεις.

Μὲ βάση τὸ ‘πρόγραμμα’ αὐτὸ ὁ Βασίλειος τονίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς προσοχῆς στὸ σύνολο τῶν ἐντολῶν καὶ συντάσσει τὰ Ἠθικὰ ὡς μιὰ πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ ποῖο τρόπο ὅσα λέγονται στὴν Βίβλο συμβάλλουν νὰ ἐπιστρέφει κανεὶς στὴν ἀγαθὴ ἀκεραιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης.¹⁷⁹

Β) Ἰωάννης Κασσιανός

Ὁ πλέον θεμελιώδης κανόνας τοῦ Βασιλείου, ἡ ἀναγκαιότητα νὰ μὴ περιφρονεῖται καμμιά πλευρὰ τῶν βιβλικῶν ὑποδείξεων, ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Κασσιανό, ὁ ὁποῖος δὲν φαίνεται νὰ εἶχε συνειδητοποιήσει τὴν συνοχὴ τῆς Βίβλου.¹⁸⁰ Ἡ ἄγνοια αὐτῆ ἴσως

---

¹⁷⁸ Βλ. *Η* ιβ’.

¹⁷⁹ Αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος πράγματι κανόνας του, ἔχει εὔστοχα παρατηρήσει ὁ Gribomont. Βλ. *Π* 1, *ΒΕΠΕΣ* 53, σ. 24: ὥστε καὶ γὰρ, ἅπερ ἔμαθον ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ταῦτα ὑμῖν παραθέσθαι κατὰ τὸ ἀρέσκον Θεῷ, πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὀφειλέτης εἰμί.

¹⁸⁰ Ὁ Κασσιανὸς δὲν μιλάει μὲ αὐθεντία. Πρωταρχικὴ μέριμνά του στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν *Θεσμῶν* εἶναι νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὶς ἰκανότητες καὶ τὴν μέθοδο πρὸς χρῆσιμοποιεῖ. Τὴν μειονεξία του ἀποδίδει στὴν καταγωγὴ του, τὴν σχετικῶς νεαρὴ ἡλικία του καὶ τὴν σύγκριση μὲ τοὺς ἐπιφανεῖς δασκάλους τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως ὅ,τι θὰ πεῖ τὸ γνωρίζει ἀρκετὰ καλὰ ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἐμπει-

Στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου βιβλίου *Περὶ τῆς Θεραπείας τῶν κυρίων ἀμαρτημάτων*, ἐμφανίζονται τὰ ἴδια στοιχεῖα. Ἀναδεικνύεται ἡ πειθαρχία, ἡ γνώση καὶ ἡ ἀφοσίωση μὲ σκοπὸ νὰ ὑπερνικηθοῦν οἱ ἀδυναμίες ποὺ τραυματίζουν τὴν ψυχή.¹⁸¹ Ἡ σημασία τῆς Βίβλου παραμένει ὑποτονικὴ καὶ ἐπισκιάζεται ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὸ ἐρημιτικὸ παράδειγμα. Ἰδανικὸ ἔτσι δὲν γίνεται ἡ ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὴν ἀσυνειδησία, ποὺ ἀφορᾷ ἐξέισου κοσμικοὺς καὶ μοναχοὺς, ἀλλὰ ἡ οὐτοπία, ἡ κατάργηση τῆς κοινωνίας.

Τὸ ἔνδυμα

Ἐπιδιώκοντας τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ διάδοση τῶν κοινοβιακῶν θεσμῶν τῆς Ἀνατολῆς στὰ δυτικὰ μοναστήρια,¹⁸² ὁ Κασσιανός

¹⁸¹ “Ὡστε πρῶτα νὰ ἐρευνήσουμε σωστὰ τὶς φύσεις (τῶν ἀμαρτημάτων), ὅσο λεπτές, κρυφές καὶ σκοτεινές ἂν εἶναι, ἔπειτα νὰ ἐκθέσουμε ἐπαρκῶς τὶς αἰτίες ποὺ τὰ προκαλοῦν, καὶ τέλος νὰ μπορέσουμε νὰ ἐπιφέρουμε τὶς κατάλληλες θεραπείες καὶ ἀγωγές” (*ut primum naturas eorum (vitiolorum) tam minutas, tam occultas tamque obscuras investigare condigne, deinde causas eorundem sufficienter exponere, tertio ut idonee curationes eorum ac remedia possimus inferre*).

¹⁸² De institutis ac regulis monasteriorum: *Inst.* I.1. Ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιεῖ ἐναλλακτικὰ τοὺς ὄρους *coenobium* καὶ *monasterium*. Βλ. Guy, *Jean Cassien...*, σ. 24, σημ. 1. Στὶς *Συζητήσεις* οἱ δύο ὄροι διακρίνονται, τὸ μοναστήρι δηλώνει χῶρο διαμονῆς ἐρημιτῶν ἢ ἀκόμη καὶ χῶρο ὅπου κατοικοῦν ομάδες Σαραβαϊτῶν (βλ. *C.* XVIII.10). Ὁ ὄρος *monasterium* ἐμφανίζεται στὴν λατινικὴ γραμματεία περὶ τὸ 370, στὴν μετάφραση τοῦ *Βίου τοῦ ἀγ. Ἀντωνίου* ἀπὸ τὸν Εὐάγριο Ἀντισοχέα. Σύμφωνα μὲ τὸν Lienhard (*Paulinus of Nola...*, σ. 60), ὁ ὄρος αὐτὸς was capable of being used to mean either ‘hermitage’ or ‘monastery’, and did. Τὴν ἀπο-

νὸς προτάσσει μιὰ ἐξηγήση τοῦ ἀσκητικοῦ ἐνδύματος. Γνωρίζοντας τὸν ἐξωτερικὸν τοῦ διάκοσμο ἀνάγεται κανεὶς πρὸ ἀποτελεσματικὰ στὴν ἐσωτερικὴ καλλιέργεια τῶν μοναχῶν. Τὸ ἔνδυμα ἀνήκει στὰ πράγματα τοῦ ‘κόσμου’ ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ ὁ μοναχὸς ἀναγκαῖα ἐξαρτᾶται, καὶ εἶναι οὐσιαστικὰ ἀσήμαντο, ὑποβοηθεῖ τὴν ἄσκησιν μόνον στὸν βαθμὸν ποὺ δὲν δημιουργεῖ ἐμπόδια — περιέχει ὅμως καὶ μιὰ ἰδιαίτερη ἀξία: τὸ συμβολικὸ φορτίο διαφόρων στοιχείων, ὅπως τῆς ζώνης, χρησιμεύει περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸ φαγητὸ ἢ τὸν ὕπνο, ὅπως φαίνεται μὲ τὸν Ἡλία, τὸν Ἐλισσαῖο, τὸν Ἰωάννη, τὸν Πέτρο, τὸν Παῦλο καὶ ὅλες τὶς ἀποστολικὰς μορφές. Εἶχαν μὲ τὸν κόσμον τὴν σχέσιν ποὺ καλλιεργεῖ τὸ κοινόβιο καὶ συμβολίζει ἡ ζώνη: *παρθενία, ἀγνότης, ἐγκράτεια*.¹⁸³ Τὸ ἦθος ποὺ εὐνοεῖ ἡ ἄσκησις, ἀναγκαῖα ὁδήγησε στὴν ἀνάλογη συμ-

---

ψη ὅτι συμβαίνει σταδιακὴ μετάβασις ἀπὸ τὴν πρώτη σημασία πρὸς τὴν δεύτερη, βλ. εἰς Lorié, *Spiritual terminology...*, τὸν ὁποῖο ἀκολουθεῖ ἐπίσης ὁ Colombás (“The ancient concept...”, σ. 66 κ.έ.). Στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Βασιλείου δὲν ἀπαντᾷ καθόλου ὁ ὅρος *μοναστήριον*. Ὁ Βασίλειος χρησιμοποιοῖ τὴν ἔκφραση *οἶκος τῶν ἀσκητῶν* ἢ ἀπλὰ *οἶκος* καὶ *οἴκησις*, ἀλλὰ συνήθως προτιμᾷ τὴν *ἀδελφότητα*. Δὲν χρησιμοποιοῖ οὔτε τὸν ὅρο *κελί*.

¹⁸³ *Virginitas, castimonia, continentia*. Πρβλ. τὴν τριάδα “*παρθενία, ἀκτημοσύνη, ὑπακοή*”, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick (*John Cassian*, σ. 65) ἀποκρυσταλλώθηκε ὅταν δημιουργήθηκαν τὰ μοναστικὰ τάγματα. Εἶναι φανερὴ ἡ μετατόπισις σὲ ἀντικειμενικότερο προσδιορισμὸν τῆς ἀρετῆς εἰς βᾶρος τῆς ἐσωτερικότητος. Γιὰ τὸν Κασσιανὸν ἡ *παρθενία* ἔχει ξεχωριστὴ σημασία, καὶ χρησιμοποιοῖ τρεῖς ὅρους γιὰ νὰ τὴν περιγράψει ὅσο καλύτερα μπορεῖ χωρὶς νὰ ἀναφέρει ἄλλες ἀρετές. Τὴν ὑπακοήν θὰ τονίσῃ, συνδέοντάς τιν ἐπίσης μὲ τὴν χρῆσιν ζώνης, στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο τοῦ πρώτου βιβλίου, ὅπου ὅμως καὶ ἡ ἀγνότης τονίζεται περισσότερο, καὶ ἰδίως στὴν καθαρὰ σεξουαλικὴ διάστασις.

βολική διαμόρφωση τοῦ ἐνδύματος.¹⁸⁴ Ὁ συμβολισμὸς φυσικὰ δὲν παύει στὴ ζώνη, καὶ ἤδη ὁ Κασσιανὸς, παρὰ τὶς ἀρχικὲς ἐξαγγελίες, περιγράφει περισσότερα. Φαίνεται ὅμως νὰ ὑποτιμᾷ μιὰ ἀρνητικὴ ὄψη ἢ παρενέργεια. Τὸ ‘στέλεχος’ τῆς Ἐκκλησίας τείνει ἐνδυματολογικὰ νὰ διαμορφώνεται περίπου ὡς κινητὸ σύμβολο, σὲ διαρκῆ δέσμευση γιὰ συμμόρφωση, ἀνεπαίσθητα περιστέλλοντας τὶς δυνατότητές του γιὰ δημιουργία. Στὸν βαθμὸ πού ὁ συμβολισμὸς ἀποκτᾷ ὑπαρξιακὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἔνδυμα εὐνοεῖ τὴν ἴδια ἀδράνεια καθολικά. Ὑπάρχει προφανὲς παιδαγωγικὸ ὄφελος, τὸ ὁποῖο ὑπονομεύεται τὴν ὥρα ἀκριβῶς πού καλλιεργεῖται, σὰν μιὰ εἰδικὴ ὑπερένταση πού ἀποκρῦβει τὴν ὀλόκληρη πραγματικότητα καὶ ὑπονομεύει τὴν ἀξιοποίηση ἀκόμη περισσότερων δυνατοτήτων.

Ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡλίου γιὰ νὰ δείξει πόσο σημαντικὸ εἶναι τὸ παρουσιαστικὸ. Τὰ ἀπεριποίητα μαλλιά καὶ γένεια,¹⁸⁵ τὸ φτωχικὸ ἔνδυμα, ἡ ζώνη, ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς ταλαιπωρίας, φανερώνει τὴν οὐσία τῆς ἄσκησης. Ἐνα τριχωτὸ πλάσμα πού φοράει δερμάτινη ζώνη σημαίνει τρόπο βίου ὁ

¹⁸⁴ Πρβλ. Σωζομενός, *Ἐκκλ. ἱστορία* 3, 14, 7–8: λόγος δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἐνδύματα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν συλλαμβάνεσθαι εἰς ὑπόδειγμα φιλοσοφίας τινός, μηδὲ ὡς ἔτυχε παραλλάσσειν τῶν ἄλλων. Καὶ τοὺς μὲν χιτῶνας ἀχειριδῶτους ἐνδιδύσκεσθαι, παιδεύοντας μὴ ἐτοίμους ἔχειν τὰς χεῖρας εἰς ὕβριν, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σκέπασμα, ὃ κουκούλλιον καλοῦσιν, ὥστε ἐπίσης ἀκεραίως καὶ καθαρῶς βιοῦν τοῖς γάλακτι τρεφομένοις παισίν, οἷς αἱ τοιαῦται τιᾶραι ἐπίκεινται τὸ ἡγεμονικὸν σκέπουσάι τε καὶ περιθάλλουσαι. Ζώνη δὲ καὶ ἀναβολεύς, ἡ μὲν τὴν ὄσφυν περισφίγγουσα, ὁ δὲ τοὺς ὦμους καὶ τοὺς βραχίονας ἀνέχων, ἐτοίμους εἶναι εἰς διακονίαν θεοῦ καὶ ἐργασίαν ὧν δεῖ παρακελεύεται. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς περὶ τούτων ἄλλοι ἀλλοίους ἀποδεδώκασιν λόγους· ἐμοὶ δὲ ἀπόχρη τοσοῦτον εἰπεῖν.

¹⁸⁵ Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς μοναχικῆς κουρᾶς, βλ. Gobillot, “Sur la tonsure chretienne...”, σ. 399 κ.έ.

ὁποῖος ὑπερβαίνει τὸ ἀσήμαντο, παιδαγωγεῖ καὶ ὑψώνει στὸ μέγεθος ἐνὸς Ἡλίου Θεσβίτη,¹⁸⁶ κάτι ποῦ συνεπάγεται καὶ εὐρύτερη καταξίωση, σημειώνει ὁ Κασσιανός.

Ἴσως μοιάζει παράλογο γιὰ νομοθέτη τοῦ μοναχισμοῦ νὰ ἐπικαλεῖται τὴν κοινωνικὴ καταξίωση, ὅμως δὲν εἶναι. Τὰ κοινωνικὰ πράγματα διέφεραν ἄρκετὰ σὲ σύγκριση μὲ προηγούμενους αἰῶνες. Μετὰ τὴν νίκη τοῦ Κωνσταντίνου τὸ 312 χριστιανικὰ σύμβολα ἄρχισαν σταδιακὰ νὰ ἐμφανίζονται στὰ νομίσματα τῆς αὐτοκρατορίας.¹⁸⁷ Τὸ ἔμβλημα Χ/Ρ χαράχθηκε σὲ νομίσματα ἐπὶ Κωνσταντίνου, καὶ συνδυάστηκε μὲ τὸ Α/Ω ἐπὶ Κωνσταντίου Β' καὶ Μαγνηντίου. Ἀκόμα καὶ ἡ πάροδος λίγων δεκαετιῶν ἀπὸ τὴν 'νομιμοποίηση' τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ὑπῆρξε καθόλου ἀμελητέα, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι τὸ ἐδάφιο ποῦ διέκρινε τὰ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Καίσαρος εἶχε ἤδη χάσει τὴν ἰσχύ του στὸν Εὐσέβιο Καισαρείας! Ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτορας ἀφιερώνεται στὸν Χριστό, ἡ διείσδυση τοῦ χριστιανισμοῦ στὸν κόσμον εἶναι ἐντυπωσιακὴ.¹⁸⁸ Καὶ πάλι, ἡ

¹⁸⁶ Δὲν ἔχει τεκμηριωθεῖ ἂν πρόκειται γιὰ τὴν Θίσβη τῆς Νεφθαλί ἢ τῆς Γαλααδ. Σύμφωνα μὲ τὸν Souvay οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς τῶν Ἑβδομήκοντα καὶ τοῦ Ἰωσήπου προτιμοῦν τὴν τελευταία ἐκδοχή. Βλ. Ch. Souvay, "Elias/Elijah". Τὴν τελευταία ἐκδοχὴ δέχεται ἐπίσης ὁ Clifford ("Elijah", σ. 182).

¹⁸⁷ Μολονότι ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος χρησιμοποίησε κυρίως τὸν Ἥλιο, ἰδιαιτέρως δημοφιλεῖ θεότητα ἀπὸ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἐξῆς. Μὲ τὴν ἐξαίρεση τῆς περιόδου τοῦ Ἰουλιανοῦ, παγανιστικὰ καὶ χριστιανικὰ σύμβολα συνυπῆρχαν στὰ νομίσματα τῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς τὸν πέμπτο αἰῶνα, ὅποτε ἡ χριστιανικὴ παράδοση ἐπικράτησε ἐπίσης στὸν σχεδιασμὸ τῶν νομισμάτων, ὁ δὲ Αὐτοκράτορας εἰκονιζόταν μὲ Σταυρό.

¹⁸⁸ "Ὁση δ' αὐτοῦ (τοῦ Κωνσταντίνου) τῆ ψυχῆ πίστewος ἐνθέου ὑπεστήρικτο δύναιμις, μάθοι ἂν τις καὶ ἐκ τοῦδε λογιζόμενος, ὡς ἐν τοῖς χρυσοῖς νομίμασι τὴν αὐτὸς αὐτοῦ εἰκόνα ὧδε γράφεσθαι διετύπου, ὡς ἄνω βλέπειν δοκεῖν ἀνατεταμένου πρὸς θεὸν τρόπον εὐχομένου. Τούτου μὲν

περίπτωση ἐνὸς ἀσκητῆ πού ἐπιδιώκει ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὴν κοσμικότητα γιὰ νὰ καταξιωθεῖ στὸν κόσμο, δὲν παύει νὰ περιέχει ἀντιφάσεις, τὶς ὁποῖες ὁ Κασσιανὸς ἀνέχθηκε εὐλόγα ἐπειδὴ προσπαθοῦσε νὰ προβάλλει τὸν μοναχισμό ὅσο γινόταν περισσότερο στοὺς ‘κυρίαρχους’ πληθυσμούς. Ἐν γένει πάντως ἐπέμεινε στὴν διάκριση κοσμικῆς καὶ ἀσκητικῆς διαβίωσης παρὰ τὸν ἐκχριστιανισμό τῆς αὐτοκρατορίας,¹⁸⁹ τονίζοντας ὅτι ὁ ἀσκητὴς δὲν ἐπιδιώκει τὴν ἀπαξίωση ἀλλὰ τὴν ἀπεξάρτηση, ὅτι ἀσχέτως ἂν ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἀναγνώρισή του, εἶναι ἐπόμενο νὰ ἀτιμάζεται προσωρινὰ μόνο, ἐπειδὴ ὁ κόσμος συμμερίζεται πιά τὶς χριστιανικὲς ἀξίες. Αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν σχετικὴ ὁμιλία τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς Μαθητὲς¹⁹⁰ ἀλλὰ ὁ Κασσιανὸς δὲν τὸ ἀποφεύγει ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ ἀξίες τοῦ Εὐαγγελίου εἶχαν πιά εὐρύτερη κοινωνικὴ ἀποδοχή. Περαιτέρω, ἡ βούληση γιὰ καταξίω-

οῦν τὰ ἐκτυπώματα καθ’ ὅλης τῆς Ῥωμαίων διέτρεχεν οἰκουμένης. Ἐν αὐτοῖς δὲ βασιλείοις κατὰ τινὰς πόλεις ἐν ταῖς εἰς τὸ μετέωρον τῶν προπύλων ἀνακειμέναις εἰκόσιν ἐστὼς ὄρθιος ἐγράφετο, ἅνω μὲν εἰς οὐρανὸν ἐμβλέπων, τὴν χεῖρα δ’ ἐκτεταμένος εὐχομένου σχήματι. Ὡδε μὲν οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν κὰν ταῖς γραφαῖς εὐχόμενον ἀνίστη. Νόμῳ δ’ ἀπεῖργεν εἰκόνας αὐτοῦ εἰδώλων ἐν ναοῖς ἀνατίθεσθαι, ὡς μηδὲ μέχρι σκιαγραφίας τῆς πλάνης τῶν ἀπειρημένων μολύνοντο ἢ γραφή. Σκέψαιτο δ’ ἂν τις τὰ τούτων σεμνότερα, διαγνοὺς ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις ἐκκλησίας θεοῦ τρόπον διέθετο, σπουδῆς ἐξάρχων αὐτὸς τῶν ἔνδον ἐκκλησιαζομένων· μετὰ χεῖράς γέ τοι λαμβάνων τὰς βίβλους τῆς τῶν θεοπνεύστων λογίων θεωρίᾳ προσανείχε τὸν νοῦν, εἴτ’ εὐχὰς ἐνθέσμιους σὺν τοῖς τὸν βασιλεῖον οἶκον πληροῦσιν ἀπεδίδου”: Εὐσέβιος Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου* 4, 15–17.

¹⁸⁹ Ἡ κατοχὴ ἔστω ἐνὸς νομίσματος ἀποτελεῖ γιὰ τὸν μοναχὸ αἰτία μόλυνσης (contagio) ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ πιθανῆς ἐπιστροφῆς στὶς κοσμικὲς ἀξίες. Βλ. *Inst.* IV.3.

¹⁹⁰ Βλ. *Ἰω.* 15, 18 κ.έ.

ση, ὅσο δίκαια ἢ εὐλογα καὶ ἂν περιφρονεῖται γιὰ τὶς συνήθως νοσηρὲς διαστάσεις της, ἐνδέχεται νὰ κρατᾷ ἐπίσης μιὰ ὑγιῆ πλευρὰ ὡς ἀπλή κατάφαση τῆς ζωῆς, μάλιστα ἀφορῶντας τὶς πιὸ σημαντικὲς σχέσεις, χωρὶς ἔπαρση τοῦ ἑαυτοῦ ἀλλὰ ὡς τιμὴ καὶ καταξίωση τῶν ἴδιων τῶν σχέσεων.

Ὁ Gribomont δὲν διακρίνει παρὰ μόνο μία περίπτωση δανείου τοῦ Κασσιανοῦ ἀπὸ τὸν Βασίλειο, στὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν *Θεσμῶν*, ὅπου ὁ Κασσιανὸς προτείνει ὡς παραδείγματα βιβλικὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρει καὶ ὁ Βασίλειος.¹⁹¹ Ὁ Chadwick ἀπορρίπτει καὶ αὐτὴ τὴν περίπτωση,¹⁹² ἀλλὰ ὄχι γιὰ τοὺς σωστοὺς λόγους. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ βιβλικὸ κείμενο ποὺ παραθέτει ὁ Κασσιανὸς διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ μικροῦ ἀσκητικοῦ,¹⁹³ δὲν ἀποδεικνύει ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὸν Βασίλειο, πρῶτον, ἐπειδὴ τὸ βιβλικὸ κείμενο δὲν παρατίθεται πάντα ὀλόκληρο στοὺς Ὅρους, ὁπότε ὁ Κασσιανὸς κάπου ἔπρεπε νὰ τὸ ἀναζητήσει, ἀπ' ὅπου ἴσως τὸ ἔπαιρνε μὲ διαφορὲς στὴν συνολικὴ μορφή του, καὶ δεύτερον ἐπειδὴ ὁ Κασσιανὸς ἐνδιαφερόταν φιλολογικὰ γιὰ τὸ κείμενο, εἶχε διάφορους κώδικες καὶ προσπαθοῦσε νὰ χρησιμοποιο-

¹⁹¹ Βλ. Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 263. Ἰσχυρίζεται μάλιστα πὼς ὁ Κασσιανὸς ἐδῶ χρησιμοποιοῖ τὸ 'μικρὸ ἀσκητικό': mais c'est précisément Rufin qui semble cité, comparez tout le chapitre I à *PL* 103, 504B2–C7; et *Institutions*, p. 9, lignes 21–28 à *PL* 103, 503B3–8. Τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Gribomont υἱοθετεῖ καὶ ὁ Guy, *Jean Cassien...*, σ. 39, σημ. 1.

¹⁹² The parallel remains not quite exact enough to demonstrate a literary dependence rather than a common source: Chadwick, *John Cassian*, σ. 64.

¹⁹³ If Cassian copied Basil, he did not copy his Biblical quotations but turned up his own references (ὄ.π.).

εἶ τὴν ὀρθότερη κατὰ τὴν κρίση του ἐκδοχή.¹⁹⁴ Πράγματι σημαντικές εἶναι ἄλλες διαφορές. Ἄν ἀντλοῦσε ἀπὸ τὸν Βασίλειο, γιὰ ποιοῦ λόγῳ περιφρόνησε τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ καὶ σπουδαῖο ὑπόδειγμα τοῦ Ἰώβ; *Καὶ ὁ Ἰώβ δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου ζώσασθαι προστάσσεται. Ὡς γὰρ ἀνδρείας τινὸς καὶ τῆς πρὸς τὰ ἔργα ἐτοιμασίας σύμβολον, ‘Ζῶσαι’, φησὶν, ‘ὥσπερ ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου’.*¹⁹⁵ Τὸ ἐδάφιο αὐτὸ δὲν χρησιμοποιεῖται σὲ κανένα βιβλίῳ τῶν Θεσμῶν οὔτε τῶν *Συζητήσεων!* Μάλιστα, ἡ συγκεκριμένη ἀναφορά τοῦ Βασίλειου δὲν ὑπάρχει μόνον στὴν ἐλληνικὴ ἔκδοσι τῶν Ὅρων ἀλλὰ καὶ στὴν λατινικὴ μετάφρασι.¹⁹⁶ Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ

¹⁹⁴ Βλ. π.χ. *Inst.* I.2: *operimenta*, inquiring, non vestimenta, ut in quibusdam latinis exemplaribus non proprie continetur. Ὅτι ὅμως ἐπιμαίει τὴν παράδοσι καὶ τὴν ἀρχαιότητα ἐν γένει, καὶ τὸ πρωτότυπο κείμενο ἰδιαιτέρως, συνιστᾷ ἐπιπλέον ἐνδειξὴ ὅτι ἂν διάβαζε τὸν Βασίλειο, θὰ προτιμοῦσε τὸ ἐλληνικὸ πρωτότυπο.

¹⁹⁵ Βλ. *KΠ* κγ’.

¹⁹⁶ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Instituta Monachorum*, σ. 57: sed et Iob audit a domino *Accinge sicut vir lumbos tuos*. Ἡ ἀποψη τοῦ Weber (“Die Stellung des Johannes Cassianus zur ausserpachomianischen Mönchstradition. Eine Quellenuntersuchung”: *Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinerordens* 24 [1961], σ. 14–15) ὅτι στὴν μονὴ τῆς Βηθλεέμ, πρῶτο ἀσκητήριον τοῦ Κασσιανοῦ πρὶν ἀπὸ τὴν πολὺχρονη ἐπίσκεψή του στὴν Αἴγυπτο, τηροῦσαν τὸν ‘Κανόνα’ τοῦ Βασίλειου, ἀκόμη καὶ ἂν ἦταν ὀρθή, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τεκμηριωθεῖ ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Κασσιανοῦ. Βλ. ἐπίσης Ledoyen, “Saint Basile dans la tradition...”, σ. 39, ὅπου σημειώνεται ‘μὲ ἐνδιαφέρον’ — τὸ ὁποῖο στὰ συμφραζόμενα σημαίνει ‘μὲ ἐκπληξή’ — ἡ ἀποψη τοῦ Weber. Καὶ ἀκόμη ἂν ἡ πρότασι τοῦ Weber ἴσχυε, δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν εἰκασία ὅτι ὁ Κασσιανὸς μπορεῖ νὰ δέχθηκε ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν Βασίλειο, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Κασσιανὸς, ὅχι μόνον ἐγκατέλειψε τὴν μονὴ τῆς Βηθλεέμ ἀλλὰ στὴν συνέχεια, παρὰ τίς ἐκεῖ δεσμεύσεις, δίσταζε νὰ ἐπιστρέφει ἐπειδὴ πίστευε πὼς αὐτὸ θὰ σήμαινε μέγιστη ἀπώλεια γιὰ τὸν πνευματικὸ του ἀγῶνα

Κασσιανὸς ἀγνόησε τὸν Βασίλειο. Ἀκόμη καὶ ἂν δεχόταν κανεὶς τὴν εἰκασία τοῦ Chadwick, ὅτι διάβασε μόνο τὴν λατινικὴ ἔκδοση, δὲν θὰ ἔβρισκε κανένα τεκμήριο πραγματικῆς ἀξιοποίησης. Δὲν βλέπω ὅμως γιὰ ποιὸν λόγο θὰ γινόταν δεκτὴ αὐτὴ ἡ εἰκασία.¹⁹⁷

Σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick, 1) Μιλῶντας γιὰ τὰ ἀσκητικὰ τοῦ Βασιλείου στὸν πρόλογο τῶν *Θεσμῶν* ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀναφερόταν στὸ ἐλληνικὸ κείμενο, διότι αὐτὸ δὲν περιγράφει τὰ ἔθιμα τῶν κοινοβίων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης. — Μήπως τὰ περιγράφει ἡ λατινικὴ ἔκδοση; 2) Ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀναφερόταν στὸ ἐλληνικὸ κείμενο ἐπειδὴ τὸν ἔκανε νὰ αἰσθάνεται ἀκόμη πῶς ἀνεπαρκῆς (if the Greek of Basil was intended, the Gauls could not read it, and Cassian would not be embarrassed). — Τότε δὲν ἐνοχλεῖτο ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκειά του ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ, κάτι ποὺ δὲν τεκμηριώνεται στὰ κείμενα, ἐνῶ ἀκόμη καὶ ἂν ἴσχυε, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει ἐπιχείρημα γιὰ τὸ ζήτημα ποὺ ἐνδιαφέρει. Ἀντιθέτως, ἰδίως ἀποδεχόμενοι τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Chadwick, θὰ ἔπρεπε νὰ καταλήξουμε πῶς ὁ Κασσιανὸς ὅπωςδήποτε γινώριζε τὸ ἐλληνικὸ κείμενο, γι' αὐτὸ προτίμησε νὰ μὴν τὸ ἀναφέρει — θὰ τὸ εἶχε ὅμως ἀξιοποιήσει σιωπηλὰ, ἢ ἂν ἀπέρριπτε τὶς ἀπόψεις τοῦ Βασιλείου, δὲν θὰ τὸν ἀνέφερε ἐγκωμιαστικὰ στὸν πρόλογο τῶν *Θεσμῶν*. Εὐλόγο συμπέρασμα

(βλ. *C. XVII.5,7*). Ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, ὁ ἀσκητικὸς βίος στὴν Αἴγυπτο ἦταν ἀσυγκρίτως ἀνώτερος ἐκείνου τῆς Συρίας: *nullam ducimus comparationem inter haec atque illa quae illic percepimus instituta* (*C. XVII.7*). Γιὰ τὴν διάδοση τῶν ἔργων τοῦ Βασιλείου στὴν Δύση, βλ. Paul Fedwick, “The translations of the works of Basil before 1400”, εἰς: Fedwick, *Basil of Caesarea...*, σ. 455 κ.έ. (κεφάλαιο *Basiliana Latina*). Εἰδικῶς γιὰ τὸ ‘μικρὸ ἀσκητικὸ’ δὲς τὰ προλεγόμενα τοῦ Zelzer εἰς *M. Βασίλειος, Instituta Monachorum*, X κ.έ. (κεφάλαιο *De versionis latinae traditione*). Βλ. ἐπίσης Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 95 κ.έ.

¹⁹⁷ Βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 61–2.

εἶναι ὅτι ἀγνοοῦσε πλήρως καὶ τὴν λατινικὴ ἐκδοχὴ καὶ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο τῶν Ὅρων, ἔχοντας ἴσως διαβάσει μόνο τὰ Ἑθικά. Περαιτέρω, ἐφόσον ἐπαινεῖ τὸν Βασίλειο γιὰ τὴν χρῆση τῆς γλώσσας (facundo sermone) εἶναι θεμιτὸ νὰ ὑποτεθεῖ πὼς ἀναφερόταν στὸ πρωτότυπο κείμενο καὶ ὄχι σὲ μετάφραση. Πάντως δὲν βρισκόμαστε σὲ τόσο σταθερὸ ἔδαφος ἀνιχνεύοντας ψυχολογικὲς διαθέσεις. Γεγονὸς παραμένει ὅτι γνώριζε ἑλληνικά, ὅτι ἀνέφερε τὸν Βασίλειο δηλώνοντας πὼς τὸν θαυμάζει καὶ γιὰ τὴν ἐκφραστικὴ του πληρότητα, ὅτι εἶχε φιλολογικὴ εὐαισθησία, καὶ ὅτι στὴν περίπτωσή τοῦ ἀσκητικοῦ ἐνδύματος ὅπως ὅπουδῆποτε ἄλλοῦ τίποτα δὲν τεκμηριώνει ὅτι χρησιμοποίησε ἔστω λίγο τοὺς Ὅρους τοῦ Βασιλείου, στὴν ἑλληνικὴ ἢ τὴν λατινικὴ ἐκδοχῇ.

Τὸ ἐδάφιο Δ' Βασ. 1, 8, γιὰ τὸν Ἡλία, ὁ Βασίλειος δὲν παραθέτει μὲ τὴν ἐκτενῆ μορφή ποὺ ἔχει στὸν Κασσιανό, παραλείπει τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὸν Βασιλέα, καὶ τὸ σχολιάζει μὲ μία μόνο φράση: *Γέγραπται γάρ, ὡσπερ ἰδίωμα τι τοῦ ἀνδρός, τό, Ἐνήρ δασύς, καὶ ζώνη δερματίνη περὶ τὴν ὄσφυν αὐτοῦ*.¹⁹⁸ Ἀπουσιάζει ἢ ἀναφορὰ στὸν Ἐλισσαῖο, ἀντίθετα μὲ τὸν Κασσιανό, ἀπουσιάζουν τὰ περὶ παρθενίας, ἀγνότητος καὶ ἐγκράτειας, ποὺ προβάλλει ὁ Κασσιανός, ἀπουσιάζει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰωάννη ὡς ὀρίου μεταξὺ Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης... Καμμία ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τοῦ Κασσιανοῦ δὲν ταυτίζεται μὲ τὶς σχετικὲς τοῦ Βασιλείου, ἐνῶ ὑπάρχουν κατὰ περίπτωσή μεγάλες ἀποστάσεις — 1) γιὰ τὸν Ἡλία, 2) ἢ μόνο ἀπὸ τὸν Βασίλειο ἀξιοποίηση τοῦ Ἰώβ, 3) ἢ μόνο ἀπὸ τὸν Κασσιανό ἀξιοποίηση τοῦ Ἐλισσαίου. Πιθανότερο εἶναι νὰ ἀντλεῖ ὁ Κασσιανὸς ἄμεσα ἀπὸ τὴν Βίβλο ἢ ἀπὸ ἄλλο συγγραφέα ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου. Περαιτέρω, στὸν Κασσιανὸ ἢ ἐρμηνεία τοῦ ἐνδύματος ἔχει πολὺ ιδιαίτερη βαρύτητα, φθά-

¹⁹⁸ Βλ. ΚΠ κγ'.

νοντας ὡς τὸ ‘παράδοξο’ ποὺ εἶδαμε, τῆς κοσμικῆς καταξίωσης.¹⁹⁹ Ἔτσι πράγματι καὶ ἡ μοναδικὴ περίπτωσις ὅπου θὰ φαινόταν ἴσως μιὰ πιθανότητα ἐπίδρασης ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ νὰ ἀπορριφθεῖ.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, οἱ ἀσκητὲς δὲν χρειάζονται τὸ ἔνδυμα παρὰ μόνο γιὰ νὰ προφυλάσσονται ἀπὸ τὶς καιρικὲς συνθηκὲς καὶ τὴν ἀσχημοσύνη. Τὸ δικό τους πρέπει νὰ εἶναι φτωχικὸ ὥστε νὰ μὴν καλλιεργεῖ ὑπερηφάνεια.²⁰⁰ Ὑπῆρχαν καὶ στὴν Δύση ὅπως στὴν Ἀνατολὴ ἀσκητὲς ποὺ ἐπέλεγαν τὴν ὑπερβολικὴ ταλαιπωρία, καὶ φοροῦσαν γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τρίχινα ἐνδύματα.²⁰¹ Ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρει περιπτώσεις ἀπὸ τὴν Βίβλο²⁰² ἐξηγῶντας πὼς ὅ,τι δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπ’ ὅλους εἶναι ἄχρηστο καὶ προκαλεῖ ὑπερηφάνεια. Τρίχινο ἔνδυμα δὲν συνιστοῦν οἱ παλαιότεροι ἅγιοι οὔτε οἱ σύγχρονοι πατέρες, καὶ ἄλλωστε θὰ ἐμπόδιζε τὴν ἐργασία. Πάντως τέτοιες ὑπερβολὲς ἄς γίνονται ἀτομικὰ καὶ κρυφά,

¹⁹⁹ Παρόμοια ἀποψη ἐκφράζεται στὴν *C. XXIII.25* ἀπὸ τὸν ἀββᾶ Ἀβραάμ. Ἡ ἀποψη τοῦ Κασσιανοῦ δὲν εἶναι μοναδική. Βλ. π.χ. τὶς ἀναφορὲς τοῦ Rousseau (*Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 212, σημ. 65) στὸν Ἰδάτιο — *Continuatio* 81: made (ὁ Παυλῖνος τῆς Νόλα) more noble by his conversion to God — καὶ στὸν Ἰωάννη Κολοβό — 24: we honour the One, and everyone else honours us.

²⁰⁰ Βλ. *Inst. I.2*.

²⁰¹ Πρόκειται γιὰ τὸ cilicium, ἡ χρῆσις τοῦ ὁποίου δὲν εἶχε πάντα χαρακτηριστικὰ αὐτοβασανισμοῦ ἀλλὰ συχνὰ ὀφειλόταν μόνο στὴν εὐτέλεια τοῦ ὑφάσματος. Βλ. Lienhard, *Paulinus of Nola...*, σ. 74, καὶ *C. VIII.3*, ὅπου ὁ Κασσιανὸς πληροφορεῖ πὼς ὀρισμένοι ἀσκητὲς, ἐρμηνεύοντας κατὰ γράμμα τὸ ἐδάφιο *Ματθ. 10, 38*, ἔφτιαχναν ξύλινους σταυροὺς καὶ τοὺς περιέφεραν στοὺς ὤμους.

²⁰² Βλ. *B' Βασ. 6, 30*, καὶ *Ἰων. 3, 8*. Τὰ χωρία αὐτὰ δὲν χρησιμοποιοῦνται στοὺς Ὅρους τοῦ Βασιλείου.

συμπληρώνει ὁ Κασσιανός,²⁰³ διαφορετικὰ μόνο ἀπ' ὅλους μαζί.²⁰⁴ Σημασία ἔχει νὰ μὴν ὑπάρχουν μεγάλες διαφορὲς μεταξὺ τῶν μοναχῶν ἢ ἔστω νὰ μὴ γίνονται ἀντιληπτές, γιατί αὐτὸ καλλιιεργεῖ ὑπερηφάνεια. Ὅμως δὲν εἶναι μόνο ὁ ξεχωριστὸς πλοῦτος προβληματικὸς ἀλλὰ καὶ ἡ ξεχωριστὴ ἀκτημοσύνη, ἡ διάκριση καὶ ὑπεροχὴ σὲ ὀτιδήποτε, ὕλικὸ ἢ πνευματικὸ, κυοφορεῖ δεινά!²⁰⁵ Κάποιες ἀπορίες εἶναι εὐλόγες. Γιατί ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τίς πιὸ ἀκραῖες ἀνισότητες ἤδη στὴν βιολογικὴ κατάσταση καθενός; Περαιτέρω, ἂν μπορεῖ νὰ γίνει αἰτία ὑπερηφάνειας ἀκόμα καὶ ἡ διάκριση στὶς ἀρετές, πέρα φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς ταπεινοφροσύνης, θὰ ἦταν σωστὸ νὰ περιφρονεῖται ἡ καλλιέργεια κάθε ἄλλης ἀρετῆς, ὅσο δὲν ὑπάρχει ταπεινοφροσύνη;

Στὸ πολυτελὲς ἔνδυμα ὁ Βασίλειος ἀναγνωρίζει ἀφορμὴ καὶ ἔνδειξη ὑπερηφάνειας, ἐπαναλαμβάνοντας τὴν παραδοσιακὴ θέση ὅτι κανονικὰ ἡ ἀξία τῆς ἔνδυσης εἶναι ἀπλῶς νὰ καλύπτει τὰ ἀσχήμονα καὶ νὰ προστατεύει ἀπὸ καιρικὲς συνθῆκες. Ἡ σχετικὴ ὁμοιότητα στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἔδειχνε ἴσως ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Βασίλειο, ἂν δὲν ἐπρόκειτο γιὰ τόσο κοινὸ τόπο. Παρ' ὄλ' αὐτὰ σημαντικὲς διαφορὲς μπόρεσαν νὰ ὑπάρξουν ἀκόμη καὶ ἐδῶ! Θὰ ἦταν παράδοξο νὰ χρησιμοποιεῖ ὁ Κασσιανὸς τὸν Βασίλειο, νὰ δανεῖζεται τὴν ἀναφορὰ στὸ ἐδάφιο *Α' Τιμ.* 6, 8, καὶ ὅμως νὰ μὴν ἐκμεταλλεύεται καθόλου τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ἐπιχείρημα, ὅτι τὸ ἔνδυμα ἀποτελεῖ δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο μετὰ τὴν Πτώση.²⁰⁶

²⁰³ Βλ. καὶ τὴν παραπομπή του εἰς *Β' Βασ.* 6, 30.

²⁰⁴ Βλ. καὶ τὴν παραπομπή του εἰς *Ἰων.* 3, 8.

²⁰⁵ Βλ. *Inst.* I.2.

²⁰⁶ Βλ. *ΚΠ* κβ' ὅπου ἐπίσης παραπομπὴ εἰς *Γεν.* 3, 21. Στὶς *Συζητήσεις* ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρεται στὰ χωρία τῆς *Γενέσεως* 3, 17 καὶ 19, μόνο

Ἡ ἴδια ἢ ἀκτημοσύνη ἴσως γίνεαι ἀφορμὴ ὑπερηφάνειας, σύμφωνα ἐπίσης μὲ τὸν Βασίλειο.²⁰⁷ Τὸ πρόβλημα δὲν ἐπιλύεται ἄνετα, γιὰτι δὲν ὑπάρχει ἀντικειμενικὴ λύση. Ἡ ἀπόλυτη ἐξίσωση θὰ ἐκμηδένιζε τίς δυνατότητες γιὰ ἐπίδειξη, ὅμως θὰ μπορούσε νὰ γίνεαι ἀφορμὴ ὑπερηφάνειας ἢ ἴδια ἢ προθυμία γιὰ συμμόρφωση. Ὅσο ἡ ὑπερηφάνεια ἀποδίδεται στὴν συμπεριφορὰ, καταντάει ἀκατανόητη καὶ ἀνίκητη. Κι ἂν αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις δὲν σκόπευαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν προέλευσὴ της ἀλλὰ μόνο νὰ βοηθήσουν νὰ μὴν χειροτερεύει, θὰ ἔπρεπε ὁ σκοπὸς νὰ ἔχει ἐξηγηθεῖ ὥστε νὰ ἐμποδίζεται ἢ ἐφαρμογὴ μηχανιστικῶν κριτηρίων στὴν παιδεία. Ὅμως δὲν συζητήθηκαν οὔτε τὰ ὅρια τῆς ἐξίσωσης, ἂν χρειάζεται νὰ ὑπάρχουν ὅρια, καὶ βέβαια τὸ πιὸ κύριο: πῶς θὰ ἀντιμετωπίζονταν μὲ τὴν ἐπιβολὴ ἀλλαγῶν στὴν συμπεριφορὰ κίνητρα ποὺ εἶναι τόσο ἐσωτερικὰ καὶ ἐλεύθερα, ὥστε οἱ ἐξωτερικὲς συνθήκες, ἐξισωτικὲς ἢ μὴ, δὲν τὰ ἐπηρεάζουν; Πῶς θὰ ἐμποδίζοταν κάποιος νὰ νοιώθει ξεχωριστὰ εὐσεβῆς, ἂν ἔστω ἓνα τέτοιο αἶσθημα πράγματι ὑποδαυλίζει τὴν ὑπερηφάνεια; Ὁ Βασίλειος ἀλλοῦ δίνει ἔμφαση σὲ κριτήρια ἱκανὰ γιὰ πιὸ ἐγκυρὴ γνώση καὶ ἀποτελεσματικὴ διαχείριση τοῦ προβλήματος, ἀναπτύσσει τὴν ἀσκητικὴ του ἀναλογιζόμενος τὴν ἱστορία τῆς σχέσης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, καὶ διαμορφώνει τὸν μοναχισμό ὡς ὄψη καὶ οὐσία τῆς εὐρύτερης Ἐκκλησίας²⁰⁸ ἐπειδὴ συνδέει τὴν πνευματικὴ ζωὴ μὲ

γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἀναγκαῖα ἡ ζωὴ ἔγινε δυσκολότερη γιὰ τὸν ἀνθρώπο μετὰ τὴν Πτώση (C. XXIII.11).

²⁰⁷ Βλ. *ΚΕ* ν'.

²⁰⁸ Ὅτι ὁ Βασίλειος δὲν ὑπολογίζει ἀποκλειστικὰ τοὺς μοναχοὺς, φαίνεται ἤδη ἀπὸ τὴν χρῆση τοῦ ἐπιθέτου *χριστιανός*: “καὶ οἰονεὶ χαρακτηρὰ τινα ἰδιάζοντα καὶ ἐκ τοῦ ἐνδύματος τῷ *χριστιανῷ* ἐπικεῖσθαι”. Βλ. *ΚΠ* κβ', ἀλλὰ ἐπίσης τίς τελευταῖες φράσεις τοῦ ἴδιου κεφαλαίου, ὅπου ἐπικαλεῖται τίς συστάσεις τοῦ Ἀποστόλου στὸν ἐπίσκοπο καὶ τίς γυναῖκες περὶ

τὴν ποιότητα τῶν προσωπικῶν σχέσεων, ἐξηγῶντας τὴν ὑπερηφάνεια λιγότερο ὡς ὑπερβολικὴ τιμὴ στὸν ἑαυτὸ καὶ περισσότερο ὡς ὑποτίμηση τῶν ἄλλων.²⁰⁹ Αὐτὸ εἶναι σημαντικὸ βῆμα γιὰ πιὸ πραγματικὴ ἀντίληψη τοῦ προβλήματος, πολὺ πέρα ἀπὸ τὴν ἀποφυγὴ ἐξωτερικῶν κινήτρων καὶ σκανδαλισμῶν. Ἀντιστοίχως ὁ ταπεινόφρων δὲν θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του χειρότερο ἀλλὰ θαυμάζει τοὺς καλύτερους. Ὁ Βασίλειος συλλαμβάνει ἔτσι μιὰ ἀσκητικὴ ποὺ βασίζεται στὶς ἔννοιες φιλίας καὶ μίσους, δημιουργῶντας ἱκανὲς προϋποθέσεις ἐνότητας τῆς πόλης καὶ τῆς μονῆς καὶ ἀσκητικῆς διαμόρφωσης τῆς Ἐκκλησίας συνολικά. Ἐπιμένοντας στὴν ὑπερηφάνεια ὡς ἐγκωκεντρισμὸ καὶ στὴν ταπεινοφροσύνη ὡς αὐτοκατάκριση, ὁ Κασσιανὸς ἐνισχύει ἀδιέξοδες ὁρμές. Γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐργασία, ὁ μοναχὸς τοῦ Κασσιανοῦ πρέπει νὰ πιστεύει πὼς ἐργάζεται χειρότερα ἀπ' ὅλους!²¹⁰ Πῶς θὰ γινόταν πράξη αὐτὸ γνήσια καὶ ὄχι τεχνητά, ὅταν ἔχεις ἐπίγνωση τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου σου; Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο, ὁ ταπεινόφρων χαίρεται μὲ τὴν ἀξία τῶν ἄλλων καὶ διδάσκεται ἀπὸ τὴν ταπεινοφροσύνη τοῦ Χριστοῦ,²¹¹ ἐπομένως οὔτε κἂν προλαβαίνει νὰ κρίνει ἂν ὁ ἴδιος εἶναι καλύτερος ἢ χειρότερος. Ταπεινόφρων εἶναι ὁ ἔτοιμος νὰ κοιτάει γύρω του, νὰ προσέχει τοὺς ἄλλους, νὰ θαυμάζει, νὰ φροντίζει, νὰ ἀναγνωρίζει.

Ὁ Βασίλειος ἐπιδιώκει ἐκλογή τοῦ χρήσιμου ὥστε νὰ ἀποφεύγονται περισσότερα ἐνδύματα τοῦ ἐνός, νὰ μὴν ὑπονομεύεται ἡ

κοσμιότητος. Λαϊκοί, κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ δὲν ἀντιμετωπίζονται ὡς 'τάξεις', παραμένουν κυρίως χριστιανοὶ μέσα στὶς διαφορὰς τους.

²⁰⁹ Βλ. *KII* κβ': ἐν τῇ κοινῇ καὶ προφανεῖ τῶν ἐνδυμάτων χρήσει ὁ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς σχηματισμὸς οἶονεὶ διὰ τῆς συγκρίσεως καταισχύνει τὸν πένητα.

²¹⁰ Βλ. *Inst.* IV.39.

²¹¹ Βλ. *KE* ρ'η'.

ἀκτημοσύνη. Περαιτέρω, ἡ ὁμοιομορφία φέρει ἐνότητα (*συμβαίνει ἡμᾶς καὶ τῷ σχήματι κοινωνεῖν ἀλλήλοις*²¹²), ταυτότητα καὶ διάκριση (*χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐσθῆτος ἰδίωμα*²¹³), μὲ σκοπὸ ὄχι τὴν ἀπομόνωση ἀλλὰ τὴν παιδεία. Φορῶντας ἰδιαίτερο ἔνδυμα σὰν μιὰ στολή, εἶναι φυσικὸ γιὰ τὸν μοναχὸ νὰ αἰσθάνεται μεγαλύτερη εὐθύνη καὶ νὰ ἔχει ἀνάλογο τρόπο συμπεριφορᾶς.²¹⁴ Ἀκόμα καὶ ὅσοι ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν μοναχισμό ἢ τὸν ἐχθρεύονται δὲν παύουν νὰ δέχονται μέσῳ τοῦ ἐνδύματος μηνύματα ποῦ ἴσως ἄλλοτε ἀντιληφθοῦν καλύτερα, μὲ πιὸ ἀνοιχτὴ διάθεση.²¹⁵ Τὸ ἔνδυμα–στολή ἔχει διπλὴ παιδαγωγικὴ λειτουργία, πρὸς τὸν ἴδιο τὸν μοναχὸ καὶ πρὸς τοὺς γύρω, ἀλλὰ ὅπως εἶδαμε, περιορίζει ἐπίσης τὴν δημιουργικότητα. Γι' αὐτὸ οἱ μεγάλες ἰδίως παραδόσεις χρειάζεται ἀκόμη περισσότερο νὰ ἐπιδιώκουν ὅλες τὶς δυνατὲς ἀφορμὲς σοβαρῆς ἀντιπαραθέσεως, πειραματισμοῦ, ἐπινόησης καὶ ἀμφισβήτησης.

Ὅταν ὁ Κασσιανὸς δηλώνει γιὰ τοὺς σύγχρονους πατέρες ὅτι δὲν ἐγκρίνουν τὰ τρίχυνα ἐνδύματα, προφανῶς δὲν συμπεριλαμβάνει τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, καὶ τὸ πιθανότερο ἀγνοεῖ

²¹² Βλ. *ΚΠ* κβ'. Ἡ ἐπιδίωξη τοῦ Βασιλείου νὰ στηρίξει τὸν ἀσκητικὸ βίον στὶς προσωπικὲς σχέσεις εἶναι κι ἐδῶ φανερὴ. Ὁ Κασσιανὸς σκέφτεται τὸν μοναχὸ ὀρίζοντας καθήκοντα πρὸς τὸν ἑαυτὸ του μᾶλλον παρὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, τάση ποῦ ὀφείλεται στὴν γενικότερη ροπή του στὸν ἐρημιτισμὸ.

²¹³ Ὁ.π.

²¹⁴ Ὡστε ἀκόλουθον καὶ τὴν πράξιν παρὰ τῶν συντυγχανόντων ἡμῖν ἀπαιτεῖσθαι [...] οἰονεὶ παιδαγωγία τίς ἐστὶ τοῖς ἀσθενεστέροις πρὸς τὸ καὶ ἄκοντας αὐτοὺς ἀπὸ τῶν φαύλων εἶργεσθαι ἢ διὰ τοῦ σχήματος ἐπαγγελία: ὁ.π.

²¹⁵ Εἶναι χαρακτηριστικὸ πόσο ἀπωθεῖ τὴν ἐκκοσμικευμένη συνείδηση τὸ ράσο, μὲ τὸ πένθος ποῦ διαχέει.

τελείως τὴν ἀποψή του. Ὁ Βασίλειος ἐγκρίνει τὴν χρήση τους ἔνεκεν [...] κακουχίας καὶ ταπεινώσεως ψυχῆς.²¹⁶ Ἄν δὲν χρειάζεται ταπεινώση, δὲν χρειάζονται οὔτε αὐτά, ὅμως ὄχι ἐπειδὴ ἡ ταλαιπωρία θὰ ἦταν ἄσκοπη ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ κατοχὴ τους θὰ ὑπονόμει τὴν ἀρετὴ τῆς ἀκτημοσύνης!²¹⁷ Ἡ ταλαιπωρία μὲ τέτοια ἐνδύματα ἦταν συνήθεια πού δὲν τερματίστηκε τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες, ἂν καὶ μεγάλοι ἀσκητικοὶ Πατέρες, ἀντίθετα μὲ τὸν Βασίλειο, τὴν ἐπέκριναν. Στὰ χρόνια πού προηγούνται τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἐπανάστασης καὶ ἰδίως τοῦ ἠλεκτρισμοῦ οἱ κακουχίες οὕτως ἢ ἄλλως ἦταν μεγάλες. Νὰ φορᾶς τρίχινα ἐνδύματα σήμαινε μιὰ ἐπιβάρυνση μικρότερη ἀπ’ ὅσο σήμερα. Φυσικὰ παρέμενε ἀρκετὰ βαρειά γιὰ νὰ ἀποτελέσει θέμα συζήτησης καὶ νὰ ἀπορριφθεῖ, ὅμως ὄχι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἀπαγορευθεῖ. Γιὰ ποιό λόγο θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐγκρίνει τὴν χρήση τους; Γιὰ ποιό λόγο τὴν ἐγκρίνει ὁ Βασίλειος; Ποιὰ εἶναι γενικότερα ἡ ὠφέλεια τῆς κακουχίας, ἀκόμη κι ὅταν δὲν χρειάζεται οὔτε καν γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη; Οἱ δύο ὁμιλίες περὶ νηστείας ἐπιτρέπουν ἀρκετὰ καθαρὴ εἰκόνα γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Βασιλείου ὡς πρὸς τὴν ἀξία τῆς αὐστηρότητας, καὶ ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐπειδὴ ἀφοροῦν τὸ σύνολο τῶν πιστῶν. Ἐξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἡ αὐστηρότητα δὲν μειώνεται.

²¹⁶ Βλ. *ΚΕ* κ’.

²¹⁷ “Τῆς δὲ τῶν δύο κτήσεως ἀπαγορευθείσης, εἰ δύναται ἡ χρῆσις παραληφθῆναι ἄνευ τῆς προειρημένης αἰτίας [δηλ. τῆς ταπεινοφροσύνης], ἕκαστος ἑαυτοῦ λογιζέσθω” (ὁ.π.). Ἡ τελευταία φράση δὲν σημαίνει πὼς ὁ Βασίλειος ἀφήνει στὴν κρίση καθενὸς τὴν ἀπόφαση, ἀλλὰ θεωρῶντας προφανῆ τὴν ἀπάντηση στὸ ρητορικὸ ἐρώτημα, κατευθύνει στὴν κοινὴ λογικὴ: καθένας μπορεῖ νὰ καταλάβει μόνος του ὅτι καταλύεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκτημοσύνης.

Ἡ νηστεία ἐμποδίζει τὴν ἁμαρτία μόνο ἂν γίνεται *κρυφὰ καὶ πρόθυμα*.²¹⁸ Ἡ νηστεία νομοθετήθηκε στὸν Παράδεισο μὲ τὸν ἀπαγορευμένο καρπὸ, καὶ εἶναι ἀρχὴ μετάνοιας, διεγείρει τὴν συνείδηση καὶ μεγαλώνει τὴν ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα. Νηστεία δὲν εἶναι ἡ ἀποφυγὴ συγκεκριμένων τροφῶν ἀλλὰ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἀπόλαυσης, καὶ πάλι μόνο ὅταν εἶναι ἀρκετὰ σκληρὴ γιὰ νὰ ζημιώνει ὄχι μόνο τὰ αἰσθήματα τοῦ κορσεμοῦ καὶ τῆς ἱκανοποίησης ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴν ὑγεία. Ἡ ταλαιπωρία εἶναι δρόμος ποὺ χαράζει γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὁ Θεός. Ὁ ἄνθρωπος διατάχθηκε νὰ ὑποφέρει ὄχι νὰ ἀπολαμβάνει.²¹⁹ Ἡ ταλαιπωρία διαφυλάσσει τὴν εὐσέβεια, ἡ τρυφὴ τὴν καταλύει.²²⁰ Τὸν πλούσιο καταδικάζει ἡ ἀπόλαυση ὄχι ἡ ἀδικία, ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ φύση τῶν πραγμάτων καὶ παγιδεύει στὴν μικρότητα.²²¹ Ἡ ὠχρότητα εἶναι

²¹⁸ *PG 31, 165.*

²¹⁹ *PG 31, 168.*

²²⁰ *PG 31, 172.*

²²¹ Μοιάζει παράδοξη ἡ θεώρηση αὐτῆ, ἂν δὲν ὑπολογίσει κανεὶς ὅτι ἡ λαχτάρα γιὰ τὶς ἀπολαύσεις εἶναι ὅ,τι προκαλεῖ τὴν ἀδικία (βλ. π.χ. τὸν Ἀθανάσιο, *Κατὰ Ἑλλήνων*, ἐν. 3: “ἔχοντας ἡ ψυχὴ συνηθίσει στὶς ἐπιθυμίες της, καὶ μὴ μπορῶντας νὰ τὶς ἱκανοποιήσει, ἔμαθε νὰ σκοτώνει καὶ νὰ ἀδικεῖ”). Γι’ αὐτὸ ἡ διόρθωση τῆς κακίας ἀκολουθεῖ ἀντίστροφη πορεία. Τὰ αἰτήματα γιὰ ἰσότητα καὶ δικαιοσύνη στὴν πραγματικότητα ἴσως ἐκφράζουν τὰ ‘δικαιώματα’ ἄλλων νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἴδια διαφθορά, χαρακτηριστικὰ στοὺς ἀριστεροὺς ‘κοινωνικοὺς ἀγῶνες’ ὅπου τὸ χρῆμα ἔχει ἀκόμα πιὸ ἰσχυρὴ καὶ πιὸ κεντρικὴ θέση ὡς ἀξία, γι’ αὐτὸ προϋποθέτει καὶ εὐνοεῖ ἀκόμα μεγαλύτερη ἀδικία. Ἡ διόρθωση τοῦ προβλήματος ἀπαιτεῖ ἀναίρεση τῆς αἰτίας του, ἐπομένως συνετὰ ὁ Βασίλειος ἐστίαζε στὴν λαχτάρα γιὰ ἀπόλαυση. Ἡ ἀπόλαυση ὡς αἰτία τῆς ἀδικίας σημαίνει ὅτι χρειάζεται νὰ βρεθεῖ, ἂν ὑπάρχει καὶ μὲ ποιὸς ὄρους, κάποια ἄλλη ἀπόλαυση ποὺ ἴσως γίνεται αἰτία δικαιοσύνης. Στὴν νηστεία ὡς τέτοια κυριαρχεῖ ἡ ἀρνητικὴ διάσταση, ὅμως ἡ γενικότερη ἀνθρωπο-

σεμνότητα.²²² Ὅσο φθίρεται ὁ ὀργανισμὸς τόσο ἀνανεώνεται τὸ πνεῦμα. Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα δὲν γίνεται νὰ δοθοῦν στὸν καλοζωϊσμένο,²²³ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴν ἀνοιχτότητα καὶ τὴν ὠριμότητα ποὺ χρειάζεται για νὰ τὰ δεχτεῖ. Ὁ κορεσμὸς καὶ ἡ ἀπόλαυση σκληραίνουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν μικραίνουν, τὴν χαρὰ τῆς διαύγειας ὑποκαθιστᾷ ἡ πώρωση καὶ ἡ ἀσυδοσία. Τὴν γνησιότητα τῆς νηστείας ἀποδεικνύει ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν κακία, τὴν ἀδικία, τὸ μῖσος, κ.λπ. Κατώτερα πάθη ὅπως ἡ ὀργή, σὰν μιὰ μέθη σύρουν τὴν ψυχὴ ἔξω ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ ἐαυτὸ της,²²⁴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα, δὲν γίνεται νὰ ὑποδεχθεῖ τὸν Χριστό.²²⁵

Καὶ οἱ δύο ὁμιλίες προειδοποιοῦν πὼς ἡ γνήσια νηστεία σημαίνει ἀπομάκρυνση τοῦ μικροῦ, σκληροῦ καὶ κλειστοῦ ἐαυτοῦ, ὅμως ἔχουν προηγουμένως τονίσει τὴν ἀξία τῆς ἴδιας τῆς ταλαιπωρίας. Ὅσο κι ἂν δὲν ἀρκεῖ ἀπὸ μόνη της, ἡ κακοπάθεια ποὺ φθάνει ὡς τὴν ὑπονόμευση τῆς ὑγείας εἶναι ἀναγκαία, ἀρκεῖ νὰ μὴ γίνεται μὲ μισὴ καρδιά ἀλλὰ μὲ τὴν χαρὰ μὲ τὴν ὁποία ἀποβλέπει κανεὶς στὴν μετάνοια. Στὴν χαρὰ τῆς ἀποφασισμένης ἄσκησης, ἀντιστοιχεῖ ἡ εὐχαριστία για ὅσες ‘συμφορὲς’ στέλνει ὁ Θεός. Στὸν βαθμὸ ποὺ γεννιέται ἡ διπλὴ αὐτὴ χαρὰ, ἡ ταλαιπωρία ἀνακοινώνει μιὰ διαφορετικὴ ἀπόλαυση καὶ ἔχει νόημα.

Τὴν ἀξία τῆς κακοπάθειας ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Βασίλειος, εἰκάζει κανεὶς καὶ ἀπὸ μόνη τὴν φθαρτότητα καὶ θνητότητα. Ὁ

λογία, κοινωνιολογία καὶ θεολογία τοῦ Βασιλείου φανερώνει τὴν θετικὴ σημασία ὅσων λέγονται ἐδῶ.

²²² PG 31, 177.

²²³ PG 31, 180.

²²⁴ PG 31, 181.

²²⁵ PG 31, 184.

ἴδιος ὁ βίος φανερώνει πὼς ὑπάρχει ὄφελος ἀκόμη καὶ σὲ δεινὰ τῆς πιὸ ἀκραίας μορφῆς, καὶ δὲν μένει παρὰ νὰ γίνει συνειδητὴ ἡ φύση τους, σὲ τί ὠφελοῦν κάθε φορά. Ἄς παρατηρήσει καθένas τὴν προσωπική του ζωὴ καὶ θὰ διαπιστώσει πὼς ἀκριβῶς βοήθησαν ὅσα ὑπέφερε, ἀπ' ὅπου συμπεραίνει ὅτι κάποια ἀξία ὑπάρχει ἐπίσης καὶ θὰ χρειαστεῖ νὰ ζητηθεῖ σὲ ὅσα συμβοῦν στὸ μέλλον.²²⁶ Ὁ Βασίλειος ἀντιλαμβάνεται στὶς 'συμφορὲς' δυνάμεις ποὺ συμβάλλουν στὴν αὐτογνωσία καὶ τὴν διαύγεια, καὶ ἐξηγεῖ τὶς κακουχίες τῆς ἀποφασισμένης ἄσκησης σὰν μιὰ ὑποστήριξη τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Ἡ ἀσκητικὴ ἐπομένων αἰώνων, ὅποτε ἡ σχετικὴ ἐμπειρία ἦταν ἀκόμα μεγαλύτερη, ἀπέβαλε τὴν αὐστηρότητα τῆς ὀργανωμένης ἄσκησης, ὅχι διαφωνῶντας μὲ τὴν λογικὴ της ἀλλὰ ἔχοντας διαπιστώσει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς στέλνει τὴν κακοπάθεια ἀκριβῶς ὅπως ταιριάζει στὶς ἀνάγκες καθενός. Ἡ λογικὴ τοῦ Βασίλειου ἔγινε ἀποδεκτὴ, ἀλλὰ ὅχι ὁ τρόπος ποὺ τὴν ἐφάρμοσε στὴν πράξη. Ἡ ἐμπιστοσύνη στὶς ἀποφασισμένες νηστεῖες καὶ ὅλες τὶς ταλαιπωρίες, στὰ τρίχινα ἐνδύματα, κ.λπ., διαβρώθηκε. Βέβαια ὁ Βασίλειος ὑπῆρξε ἀρκετὰ μεγάλος γιὰ νὰ ἔχει ἤδη ἀναιρέσει τὸν ἑαυτό του, ἔστω χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζει, γιὰ παράδειγμα

²²⁶ Τί γίνεται ὅταν κάποιος ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσει σὲ τί τὸν βοήθησαν οἱ 'συμφορὲς' ποὺ τὸν βρῆκαν; Μία προφανὴς περίπτωση, εἶναι νὰ μὴν ἔχει κανεὶς κριτήρια αὐτογνωσίας, ὅποτε ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνει πὼς ἐξελίχθηκε, κι ἔτσι μόνον στὸ μέλλον, ὅταν ἡ διαφορὰ θὰ ἔχει γίνει ἐκτυφλωτικὴ, ἴσως τὴν συνειδητοποιήσει. Μιὰ ἄλλη περίπτωση εἶναι τόσο ἥπια, ποὺ μπορεῖ γι' αὐτὸ νὰ μὴ τῆς δώσουμε μεγάλη σημασία, ὅπως ὅταν μιὰ προσωρινὴ ἀσθένεια φανερώσει πόσο σημαντικὸ δῶρο εἶναι ὅ,τι ὡς τότε περιφρονούσαμε σὰν μικρὸ καὶ αὐτονόητο, ὅπως ὅταν κοπεῖς στὸ χέρι καὶ διαπιστώσεις ὅτι κάτι τόσο ἀπλὸ ὅσο τὸ νὰ χρησιμοποιήσεις τὸ πληκτρολόγιο ξαφνικὰ ἔγινε ἀδύνατο. Καὶ φυσικὰ παραμένει πάντα τὸ ἐνδεχόμενο νὰ μὴν ὑπῆρξε ὠφέλεια, νὰ μὴν ἀξιοποίησα τὴν βοήθεια ποὺ δόθηκε, καὶ νὰ χρειαστοῦν νέες ταλαιπωρίες, ἴσως πολὺ μεγαλύτερες.

ὅταν ἐξηγεῖ πὼς “εἶναι θέλημα Θεοῦ πολλές φορές ἀπὸ πείνα ἢ ἀρρώστια ἢ πόλεμο ἢ κάτι ἀνάλογο νὰ χάνονται ἄνθρωποι, ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει ἐμεῖς νὰ ὑποβοηθοῦμε ἓνα τέτοιο θέλημα. Γιατὶ γι’ αὐτὰ ἔχει ὁ Θεὸς νὰ χρησιμοποιεῖ καὶ κακοὺς ὑπηρέτες”.²²⁷ Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ προσφέρω κακὰς ὑπηρεσίες στὸν ἑαυτὸ μου ὑπονομεύοντας ἀκόμα καὶ τὴν υἰεῖα μου, ὅπως θὰ ἀπαιτοῦσε ἡ πραγματικὴ νηστεία. Ἄς προσπαθῶ γιὰ τὸ καλύτερο, καὶ ἄς ἀφήσω τὸν Θεὸ νὰ στείλει τὸ χειρότερο ὅποτε χρειάζεται, ὅσο χρειάζεται. Ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος φαίνεται νὰ διαφωνεῖ μὲ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ καὶ νὰ συντάσσεται μὲ τὴν ἀσκητικὴ ἀυστηρότητα τοῦ Βασίλειου ὅταν συμβουλεύει “κάνεις ὅσο εἶναι νέος, ἄς μὴ παραδεχθεῖ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ δαίμονος, πού τοῦ λέγουν: ‘μὴ λυώσεις τὸ σῶμα σου μὲ τὴν πολλὴ ἄσκηση, γιὰ νὰ μὴν ἀδυνατήσεις καὶ ἀρρωστήσεις’. Διότι, στὴν σημερινὴ μάλιστα ἐποχὴ, δύσκολα θὰ εὑρεθεῖ ἄνθρωπος πού θὰ προτιμήσει νὰ θανατώσει τὴν σάρκα του· τὸ πολὺ ἴσως νὰ στερήσει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ ἡδονικὰ φαγητά. Ὁ σκοπὸς τοῦ δαίμονος εἶναι νὰ ἐπιτύχει, ὥστε ἡ ἀρχὴ τοῦ μοναχικοῦ μας σταδίου νὰ γίνῃ μὲ νωθρότητα καὶ πολλὴ ραθυμία, ὁπότε καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος θὰ εἶναι παρόμοιο καὶ ἀνάλογο πρὸς τὴν ἀρχὴν του”.²²⁸ Ἄς προσεχθεῖ ὅμως ὅτι ἡ συμβουλὴ ἀφορᾷ τοὺς νέους, προϋποθέτοντας ὅτι στὸ γῆρας ἀρκεῖ ἡ ἐξασθένιση καὶ ἡ ταλαιπωρία πού τὸ συνοδεύουν, καὶ ὅτι ἀκόμα καὶ στοὺς νέους ζητούμενο δὲν εἶναι ἡ καταπόνηση ἀπὸ μόνη τῆς ἀλλὰ ὁ ζῆλος, νὰ μὴν ἀρχίζει ἡ εὐσέβεια μὲ παραχωρήσεις, μετριότητα καὶ νωθρότητα. Ἐπειτα οἱ περισσότεροι οὕτως ἢ ἄλλως δὲν κινδυνεύουν νὰ βλάψουν τὸν ἑαυτὸ τους διότι σπανίως ἀντιστέκονται ἔστω μόνον στὴν ἀπόλαυση τοῦ (ὅποιου) φαγητοῦ καὶ τὴν ἱκανοποίηση τῆς λαιμαργίας, καὶ οὔτε λόγος νὰ

²²⁷ Βλ. *ΚΕ σοσ’*.

²²⁸ *Κλίμαξ* Α’ 45, σ. 59.

γίνεται γιὰ πραγματικὴ πείνα καὶ καταπόνηση. Ἐπομένως προβάλλοντας μιὰ ἥπια ἄσκησι τὸς ἐξωθοῦμε νὰ γίνονται ἀκόμα πιὸ ἀμελεῖς καὶ ράθυμοι. Πάντως εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐν γένει ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος τείνει νὰ συμβάλλει στὴν νοοτροπία τῆς αὐτομαστίγωσης, ὅπου ἡ ταπείνωση σημαίνει κλαυθμὸ καὶ αὐτοκατάκριση. Ὁ Συμεὼν ἢ ὁ Μάξιμος δὲν εἶναι πιὸ ἀγαθοί, ἀπλῶς ἔχουν συνειδητοποιήσει πὼς ἡ ἀποφασισμένη ‘ἐθιμοτυπικὴ’ ταλαιπωρία δὲν εἶναι ἀρκετὰ σκληρὴ οὔτε ἔγκαιρη, καὶ πὼς δὲν ἔχει νόημα ἢ ‘κανονικὴ’ ἐπανάληψή της, συχνὰ ὅμως χρειάζεται νὰ εἶναι ἀσυγκρίτως πιὸ ὀδυνηρὴ ἀπ’ ὅσο θὰ μπορούσε νὰ θελήσει καὶ ὁ πιὸ αὐστηρὸς ἀσκητής. Ἐπομένως οἱ ἀποφασισμένες κακοπάθειες στὴν καλύτερη περίπτωσι βοηθοῦν ὡς τύποι καὶ εἰκόνες ποὺ ὑπενθυμίζουν τὴν ἀξία ὅσων στέλνει ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Διαφορετικὰ ὄχι μόνο περιττεύουν ἀλλὰ καὶ ζημιώνουν ἐπειδὴ εὐνοοῦν αἰσθήματα αὐτοδικαίωσης. Δυστυχῶς πολὺ σπάνια οἱ ἀποφασισμένες ἀσκήσεις γίνονται μὲ τίς προϋποθέσεις αὐτές, κι ἔτσι προκύπτει τὸ φαινομενικὸ αὐτὸ παράδοξο, ὅταν ὁ Θεὸς στέλνει δεινά — ἀρρώστιες, φτώχεια, ἀτιμώσεις, χωρισμούς — ἀντιμετωπίζονται ὡς ὀτιδήποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ ἄσκησι, δηλαδὴ μὲ ἄρνησι, φόβο, πανικό, ἀπελπισία, καὶ παρόμοιους ἄσχετους καὶ ἀνώφελους τρόπους.

Συνεχίζοντας μὲ τὴν ἐνδυμασία ὁ Κασσιανὸς σχολιάζει τὴν κουκούλα τῶν Αἰγυπτιωτῶν, τὴν ὁποία θεωρεῖ χρήσιμη λιγότερο ἐπειδὴ ὑπηρετεῖ σωματικὲς ἀνάγκες καὶ περισσότερο γιὰ τὴν καλλιέργεια ἡθους,²²⁹ ἐπειδὴ παραπέμπει στὴν ἀθωότητα καὶ ἀπλότητα τῶν μωρῶν. Τὴν ἔνωσι μὲ τὸν Θεὸ χαρακτηρίζουν ἢ ἀπερι-

²²⁹ Non tantum ad curam corporis, quantum ad morum formulam congruentia: *Inst.* I.3.

ἐργεῖα, ἡ ταπεινοφροσύνη, ἡ οἰκειότητα καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη.²³⁰ Στὰ σύντομα κεφάλαια ποὺ ἀκολουθοῦν²³¹ περιγράφονται συνοπτικὰ τὰ ὑπόλοιπα ἐξαρτήματα τῆς ἐνδυμασίας, καὶ οἱ ἐρμηνεῖς στηρίζονται σὲ κοινούς τόπους τῆς σχετικῆς γραμματείας, νέκρωση τῶν μελῶν, δηλαδή ὑπέρβαση τοῦ θνητοῦ φρονήματος, ἐγρήγορση, κ.λπ. Οἱ ὅποιες διαφορὲς ἐδῶ ἀπὸ τὸν Βασίλειο δὲν σημαίνουν ἀπλῶς ἀπουσία ἐπιδράσεων ἀλλὰ κάτι πολὺ πιὸ ἐνδιαφέρον, ἀπομάκρυνση τοῦ Βασιλείου ἀπὸ καθιερωμένες ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀσκητικὲς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας.

Τὴν σημασία τῆς βακτηρίας ἐξηγεῖ ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιῶντας τὸ ἐδάφιο *B' Βασ.* 4, 29, ἀπ' ὅπου τὴν συνδέει μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, ἱκανοῦ νὰ διώχνει τοὺς δαίμονες.²³² Ὁ Βασίλειος δὲν γνωρίζει 'μαγικὴ' δύναμη τοῦ σταυροῦ, ὅμως οὔτε ὁ Κασσιανὸς ἐπιμένει ἐδῶ, ἐξηγεῖ ὅτι γιὰ τὴν ἐξόντωση (*extinguere*) καὶ ὄχι μόνο τὴν ἐκδίωξή τους,²³³ οἱ προϋποθέσεις εἶναι ἐσωτερικὲς. Δαιμονικὴ ὑπαρξὴ εἶναι ἡ ἀκοινωνήτη — ἡ μικρότητα, ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀχαριστία — ἐπομένως γιὰ τὴν ἐκμηδένισή της χρειάζεται κυρίως ταπεινοφροσύνη, συνειδητότητα, ἐνότητα μὲ τὸν Θεό, εὐχαριστία, διαρκῆς μνήμη τοῦ θείου πάθους, ὁμοίωση μὲ τὸν Χριστό. Οἱ ἀναφορὲς τοῦ Βασιλείου σὲ δαίμονες εἶναι ἐλάχιστες καὶ πάντα χωρὶς ἰδιαίτερη ἔμφαση,²³⁴ ἀκόμη καὶ ἐπιδιώκοντας νὰ μειώσουν

²³⁰ Τὸν Ψαλμὸ 130 δὲν χρησιμοποιεῖ ὁ Βασίλειος σὲ κανένα σημεῖο τῶν ἀσκητικῶν ἔργων του.

²³¹ Βλ. *Inst.* I.4: De colobiis, *Inst.* I.5: De rebracchiatoriis, *Inst.* I.6: De mafortibus, *Inst.* I.7: De melote et pelle caprina, *Inst.* I.8: De baculo.

²³² Βλ. *Inst.* I.8.

²³³ *Extinguere* – *propulsare*: *Inst.* I.8. Ἐξόντωση εἶναι ἡ ἐξουδετέρωση, ὅτι πιὰ δὲν τοὺς δίνει ὁ ἄνθρωπος ἀφορμὴ.

²³⁴ Ἡ ἴδια διαφορὰ ὑπάρχει ἐπίσης ἀνάμεσα στὸν Βασίλειο καὶ τὸν Παχώμιο. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Mendieta (*Le système cénobitique...*, σ.

ἀπόλυτα τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος, ὅπως ὅταν ἀπορεῖ, πῶς ἐνῶ ὁ Χριστὸς συμβουλεύει, ‘Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑποτάσσεται, χαίρετε δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς’ [...] περὶ μὲν τὰ καταργούμενα καὶ πανόμενα τοσαύτην ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι σπουδὴν καὶ πτόησιν, περὶ δὲ τὰ μένοντα, καὶ μάλιστα τὴν μείζω πάντων ἀγάπην, τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸν Χριστιανόν, οὐ μόνον αὐτοὶ φροντίδα οὐδεμίαν ποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐσπουδακόσι ἐναντιοῦνται.²³⁵ Τὸν ἀγῶνα γιὰ ἀποφυγὴ τῆς δαιμονικῆς κατάστασης προτιμᾶει νὰ μὴν περιγράφει

35), dans les œuvres ascétiques de l’ évêque de Césarée, le merveilleux et l’ intervention du diable ne jouent qu’ un rôle très secondaire, presque imperceptible, tandis que les Vies de Pachôme, même les plus anciennes, multiplient les récits de guérisons miraculeuses, d’ expulsions de démons, de manigances et de stratagèmes auxquels recourent les diables pour distraire ou faire rire les moines et les induire en tentation. Μεγάλη ἔμφαση στὶς ἐπιβουλές τῶν δαιμόνων δίνει ἐπίσης ἡ Κλῆμαξ. Γιὰ τὴν ἔμφαση τοῦ Βίου τοῦ ἀγ. Ἀντωνίου στὴν μάχη μὲ τοὺς δαίμονες, βλ. Colombás, “The ancient concept...”, σ. 79. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀλλὰ καὶ τὶς ἀποκαλυπτικὲς τάσεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ μοναχισμοῦ ὁ Taylor (*The classical heritage...*, σ. 140–1) ἀποδίδει σὲ ἐπιδράσεις τοῦ παγανιστικοῦ περιβάλλοντος.

²³⁵ Βλ. Π 5. Στὸν ὄρο ΚΕ ροθ’ ἐξηγεῖ ὅτι δὲν εἶναι παράδοξο, γιὰ διάφορους λόγους συμβαίνει νὰ λάβουν χαρίσματα οἱ ἀνάξιοι. Στὸν ὄρο ΚΠ ιη’, στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου καὶ μὲ μία μόνο φράση, συνδέει μὲ τὴν ἐκδίωξη τῶν δαιμόνων τὴν ἐγκράτεια, καὶ μὲ τὸ γνωστὸ λόγιο τοῦτο τὸ γένος κ.λπ., τὴν νηστεία ἰδιαιτέρως καὶ τὴν προσευχή. Κυριότερη ἀλλὰ καὶ μοναδική γιὰ τὴν σημασία πού δίνει στὸν ρόλο τῶν δαιμόνων, εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὄρου ΚΠ λζ’ ὅπου συνδέεται ἡ προσευχή τῆς ἑκτης ὥρας μὲ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ μεσημβρινοῦ δαιμονίου. Στὰ συμπραζόμενα τοῦ ἔργου τέτοια εἰδοποίηση δὲν ἀφορᾷ τόσο τὴν μάχη μὲ τοὺς δαίμονες ὅσο δίνει μεγαλύτερη ἔμφαση στὴν ἀνάγκη γιὰ ἐργήγορση, νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἀκηδία καὶ ἡ νωχέλεια. Κορυφαία ἀξία εἶναι ἡ συνειδητότητα.

ὡς μάχη ἐναντίον τῶν δαιμόνων ἀλλὰ ὡς ἄνοιγμα τοῦ ἑαυτοῦ στοῦ ἀνώτερό του. Ἔτσι ἀφανίζεται ἡ δαιμονικὴ φύση ποὺ καθένα λιγότερο ἢ περισσότερο ἔχει δημιουργήσει καὶ φορτωθεῖ. Ἡ ἥττα τῶν δαιμόνων ἀκολουθεῖ φυσιολογικὰ σὰν μιὰ παρενέργεια ποὺ οὔτε κὰν ἐνδιαφέρει. Ἐχθρὸς εἶναι ὁ ἑαυτός, χωρὶς τὴν κακία τοῦ ὁποίου οἱ δαίμονες ἀπομένουν ἀνίσχυροι, ἐφόσον τὸ αὐτεξούσιο εἶναι ἰσόθεο. Ἡ δύναμή τους δὲν ξεπερνάει τὶς ἀφορμὲς ποὺ βρίσκουν σὲ καθένα, οἱ ὁποῖες ὑποχωροῦν ὅσο στρέφεται κανεὶς στὶς ἀρετές, κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ συμβεῖ ὅποτεδῆποτε.²³⁶ Ἡ κρίσιμη αὐτὴ διαπίστωση ἔγινε κοινὸς τόπος τῆς ἀσκητικῆς στὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολή, καὶ μέχρι σήμερα οἱ μεγαλύτεροι Γέροντες καὶ Ἅγιοι εἰδοποιοῦν πὼς ἡ ἀξιοποίηση τῆς ἐλευθερίας στὴν πνευματικὴ προσπάθεια ἔχει νόημα στὸν βαθμὸ ποὺ ἡ κύρια διάστασή της δὲν εἶναι ἀρνητικὴ.²³⁷

Ὡς πρὸς τὴν ὑπόδηση ὁ Κασσιανὸς πιστεύει πὼς ἰδανικὴ θὰ ἦταν ἡ ἀποφυγὴ της, τὸ ὁποῖο θεωρεῖ ἀδύνατο. Πάντως οἱ Αἰγυ-

²³⁶ Θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ συμβεῖ καὶ στὴν ἄλλη ζωὴ, ὅμως στὴν ὀρθόδοξη παράδοση γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ λογικὴ ὑπόθεση, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ταλαντεύεται ἐπ’ ἀπειρον, κάποια στιγμή ἔχει μόνος του κλείσει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴν δυνατότητα τῆς μετάνοιας, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν οἱ δαίμονες. Βλ. ὅσα γράφω στοῦ κεφ. “Ἀποκατάσταση”, στὴν *Ἄλλη Ζωή*, σ. 277 κ.έ.

²³⁷ Βλ. π.χ. τὸν ἅγιο Πορφύριο (*Τὸ Μυστικὸ εἶναι ἡ Εὐχαριστία*, σ. 116 κ.έ.): “δὲν εἶναι καλὸ νὰ σφίγγεσαι καὶ νὰ πλήττεσαι, γιὰ νὰ γίνεις καλός... Οὔτε νὰ λέτε, ‘Θεέ μου, ἀπάλλαξέ με ἀπ’ αὐτό,’ παραδείγματος χάριν, τὸν θυμό, τὴ λύπη. Δὲν εἶναι καλὸ νὰ προσευχόμαστε ἢ καὶ νὰ σκεπτόμαστε τὸ συγκεκριμένο πάθος... Οὔτε τὸν διάβολο νὰ φοβᾶσθε, οὔτε τὴν κόλαση, οὔτε τίποτα... Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ κάθεσθε νὰ πλήττετε καὶ νὰ σφίγγεσθε γιὰ νὰ βελτιωθεῖτε. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ζεῖτε, νὰ μελετᾶτε, νὰ προσεύχεσθε, νὰ προχωρᾶτε στὴν ἀγάπη, στὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, στὴν ἀγάπη τῆς Ἐκκλησίας”.

πτιῶτες ἀφαιροῦν τὰ ὑποδήματα²³⁸ στὴν Θεία Λειτουργία²³⁹ ἐπειδὴ πιστεύουν ὅτι πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν καὶ κατὰ γράμμα ὅ,τι εἰπώθηκε στὸν Μωϋσῆ καὶ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (λύσαι τὸ ὑπόδημα, κ.λπ.).²⁴⁰ Γιὰ τὸν Βασίλειο τὸ ζήτημα δὲν ἔχει ιδιαίτερη σημασία καὶ ἀρκεῖται νὰ τὸ διευκρινίσει πολὺ σύντομα — ὥστε τὸ ἀπερίεργον καὶ εὐποριστότερον καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς χρείας ἀρκοῦν, τοῦτο αἰρετὸν εἶναι ἐν ἐκάστω καιρῷ²⁴¹ — τονίζοντας πῶς ὅσα εἶπε γιὰ τὴν ἐνδυμασία ἐν γένει, ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν ὑπόδηση. Ὁ Κασσιανὸς εἶναι φανερό ὅτι ἀγνοεῖ τὸν συμβολισμό ποῦ ἔχει ἡ ἀφαίρεση τῶν ὑποδημάτων ἢ ἀκόμη χειρότερα δὲν ἔχει προσέξει ποιά εἶναι ἡ δύναμη καὶ λειτουργία τῆς (ὅποιας) συμβόλισης, κι ἔτσι μὲ τὴν κατὰ γράμμα προσέγγιση τὴν ἀποδυναμώνει, ὅπως ἐπρόκειτο νὰ κάνει σὲ τόσο δραματικὴ κλίμακα τὸ Ἰσλάμ. Τὰ ὑποδήματα ὅπως μιὰ βάση καὶ ἓνα θεμέλιο, ἀφοροῦν συμβολίζοντας ὀλόκληρη τὴν ἐμπιστοσύνη στὶς ‘κοσμικὲς’ δυνάμεις ποῦ ἐλέγχει ὁ ἄνθρωπος, ἡ δὲ ἀφαίρεσή τους σημαίνει τὴν ὁρμὴ στὸ ἀόρατο καὶ ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὶς συνθηκὲς τοῦ βίου, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐμπιστεύεται τὴν φροντίδα τοῦ στὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἀναθέτει ὀλόφυχα στὸν Θεό. Κατὰ γράμμα οἰκειοποίηση τοῦ συμ-

²³⁸ Δὲν ἀνέχονται νὰ τὰ φοροῦν: nequaquam tamen pedibus eas inhaerere permittunt: *Inst.* I.9.

²³⁹ Cum accedunt ad celebranda seu percipienda sacrosancta mysteria: ὁ.π.

²⁴⁰ Βλ. *Inst.* I.9. Ἀφαίρεση τῶν ὑποδημάτων κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία προβλέπει ἐπίσης ὁ κανόνας τοῦ Παχωμίου, παρατηρεῖ ὁ Guy, *Jean Cassien...*, σ. 51.

²⁴¹ Βλ. *KII* κβ'. Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει σὲ ἐπιστολές (βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 2, 6 καὶ 223, 3). Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖ στὰ ἀσκητικά του τὸ χωρίο τῆς Ἐξόδου 3, 5 οὔτε τὸ ἀντίστοιχο Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ 5, 15.

βολισμοῦ προϋποθέτει ἀφαίρεση ὅλων τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἐπίσης ἐγκατάλειψη κάθε ‘κοσμικῆς’ ἰσχύος! Νὰ ἀκολουθεῖς τὸν συμβολισμό κατὰ γράμμα μὲ τὴν ἀφαίρεση μόνο τῶν ὑποδημάτων, εἶναι τρόπος νὰ γελοιοποιεῖς τὴν Βίβλο καὶ νὰ τὴν καταργεῖς. Πραγματικὴ οἰκειοποίηση θὰ ἦταν νὰ μὴν ἐμπιστευεσαι τίποτα κτιστὸ καὶ νὰ ἔχεις τὴν στοιχειώδη σύνεση νὰ γνωρίζεις ὅτι ἀπὸ μόνος σου δὲν μπορεῖς νὰ κατορθώσεις τὸ παραμικρό, ὅτι ἡ δική σου ἰκανότητα εἶναι ἀπλὰ καὶ καθαρὰ μηδενικὴ. Μάλιστα ἡ ἀφαίρεση τῶν ὑποδημάτων τὴν ὥρα τῆς Λειτουργίας, ἀπὸ μοναχοῦς, ποὺ ἤδη ἐφαρμόζουν τὴν αὐστηρότερη δυνατὴ ἀποφασισμένη ἀκτημοσύνη, καὶ μὲ δεδομένη τὴν χρῆση ὑποδημάτων τὶς ὑπόλοιπες ὥρες, δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἀπερισκεψία ἀλλὰ ἀκόμη χειρότερα, ὑποκρισία. Θὰ γινόταν ἴσως ἀποδεκτὸ νὰ μὴ χρησιμοποιοῦνται ποτὲ ὑποδήματα, ἀλλὰ τότε θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ χρησιμοποιεῖται κανένα ἔνδυμα, κανένα ἐργαλεῖο, καμμιά τεχνικὴ — οὔτε κἂν ἡ ἀνέγερση μιᾶς καλύβας ἀπὸ κλαδιά, ποὺ προφυλάσσει κάπως ἀπὸ τὴν βροχή. Σοφὰ λέει ἡ παροιμία, ἐνὸς κακοῦ μύρια ἔπονται. Γιὰ νὰ οἰκειοποιηθεῖς τὸ σύμβολο δὲν τὸ διπλασιάζεις σὲ μιὰ τυπικὴ ἀπομίμηση, τὸ ἐρμηνεύεις καὶ ἀφήνεις τὸ νόημά του νὰ μεταμορφῶναι τὴν ἐσωτερικότητά σου, ἀπ’ ὅπου ὁ βίος ἀλλάζει συνολικά, φυσιολογικά καὶ μετρημένα.

Ἔχοντας ὀλοκληρώσει τὴν περιγραφή τοῦ ἐνδύματος ὁ Κασσιανὸς ἐξηγεῖ μὲ ποιοὺς τρόπους θὰ μπορούσαν νὰ ἀξιοποιηθοῦν στὴν Δύση οἱ συγκεκριμένοι θεσμοί, συμβουλευοντας συμμόρφωση μὲ τὶς κλιματολογικὲς καὶ αἰσθητικὲς συνθηκὲς.²⁴² Ὑπολογίζοντας ὅμως τὴν αἰσθητικὴ ὅσο τὸ κλίμα²⁴³ τὴν μετατρέπει σὲ ἀναγκαῖο

²⁴² Βλ. *Inst.* I.10

²⁴³ Ἀσκητὲς τοῦ τύπου τῶν Στυλιτῶν ἔχουν ἀποδείξει πὺς ἀκόμα καὶ ὁ καιρὸς δὲν ἔχει ὅπωςδὴποτε ἐξουσία στὸν ἄνθρωπο. Καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς Στυλίτες, βλ. τὴν διήγηση τοῦ Παλλάδιου γιὰ τὸν Ἀδόλιο, ἀναχωρητὴ

ὄρο τῆς ἄσκησης. Ὁ μοναχὸς ὀφείλει νὰ συμμορφώνεται μὲ τὴν αἰσθητικὴ τῶν περιοχῶν τῆς διαμονῆς του γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸν ἐμπαιγμὸ: *et parvissimi cuculli velamen vel meotae gestatio derisum potius quam aedificationem ullam videntibus comparabit.*²⁴⁴ Δὲν ἐπιτρέπεται τὰ ἀσκητικὰ ἐνδύματα νὰ παρέχουν *offendiculum hominibus saeculi huius.*²⁴⁵ Στὴν πατρίδα του οἱ ἀσκητὲς, ἂν μετέφεραν νερὸ ρακέन्दυτοι περπατῶντας τρία μίλια, ὅπως στὴν Αἴγυπτο, θὰ ντρόπιαζαν τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς συμπατριῶτες τους.²⁴⁶ Βέβαια ἡ συγκεκριμένη συνήθεια δὲν εἶναι ‘αἰσθητικὴ’ παρὰ μόνο μὲ τὴν εὐρύτερη σημασίᾳ τοῦ ἥθους καὶ τῆς κουλτούρας. Ὅμως γιατί ἐπαινεῖται ἡ κουκούλα ὅταν πρόκειται νὰ ἀπορριφθεῖ,²⁴⁷ καὶ πόσο βάσιμη εἶναι ἡ ἀπόρριψη ὅταν ἡ κριτικὴ τῶν ἐθνικῶν στοὺς μοναχοὺς δὲν ἀφοροῦσε τὰ ἐνδύματα ἀλλὰ τὶς πε-

στὰ Ἱεροσόλυμα: τὸ δὲ μέγα αὐτοῦ τοῦτο ἦν, ἀφ’ ἐσπέρας μέχρις ὅτε πάλιν ἡ ἀδελφότης συνήγετο εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους, ἐν τῷ Ἑλαιῶνι εἰς τὸν τῆς ἀναλήψεως βουνὸν ὅθεν ἀνελήφθη ὁ Ἰησοῦς, ἐστῶς καὶ φάλλων καὶ προσευχόμενος διετέλει, καὶ εἴτε ἐνιφεν εἴτε ἔβρεχεν εἴτε ἐπάχιζεν, ἀσάλευτος ἔμενε: *Αουσ. ἱστορία* 43, 2.

²⁴⁴ Καὶ ἡ μικρὴ κουκούλα εἴτε ἡ μηλωτὴ θὰ φέρει μᾶλλον γέλιο παρὰ ὅποιοδῆποτε ὄφελος: *Inst. I.10.*

²⁴⁵ Προσβολὴ στοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνος τούτου.

²⁴⁶ *C. XXIII.10.*

²⁴⁷ Κουκούλα χρησιμοποιοῦσαν ἀσκητὲς στὴν Δύση ἤδη τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγραφε ὁ Κασσιανός. Γιὰ παράδειγμα στὴν *Ἐπιστ.* 22 τοῦ Παυλίνου τῆς Νόλα ἀναφέρεται τὸ *sagulum* ποὺ ἔφθανε ὡς τὰ γόνατα καὶ μερικὲς φορὲς εἶχε μιὰ μικρὴ κουκούλα. Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ ζώνη (*restis*), ἕνα κομμάτι σχοινί. Βλ. Lienhard, *Paulinus of Nola...*, σ. 74 καὶ παραπομπὲς τοῦ συγγραφέως εἰς Oppenheim, *Das Mönchskleid im christlichen Altertum*, Freiburg 1931. Σύμφωνα μὲ τὸν Oppenheim, εἶναι ἀναμφισβήτητο, ὅτι ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνος *a particular mode of dress characterized the monastic state.*

ποιθήσεις; Ἀκόμη καὶ ὁ Εὐνάπιος, ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔνδυμα, σχολιάζει κοινωνικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀπόψεις, χωρὶς αἰσθητικὲς κρίσεις καὶ χωρὶς εἰρωνία.²⁴⁸ Ἡ περιφρόνηση κριτηρίων τοῦ μοναστικοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ χριστιανικοῦ βίου ἀπὸ τὸν Κασσιανὸ μεγαλώνει δραματικὰ μὲ τὴν ἐξήγηση τῆς ὑποτιθέμενης ἀνωτερότητας τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἀναχωρητισμοῦ ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τόπου, ὡς ἐὰν τὸ κλίμα γεννοῦσε εὐσέβεια!²⁴⁹ Αὐτὸ ἀποκτᾷ καὶ νέο ἐνδιαφέρον, ἂν θυμηθεῖ κανεὶς ὅτι τὸ μοναστήρι ποὺ ὁ ἴδιος ἐγκατέλειψε ὡς ἀπρόσφορο γιὰ τὴν πνευματικὴ του πρόοδο, βρισκόταν στὴν Βηθλεέμ, καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις τὸ ἀναφέρει τιμητικὰ γιὰ τὴν τοποθεσία του ἀκριβῶς!²⁵⁰

Φυσικὰ ἢ ἐπιλογὴ ἐνδυμάτων ποὺ (ἔστω) προκαλοῦν χλευασμό, δὲν ἔχει νόημα ἂν ὁ ἀσκητὴς δὲν ζημιώνεται φορῶντας κάτι πιὸ ταιριαστὸ μὲ τὴν ‘κοσμικὴ’ αἰσθητικὴ, σκοπὸς δὲν εἶναι ἢ σύγκρουση μὲ τοὺς κοσμικοὺς ἀπὸ μόνη της. Ὅμως εἶναι τουλάχιστον ἐπιπόλαιο νὰ ὑπολογίζεται σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ ἢ κοινὴ γνώ-

²⁴⁸ Βλ. Εὐνάπιος, *Βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν* 6, 11, 6–7. Γιὰ τὴν ἐν γένει στάση τῆς Δύσης ἀπέναντι στὸν μοναχισμό τὴν ἐποχὴ τοῦ Κασσιανοῦ, βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 34 κ.έ. Ὡς τὸν θάνατο τοῦ Κασσιανοῦ (περὶ τὸ 433) ὁ μοναχισμὸς εἶχε καταστεῖ δημοφιλέστερος χάρη στὴν δράση σπουδαίων προσώπων ποὺ συνδύαζαν ἐπισκοπικὲς καὶ ἀσκητικὲς ἀρετές, ὅπως ἦταν ὁ Ὀνοράτος καὶ ὁ Ἰλάριος τῆς Ἀρλ, ὁ Εὐχέριος τῆς Λυών, κ.ἄ. Βλ. ὅσα γράφω στὴν πρώτη ἐνότητα τοῦ παρόντος ἔργου. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν μοναχῶν ἀπὸ τοὺς παγανιστὲς τὸν 4ο αἰῶνα, βλ. Raynor, “Non-Christian attitudes...”, σ. 267 κ.έ. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ μοναχισμοῦ ἀπὸ τοὺς δυτικούς Ἐπισκόπους, βλ. Kelly, “The Gallic resistance...”, σ. 507.

²⁴⁹ C. XVII.7: quam (puritatem) vobis non solum mentis ac propositi districtione, sed etiam locorum credimus beneficio patrocinate conferri.

²⁵⁰ Βλ. *Inst.* III.4, IV.31.

μη, τὴν στιγμή πού ἡ ἄσκηση ἐξ ὀρισμοῦ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὶς ‘κοσμικὲς’ συνήθειες. Κανονικὰ περιπτώσεις ὅπως τοῦ χλευασμοῦ ὑπάγονται σὲ ἀνώτερα κριτήρια.

Ἄναφερόμενος στὴν κοσμιότητα ὁ Βασίλειος παραπέμπει στὶς ἐντολὲς τοῦ Παύλου πρὸς τὸν Ἐπίσκοπο καὶ τὶς γυναῖκες, τονίζοντας πὼς ἡ πίστη ἀποτελεῖ ἀσύγκριτο κριτήριο καὶ διαμορφώνει δικό της ἦθος, πού ἴσως δὲν εἶναι εὐρύτερα ἀποδεκτό: τοῦ κοσμίου δηλονότι κατὰ τὸν ἴδιον τοῦ χριστιανισμοῦ σκοπὸν νοουμένου.²⁵¹

Φοβοῦμαι, μὴ ἂ καταλύομεν ταῦτα φανῶμεν οἰκοδομοῦντες καὶ δι’ ὧν ἐτέρους κρίνομεν ἑαυτοὺς κατακρίνομεν, ἐσηματισμένως τῷ βίῳ κεχρημένοι καὶ ἄλλοτε ἄλλως μεταμορφούμενοι, εἰ μὴ ἄρα καὶ τὰς ἐσθῆτας ἡμῶν διαμείψωμεν ὅταν τοῖς ὑπερηφάνοις περιτυγχάνομεν.²⁵²

Τὸ πρῶτο βιβλίο τῶν Θεσμῶν λογικὰ τελειώνει στὸ δέκατο κεφάλαιο, ὅπου τὰ σχετικὰ μὲ τὸ αἰγυπτιακὸ ἔνδυμα ὀλοκληρώνονται μὲ ὁδηγίες γιὰ μιὰ οἰκειοποίηση ἀπὸ τοὺς δυτικούς. Τί θέση ἔχει τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, πού ἐπιστρέφει στὴ ζώνη;²⁵³ Στὸ ἐνδέ-

²⁵¹ ΚΠ κβ’. Στὸ κεφάλαιο περὶ ἐνδύματος ὁ Κανὼνας τοῦ Βενέδικτου (55) εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ πνεῦμα τοῦ Βασίλειου. Ἀποκλειστικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ ἐνδύματος ὀρίζονται ἡ χρησιμότητα, οἱ κλιματολογικὲς συνθῆκες καὶ ἡ ἐντολὴ τῆς πτωχείας καὶ ταπεινοφροσύνης.

²⁵² ΚΠ κ’.

²⁵³ Σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick (*John Cassian*, σ. 48) εἶναι πιθανὸ ἡ τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου, δηλαδὴ τὸ δέκατο κεφάλαιο, νὰ ἐξέπεσε πρὶν ἀπὸ τὴν σελίδα πού περιεῖχε τὸ ἐνδέκατο. Ὅμως καὶ ὁ ἴδιος δὲν φαίνεται ικανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἐξήγησή του καὶ λίγο μετὰ, στὴν σ. 57, παρατηρεῖ ὅτι ὁ Κασσιανὸς μὲ τὶς δύο τελευταῖες παραγράφους ἀποδυναμώνει τὴν ἰσχὺ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐνδύματος ὡς ὑποδείγματος (and then he added two paragraphs taking away the force of the description as an

κατο κεφάλαιο ἢ ἔμφαση μετατίθεται στις ἐξωτερικὲς συνέπειες τῆς ἐσωτερικῆς ἀλλαγῆς. Ἡ ἀγνότητα τῆς καρδιάς καθρεφτίζεται στὴν καθαρότητα τοῦ σώματος.²⁵⁴ Ὁ ἐξωτερικὸς διάκοσμος μὲ τὴν

order, the last two paragraphs), εἰκάζοντας παρεμβολὴ στὸ κείμενο ἐπειδὴ “ἡ τελευταία παράγραφος, γιὰ τὸ συμβολικὸ νόημα τῆς ζώνης, δὲν ταιριάζει σ’ αὐτὴ τὴν θέση, ἐνῶ ἡ προηγούμενη παράγραφος εἶναι φανερὸ πὼς ἀποτελεῖ τὸν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου” (ὁ.π., σ. 58). Ἄν γίνεῖ ἀποδεκτὴ ὁποιαδήποτε ἀπὸ τις δύο αὐτὲς εἰκασίες, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ σύνδεση ποῦ ἐπιχειρεῖ ὁ Κασσιανὸς μὲ τὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Θεσμῶν ἀναφερόμενος στὴν διπλὴ σημασία τῆς ζώνης ὅταν ἀρχίζει τὸ δεύτερο βιβλίον: *duplici igitur hoc quo diximus cingulo Christi miles*. Δὲν εἶναι ιδιαίτερα πιθανὸ νὰ συνδέει τὰ δύο βιβλία ἀναφερόμενος στὸ πρῶτο ἢ τὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ προηγουμένου, θὰ χρησιμοποιοῦσε μᾶλλον τὸ τελευταῖο. Ἡ σειρὰ τῶν κεφαλαίων τοῦ πρώτου βιβλίου ὅπως παραδίδεται σήμερα, φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ προῖον ἐπιλογῆς τοῦ Κασσιανοῦ. Ὁ Guy (*Jean Cassien...*, σ. 58, ὑποσ. 1) εἰκάζει πὼς ἡ μνεία τῆς “διπλῆς ζώνης” ἀπὸ τὸν Κασσιανὸ στὸν πρόλογο τοῦ δευτέρου βιβλίου, ἀναφέρεται καὶ στὰ δύο περὶ ζώνης κεφάλαια, πρῶτο καὶ ἐνδέκατο, τοῦ προηγηθέντος, στὴν ζώνη ὡς ὑλικὸ ἀντικείμενο καὶ στὴν πνευματικὴ σημασία της. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν φαίνεται πιθανή, διότι ἤδη μὲ τὸ δέκατο καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο ὁ Κασσιανὸς ἔχει ἀποσύρει τὴν ἔμφαση ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ περιγραφὴ καὶ τὴν ἔχει μεταθέσει στὴν πνευματικὴ σημασία. Ἡ διπλὴ ζώνη θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται στις δύο ἀρετὲς ποῦ συμβολίζει ἡ ζώνη, τίς ὁποῖες περιέγραψε στὸ τελευταῖο κεφάλαιο, δηλαδὴ στὴν ὑπακοὴ καὶ τὴν καθαρότητα.

²⁵⁴ Τὸν ὄρο *ἔσω ἄνθρωπος* ποῦ χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Βασίλειος (βλ. *ΚΠ* δ', καὶ ἐκτὸς τῶν ἀσκητικῶν *passim*), ὅπως εἶναι γνωστὸ εἰσήγαγε ὁ Παῦλος (βλ. *Ρωμ.* 7, 22, *Ἐφ.* 3, 16). Ἔγινε συνήθης στὴν χριστιανικὴ γραμματεία δηλώνοντας κυρίως τὴν διάκριση νοῦ καὶ σώματος ἢ νοερῶν καὶ σωματικῶν αἰσθήσεων. Εἶναι ἴσως χαρακτηριστικὸ ὅτι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον συγγραφέα, τουλάχιστον ὡς τὸν 5ο αἰῶνα, τὸν ὄρο χρησιμοποιεῖ ὁ Δίδυμος τυφλός. Βλ. ἐπίσης *Inst.* II.14 ὅπου στὸν *ἔσω ἄνθρωπο* ἀντιστοιχοῦν οἱ ἀρετὲς τῆς ψυχῆς, συνδεόμενες μὲ τὴν προσευχὴ, καὶ στὸν

συμβολικὴ λειτουργία ὑποστηρίζει τὶς ἀρετὲς ποὺ ἐξαγνίζουν τὸν ἔσω ἄνθρωπο ὅποτε ἀκίνητοῦν οἱ ἐφάμαρτες διαθέσεις.²⁵⁵ Πέρα ἀπὸ τὴν καθαρότητα τῆς καρδιάς, ἡ ἄσκησις τελειοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο στὸν βαθμὸ ποὺ ἀλλάζει τὴν σχέση τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα. Στὴν ἐξωτερικὴ ἀλλαγὴ, ὅταν δὲν εἶναι ὑποκριτικὴ, φανερόνεται ἡ ἀξία τῆς ἐσωτερικότητος. Τὸ σῶμα δέχεται μιὰ ταυτότητα ἀπὸ τὴν ψυχὴ, εἴτε ἡ ψυχὴ τὴν ἀναγνωρίζει καὶ τὴν ὑποστηρίζει συνειδητά, ἢ ἔστω μόνο μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ.²⁵⁶

ἔξω ἄνθρωπο οἱ σωματικὲς ἀρετὲς. Τὸ ἴδιο σχῆμα ἐφαρμόζει ὁ Κασσιανὸς στὴν σύγκριση κοινοβιατῶν καὶ ἐρημιτῶν, ὅπου ἔξω ἄνθρωπο θεωρεῖ τὸν κοινοβιάτη, στὸν ὁποῖο προσιδιάζει κυρίως ἡ ἄσκησις, καὶ ἔσω ἄνθρωπο τὸν ἐρημίτη, στὸν ὁποῖο προσιδιάζει ἡ θεωρία (βλ. Stewart, “The monastic journey...”, σ. 30). Ἡ ἐργασία ἔχει ἀξία ὡς μέσο ἀποτροπῆς τοῦ νοῦ ἀπὸ μάταιες σκέψεις, ὅμως ὁ θετικὸς καρπὸς τῆς ἄσκησις, ἡ ἐσωτερικότητα τῆς θεωρίας, ἐπιφυλάσσεται γιὰ τὸν ἐρημιτισμὸ. Βλ. *Inst.* II.14, καὶ II.9. Βλ. ἐπίσης *C. I.praef.*

²⁵⁵ Βλ. *Inst.* I.11.

²⁵⁶ Βλ. *C. XVIII.4*, ὅπου ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης ἐκμυστηρεύεται στὸν Κασσιανὸ καὶ τὸν Γερμανὸ πὺς μὲ τὴν ἄσκησις στὴν ἔρημο, τὴν ἀπομάκρυνση ἀπ’ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ κάθε τι ὑλικό, “οὔτε τὰ μάτια οὔτε τὰ αὐτιά μου ἐκτελοῦσαν τὶς φυσικὲς τοὺς [ἐνν. τὶς συνήθειες στὸν ξεπεσμένο ἄνθρωπο] λειτουργίες” (*neque oculi neque aures meae proprio fungerentur officio*). Τονίζεται ἡ ἀξία τῆς σωματικῆς ἀλλαγῆς, φυσικὰ προϋποθέτοντας καθαρὸ νοῦ. Τὸ ἀντίθετο θὰ ἦταν ἀτελές, καὶ ἀπλῶς θὰ φυλάκιζε στὴν πλαστότητα. Βλ. π.χ. *Inst.* VI.2· *C. XII.6*. Βλ. ἐπίσης *C. XXI.36*, ὅτι κάποιου βαθμοῦ ἐξωτερικὴ καθαρὸτητα μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ἀκόμη καὶ ἄπιστοι. Βλ. ἐπίσης Kardong, *Cassian on Chastity*, σ. 11: for him [ἐνν. ὁ Κασσιανός], the quieting of the spirit (gentleness) is basic to the quieting of the body (chastity). Throughout his writings, he stresses the primacy of interiority. All Christian virtue must come from within, that is, from the heart. Σύμφωνα μὲ τὸν Ramsey (*John Cassi-*

Καὶ πάλι μεριμνῶντας γιὰ τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος προϋποθέτει ὑπέρβαση τῆς ξεπεσμένης φύσης ὅχι ὅταν σχολιάζει τὸ ἀσκητικὸ ἔνδυμα ἀλλὰ ὅταν περιγράφει τὸν καινούριο ἄνθρωπο τῆς χριστιανοσύνης,²⁵⁷ χωρὶς νὰ δίνει ἰδιαίτερη ἔμφαση στοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἐμποδίζει ἡ ἁμαρτία ὅσο στὴν δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας καθενὸς νὰ ἀνοίγεται στὴν θεία χάρη. Ἡ ἴδια ἡ πρόοδος στὴν ἀσκητικὴ ὁδὸ νοεῖται καὶ ὡς σωματικὴ ἀγνότητα ὅχι ἐπειδὴ καταργοῦνται οἱ σεξουαλικὲς ὀρμῆς²⁵⁸ ἀλλὰ ἐπειδὴ μέσω τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ἀποκτᾷ σχέση μὲ τὸν Θεὸ καὶ ὑπάρχει ἐνώπιόν Του. Κύριο περιεχόμενο τῆς παρθενίας στὸν Βασίλειο εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῶν περισπάσεων, νὰ μένεις ἀνέγγιχτος

---

an..., σ. 431) ὅταν ἡ ἔμφαση τοῦ Κασσιανοῦ βρίσκεται στὴν ἐξωτερικὴ καθαρότητα, γιὰ παράδειγμα ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐκσπερμάτιση τῆ νύχτα, δὲν γίνεται πράγματι παρὰ μόνο a discussion of the mechanism of the barometer of an internal state.

²⁵⁷ Βλ. π.χ. *ΚΕ* τθ': *κρείττονα τῆς φύσεως καὶ τῆς συνηθείας ἔδειξεν ὁ Ἀπόστολος εἶναι τὸν ἐν τῷ βαπτισμῷ συνταφέντα Χριστῷ*. Βλ. ἐπίσης Vogüé, "The greater rules..., σ. 56: being a prefatory step, an entrance into the service of Christ, renunciation in religious life is, however, not an absolute beginning. Discreetly, Basil puts it in relation to the primordial renunciation of the devil, which baptism is. Βλ. παραπομπὴ τοῦ συγγραφέως στὸν ὄρο *ΚΙΙ* η'.

²⁵⁸ Βλ. ἐπίσης Gain, *L'Église de Cappadoce...*, σ. 147–148: les Lettres authentiques de Basile ne contiennent aucun enseignement sur la chasteté, du moins pour les communautés d'hommes, καὶ πῶς κάτω, στὴν ἴδια σελίδα, les écrits ascétiques qui prescrivent la chasteté parfaite ne contiennent pas de développements sur l'observation de la chasteté, sauf des recommandations sévères à propos des conversations avec des femmes et des repas du soir trop abondants.

ἀπ' ὅσα παρεμβάλλονται νοθεύοντας τὴν ἐπαφή μὲ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων.²⁵⁹

Σύμφωνα μὲ τὸν Gribomont, ὁ Βασίλειος στοὺς Ὅρους ὑποτίμησε τὴν σημασία τῆς σεξουαλικῆς ἀγνότητας γιὰ νὰ μὴν ἐνθαρρύνει ἐνθουσιαστικὲς τάσεις.²⁶⁰ Ἡ ὑπόθεση θὰ μπορούσε νὰ εἶναι εὐλογία, ἂν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης σὲ ἄλλα ἔργα του ἔκανε κάτι διαφορετικὸ. Ἡ ἐπιστολὴ 46, χαρακτηριστικὴ, σύμφωνα μὲ τὸν Gribomont,²⁶¹ εἶναι ἀμφιβαλλόμενη!²⁶² Οὕτως ἢ ἄλλως δὲν θὰ μπορούσε νὰ κριθεῖ τὸ ζήτημα ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ ὅταν ὑπάρχουν σημαντικότερα ἔργα. Ὁ Gribomont τὴν ἀναφέρει ὡς παράδειγμα, γιὰτί ὅμως δὲν ἐπικαλέστηκε βεβαιότερο, καταλληλότερο καὶ σπουδαιότερο κείμενο;

Στὶς Ὁμιλίαις *Εἰς τὴν ἑξαήμερον*, ἡ ἀναφορὰ στὴν παρθενία δὲν ἔχει καμμιά ἠθικολογικὴ πλευρά, ἐξηγεῖ μόνο γιὰ ποιὸ λόγο δὲν παραβιάζει τὴν ἀνθρώπινη φύση ἢ γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ Παρθένο.²⁶³ Τὸ *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* ἀναφέρεται στὴν ψυχὴ ὡς ἄμωμη, ἄσπιλη καὶ ἀρυτίδωτη, χωρὶς ἔμφαση στὴν ἀγαμία.²⁶⁴ Στὶς ὁμιλίαις στοὺς *Ψαλμοὺς* ἡ παρθενία ἀντιτίθεται στὴν πορ-

²⁵⁹ Βλ. *ΚΠ* ιε'.

²⁶⁰ Βλ. Gribomont, "Saint Basile..., σ. 132–3: L'Ascéticon est tellement silencieux à ce sujet [δηλ. τὴν παρθενία], comme pour la pauvreté et l'expérience de la prière, que l'on a lieu de croire que l'auter se sent assuré de trouver assez, sinon trop, d'enthousiasme chez ses auditeurs et qu'il se garde de jeter de l'huile sur le feu.

²⁶¹ Βλ. Gribomont, *ὁ.π.*, σ. 133, σημ. 21.

²⁶² Βλ. Χρήστου, *Πατρολογία Δ'*, σ. 54.

²⁶³ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Εἰς τὴν ἑξαήμερον* 8, 6.

²⁶⁴ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* 8, 18.

νεία, ὄχι στὸν γάμο,²⁶⁵ καὶ πάλι δὲν περιορίζεται στὴν σεξουαλικότητα ἀλλὰ θεωρεῖται ψυχосωματικὴ κατάσταση γενικῆς ἀγαθότητας.²⁶⁶ Ἡ ἀθέτηση τῆς παρθενίας ἀναφέρεται σὲ ἐκτὸς γάμου σεξουαλικὲς σχέσεις καὶ φωτίζεται ἀπὸ κοινωνικὴ περισσότερο παρὰ ἀπὸ θρησκευτικὴ ἄποψη, ἀφορῶντας ἰδίως τὴν γυναίκα.²⁶⁷ Παρθενία εἶναι ἡ ἀποδέσμευση ἀπὸ τίς ‘κοσμικὲς’ συνήθειες καὶ ἀξίες, ἡ ἀπουσία κενοδοξίας καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς νὰ ἔρθει στὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ.²⁶⁸ Σὲ ἓνα σημεῖο τῶν Ὁμιλιῶν στοὺς Ψαλμούς, ὅπου ἡ παρθενία σχεδὸν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀγαμία, θεωρεῖται ἀχρηστὴ ἂν δὲν δίνει στὴν ψυχὴ χαρὰ γιὰ τὴν σχέση μὲ τὸν Χριστό, ὥστε ὅ,τι σώζει τὴν ἀγαθὴ ἀκεραιότητα τῆς φύσης μας δὲν εἶναι ἡ σεξουαλικὴ ἀποχὴ ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐνότητα μὲ τὸν Χριστό,²⁶⁹ χάρις στὴν ὁποία καὶ σὰν μιὰ παρενέργεια ὑποχωρεῖ τὸ σεξουαλικὸ ἐνδιαφέρον. Στὴν δευτέρη ἀσκητικὴ ἐπιστολὴ ὁ γάμος ὅσο καὶ ἡ ἀγαμία ἀντιμετωπίζονται ὡς ἀφορμὲς περισπάσεων καὶ προβάλλεται ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ ὁποιαδήποτε

²⁶⁵ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Εἰς Ψαλμούς*, PG 29, 224 καὶ 336. Βλ. ἐπίσης Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 199, 18 ὅπου ἡ ἀθέτηση τῆς ὁμολογίας τῶν παρθένων καταδικάζεται ὡς μοιχεία.

²⁶⁶ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Εἰς Ψαλμούς*, PG 29, 336. Βλ. ἐπίσης Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 207, 2, ὅπου ἡ παρθενία συνδυάζεται μὲ γενικὴ ἀπουσία περισπάσεων ἀπὸ πάθη καὶ ἐπιθυμίες, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἀμεριμνησία “περὶ βρωμάτων καὶ ἐνδυμάτων”, σημαίνει ἐπομένως ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὰ πλάσματα, ἀπὸ ὅτιδήποτε κτιστό, μέχρι περιφρονήσεως τῆς ἴδιας τῆς ἐπιβίωσης.

²⁶⁷ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Εἰς Ψαλμούς*, PG 29, 380.

²⁶⁸ Βλ. ὁ.π., PG 29, 412.

²⁶⁹ Βλ. ὁ.π., καὶ ἀκόμη Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 199, 20 ὅπου καὶ ἡ ἀθέτηση τῆς ὁμολογίας παρθένων δὲν ἐπιφέρει τιμωρία, ἂν εἶχε δοθεῖ ὑπὸ τοὺς ὄρους κάποιας αἰρετικῆς ομάδας.

ἐπιθυμία κρατάει τὸν νοῦ προσηλωμένο σὲ ‘κοσμικὰ’ ζητήματα, ἐνῶ μεγάλη ἔμφαση δίνεται στὴν σπουδὴ τῆς Βίβλου καὶ τὴν σωστὴ σκέψη καὶ ἔκφραση. Στὴν περίφημη ἀσκητικὴ ἐπιστολὴ 22 δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἀναφορὰ στὴν ἀγαμία! Ποῦ βρίσκεται ἡ τόση ἔμφαση στὴν ἀγαμία, τὴν ὁποία αἴφνης ὑποτίμησε ὁ Βασίλειος στοὺς Ὅρους;²⁷⁰ Ὅμως ἂν ἔστω γινόταν ἀποδεκτὴ ἡ εἰσῆγγηση αὐτῆ, θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Βασίλειο μιὰ τακτικὴ ποῦ δὲν τὸν χαρακτηρίζει, ὅτι θυσιάσε μείζονες ἀρχές του καιροσκοπικά. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πουθενὰ δὲν ἀναγνωρίζει στὴν ἀγαμία κορυφαία ἀξία, ἂν καὶ δὲν ἀπουσιάζουν οὔτε ἀπὸ τοὺς Ὅρους ἀρκετὲς ἀναφορὲς στὴ σημασία της (ὁ ἴδιος ὁ Gribomont σημειώνει μερικὲς, ποῦ δὲν εἶναι κἂν οἱ σπουδαιότερες), καὶ δὲν θὰ ἐγκατέλειπε ‘κατ’ οἰκονομίαν’²⁷¹ τίποτα ποῦ θεωρεῖ κεντρικὸ

²⁷⁰ Ὅσα παρατηρεῖ ὁ Gribomont γιὰ σιγὴ τῶν Ὅρων στὰ ζητήματα τῆς ἀκτημοσύνης καὶ τῆς “ἐμπειρίας τῆς προσευχῆς”, εἶναι ἐπίσης ἀδικαιολόγητα. Ὁ Βασίλειος δὲν θεωρεῖ τὴν περιουσία ἀμαρτία ἀλλὰ συγκεκριμένους τρόπους χρήσης της. Ὅσο γιὰ τὴν προσευχή, ἡ εἰκόνα ποῦ παρέχει δὲν εἶναι ἐκείνη τῆς βύθισης στὴν *contemplatio* ἀλλὰ τῆς εὐχαριστιακῆς πρόσληψης τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης δράσης μέσα στὸν κόσμο ὡς θείων δώρων. Σὲ παλαιότερο κείμενό του ὁ Gribomont (“Basilian Monasticism”, σ. 148) φαίνεται ἀρκετὰ συνεπέστερος: Basil stressed the objective aspect of prayer; he thought of prayer as liturgical, and readily mingled prayer with work and apostolic responsibilities: prayer was for Basil more a song than a silence. Διαφορετικὰ ἔχει ἐκφρασθεῖ καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀκτημοσύνης: poverty is not a juridical convention but, rather, a generous devotion of the fruits of a conscientious toil to the service of the poor; and here Basil separates himself radically from Mes-salianism. Εἶναι ἄλλο ὅτι ὁ Βασίλειος διαχωρίζοταν ριζικὰ ἀπὸ τὸν μεσσαλιανισμό, καὶ τελείως ἄλλο ὅτι διαμόρφωσε τὴν ἀσκητικὴ του κατ’ ἀρνητικὴ ἐπίδραση τοῦ μεσσαλιανισμοῦ.

²⁷¹ Ἡ ἀποψη τοῦ Βασιλείου γιὰ τὰ ὅρια τῆς συγκατάβασης καὶ τῆς οἰκονομίας φαίνεται χαρακτηριστικὰ σὲ διατυπώσεις ὅπως, “εἰ γὰρ πονη-

καὶ σημαντικό. Δὲν τὸ ἔκανε ὅταν ἐπέτρεπε τὴν κριτικὴ στὸν Ἡγούμενο, ἀν καὶ ὁ μοναχισμὸς στὴν Μ. Ἀσία δὲν διακρινόταν γιὰ τὴν εὐταξία του,²⁷² ἢ ὅταν ἀρκέσθηκε στὴν χρῆση βιβλικῶν ὑποδειγμάτων γιὰ τὴν θεμελίωση τῆς ἀσκητικῆς του, τὴν στιγμή πού καὶ ὁ Εὐστάθιος προέβαλλε τὴν ἀπόλυτη αὐθεντία τῆς Βίβλου, ταυτόχρονα ἀπορρίπτοντας τὶς πατερικὲς ἐρμηνεῖες.²⁷³ Ἄλλωστε ἰδίως ἀν ὁ Βασίλειος φοβόταν ἐνθουσιαστικὲς τάσεις, ὄφειλε νὰ ἀσχοληθεῖ ἐκτενέστερα μὲ τὴν σεξουαλικὴ ἀποχὴ ὥστε νὰ διευκρινίσει ὅσο γίνεται περισσότερο τὴν ἀληθινὴ τῆς σημασία. Κάτι παρόμοιο κάνει ὅταν ἐξαιρεί τὴν ἀγαθότητα τοῦ συνόλου τῶν θείων ἔργων καταδικάζοντας τὴν ἀπόρριψη ὀρισμένων τροφῶν, ἀναιρῶντας τὶς σχετικὲς δυαρχικὲς, γνωστικὲς καὶ μεσσαλιανικὲς τάσεις. Νομίζω εἶναι φανερό ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπλῶς δὲν ἔδινε στὴν σεξουαλικὴ καθαρότητα τὶς διαστάσεις πού ἀνέμενε ὁ Gribomont. Ὁ μοναχὸς δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν γάμο, ἀπομακρύνεται ἀπὸ

ρὸν ἢ τρυφή καὶ φευκτόν, οὐδὲ ποτε ἡμῖν αἰρετή. Οὐδὲν γὰρ τῶν κατεγνωσμένων δύναται εἶναι πρὸς καιρὸν ἐπιτήδειον” (ΚΠ κ’), καί, “δεῖ γὰρ ἀκολούθους εἶναι τῷ σκοπῷ τὰς πράξεις, ὡς οὐδενὸς τῶν κατὰ λόγον διὰ τῶν ἀνοικείων κατορθουμένου” (ΚΠ ε’).

²⁷² Βλ. ἐπίσης Elm, ‘*Virgins of God*’..., σ. 61: it is the same Basil of Caesarea [...] who brought order into the *chaos of experimentation*.

²⁷³ Βλ. ἀκόμη Mendieta, *The ‘Unwritten’*..., σ. 24. Ἄν ὅμως γίνε δεκτὸ ὅτι ὁ Βασίλειος δροῦσε ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ Εὐστάθιου (κάτι πού δὲν τεκμηριώνεται), ἡ ἐρμηνεία τοῦ Gribomont καταρρέει χωρὶς συζήτηση. Δὲν πρέπει πάντως νὰ ὑποτιμοῦμε ὅτι, ἀκόμη κι ἀν γίνε δεκτὴ μιὰ πρώιμη ἐξάρτηση τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο, τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναθεωροῦσε τοὺς Ὅρους σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ βίου του, ἐπιβάλλει τὴν ὑπόθεση πὼς ὅταν ὁ Βασίλειος βεβαιώθηκε γιὰ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἐπισκόπου Σεβαστείας καὶ συγκρούστηκε μαζί του, θὰ ἔκρινε μὲ νηφαλιότητα τὶς ἐπιρροὲς πού εἶχε δεχθεῖ. Ἄν κάτι θεωροῦσε ἐσφαλμένο, εἶχε τὴν χρονικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχολογικὴ ἄνεση νὰ τὸ ἀπορρίψει.

τὸν 'κόσμο' μέσα στὸν ὁποῖο καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο ὑπάρχει κατ' ἀρχὴν ὁ γάμος καὶ ὄχι μόνον αὐτός.

Ἡ σεξουαλικὴ ἐπαφὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀπόλαυση ἀνάμεσα στὶς ὑπόλοιπες, ἀλλὰ σὰν νὰ συρρικνώνει τὴν ἀνθρώπινη σχέση ἔτσι πὺ ἀλλες καὶ πιὸ σημαντικὲς πλευρὲς τῆς ἀφανίζονται, ἔστω προσωρινά. Ἔχει κορυφαία καὶ συνήθως ἀποκλειστικὴ σημασία γιὰ τὴν σεξουαλικὴ ἔλξη ἢ ἐξωτερικότητα, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὰ ὑπόλοιπα δὲν σχετίζονται μαζί της,²⁷⁴ τὸ ὁποῖο συχνὰ μιὰ ἐξιδανίκευση τῶν πραγμάτων προσπαθεῖ νὰ συγκαλύψει. Ἀνεξαρτήτως ποια μορφή διεγείρει καθέναν, ἡ σεξουαλικὴ σχέση εἶναι κυρίως μιὰ σχέση τῆς ψυχῆς ὄχι μὲ μιὰ ἄλλη ψυχὴ ἀλλὰ μὲ ἓνα σῶμα. Ὅμως τὸ σῶμα ἀποτελεῖ ἐπίσης δεύτερη εἴσοδο πρὸς τὴν ψυχὴ. Ὁ Βασίλειος δὲν περιφρονεῖ τὸ ζήτημα τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἐφαρμόζει τὸν χρυσὸ κανόνα τῆς πνευματικῆς προόδου, ἀντιμετωπίζει τὴν νοσηρότητα λιγότερο ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἴδια καὶ περισσότερο προσέχοντας τὴν ἀρετή. Ἄν οἱ σεξουαλικὲς σχέσεις εἶναι κατώτερος καὶ ἀκόμη προ-

²⁷⁴ Ἡ παροιμία λέει ἢ *μικρὸς μικρὸς παντρέψου ἢ μικρὸς καλογερέψου*, ὄχι ἐπειδὴ αὐτὲς εἶναι οἱ δύο μόνες δυνατότητες στὸν ἀνθρώπινο βίος, ἀλλὰ ἐπειδὴ συμβολίζουν τίς δύο κύριες σχέσεις, μὲ τὸν κόσμο καὶ μὲ τὸν Θεό, καὶ χρειάζονται τὴν μικρὴ ἡλικία, ἢ μὲν πρώτη ἐπειδὴ τὸ σῶμα παραμένει ἐλκυστικό, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖο ὅταν οἱ σχέσεις πὺ ὀδηγοῦν στὸν γάμο προϋποθέτουν πάνω ἀπ' ὅλα σωματικὴ ἔλξη, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ γάμος σπανίζει σὲ μεγάλες ἡλικίες μολονότι στὶς ἡλικίες αὐτὲς εἶναι μεγαλύτερη ἢ ἐτοιμότητα γιὰ ἀγάπη καὶ γιὰ ἐπικοινωνία, ἐνῶ ἡ δυνατότητα τοῦ μοναχισμοῦ χρειάζεται τὴν μικρὴ ἡλικία ὡς πιὸ εὐπλαστή, ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγαλύτερη προθυμία γιὰ μάθηση, μικρότερη γνώση καὶ αὐτοπεποίθησή, καὶ ἔτσι τὸ μοναστήρι ἔχει πιὸ πολλὲς δυνατότητες νὰ εἰσαγάγει ἀποτελεσματικὰ στὴν ἀσκητικὴ νοσοτροπία τὸν προσερχόμενο. Ἔτσι ἡ παροιμία δείχνει σωστὰ καὶ σύντομα τὴν διαφορὰ τῶν δύο δρόμων ἀκόμα καὶ στὸν τρόπο πὺ προσεγγίζουν τίς ἡλικίες.

βληματικὸς τρόπος ἐπαφῆς, ἂν ἐντείνουν διαίρεση παρὰ ἐγγύτητα καὶ πλάνη παρὰ ἀλήθεια, δὲν ἀποφεύγω τις συνέπειες αὐτὲς ἀπέχοντας ἀλλὰ ἀκολουθῶντας τὸν ὑψηλότερο τρόπο, ποὺ εἶναι τὸ ἀνοιγμα τῆς ψυχῆς στὴν φύση τῶν πραγμάτων. Τότε, καὶ ἂν ἀκόμα ὑπάρχει σεξουαλικὴ ἐπαφή, ὄχι μόνον δὲν ἐξαντλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἀλλὰ βιώνεται ὡς ἔμπρακτη ὑποτίμηση τοῦ ἄλλου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ, προκαλεῖ αἰσθήματα ἀπώθησης, καὶ ἀποφεύγεται μέχρι πλήρους ἐγκαταλείψεως, φυσιολογικὰ καὶ αὐθόρμητα, πέρα ἀπὸ κάθε θρησκευτικὴ ἢ ἄλλη πειθαρχία.

Ὅπως εἶναι γνωστό, καὶ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὅπως σχεδὸν γιὰ ὅλα τὰ θεμελιώδη, ἡ συζήτηση ἀρχίζει μὲ τὸν Πλάτωνα.²⁷⁵ Θὰ ἤθελα ὅμως ἐδῶ νὰ θυμῆσω τὴν ἀποψη ἑνὸς θετικιστῆ φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ, γιὰ νὰ δοῦμε πῶς ὑπονομεύεται ἀκόμη καὶ μιὰ σωστὴ ἀρχικὴ ἐκτίμηση ὅταν ἔχει κανεὶς ἀπομακρύνει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἀκριβῶς δυνατότητες καὶ τὸν ἔχει καταδικάσει στὸ ἀσήμαντο. Γράφει ὁ Russell γιὰ τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις μεταξὺ ἐρωτευμένων ὅτι “ὁ ἔρωτας εἶναι ἓνα βίωμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀνανεώνεται καὶ φρεσκάρεται ὁλόκληρο τὸ εἶναι μας, ὅπως ἀνανεώνονται καὶ φρεσκάρονται τὰ φυτὰ μὲ τὴ βροχὴ μετὰ τὴν ξηρασία. Στὴ δίχως ἔρωτα σεξουαλικὴ ἐπαφή δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀπ’ ὅλα αὐτά. Ὅταν τελειώσει ἡ στιγμιαία ἀπόλαυση, δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ κούραση, ἡ ἀηδία καὶ ἡ αἴσθησις πῶς ἡ ζωὴ εἶναι ἄδεια”.²⁷⁶ Ὅρισμένα πράγματα γίνονται συνειδητὰ μὲ τὴν παρατήρηση αὐτὴ, ὅπως ὅτι ἂν ὑπάρχει ὁ ἔρωτας διαρκεῖ περισσότερο, παραμένει ὅταν τελειώσει ἡ σεξουαλικὴ ἐπαφή, ὁπότε δὲν ἐμφανίζεται “ἡ κούραση, ἡ ἀηδία καὶ ἡ αἴσθησις πῶς ἡ ζωὴ εἶναι ἄδεια” ἀλλὰ ἀντίθετα, κάτι ἀνώτερο, ποὺ φανερώνει τὸ σέξ σὰν

²⁷⁵ Βλ. ὅσα γράφω στοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνας*, στὸ κεφ. ‘Περιοχὴ’, σ. 302 κ.έ.

²⁷⁶ *Ἡ κατάκτηση τῆς εὐτυχίας*, σ. 49.

ἓνα στιγμιαῖο ξεστράτισμα μᾶλλον παρά κέρδος. Ὅμως ἂν ὁ ἔρωτας ἐπαινεῖται γιὰ μιὰ ἰσχὺ πού ἀνανεώνει τὴν ζωὴ καὶ τῆς δίνει τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενό της, ποιόν ἀνώτερο σκοπὸ θὰ εἶχε ἓνας φιλόσοφος, καὶ μᾶλλον ὁποιοσδήποτε ἐρωτευμένος, ἀπ' τὸ νὰ σκεφτεῖ ποιά εἶναι ἡ φύση τοῦ ἔρωτα καὶ φυσικὰ νὰ βεβαιωθεῖ — ἂν πράγματι ἐνδιαφέρει ἡ διάρκεια καὶ ἀπωθεῖ ἡ ματαιότητα — τί γίνεται αὐτὴ ἡ πνοὴ μὲ τὸν θάνατο; Εἶναι πράγματι ὁ θάνατος πιὸ ἰσχυρὸς ἀπὸ τὴν ζωὴ, ἢ μήπως ἀνοίγονται ἄλλες διαστάσεις, καὶ ὁ ἔρωτας ἔχει μεγαλύτερη ἰσχὺ ἀπ' ὅση φαίνεται νὰ τοῦ ἐπιτρέπει ἡ θνητότητα; Καταλαβαίνεις τώρα τί σημαίνει μικροψυχία καὶ ἀσημαντότητα; Καὶ πῶς μπορεῖ νὰ τῆς παραδοθεῖ ἀκόμη κι ἓνας εὐφυῆς ἄθεος σὰν τὸν Ράσσελ, καὶ κάποιος πού ἔχει μιὰ γεύση ἀπὸ ἀνώτερες πραγματικότητες; Πόσο ἀγάπησες ἓναν ἄνθρωπο, ἂν συμβιβάστηκες μὲ τὸ ὑποτιθέμενο δεδομένο ὅτι θὰ περάσετε μαζὶ μερικὰ χρόνια μέχρι νὰ γυρίσετε στὸ μηδέν — ἀπὸ τὸ ὁποῖο πῶς προήλθατε καὶ γιατί; Εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρεῖσαι φιλόσοφος ἢ μᾶλλον ἄνθρωπος, καὶ νὰ μὴν σκέφτηκες σοβαρὰ τὰ οὐσιώδη, καὶ νὰ μὴν ἀπελπιστεῖς ἂν φθάσεις νὰ νομίζεις βέβαιο τὸν χωρισμὸ καὶ τὸν ἀφανισμό, ἢ νὰ περνᾷς ὅλο τὸν βίον σου ἀσχολούμενος μὲ ὁτιδήποτε ἐνῶ ἀδιαφορεῖς γιὰ τὸ πιὸ σημαντικό;

Ἔρωες προσευχῆς

Ὁ Κασσιανὸς ὀλοκληρώνει τὸ πρῶτο βιβλίο τῶν Θεσμῶν μὲ τις δύο ἀρετὲς ποὺ συμβολίζει ἡ ζώνη, τὴν ἀσκητικὴ πειθαρχία καὶ τὴν ὑπερνίκηση τῶν σεξουαλικῶν ὀρμῶν. Ὁπλισμένος μὲ τὴ ζώνη αὐτὴ ὁ μοναχὸς διδάσκεται τὸ σύστημα τῶν προσευχῶν, σύμφωνα πάντα μὲ τοὺς κανόνες τῶν πατέρων τῆς Ἀνατολῆς. Δὲν θὰ μιλήσει γιὰ τὴν οὐσία²⁷⁷ τῶν προσευχῶν, ἐπομένως οὔτε γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκπληρώνεται ἡ ἀποστολικὴ ἐντολὴ τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς,²⁷⁸ ἐπειδὴ αὐτὰ εἶναι ὑψηλότερα καὶ ἐνδιαφέρουν τὴν ἐρημιτικὴ ἄσκηση²⁷⁹ — μὲ τὰ ὁποῖα ἐν τέλει ἀσχολεῖται ἐπειδὴ φοβᾶται μήπως δὲν προλάβει νὰ γράψει τὸ βιβλίο τῶν *Συζητήσεων* ἢ δὲν μπορέσει κάποιος νὰ τὸ διαβάσει, τονίζοντας ὅμως ὅτι θὰ δώσει μόνο λίγα στοιχεῖα.²⁸⁰ Ἀντίθετα ὁ Βασίλειος ἀναγνωρίζει τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ ὡς κορυφαῖο σκοπὸ τῆς κοινοβιακῆς ἄσκησης,²⁸¹ καὶ εἰδοποιεῖ ὅτι μόνο ἔτσι εἶναι δυνατὸ νὰ συνυπάρχουν οἰκειότητα μὲ τὸν Θεὸ καὶ ἐργασία, ἐμποδίζοντας ἐργασία καὶ προσευχὴ νὰ καταντήσουν ἀνταγωνιστικὲς δραστηριότητες.²⁸²

---

²⁷⁷ de qualitate.

²⁷⁸ Βλ. *Α' Θεσ.* 5, 17.

²⁷⁹ Βλ. *Inst.* II.1.

²⁸⁰ Βλ. *Inst.* II.9.

²⁸¹ Βλ. π.χ. *ΚΕ* σλγ' (εἰ δυνατόν ἐστὶ τὸ ἀδιαλείπτως ψάλλειν) καὶ σοθ' (τί ἐστὶ τό, ψάλατε συνετῶς).

²⁸² *ΚΠ* λζ'.

Ἄν δὲν μπορῶ νὰ προσεύχομαι χωρὶς λόγια, καὶ μόνο ἀναπνέοντας, εἶναι φυσικὸ ἐργαζόμενος νὰ ὑφίσταμαι ἀποξένωση.

Κυρίως στὴν Δύση ὅποιος ἴδρυσε κοινόβιο τὸ ὀργάνωνε ὅπως νόμιζε.²⁸³ Ἡ ἔμφαση τοῦ Κασσιανοῦ στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν παράδοση δὲν προέρχεται μόνο ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη τιμὴ γιὰ τὴν Αἴγυπτο²⁸⁴ ἀλλὰ ἐπίσης ἀπὸ τὴν πρόθεσή του μέσα ἀπὸ ἓνα ἰσχυρὸ καὶ ἐνιαῖο ἀσκητικὸ ὑπόδειγμα νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἐνότητα τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ.²⁸⁵ Τὸ αἶτημα δὲν εἶναι ἀσήμαντο, καὶ εὐλογο ἐπίσης τὸ κριτήριο τῆς ἀρχαιότητας. Ἦδη τὸν δεῦτερο αἰῶνα χρησιμοποιεῖται κατὰ τῶν αἱρέσεων ἢ τεκμηρίωση τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς στοὺς ἐπισκοπικοὺς θρόνους, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἢ Ἐνανθρώπηση στρέφει τὴν προσοχὴ στὸ παρελθόν. Ὁ χρόνος σημαίνει ἐπίσης δοκιμασία καὶ ἡ ἀντοχὴ στὸν χρόνο ὑποβάλλει τὴν ἰδέα μιᾶς μεγαλύτερης ἀξίας. Ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς ἀντίληψης αὐτῆς εἶναι προφανῆς. Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ κινδυνεύουν ἀπὸ δυσκινησία καὶ στειρότητα. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἀμφισβήτηση βρίσκεται ἐν τῷ θεμέλιό τους, ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὶς πολιτισμικὲς ἀξίες καὶ οἱ ἴδιες οἱ ἀξίες, χάρη ἀκριβῶς στὴν μεγάλη ἀντοχὴ τους στὸν χρόνο τείνουν νὰ θεωροῦνται κάτι δεδομένο καὶ αὐτονόητο, ἢ δύ-

²⁸³ Βλ. τὸν πρόλογο τῶν Θεσμῶν, τὸ *Inst.* II.3, κ.λπ. Ὁλόκληρο τὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν Θεσμῶν εἶναι μιὰ παρέκβαση γιὰ τὴν ἀταξία στὸ ζήτημα τῆς προσευχῆς.

²⁸⁴ Βλ. π.χ. *C.* XVIII.1, ὅπου ὁ Κασσιανὸς πληροφορεῖ ὅτι στὸ κοινόβιο τῆς Συρίας δὲν εἶχε συναντήσει τὴν ὑπομονὴ ποὺ ἐπεδείκνυαν οἱ Αἰγυπτῶτες.

²⁸⁵ Πρβλ. Rousseau, *Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 183 κ.έ. Τὴν ἴδια προσδοκία εἶχε ὁ Ρουφῖνος ὅταν μετέφραζε τοὺς Ὅρους τοῦ Βασιλείου. Βλ. τὸν πρόλογο στὴ μετάφραση τοῦ μικροῦ ἀσκητικοῦ, εἰς Μ. Βασιλείου, *Instituta Monachorum*, σ. 4 (praef. 11).

ναμη τῆς ἐλευθερίας ἀπ' ὅπου προέκυψαν δὲν παραμένει συνεχῶς συνειδητὴ καὶ οἱ δημιουργικὲς δυνάμεις ἐξασθενοῦν.

Τέσσερα κεφάλαια τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν *Θεσμῶν*²⁸⁶ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ψαλμῶν στὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὶς Ἀγρυπνίες.²⁸⁷ Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, τὸ ζήτημα ἐτέθη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους πατέρες τῆς Αἰγύπτου στὴν προσπάθεια νὰ προλάβουν σχισματικὲς τάσεις, ἀφοῦ ἄλλοι μποροῦσαν νὰ ψάλλουν καὶ περισσότερους ἀπὸ δώδεκα ἐνῶ ἄλλοι δὲν ἄντεχαν.²⁸⁸ Ὅταν “ἡ θερμὴ πίστη τῶν λίγων [πραγματικῶν] πιστῶν δὲν εἶχε ἀκόμα ψυχραθεῖ μὲ τὴν διάχυσή της στὸ πλῆθος”,²⁸⁹ κυριαρχοῦσε ἡ τάση νὰ ψάλλονται περισσότεροι ἀπὸ δώδεκα Ψαλμοί. Τὸ ἴδιο συνεχιζόταν στὰ χρόνια τοῦ Κασσιανοῦ στὴ Δύση, ὅπου ὅμως οἱ λειτουργικὲς συνήθειες διέφεραν πολὺ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο.²⁹⁰ Ὁ

²⁸⁶ Βλ. *Inst.* II.2 καὶ 4–6. Τὸ τρίτο κεφάλαιο ἀποτελεῖ παρέκβαση, σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἀρετὲς τοῦ Ἑγουμένου στὰ αἰγυπτιακὰ μοναστήρια.

²⁸⁷ Στὸ *Inst.* II.2, ἀρχικὰ ὁ Κασσιανὸς μιλάει γιὰ νυχτερινὲς προσευχὲς (*singulis noctibus*) ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ γιὰ τὴν συνήθεια ποὺ ἐπικράτησε σὲ ὀρισμένες περιοχὲς, νὰ ἀντιστοιχεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ψαλμῶν στὸν ἀριθμὸ τῶν πρωϊνῶν ὥρῶν στὶς ὁποῖες χρησιμοποιοῦνται. Τέλος ἀναφέρεται στὸ σύνολο τῶν προσευχῶν τῆς ἡμέρας (*singulis diei conventibus*). Ἡ καθιέρωση τοῦ ἀριθμοῦ στὴν Αἴγυπτο μοιάζει νὰ συνδέεται μὲ ὅλες τὶς τακτὲς καθημερινὲς προσευχὲς, πρωϊνὲς καὶ μῆ. Ἡ εἰκασία αὐτὴ, ἂν καὶ εὐλογη, δὲν εἶναι ὀρθή. Στὸ *Inst.* II.4, ὁ Κασσιανὸς εἶναι σαφέστερος, ἀναφέρεται στὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὶς Ἀγρυπνίες, ὄχι στὶς πρωϊνὲς προσευχὲς. Βλ. ἐπίσης *Inst.* II.6.

²⁸⁸ Βλ. *Inst.* II.5.

²⁸⁹ *fervensque paucorum fides necdum in multitudinem dispersa tepuisset.*

²⁹⁰ Τὴν συνήθεια ποὺ ἀναφέρει ὁ Κασσιανὸς (βλ. *Inst.* II.2) νὰ ψάλλονται 18 Ψαλμοὶ στὶς νυχτερινὲς ὥρες καὶ 6 σὲ κάθε μία ἀπὸ τὶς πρωϊνὲς,

Κασσιανὸς ἐπιμένει στὸν ἀριθμὸ δώδεκα ἐπειδὴ ὑποτίθεται ὅτι παραδόθηκε ἀπὸ ἄγγελο στοὺς πατέρες τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὡς τὴν δική του ἐποχὴ ἐφαρμοζόταν *per universam Aegyptum et Thebaidem*.²⁹¹ Προφανῶς ἔτσι γίνεται προσπάθεια νὰ ἐνισχυθεῖ τὸ κῦρος τοῦ θεσμοῦ ὥστε νὰ ἐπικρατήσῃ. Ἡ δευτέρα ἐξήγηση εἶναι πιὸ ‘προσγειωμένη’ ἀλλὰ καὶ πιὸ διαφωτιστική, ἐφόσον περιέχει τὸ νόημα τῆς παράδοσης, ὅτι περισσότεροι Ψάλμοι εἶναι δυνατὸ νὰ κουράσουν.²⁹² Ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρει ἐπίσης δύο ἀναγνώσματα (*lectiones*) ποὺ μὲ πρωτοβουλία τῶν πατέρων τῆς Αἰγύπτου προσετέθησαν μετὰ τοὺς Ψαλμούς, ἓνα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ ἓνα ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη.²⁹³ Ἡ προσθήκη εἶχε προαιρετικὸ χαρακτήρα, ὑποστηρίζοντας ὅσους ἤθελαν νὰ ἀποκτήσουν μεγαλύτερη ἐξοικείωση μὲ τὴν Βίβλο.²⁹⁴ Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀντίθετα μὲ τὶς ὑπό-

ὁ Vogüé (“Aux origines de Lérins...”, σ. 259) ἀποδίδει στὸ κοινόβιο τοῦ Ληρίνου.

²⁹¹ Σὲ ὁλόκληρη τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Θηβαΐδα: *Inst.* II.3.

²⁹² Βλ. *Inst.* II.4–5. Ὅμως αὐτὸ ἦταν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ ἴδιου τοῦ ἄγγελου (βλ. Παλλάδιος, *Λαυσ. ἱστορία* 32, 6). Καὶ ἡ πιὸ ἀπλή λογικὴ χρειάζεται κάποιον τρόπο ‘ἐξαγνισμού’ ἂν ὁ ἄνθρωπος τῆς πίστεως συνήθισε νὰ τὴν περιφρονεῖ, κι ἔτσι προέκυψε ὁ συσχετισμὸς μὲ τὸν ἄγγελο. Δὲν ἀκολούθησαν τὸν δρόμο αὐτὸ οἱ μεγάλοι Ἑλληνας Πατέρες.

²⁹³ Βλ. *Inst.* II.4, 6.

²⁹⁴ Βλ. *Inst.* II.6. Τὸ Σάββατο καὶ τὴν Κυριακή, καὶ τὰ δύο ἀναγνώσματα προέρχονταν ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, ἓνα ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο ἢ τὶς *Πράξεις* καὶ ἓνα ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο. Ὁ Κασσιανὸς δὲν ἐξηγεῖ τί ἀκριβῶς σήμαινε τὸ προαιρετικὸ τῶν ἀναγνωσμάτων. Μποροῦσε καθένας νὰ ἐγκαταλείπει τὴν σύναξη ἐκεῖνη τὴν ὥρα; Μήπως οἱ διάφορες ἀδελφότητες ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσουν ἂν θὰ ἀκολουθήσουν αὐτὸ τὸ σύστημα; Δύσκολα ἓνας μοναχὸς θὰ σηκωνόταν νὰ φύγει, καὶ ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ θὰ ἐτίθετο ζήτημα ἀπορρίψεως βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων θὰ ἦταν ἐξίσου δύσκολο γιὰ μία ἀδελφότητα συνολικὰ νὰ τὸ ἀποφασίσει. Στὸ κείμενο τοῦ

λοιπες ἀρετές, ἀκόμα και μὲ τὴν ἀσκησιὴ ὡς κακοπάθεια, ἡ σπουδὴ τῆς Βίβλου δὲν θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Κασσιανὸ ἐπικίνδυνη νὰ ὑποδαυλίσει ὑπερηφάνεια!

Ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν Ψαλμῶν και τὴν ἀγγελικὴ παρέμβαση ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Βασίλειο, ὅπως ὀτιδήποτε σχετικὸ μὲ ὅσα ἐκτίθενται στὸ ἔβδομο κεφάλαιο, πόσο πρέπει νὰ μένουν γονατιστοὶ οἱ προσευχόμενοι μετὰ τὸ τέλος κάθε Ψαλμοῦ. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Κασσιανὸς προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσει εἰ δυνατόν κάθε λεπτομέρεια, ἀναγνωρίζοντας στὸ ἐνδεχόμενον αὐθαιρεσιῶν κινδύνους νὰ διαβάλλεται ἡ εὐσέβεια και νὰ μεγαλώνουν οἱ τάσεις γιὰ διαίρεση και ἀναρχία. Φυσικὰ τὸ ἐκκρεμὲς αὐτό, ἀπὸ τὸν ἀναρχο ἀτομικισμὸ στὸν ἀσφυκτικὸ συγκεντρωτισμὸ και ἀντιστροφή, δὲν περιέχει διεξόδους σὲ κανένα σημεῖο τῆς διαδρομῆς του.

Παρουσιάζοντας τὴν προσευχὴ τῶν ὠρῶν²⁹⁵ ὁ Κασσιανὸς πληροφορεῖ ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δυτικὸ ἔθιμο μετὰ ἀπὸ κάθε Ψαλμὸ νὰ ἀκολουθεῖ ἡ τριαδολογικὴ εὐχὴ, *Δόξα Πατρὶ και Υἱῷ και ἁγίῳ Πνεύματι*,²⁹⁶ στὴν Ἀνατολὴ ἡ εὐχὴ ὑπάρχει μόνο στὸ τέλος τῆς Ἀκολουθίας.²⁹⁷ Ἡ παρατήρηση δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει νόημα χωρὶς νὰ ἐξηγηθεῖ τί εἶναι προτιμότερο, ὅμως στὴν ἔκθεση τοῦ

Κασσιανοῦ ἡ ἐλευθερία ἐπιλογῆς ἀφορᾷ μᾶλλον κάθε μοναχὸ προσωπικὰ και ὄχι τὶς ἀδελφότητες, ὅμως και στίς δύο περιπτώσεις δὲν φαίνεται ρεαλιστικὴ ρύθμιση. Ἄς μὴ λησμονεῖται ὅτι βρισκόμαστε σὲ ἐποχὲς ὅπου ἡ Βίβλος δὲν εἶναι τυπωμένη και διαθέσιμη μαζικὰ, ἐπομένως νὰ ἀποφύγεις νὰ ἀκούσεις τὸν λόγο της ὅταν εἶχες τὴν εὐκαιρία, μπορούσε ὄχι ἀδικα νὰ θεωρηθεῖ ὀρισμὸς τῆς βλασφημίας...

²⁹⁵ Βλ. *Inst.* II.2, 8, 10.

²⁹⁶ Βλ. *Inst.* II.8: gloria Patri et Filio et Spiritui sancto.

²⁹⁷ Βλ. ὀ.π. Ὁ Βασίλειος στὸ *Περὶ ἁγίου Πνεύματος* ὑπερασπίζεται ἐναντίον τῶν πνευματομάχων τὴν ἴδια τὴν χρῆση τῆς τριαδολογικῆς εὐχῆς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν συχνότητα τῆς ἀναφορᾶς της σὲ Ἀκολουθίες.

Κασσιανοῦ πάντα ἐξυπακούεται ὅτι τὰ ἔθιμα τῆς Ἀνατολῆς εἶναι ἀνώτερα ὡς ἀρχαιότερα. Ὁ Κασσιανὸς μέμφεται ὄσους εἰσήγαγαν *singulis noctibus* εἴκοσι ἢ τριάντα Ψαλμούς, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν χρῆσιν ἀντιφωνίας καὶ διαφόρων ‘τρόπων’.²⁹⁸ Αὐτὸ δὲν σημαίνει ἀπόρριψη τῆς ἀντιφωνικῆς στιχολογίας. Ὁ ἴδιος περιγράφει χωρὶς νὰ ἀπορρίπτει τὴν χρῆσιν ἀντιφωνίας ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτιώτες στὴν Ἀγρυπνία τοῦ Σαββάτου.²⁹⁹

Ἡ ἐπιστολὴ 207 τοῦ Βασιλείου πρὸς τοὺς Νεοκαισαρεῖς κληρικούς πληροφορεῖ γιὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονται μετὰ τὴν λειτουργικὴ ζωὴ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅχι μόνον στὴν Καππαδοκία ἀλλὰ εὐρύτερα στὴν Ἀνατολή, συμπεριλαμβανομένης τῆς Αἰγύπτου, συνηθίζονταν οἱ Ἀκολουθίες τοῦ Ὁρθρου, οἱ ὁποῖες ἀρχίζαν πρὶν ξημερώσει καὶ περιεῖχαν ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία.³⁰⁰ Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἀναφέρεται ἰδίως στὶς λειτουργικὲς συνήθειες τῶν ἀσκητῶν ἀλλὰ τοῦ λαοῦ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἴσχυαν στὰ κοινόβια, μάλιστα ἐφόσον στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἀπολογεῖται ἐπίσης γιὰ τὴν σημασία τοῦ ἀσκητικοῦ βίου, κατ’ ἐπίδρασιν πιθανῶς τοῦ ὁποίου εἶχαν ἀναπτυχθεῖ τὰ λειτουργικὰ ἔθιμα στὶς πόλεις. Μιλῶντας γιὰ τὸν Ὁρθρο, ἀναφέρει δύο τρόπους ψαλμωδίας, μετὰ διαχωρισμὸ τῶν πιστῶν σὲ δύο ομάδες (χορούς), ἢ μετὰ ἀνάθεση τῆς μελωδίας σὲ ψαλμωδὸ καὶ ὑπήχησιν τῶν ἐφυμνίων ἀπὸ τὸ ἐκκλησίασμα. Πρόκειται συνεπῶς γιὰ ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία. Στὸς Ὁρους κατ’ ἐπιτομὴν συνιστᾶ ἀνάθεση τῆς ψαλμωδίας σὲ

²⁹⁸ Βλ. *Inst.* II.2. Ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιεῖ τὴν λέξη *modulatio* καὶ ὁ Guy (*Jean Cassien...*, σ. 59, σημ. 3), ἀκολουθῶντας τὸν Baumstark, τὴν ἀποδίδει ὡς τροπάριο.

²⁹⁹ Βλ. *Inst.* III.8. Στὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο τονίζει τὴν ποικιλία τῶν λειτουργικῶν συνηθειῶν τῆς Δύσης χωρὶς νὰ διευκρινίζει τί θὰ μπορούσε ἢ θὰ ἐπιβαλλόταν νὰ διατηρηθεῖ.

³⁰⁰ Βλ. ἐπίσης *C.* XXI.26.

ὀρισμένα πρόσωπα ἐξ ἐφημερίας ἀλλὰ ὄχι ὑποχρεωτικά. Ὁ ‘κάνοντας’ μποροῦσε νὰ παρακαμφθεῖ, ἂν ὑπῆρχε περίπτωση νὰ κατηγορηθεῖ ὁ προεστὼς γιὰ προσωποληψία.³⁰¹ Πάντως συμβουλεύει νὰ ἐπιλέγονται οἱ ἰκανότεροι, τὸ ὁποῖο σημαίνει πὼς ἡ διαίρεση σὲ χοροὺς ἦταν συνήθεια ποὺ δὲν προτιμοῦσε.³⁰²

Εἶναι σωστὸ νὰ προτάσεται ἡ ψαλτικὴ ἰκανότητα ἔναντι τῆς συμμετοχῆς ὅλων; Στὴν μία περίπτωση, τῆς ‘κλασικῆς’ εὐταξίας, ὑποστηρίζονται ὑψηλὲς ὑμνολογικὲς μορφές (ἀρκεῖ νὰ σκεφτεῖ κανεὶς τοὺς βυζαντινοὺς ὕμνους τοῦ Πάσχα καὶ τὴν Θεία Λειτουργία γιὰ νὰ συνειδητοποιήσει τί θὰ χανόταν), ὅπου χρειάζεται ἐξειδίκευση καὶ ἡ γενικὴ συμμετοχὴ εἶναι μᾶλλον ἀδύνατη. Στὴν δευτέρη περίπτωση, ἡ ἴδια ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν καλλιέργεια ἀπαιτητικῆς ὑμνολογίας θυσιάζεται στὸ πλεονέκτημα τῆς καθολικῆς συμμετοχῆς, ποὺ ἐντείνει τὴν ἀμεσότητα τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος. Οἱ ὑμνολογικοὶ θεσμοὶ ἴσως κατόρθωναν ἰδανικὸ μέτρο ἂν συνδύαζαν καὶ τοὺς δύο τρόπους, ἐνθαρρύνοντας τὴν κοινὴ ψαλμωδία μὲ ἀπλούστερες μορφές ὕμνων ἀλλὰ καὶ ἀναπτύσσοντας τὶς ὑψηλότερες μορφές, περιέχοντας στὶς Ἀκολουθίες τμήματα ὅπου τὸ ἐκκλησίασμα συμμετέχει μόνον παρακολουθῶντας. Βέβαια αὐτὸ ἀμέσως δημιουργεῖ περιορισμοὺς μὲ τοὺς ὁποίους δὲν θὰ συμφωνοῦσαν ὅλοι. Γιὰ παράδειγμα, δὲν γίνεται μετὰ ἀπὸ ἓνα βυζαντινὸ ὕμνο νὰ ἀκολουθήσει θρησκευτικὴ πόπ, θὰ πρέπει στὸν ναὸ ἡ καθολικὴ συμμετοχὴ νὰ ἐκφράζεται μὲ κάτι στοιχειωδῶς ταιριαστὸ,

³⁰¹ Βλ. *ΚΕ* τζ’.

³⁰² Στὸ δωδέκατο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν *Θεσμῶν* ὁ Κασσιανὸς περιγράφει πῶς ὅλοι στὴ διάρκεια τῆς ψαλμωδίας παρέμεναν σιωπηλοὶ σὲ χαμηλὰ καθίσματα ἐνῶ ἓνας μόνον ἔφαλλε στὸ κέντρο ὄρθιος. Βλ. *ΚΕ* ρογ’ ὅπου ὁ Βασίλειος ἀπαγορεύει κάθε ὁμιλία τὴν ὥρα τῆς ψαλμωδίας, τὸ ὁποῖο ἐπίσης προϋποθέτει ὅτι τὸ κύριο σῶμα τῶν ἀσκητῶν δὲν ψάλλει.

καὶ τὰ ὑπόλοιπα νὰ ἀφεθοῦν γιὰ ἄλλες εὐκαιρίες στὴν προσωπικὴ ζωὴ καθενός. Σὲ κάθε περίπτωση ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ μόνο του τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν αἰσθητικὴ σημαίνει πὼς ἡ ἀσκητικὴ ἀναχώρηση δὲν εἶναι περιφρόνηση τῶν χαρισμάτων, ὅτι δὲν ὑμνεῖ τὸν Θεὸ ἢ κακοτεχνία. Τὸ μοναστήρι δὲν θὰ ἦταν μόνο προαιρετικὸ ἀλλὰ περιττὸ καὶ ἐπιζήμιο, ἂν εἶχε σκοπὸ του νὰ ἀχρηστεύει τὰ χαρίσματα ἀντὶ νὰ ἀνάγεται στὴν ἀρχὴ τους, ἀπ' ὅπου μεγαλώνει καὶ ἡ εὐχαριστία γιὰ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ ὑποστήριξη τῆς μεγαλύτερης δυνατῆς ἀξιοποίησής τους. Ὁ μοναχὸς ἢ μᾶλλον ὁ συνειδητὸς ἄνθρωπος ἀπολαμβάνει τὴν ἀμεσότητα τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν ἀρχὴ τῶν χαρισμάτων ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξιοποίησή τους. Ἐπομένως καταφάσκει ἐπίσης ὁλόκληρη τὴν ἀγαθὴ καὶ δημιουργικὴ κοσμικότητα, καὶ ὅταν δὲν τὴν χαρακτηρίζει ἡ συνειδητὴ θρησκευτικὴ φύση, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος δημιουργεῖ μορφές μὲ τίς ὁποῖες ἐκδηλώνει τὴν δική του γνώση καὶ συγκίνηση καὶ τιμᾶει ἔμπρακτα τὴν ἀρχὴ τῶν χαρισμάτων.

Γιὰ τίς πρωϊνὲς ὥρες προσευχῆς ὁ Κασσιανὸς πληροφορεῖ ὅτι στὴν Αἴγυπτο δὲν διαχώριζαν τρίτη, ἕκτη καὶ ἕνατη μὲ τὸν τρόπο τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Μεσοποταμίας, ἀλλὰ μόνο νυχτερινές, δηλαδὴ Ἑσπερινὸ καὶ Ἀγρυπνία.³⁰³ Δὲν περιγράφει τίς συνήθειες αὐτὲς ἐπειδὴ τίς προτιμᾶει ἀλλὰ μόνο ἐπειδὴ ὑποσχέθηκε νὰ μετριάσει τὴν τελειότητα καὶ τὸ σθένος τοῦ συστήματος τῶν Αἰγυπτιωτῶν.³⁰⁴ Ἀπὸ τὸ κείμενο συνάγεται πὼς ἡ διάκριση πρωϊνῶν ὠρῶν συνηθιζόταν ἐπίσης στὴν Δύση.³⁰⁵ Τὰ μοναστήρια τῆς Ἀνα-

³⁰³ *Vigiliae*, εἶναι ὁ ὅρος τοῦ Κασσιανοῦ γιὰ τὴν Ἀκολουθία πρὸς προηγεῖται τοῦ Ὁρθρου. Βλ. *Inst.* III.4.

³⁰⁴ Βλ. *Inst.* III.1.

³⁰⁵ Χρησιμοποιεῖ πρῶτο πληθυντικὸ. Βλ. π.χ. *Inst.* III.2, καὶ ἀκόμη *Inst.* III.4 γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τοῦ Ὁρθρου σὲ ὅλη τὴ Γαλλία σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀγρυπνία.

τολῆς ἀκολουθῶντας τὶς ὥρες αὐτὲς ὀλοκλήρωναν τὶς ἀντίστοιχες Ἀκολουθίες μὲ τρεῖς Ψαλμοὺς γιὰ κάθε ὥρα.³⁰⁶ Αὐτὸ δὲν βεβαιώνεται ἀπὸ τὸν Βασίλειο ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ δύο Ψαλμοὺς γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν τρίτη ὥρα καὶ ἄλλους δύο γιὰ τὴν ἕκτη.³⁰⁷ Τὴν ἕνα-τη συνδέει μὲ τὸ ἐδάφιο 3, 1 τῶν *Πράξεων*, μὲ τὴν προσευχὴ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Ἰωάννη, ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην, χωρὶς νὰ ἐπικαλεσθεῖ κανένα Ψαλμό.³⁰⁸ Τέλος ἀναφέρει τὴν ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ ψαλμωδίαις κατὰ τὰς ἐπικεκρυμμένας ὥρας διαφορὰν τε καὶ ποικιλίαν, τὸ ὁποῖο προϋποθέτει ὅτι χρησιμοποιοῦσαν λίγο πολὺ διαφορετικούς Ψαλμοὺς κάθε ὥρα.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, στὴν Αἴγυπτο τηροῦσαν τὶς ὥρες αὐτὲς ἐνωμένες (*iugiter*) ἔτσι ποὺ ἐκτείνονταν σὲ ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ἡμέρας, καθέννας ξεχωριστὰ στὸ κελλί του παράλληλα μὲ χειρωνακτικὴ ἐργασία.³⁰⁹ Ἡ συνήθεια αὐτὴ ταιριάζει σὲ ἐλεύθερους ἀνθρώπους, παρατηρεῖ ὁ Κασσιανός, εἶναι δῶρο πρὸς τὸν Θεὸ (*voluntarium munus*) ἀδιάκοπο (*incessanter offertur*), κάτι παραπά-

³⁰⁶ Βλ. *Inst.* III.3.

³⁰⁷ Πρόκειται γιὰ τοὺς Ψαλμοὺς 50 καὶ 142 γιὰ τὴν τρίτη ὥρα, καὶ 54 καὶ 90 γιὰ τὴν ἕκτη ὥρα. Ἐνα Ψαλμό, τὸν 4, ἀναφέρει στὸν Ἑσπερινό, καὶ ἄλλον ἕνα, τὸν 118, στὸ Μεσονυκτικόν. Τρεῖς Ψαλμοὺς ἀναφέρει μόνο στὸν Ὅρθρο, τοὺς 5, 76 καὶ 118 (βλ. *KΠ* λζ'). Στὴν περίπτωση τοῦ 90οῦ Ψαλμοῦ ὀρίζει τὴν λειτουργικὴ χρήση του, γιὰ τὴν ἕκτη ὥρα — ἄμα καὶ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ ἐνενηκοστοῦ λεγομένου — καὶ γιὰ τὴν μεταξὺ Ἑσπερινοῦ καὶ Μεσονυκτικοῦ Ἀκολουθία — λεγομένου καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἀναγκαιῶς τοῦ ἐνενηκοστοῦ ψαλμοῦ (δ.π.).

³⁰⁸ Βλ. *KΠ* λζ'.

³⁰⁹ Βλ. *Inst.* III.2. Συγκεντρώνονταν ὅμως τὸ Σάββατο καὶ τὴν Κυριακὴ τὴν τρίτη ὥρα γιὰ τὴν Θεία Εὐχαριστία. Βλ. ἐπίσης Παλλάδιος, *Λαυσ.* *ἱστορία* 7, 5. Αὐτὲς οἱ δύο Συναξεῖς μαζί μὲ τὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὴν Ἀγρυπνία ἦταν οἱ μόνες κοινὲς Ἀκολουθίες (*publicae solemnitates*).

νω (plus) ἀπὸ τὶς κανονισμένες διακριτὲς ὥρες προσευχῆς. Ὅπως φαίνεται νὰ πιστεύει ὁ Κασσιανός,³¹⁰ ἡ διάκριση λειτουργικῶν ὥρῶν εἴτε συνολικὰ οἱ μοναστικοὶ κανόνες μειώνουν τὴν ἐλευθερίαν³¹¹ ἐνῶ ἡ ἀδιάκοπη νοερὴ προσευχὴ εἶναι ὑπερβολικὰ δύσκολη, χρειάζεται νὰ μετριασθεῖ καὶ δὲν ταιριάζει στὴν κοινοβιακὴ ἄσκησι.³¹² Ὁ Κασσιανὸς νομίζει πὼς ἔτσι προσαρμόζεται στὶς ἀναπόφευκτες διαφορὲς τῆς συνείδησης τῶν πιστῶν. Τὸ κοινόβιό του δὲν διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ μιὰ μηχανὴ θρησκευτικῆς πειθαρχίας ποὺ ὑπάρχει μόνο γιὰ νὰ ἐμποδίζει τοὺς ‘κατώτερους’ νὰ καταλήγουν στὴν ἀπόλυτη πώρωση, τόπος καθαρῶ συμβιβασμοῦ, λίγο πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν ‘κοσμικὴ’ ἀσυνειδησία, ὅμως στὰ μισὰ τοῦ δρόμου, καταδικασμένο στὴν μετριότητα, καὶ ἐν τέλει μάταιο. Τὸ μεγαλύτερο λάθος τοῦ Κασσιανοῦ δὲν εἶναι ὅτι περιφρόνησε τὴν χλιαρὴ πίστη ἀλλὰ ὅτι δὲν τὴν περιφρόνησε ἀρκετὰ γιὰ νὰ μὴ τὴν ἀναγνωρίζει ὡς θεμιτὴ θρησκευτικὴ μορφὴ, ἰδρύνοντας ἀκόμη καὶ τοὺς κανόνες της!

Οἱ Μαθητὲς δὲν ἀκολουθοῦσαν καμμιά ἀσκητικὴ πειθαρχία, ὁμαδικὴ ἢ ἀτομικὴ, ὁ δὲ Παῦλος, μέσα ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν θεία θε-

³¹⁰ Αὐστηρὴ συνέπεια οὕτως ἢ ἄλλως δὲν χαρακτηρίζει τὸν Κασσιανό.

³¹¹ Ἡ εἰκασία στηρίζεται σὲ γενίκευση τοῦ ἴδιου τοῦ Κασσιανοῦ. Βλ. *Inst.* III.2: “διότι ὑπερέχει ὅ,τι προσφέρεται ἀδιάλειπτα παρὰ ὅ,τι ἐκπληρώνεται σὲ χρονικὰ διαστήματα, καὶ εἶναι πιὸ εὐπρόσδεκτο τὸ ἐκούσιο δῶρο ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐπιταγὰς κανόνων” — plus enim est quod incessanter offertur, quam quod per temporis intervalla persolvitur, et gratius voluntarium munus quam functiones quae canonica compulsione redduntur. Τὴν ἀποφῆ τοῦ στηρίζει στὰ ἐδάφια τῶν Ψαλμῶν 53, 8 (“ἐκούσιως θύσω σοι”) καὶ 118, 108 (“τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ κύριε”).

³¹² Βλ. ἐπίσης τὴν προηγούμενη δήλωση, στὸ *Inst.* II.1 πὼς εἶναι πιὸ ταιριαστὸ τὴν βαθύτερη σημασία τῆς προσευχῆς καὶ τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ νὰ σχολιάσει στὶς *Συζητήσεις καὶ ὄχι* στοὺς *Θεσμούς*.

ωρία έπαψε να διώκει τούς χριστιανούς και όχι προηγουμένως, παρέχοντας έτσι τόν έαυτό του ζωντανή απόδειξη ότι τò ύψηλότερο δέν υπάγεται σέ μεθόδους αλλά προηγείται όλων και έχει τήν αίτία του στòn έαυτό του. Μè επίγνωση πώς ή άσκητική αναχώρηση μπορεί να γίνει χρήσιμη ή άχρηστη για διάφορους λόγους, ποτέ όμως αναγκαία, και άκόμη πώς ή χλιαρή πίστη δέν ώφελεί κανέναν ούτε προσιδιάζει στους κοινοβιάτες ή σέ άλλη ‘κατηγορία’ πιστών, ó Βασίλειος άπευθύνεται σέ όλους, χωρίς να έξαρτά τήν πνευματική πρόοδο από κανένα είδος άσκησης. Ένθάρρυνε τόν κοινοβιακό μοναχισμό ως καταλληλότερο να έμπνέει τήν Έκκλησία συνολικά, και ύποστήριξε τήν γενική ένότητα. Τόν χριστιανό δέν ενδιαφέρει τίποτα παρά μόνο στòn βαθμό πού συμφωνεί με τήν διπλή ‘έντολή’ τής αγάπης, άπ’ όπου αναπτύσσονται σωστά όλες οί σχέσεις.

Ό Κασσιανός άγωνιά για μιá ισορροπία ανάμεσα στòn χρόνο τής προσευχής και στòn χρόνο για τις ύπόλοιπες δραστηριότητες, ιδίως για τήν έργασία. Η σχετική ύποτίμηση τών ώρών³¹³ είναι εύλογη εφόσον ανταγωνίζονται τήν έργασία ένω ή άπουσία τής αδιάλειπτης προσευχής αφήνει τήν απόσταση άγεφύρωτη. Μè δεδομένη και τήν εκτίμησή του για τόν ερημιτισμό, δέν ενδιαφέρεται τόσο για τήν έργασία όσο για τήν ανάγκη να μειωθεί ó χρόνος τής προσευχής, κι αυτό όχι έπειδή ήταν στην πράξη υπερβολικός³¹⁴ αλλά έπειδή έτειναν να δημιουργοϋν άυστηρά συστήμα-

³¹³ Πρβλ. *ΚΠ* λζ’ όπου ó Βασίλειος έξηγεí πώς ή αδιάλειπτη προσευχή δέν θα μπορούσε να αντικαταστήσει τις τακτές ώρες, έπειδή έχουν μιá ιδιαίτερη παιδαγωγική αξία, υπενθυμίζουn τήν δωρεά συγκεκριμένων αγαθών.

³¹⁴ Βλ. *Inst.* III.3, όπου τούς επικρίνει έπειδή καταλούn τις ώρες.

τα χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν,³¹⁵ ὅπως φαίνεται καὶ ἀπ' ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὴν χρῆση μεγάλου ἀριθμοῦ Ψαλμῶν. Ὅμως δὲν γίνεται νὰ στηριχθεῖ οὔτε ἡ ἐνότητα, ἂν οἱ θεσμοὶ δημιουργοῦνται προσχηματικά. Περαιτέρω, σκοπὸς τῆς ἄσκησης δὲν εἶναι ἡ ἀποφυγὴ οὔτε ἡ προτίμηση τῆς ἐργασίας ἀλλὰ ἡ ἔνταξή της στὴν εὐχαριστιακὴ πνευματικότητα, ποὺ δὲν συγκρούεται μὲ τὶς προϋποθέσεις τῆς ἐργασίας καὶ συχνὰ τὶς ἐνισχύει. Ἄν καὶ γνώριζε ὅτι ἀρκετοὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐργασία, ὁ Βασίλειος δὲν προσδιόρισε τὸν συνολικὸ χρόνο τῆς προσευχῆς μὲ τὴν ἀκρίβεια ποὺ τὸ ἔκανε ὁ Κασσιανός, ἀλλὰ καὶ ἔδειξε τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἴδιας τῆς προσευχῆς, ἐξηγῶντας ὅτι προέχει ἀπόλυτα ἡ ἀδιάκοπη προσευχὴ ὡς σωτηρία ὅλου τοῦ χρόνου, ἐνῶ χρειάζονται καὶ οἱ συγκεκριμένους ὥρες.³¹⁶ Ὑποστηρίζοντας τὶς ὥρες ὁ Βασίλειος προσθέτει ἀκόμα μία λειτουργικὴ διάσταση, ἀπ' ὅπου προκύπτει λειτουργικὴ 'ὑπερένταση', μειώνοντας τὸν χρόνο τῆς ἐργασίας ἢ φέροντάς τον στὸ κατάλληλο μέτρο. Τὸν ἄξονα τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς παρέχουν οἱ ἴδιες οἱ καθημερινὲς πράξεις. Τί

³¹⁵ Σύμφωνα μὲ τὸν Gribomont ("Prayer in Eastern monasticism...", σ. 8: numerous are the texts [στὰ *Ἀποφθέγματα*] which show the best monks in prayer *during* mealtime, conversation, work, and the night rest), οἱ ἐρημίτες ἔτειναν νὰ μειώνουν τὶς ὥρες ἐργασίας πρὸς ὄφελος τῆς προσευχῆς ἀλλὰ συνήθως οἱ τάσεις αὐτὲς καταδικάζονταν, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Μεσσαλιανῶν, μέσα ἀπὸ τὴν ἔμφαση στὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ ὡς ἀνώτερη κατάσταση τῆς συνείδησης ποὺ περιέχει τὸ σύνολο τῆς καθημερινότητας ὑπερβαίνοντας ἀλλὰ καὶ στηρίζοντας τὶς κατώτερες δραστηριότητες.

³¹⁶ Βλ. *KΠ* λζ': οὐ μὴν, ἐπειδὴ ἡ ἐν παντὶ καιρῷ εὐχαριστία καὶ νόμω προστέτακται καὶ ἀναγκαία ἡμῶν τῇ ζωῇ δέδεικται κατὰ τε φύσιν καὶ λόγον, παρορᾶσθαι δεῖ τοὺς διατετυπωμένους καιροὺς τῶν προσευχῶν ἐν ταῖς ἀδελφότησιν, οὓς ἀναγκαιῶς ἐξελεξάμεθα, ἐκάστου ἰδίαν τινὰ ὑπόμνησιν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἔχοντος.

ἄλλο θὰ εἶχε νόημα, ἂν δὲν νοιώθει κανεὶς εὐχαριστία γιὰ τὸ πιὸ συχνὸ καὶ παροντικὸ; Ἀδιάκοπη δὲν εἶναι ἡ προσευχὴ μόνο ὡς συνεχῆς ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναλλοίωτη. Ὅποιαδήποτε πράξη, σχέση καὶ ἐργασία, καὶ ἡ ἴδια ἡ προσευχὴ τῶν ὥρῶν, γίνεται ἀφορμὴ ἀναγωγῆς σὲ ὑψηλότερη συνείδηση.

Οὕτω καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῇ ψυχῇ κατορθοῦμεν, ὅταν ἐφ' ἐκάστη ἐνεργείᾳ τὴν τε εὐοδίαν τῆς ἐργασίας παρὰ Θεοῦ αἰτῶμεν καὶ τὴν εὐχαριστίαν τῷ δεδωκότι τὸ ἐνεργεῖν ἀποπληρῶμεν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐαρεστήσεως φυλάσσωμεν.³¹⁷

Ἡ προσευχὴ τῶν ὥρῶν ἀφορᾷ πράξεις ποὺ διαφορετικὰ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν ἀφορμὴ εὐχαριστίας, γι' αὐτὸ ἡ ἀδιάλειπτη προσευχὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη ἀπαραίτητη, ἂν καὶ ἡ ἴδια στηρίζει τὸ σύνολο τῶν προσευχῶν.³¹⁸ Ἡ ἔντονη διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ καὶ τὶς ὥρες χρησιμοποιεῖται μόνο συγκαταβατικά.³¹⁹

Τὶς τρεῖς ὥρες³²⁰ ἀναγνωρίζει ὁ Κασσιανὸς στὸν Δανιήλ, ὁ ὁποῖος προσευχόταν “τρὶς τῆς ἡμέρας”.³²¹ Τὴν θεσμοθέτησάν τους

---

³¹⁷ Βλ. *ΚΠ* λζ'.

³¹⁸ Γι' αὐτὸ ὁ Βασίλειος σημειώνει πὼς ἡ κατάργησις τῶν τακτῶν ὥρῶν δὲν εἶναι δυνατὴ: “τοὺς διατετυπωμένους καιροὺς [...] οὕς ἀναγκαίως ἐξελεξάμεθα” (ὁ.π.).

³¹⁹ Σύμφωνα μὲ τὸν Vogüé (“The greater rules..., σ. 67) ἡ προσπάθεια τοῦ Βασιλείου γιὰ τὴν ἐναρμόνισις ἐργασίας, ἀδιάλειπτης προσευχῆς καὶ ὥρῶν ἔχει ἀφορμὴ τὶς κακοδοξίαις τῶν Μεσσαλιανῶν — πρόδρομος τῶν ὁποίων ὑπῆρξε ὁ Εὐστάθιος Σεβαστείας· βλ. Gribomont, “Saint Basile..., σ. 129.

³²⁰ Γιὰ τὴν διαμόρφωσις τῶν ὥρῶν ἐν γένει, βλ. *The study of Liturgy*. Εἰδικὰ γιὰ τὶς τρεῖς μικρὰς ὥρες, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίαις ποὺ παρα-

ἐξηγεῖ ἀπὸ τῆ σχέση τους μὲ τὴν θεία πρόνοια, ἐπειδὴ in his si-
quidem (temporibus) promissionum perfectio et summa nostrae
salutis est adimpleta.³²² Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο κάθε καιρὸς
προσευχῆς ὑπενθυμίζει “παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ” καὶ ἡ νοερὴ προ-
σευχὴ εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη βαθειὰ κατάφαση ἐνωμένη μὲ κάθε
σκέψη καὶ πράξη. Προσευχόμαστε σωστά στὸν βαθμὸ ποὺ ἀκόμη
καὶ μέσα στὶς θλίψεις ἔχουμε πραότητα, χαρὰ καὶ εὐχαριστία. Μὲ
τὸν Ὁρθρο ἀρχίζουμε τὴν ἡμέρα ἀφιερώνοντας στὸν Θεὸ “τὰ
πρῶτα κινήματα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ”. Περιεχόμενο τῆς προ-
σευχῆς εἶναι ἡ χαρὰ γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴ σκέψη μας
καὶ γιὰ τὴν παρουσία μας ἐνώπιόν Του.³²³

Κλείνοντας τὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς προσευχές, ὁ Βασίλειος ἐπι-
στρέφει στὸν Ὁρθρο συνιστῶντας νὰ ἀρχίζει πρὶν ξημερώσει —
ὡς μὴ ἐν ὕπνῳ καὶ κοίτῃ ὑπὸ τῆς ἡμέρας καταληφθῆναι — καὶ
ἐπικαλεῖται τὸν Ψαλμὸ 118, 148: *προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου
πρὸς Ὁρθρον τοῦ μελετᾶν τὰ λόγια σου*. Δὲν εἶναι παράδοξο γιὰ
μοναχοὺς νὰ μὴν κοιμῶνται ὅταν ἔχει ξημερώσει, ἐφόσον προσπα-
θοῦν νὰ μειώσουν ὅσο γίνεται τὴν διάρκειά τοῦ ὕπνου, ὅμως ἡ
προτροπὴ τοῦ Βασίλειου ἐξηγεῖται ἀκόμη καλύτερα σὲ σχέση μὲ
ὅσα εἰπώθησαν γιὰ τὸν Ὁρθρο ὡς πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸν Θεό. Ὁ

θέτει ὁ Grisbrooke (“The formative period — Cathedral and monastic
offices”: *The study of Liturgy*, σ. 406), well before the Constantinian
period we find influential Christian writers advocating the performance
of devotions of one kind or another at the third, sixth, and ninth hours
[...] in addition to those ‘at the beginning of the day and of the night’.

³²¹ Βλ. *Δαν.* 6, 11 / 12 / 14. Βλ. ἐπίσης τὸν Κυπριανό, *De dominica
oratione* 34. Τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Δανιὴλ δὲν χρησιμοποιεῖ ὁ Βασίλειος.

³²² Βλ. *Inst.* III.3.

³²³ Βλ. παραπομπές τοῦ Βασίλειου στοὺς Ψαλμοὺς 76 καὶ 5, εἰς *KII*
λζ’.

ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δὲν συνδέει τὶς ὥρες μὲ τὴν ἐκπλήρωση ὑποσχέσεων. Αὐτὸ δὲν εἶναι μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξη τῆς ἀπουσίας ἐπιδράσεων στὸν Κασσιανό, κυρίως εἶναι μιὰ πιὸ σωστὴ προσέγγιση τῆς προσευχῆς. Ἡ σύνδεση τῶν ὥρων μὲ ὑποσχέσεις περιορίζει ἀσφυκτικὰ τὴν δύναμη τῆς καθημερινῆς προσευχῆς νὰ ἀφορᾷ ὀτιδήποτε συμβαίνει. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ἡ ὑπόρρητη καὶ σὰν αὐτονόγητη σύνδεση τοῦ ὕπνου μὲ τὸν θάνατο καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Θεό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα εἶναι μεγάλη³²⁴ καὶ ἀνήκει σὲ ὅσα καταρρίπτουν τὸν μῦθο περὶ ἐποχῆς τῆς ‘λογικότητας’ ποὺ ἤρθε νὰ καταρρήσει ὁ ‘ἀνορθολογικὸς’ χριστιανισμὸς. Χωρὶς ὅπωςδήποτε νὰ τὴν ἀποκλείει, ὁ χριστιανὸς ὄχι μόνον δὲν περιμένει ἐπαφὴ μὲ τὸν Θεὸ στὰ ὄνειρα ἀλλὰ καὶ ὑποπτεύεται κάθε σχετικὴ ‘ἀποκάλυψη’. Τὴν ὑψηλότερη σχέση συνδέει μὲ τὴν ἐγρήγορηση, ἀγνοῶντας πλήρως τὸ διάστημα τοῦ ὕπνου ὡς πρὸς τὴν σχέση αὐτή. Ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀποκτᾷ ἰσχυρὴ ἔκφραση στὶς βιολογικὲς καὶ κοσμολογικὲς διαδικασίες πέρα ἀπὸ τὸν θάνατο, τὶς ἀρρώστιες καὶ ὅλη τὴν φθαρτότητα, ἐκπροσωπούμενος καθημερινὰ καὶ ἀναπόφευκτα ἀπὸ τὴν νύχτα καὶ τὸν ὕπνο. Μὲ τὴν σημερινὴ ἄνεση τοῦ ἄφθονου τεχνητοῦ φωτὸς εἶναι πιὸ δύσκολο νὰ καταλάβουμε τὴν ἔνταση μὲ τὴν ὁποία γιὰ αἰῶνες ὁ χριστιανισμὸς ὑποδεχόταν σὲ κάθε ἐρχομὸ τῆς νύχτας μιὰ ἐπανάληψη τῆς ἀρχικῆς ἐξορίας καὶ μιὰ ὑπενθύμιση τῆς μεγάλῃς ἀπόστασης. “Τὴ νύχτα ἀκόμα καὶ ἡ ἐλπίδα εἶναι πονηρὴ”,³²⁵ “εἶναι πιὸ ὠφέλιμο νὰ σὲ παραλάβει ὁ Χριστὸς τὸ πρωί”.³²⁶

³²⁴ Γιὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν ὁνείρων στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα, ἀκόμη καὶ ὡς εὐκαιριῶν ἐπαφῆς μὲ τὸν Θεό, βλ. ὅσα γράφω στὸς *Ἀρχαίους Ἑλληνας*, σ. 209 κ.έ.

³²⁵ *Ἦσ.* 28, 19.

³²⁶ Γρηγόριος Θεολόγος, *Εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα*, ἐν. 13, *PG* 36, 376.

Τὸν Ὁρθρο συνδέει ὁ Κασσιανὸς μὲ τοὺς Ψαλμοὺς 62 καὶ 118. Τὸ ἐδάφιο 118, 148 ἐπικαλεῖται καὶ ὁ Βασίλειος ὀλοκληρώνοντας συμμετρικὰ τὸν ὄρο γιὰ τὶς προσευχές.³²⁷ Ὡστε, γιὰ τὴν προσευχὴ τοῦ Ὁρθρου ὁ Βασίλειος χρησιμοποιεῖ συνολικὰ τρεῖς Ψαλμοὺς, τοὺς 5, 76 καὶ 118, ἐνῶ ὁ Κασσιανὸς δύο, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κοινὸς εἶναι ὁ 118. Ἐκτὸς τῶν Ψαλμῶν, ὁ Κασσιανὸς συνδέει μὲ τὸν Ὁρθρο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ὑπόλοιπες ὥρες, τὸ ἐπεισόδιο τοῦ οἰκοδεσπότη πὸ προσέλαβε μισθωτοῦς.³²⁸

³²⁷ Στὴν *C. XXI.26* ὁ Κασσιανὸς ἐπικαλεῖται τὸ ἴδιο ἐδάφιο γιὰ νὰ δείξει τὴν ἀναγκαιότητα νὰ προσφέρουν ὅλοι τοὺς πρώτους καρποὺς τῆς ἡμέρας στὸν Θεό, ἐξηγῶντας το ὅμως ἀρνητικὰ, σὰν εἶδος ἀπόκρουσης τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων.

³²⁸ Βλ. *Ματθ. 20, 1–6* καὶ *Inst. III.3*. Ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἀποψη τοῦ Mendieta (“Le système cénobitique..., σ. 51) ὅτι οἱ ὥρες ὅπως ἐκτίθενται ἀπὸ τὸν Βασίλειο, εἶναι οἱ ἐξῆς: *Laudes ou l’ὄρθρος, ‘avant que pointe l’aurore’ [ΚΠ λζ’, προφθάσαντας τὸν ὄρθρον], Tierce, Sexte, None, Vêpres et Complies*. Ἀκόμη κι ἂν γινόταν δεκτὸ πὼς πρόκειται γιὰ δύο Ἀκολουθίες, στὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου καὶ πρὸ αὐτῆς, γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ προταχθεῖ ὁ Ὁρθρος; Ἐπιπλέον, ἂν πράγματι εἶναι δύο οἱ Ἀκολουθίες, πὼς τὸ σύνολο παραμένει ἐπτὰ, τί γίνεται τὸ Μεσονυκτικό; Βλ. Mendieta, ὁ.π., σ. 70: il (ὁ Βασίλειος) a organisé un cycle complet et déjà fort élaboré de *sept offices diurnes et nocturnes*, κ.λπ. Ὁ Morison (*St. Basil and his rule...*, σ. 65), πὸ ἐπίσης βλέπει στὸ κείμενο τοῦ Βασιλείου δύο Ἀκολουθίες, μιλάει συνεπῶς γιὰ συνολικὰ *no less than eight* τακτὲς ὥρες προσευχῆς. Ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνει δεκτὸ πὼς ὁ Βασίλειος ἐννοεῖ δύο Ἀκολουθίες. Ἀναφερόμενος στὸν Ὁρθρο παρατηρεῖ πὼς αὐτὴ ἡ ὥρα εἶναι ἀπαραίτητη ὥστε “τὰ πρῶτα κινήματα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ ἀναθήματα εἶναι Θεοῦ”. Προφανῶς τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ χαρακτηρίζονται πρῶτα ἐπειδὴ προηγεῖται τὸ ‘νεκρὸ’ διάστημα τοῦ ὕπνου. Ἄν προηγεῖτο ἄλλη Ἀκολουθία, ὅπως ἰσχυρίζονται ὁ Mendieta καὶ ὁ Morison, ὁ Βασίλειος θὰ ἄρχιζε ἀπὸ αὐτὴν γιὰ νὰ περιγράψει τὶς Ἀκολουθίες τοῦ καθημερινοῦ κύκλου, καὶ πάντως δὲν θὰ χαρακτήριζε τὸν Ὁρθρο ἐναρ-

Τὸ ζήτημα τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου στὸν Κασσιανὸ εἶναι ἀρκετὰ περίπλοκο. Προσγράφει στὴν *matutina solemnitas* τοὺς Ψαλμοὺς 62 καὶ 118,³²⁹ ἐνῶ ἄλλοτε τοὺς Ψαλμοὺς 148–150,³³⁰ ἀναφέροντας ἐπίσης μιὰ νεοσύστατη Ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου, τὴν ὁποία θὰ ὀνομάζω στὴ συνέχεια *δεύτερο Ὁρθρο*.³³¹ Ὁ Ὁρθρος ποὺ

κτῆρια Ἀκολουθία. Ὁ Ὁρθρος ποὺ ἀναφέρεται πρῶτος στὸ κείμενο τοῦ Βασιλείου, καὶ ἡ ἔκφραση *προφθάσαντας τὸν ὄρθρον*, ἡ ὁποία ὑπάρχει πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἴδιου ὄρου, συμβιβάζονται μόνο ἂν γίνεи δεκτὸ ὅτι στὴν πρώτη περίπτωση ἐννοεῖται ἡ τακτικὴ ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου ἐνῶ στὴν δεύτερη τὸ ἀπλὸ *ξημέρωμα*, ὥστε ὁ Βασίλειος, ἔχοντας ἀρχίσει ἀπὸ τὸν Ὁρθρο καὶ ἔχοντας περιγράψει τὸν κύκλο τῶν ὥρων, καταλήγει τὴν ὁμιλία του μὲ τὴν προτροπὴ ἢ ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου νὰ ἀρχίζει πρὶν ξημερώσει. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴν ἔσχατη ἀναφορὰ στὸν Ὁρθρο, ἔχοντας ἤδη στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου δεῖξει τὴν ἀξία τῆς τέλεσής του, δὲν δίνει καμμιά θεολογικὴ ἐρμηνεία ἀλλὰ ἐξηγεῖ μόνο γιὰ ποιὸ λόγο πρέπει νὰ τελεῖται πρὶν ξημερώσει, ὥστε *μὴ ἐν ὑπνῳ καὶ κοίτῃ ὑπὸ τῆς ἡμέρας καταληφθῆναι*. Ἡ ἐρμηνεία ποὺ προτείνω βεβαιώνεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ 207, ὅπου ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης περιγράφει στοὺς Νεοκαισαρεῖς τὴν λαϊκὴ συνήθεια νὰ ἀρχίζει ὁ Ὁρθρος πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου. Ὁ Mateos δέχεται ὅτι καὶ οἱ δύο ἀναφορὲς τοῦ Βασιλείου ἀφοροῦν τὸν Ὁρθρο, ἀλλὰ δὲν ἔχω δεῖ τὴν ἐργασία του καὶ δὲν γνωρίζω τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ χρησιμοποιεῖ. Μὲ τὸν Mateos συμφωνεῖ ἐπίσης ὁ Gain (*L'Église de Cappadoce...*, σ. 180, σημ. 84, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς παραπομπὲς στὸν Mateos).

³²⁹ Στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν *Θεσμῶν*.

³³⁰ Στὸ ἕκτο κεφάλαιο. Οἱ Ψαλμοὶ αὐτοὶ ἀργότερα συνδέθησαν μὲ τὴν Ἀκολουθία τῶν Αἴνων (βλ. *The study of Liturgy*, σ. 410), γεγονός ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι ὑπάρχει παρεμβολὴ στὸ κείμενο τοῦ Κασσιανοῦ.

³³¹ Καὶ ὄχι ‘πρῶτη ὥρα’. Ἡ ἔρευνα δὲν συμφωνεῖ τί ἀκριβῶς ἀντιπροσωπεύει ἡ νέα αὐτὴ Ἀκολουθία, ἄλλοι μιλοῦν γιὰ τὴν πρῶτη ὥρα καὶ ἄλλοι γιὰ τοὺς Αἴνους, ὅμως ὁ Κασσιανὸς δὲν χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴν ὀρολογία. Συμβατικὰ καὶ ἀσφαλῶς πιὸ κοντὰ στὸν Κασσιανὸ, ὁ ὁποῖος μιλάει

ὀλοκλήρωνε τὴν Ἀγρυπνία, τελείωνε πρὶν ξημερώσει καὶ τὸν ἀποτελοῦσαν οἱ Ψαλμοὶ 148–150. Ὁ δεύτερος Ὁρθρος ἄρχιζε μὲ τὴν ἀνατολή τοῦ ἡλίου περιλαμβάνοντας τοὺς Ψαλμοὺς 50, 62 καὶ 89.³³² Προηγουμένως ὁ Κασσιανὸς εἶχε συνδέσει μὲ τὸν Ὁρθρο τοὺς Ψαλμοὺς 62 καὶ 118.³³³ Οἱ διαφορὲς αὐτὲς ἐνισχύουν τὴν θέση τοῦ Chadwick, ὅτι τὰ κεφάλαια 4–6 τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν Θεσμῶν, πὺ ἐρμηνεύουν τὴν εἰσαγωγή τοῦ δεύτερου Ὁρθρου, ἔχουν παρεμβληθεῖ. Ὅπως σημειώνει ὁ Chadwick, ἀρκετοὶ ἀποδίδουν τὴν μεγάλη ἀσάφεια τοῦ κειμένου σὲ συγγραφικὴ ἀσυνέπεια ἢ ἀκόμη καὶ διανοητικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ Κασσιανοῦ.³³⁴ Προτιμῶ τὴν ἐξήγηση ὅτι τὰ κεφάλαια αὐτὰ ἐπεισῆχθησαν, ὅχι ἐπειδὴ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Κασσιανὸ ἡ ἀσυνέπεια ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ πρόταση τοῦ Chadwick εἶναι εὐλογη, δὲν ὑπονομεύεται ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῶν χειρογράφων,³³⁵ καὶ μάλιστα ἐπειδὴ οἱ ἐναλλακτικὲς ἐξηγήσεις φαίνεται νὰ δημιουργοῦν προβλήματα ἀντὶ νὰ ἐπιλύουν.

Τὴν τρίτη ὥρα ὁ Κασσιανὸς συνδέει μὲ τὴν κάθοδο τοῦ Πνεύματος στοὺς Ἀποστόλους,³³⁶ τονίζοντας ὅτι ἀποτελεῖ ὑπόσχεση διατυπωμένη ἤδη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη.³³⁷ Ὁ Βασίλειος ἐπίσης

καὶ στὶς δύο περιπτώσεις γιὰ *matutina solemnitatis*, ἀναφέρομαι στὴν Ἀκολουθία αὐτὴ ὡς δεῦτερο Ὁρθρο.

³³² Βλ. *Inst.* III.6.

³³³ Στὸ τρίτο κεφάλαιο.

³³⁴ Βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 75: such confusion that there has even been talk of mental incoherence.

³³⁵ Σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ Chadwick, σὲ χειρόγραφα πρὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος δὲν διασώζονται τὰ κεφάλαια αὐτὰ τῶν Θεσμῶν.

³³⁶ Βλ. *Πράξ.* 2, 14–18.

³³⁷ Βλ. *Ἰωήλ* 3, 1 / 2. Τὸ χωρίο δὲν χρησιμοποιεῖται στοὺς Ὁρους τοῦ Βασιλείου.

συνδέει τὴν τρίτη ὥρα μὲ τὴν δωρεὰ τοῦ Πνεύματος, χωρὶς νὰ ἀρκεῖται σὲ αὐτό. Συμβουλεύει νὰ συγκεντρῶνται ὅλοι, ἀκόμη κι ἂν εἶναι μοιρασμένοι σὲ διάφορα ἔργα, νὰ τοὺς ὑπενθυμίζεται αὐτὴ ἡ δωρεὰ, νὰ προσκυνοῦν ὁμοθυμαδόν, εἰς τὸ ἀξιῶς γενέσθαι καὶ αὐτοὺς τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἀγιασμοῦ, νὰ ζητοῦν τὴν παρ' αὐτοῦ (τοῦ Ἁγίου Πνεύματος) ὁδηγίαν καὶ διδασκαλίαν πρὸς τὸ συμφέρον, ἐπικαλούμενος ἐπίσης δύο Ψαλμούς, τὸν 50, 12–14 καὶ τὸν 142, 10, οἱ ὁποῖοι συνδέουν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μὲ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ τὴν καθαρότητα τῆς καρδιάς, αἰτοῦνται ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ μετοχὴ στὴν χάρη τοῦ Πνεύματος, περιγράφοντας τὴν πρόοδο ὡς πορεία ἐξουσίας στὴν ὁποία ἡγεῖται ὁ Θεὸς κατευθύνοντας τὶς ψυχὰς μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Βασίλειος ἀναφέρει ἐπίσης τὴν περίπτωση ἀσκητῶν ποὺ βρίσκονται σὲ ἄλλο τόπο, καὶ εἰσηγεῖται ὅτι πληροῦν ἀναγκαιῶς ὀφείλουσιν ἐκεῖ ἕκαστα τὰ κοινῇ δόξαντα, μηδὲν διακρινόμενοι, ἐπικαλούμενος τὸ ἐδάφιο *Ματθ.* 18, 20, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ἐνότητα μεταξὺ τῶν πιστῶν ὀφείλεται στὴν κοινὴ λατρεία τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, ὄχι στὴν τοπικὴ συνέυρεση. Ἄν ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποίησε τὸν Βασίλειο ὅταν ἐρμήνευε τὴν τρίτη ὥρα, μᾶλλον θὰ ἔβρισκε ἐνδιαφέρον σὲ κάποια ἀπὸ τόσα ἐπιπλέον στοιχεῖα. Ἀντιθέτως, τὸ πλῆθος τῶν διαφορῶν σημαίνει πὼς ἡ μόνη μεταξὺ τους σύμπτωση ὡς πρὸς τὸ ἐπεισόδιο τῶν *Πράξεων* πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας³³⁸ ἀπ' ὅπου καὶ οἱ δύο ἀντλοῦν.³³⁹

Τὴν ἕκτη ὥρα συνδέει ὁ Βασίλειος μὲ τοὺς ἀγίους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν συνήθεια τῶν ὁποίων νὰ προσεύχονται ἐσπέρας καὶ

³³⁸ Βλ. Τερτυλλιανοῦ, *De oratione* 25, *De ieiunio* 10, Κυπριανοῦ, *De dominica oratione* 34, Χρυσόστομου, *Εἰς Ψαλμὸν 118*, PG 55, 705.

³³⁹ Μάλιστα ὁ Gribomont (*Histoire du texte...*, σ. 262) δίνει ἔμφαση στὸ λεγόμενο 'ἐπιχείρημα τῆς σιωπῆς', πὼς ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀναφέρει οὔτε τὸν Βασίλειο οὔτε τὴν Καππαδοκία.

πρωὶ καὶ μεσημβρίας διακρίνει στὸν 54ο Ψαλμὸ. Ἐπικαλεῖται ἐπίσης τὸν ἐνενηκοστὸ Ψαλμὸ καὶ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ μεσημβρινοῦ δαιμονίου. Ὁ Κασσιανὸς συνδέει τὴν ἕκτη ὥρα μὲ τὴν Σταύρωση καὶ μὲ τὴν θεία ἀποκάλυψη στὸν Πέτρο περὶ σωτηρίας τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.³⁴⁰

Τὴν ἕνατη ὥρα συνδέει ὁ Κασσιανὸς μὲ τὴν κάθοδο στὸν Ἄδη καὶ τὴν σωτηρία ὅσων πίστεψαν, ἐπίσης μὲ τὴν προσευχὴ τοῦ Κορνήλιου καὶ τὴν ἀποκάλυψη ποὺ δόθηκε τὴν ἕνατη ὥρα γιὰ τὸν Εὐαγγελισμό τῶν ἐθνῶν,³⁴¹ τέλος μὲ τὴν προσευχὴ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἰωάννη.³⁴² Ἐδῶ βρίσκεται τὸ μόνο κοινὸ σημεῖο μεταξὺ Κασσιανοῦ καὶ Βασιλείου, τὸ ὁποῖο ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρει τελευταῖο χωρὶς ἔμφαση, ἐνῶ αὐτὸ ἀποκλειστικὰ ἐπικαλεῖται ὁ Βασίλειος.³⁴³ Ἀξίζει νὰ προσέξει κανεὶς πόσο ἐπιμένει ὁ Κασσιανὸς στὴν σωτηρία τῶν ἐθνῶν, προϋποθέτοντας πὼς ἡ χριστιανικὴ ταυτότητα πρωταρχικὰ εἶναι ἐβραϊκὴ. Στὸν Βασίλειο καὶ ἐν γένει στοὺς Ἑλληνας Πατέρες δὲν κυριαρχεῖ τὸ ἴδιο αἶσθημα, ἴσως καὶ ἐπειδὴ ἡ Καινὴ Διαθήκη ἔχει γραφεῖ στὰ Ἑλληνικά, ἐπὶ αἰῶνες οἱ πρῶτες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες εἶναι ἐλληνοφῶνες, κ.λπ.³⁴⁴

Τὸν Ἐσπερινὸ συνδέει ὁ Κασσιανὸς τυπολογικὰ μὲ τὶς ἐσπερινὲς θυσίαι τῆς μωσαϊκῆς παράδοσης,³⁴⁵ τὴν προσευχὴ τοῦ Δαβὶδ

³⁴⁰ Βλ. τὸ δέκατο κεφάλαιο τῶν *Πράξεων*.

³⁴¹ Βλ. *Πράξ.* 10, 22 κ.έ. Δὲν ὑπάρχει ἀντίστοιχη ἀναφορὰ τοῦ Βασιλείου σὲ κανένα σημεῖο τῶν ἀσκητικῶν ἔργων του.

³⁴² Βλ. *Πράξ.* 3, 1.

³⁴³ Ὁ Gribomont ἐπίσης (*Histoire du texte...*, σ. 262) ἔχει παρατηρήσει πὼς ὁ Κασσιανὸς δὲν ἐκμεταλλεύθηκε καθόλου τὸν ὄρο *ΚΠ* λζ'.

³⁴⁴ Βλ. ὅσα γράφω στοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνας*, σ. 17 κ.έ.

³⁴⁵ Βλ. *Ἀρ.* 28, 4. Τὸ χωρίο δὲν χρησιμοποιοεῖται στοὺς Ὅρους τοῦ Βασιλείου.

στὸν Ψαλμὸ 140,³⁴⁶ τὴν εὐλογία τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, ἀπ’ ὅπου ἰδρύθηκαν “τὰ θεῖα Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας”,³⁴⁷ καὶ τέλος μὲ τὴν ἔπαρση τῶν χειρῶν τοῦ Κυρίου πρὸ τῆς καθόδου στὸν Ἄδη, ἡ ὁποία λογίζεται ἐσπερινὴ θυσία (*sacrificium vespertinum*). Ὁ Κασσιανὸς ἐξηγεῖ ὅτι ἔπαρση τῶν χειρῶν ἐκείνη τῇ στιγμή, ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἐπρόκειτο νὰ πεθάνει, σημαίνει ἐκπλήρωση τῆς ὑπόσχεσης γιὰ μεταστροφή καὶ ἀνύψωση τῶν ἀνθρώπων μέσα ἀπὸ τὸ θεῖο Πάθος.³⁴⁸ Τὸν Ἐσπερινὸ ὁ Κασσιανὸς τοποθετεῖ στὴν ἐνδέκατη ὥρα καὶ τὸν ὀνομάζει ἐπίσης *lucernaris hora*.³⁴⁹ Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο ἢ Ἀκολουθία τοῦ Ἐσπερινοῦ, τὴν ὁποία συνδέει μὲ τὸν Ψαλμὸ 4, 5, ἀποτελεῖ εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸ γιὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἡμέρας, καὶ ἐπίσης ὥρα ἐξομολόγησης πλημμελημάτων.³⁵⁰ Καὶ ἐδῶ ὁ Κασσιανὸς ἐπιμένει στὴν συμβολικὴ κατοχύρωση, πολὺ λιγότερο στὴν ἀμεσότητα τῆς σχέσης μὲ τὸν Θεὸ ποὺ καλλιεργεῖ ἢ σύνδεση τῆς προσευχῆς μὲ τὴν καθημερινότητα.

³⁴⁶ Ὅπου ἡ θυσία ταυτίζεται μὲ τὴν προσευχή, ἂν καὶ ὁ Κασσιανὸς δὲν χρησιμοποιεῖ τὸν Ψαλμὸ 140 γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀλλὰ μόνο ἐπειδὴ βεβαιώνει τὴν κανονικότητα τῆς ἐσπερινῆς προσευχῆς. Βλ. *Ψαλμ.* 140, 2 καὶ *Inst.* III.3.

³⁴⁷ Βλ. *Inst.* III.3.

³⁴⁸ Βλ. *Ἰω.* 12, 32: “καγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν”. Δὲν χρησιμοποιεῖται στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Βασιλείου.

³⁴⁹ Βλ. *Περὶ ἀγ. Πνεύματος* 29, ὅπου ὁ Ἐσπερινὸς ἀποκαλεῖται *ἐπιλύχνιος εὐχαριστία*. Στὸ ὀδοιπορικὸ τῆς Ἐθέριας ὁ Ἐσπερινὸς τοποθετεῖται στὴν δέκατη ὥρα καὶ ἀποκαλεῖται *λυκινικόν*. Βλ. ἐπίσης τὸν Παλλάδιο, *Λαυσ. ἱστορία* 32, 6, ὅπου χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος *λυκινικόν*, καὶ τὸν Ἰππόλυτο, *Ἀποστ. Παράδ.* 26, *lucernarium*.

³⁵⁰ Βλ. *Περὶ ἀγ. Πνεύματος* 29: ἔδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῆ τὴν χάριν τοῦ ἐσπερινοῦ φωτὸς δέχεσθαι, ἀλλ’ εὐθὺς φανέντος εὐχαριστεῖν.

Τέλος ὁ Βασίλειος μιλάει γιὰ δύο ἐπιπλέον Ἀκολουθίες, τοῦ Μεσονυχτικοῦ — τὸ ὁποῖο συνδέει μὲ τὸν Παῦλο καὶ τὸν Σίλα³⁵¹ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ῥήση τοῦ ψαλμωδοῦ μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην, κ.λπ.³⁵² — καὶ μιᾶς Ἀκολουθίας ποὺ παρεμβάλλεται ἀνάμεσα στὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὸ Μεσονυχτικόν, τὴν ὁποία συνδέει μὲ τὸν ἐνενηκοστὸ Ψαλμὸ ὡς αἴτηση τοῦ ἀπρόσκοπτον ἡμῖν καὶ φαντασιῶν ἐλευθέρων ὑπάρξαι τὴν ἀνάπασιν.³⁵³ Οἱ Ἀκολουθίες αὐτὲς ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν Κασσιανό.

Σύμφωνα μὲ τὸν Gibson, τὸ Ἀπόδειπνο γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίζεται στὸν Κανόνα τοῦ Βενέδικτου.³⁵⁴ Οἱ Pargoire καὶ Vandepitte ὑποστήριξαν ὅτι τὸ Ἀπόδειπνο θεσμοθέτησε ὁ Βασίλειος, ἐπικαλούμενοι τὸν ὄρο *KII λζ'*.³⁵⁵ Ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρει μίαν ἀκόμη Σύναξη, μετὰ τὸ δεῖπνο, *ad concinendos psalmos, quos quieturi ex more decantant*.³⁵⁶ Ὅρισμένοι ἐρευνητὲς πιστεύουν ὅτι ἐδῶ ἐννοεῖται τὸ Ἀπόδειπνο.³⁵⁷ Ὅμως γιὰ τὸν Κασσιανὸς δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν Ἀκολουθία αὐτὴ μαζὶ μὲ τὶς ὑπόλοιπες τῶν ὥρων, στὸ τρίτο βιβλίον; Γιὰ ποιὸ λόγο τὴν ἀναφέρει παρεπιπτόντως στὸ τέταρτο, ὅπου θίγει κάτι τόσο διαφορετικὸ ὅπως εἶναι ἡ ἐβδομαδιαία ἀνάθεση καθηκόντων; Ἀσφαλῶς δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν

³⁵¹ Βλ. *Πράξ.* 16, 25. Δὲν τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Κασσιανὸς στὰ ἀσκητικά του.

³⁵² Βλ. *Ψαλμ.* 118, 62. Δὲν τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Κασσιανὸς στὰ ἀσκητικά του.

³⁵³ Βλ. *KII λζ'*.

³⁵⁴ Βλ. Gibson, *John Cassian...*, σημ. 4 εἰς *Inst.* III.4. Βλ. ἐπίσης *Benedicti Regula* 16.

³⁵⁵ Βλ. Cabrol, “Complin”.

³⁵⁶ Γιὰ ψαλμωδία ποὺ συνήθιζαν πρὶν κοιμηθοῦν: *Inst.* IV.19.

³⁵⁷ Βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 75.

είσαγωγή τῆς συγκεκριμένης Ἀκολουθίας στὴν Δύση. Ὅσο γιὰ τὸ Μεσονυκτικὸ ποὺ ἀναφέρει ὁ Βασίλειος, μᾶλλον δὲν γίνεται νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν Ἀγρυπνία τοῦ Κασσιανοῦ. Ἡ Vigilia τοῦ Κασσιανοῦ φαλλόταν ἐνωμένη μὲ τὸν Ὁρθρο ἐνῶ στὸν Βασίλειο μεσολαβεῖ ἴσως καὶ μεγάλο διάστημα ἀνάμεσα στὸ Μεσονυκτικὸ καὶ τὸν Ὁρθρο. Ἄν οἱ δύο Ἀκολουθίες ἐτελοῦντο ἐνωμένες, δὲν θὰ εἶχε λόγο νὰ διευκρινήσῃ πῶς οἱ μοναχοὶ χρειάζεται νὰ ξυπνοῦν γιὰ τὸν Ὁρθρο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολή. Τὸ Μεσονυκτικὸ καὶ τὸν Ὁρθρο ταυτίζει ὁ Gain μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν Ἀκολουθία ποὺ περιγράφει ὁ Βασίλειος στὴν *Ἐπιστ.* 207.³⁵⁸ Ὁμως ὁ ἴδιος ὁ Βασίλειος τὰ διακρίνει: *ἀλλ' ὅπερ τοῖς ἄλλοις ὁ ὄρθρος ἐστί, τοῦτο τοῖς ἀσκηταῖς τῆς εὐσεβείας τὸ μεσονύκτιον.*³⁵⁹ Συμβουλευόντας τοὺς μοναχοὺς νὰ μὴν παραδίδονται πολλὰς ὥρες στὸν ὕπνο, τὴν σχέση τῶν δύο θὰ πρέπει νὰ ἀντιλαμβάνεται ὡς ἐξῆς, ὁ Ὁρθρος ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν ὥρα περισυλλογῆς τῶν 'κοσμικῶν', τὸ Μεσονυκτικὸ τῶν ἀσκητῶν. Ἄν αὐτὸ ἰσχύει, τότε ὄχι μόνο ἡ ταύτισή τους ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ἡ τοποθέτηση τοῦ Ὁρθρου κοντὰ στὸ Μεσονυκτικὸ εἶναι ἐσφαλμένη.

Ἐχοντας ἐκθέσει τὰ σχετικὰ μὲ τὴν καθιέρωση τῶν προσευχῶν, ὁ Κασσιανὸς συνεχίζει μὲ τὰ ἐπιτίμια ὅσων καθυστεροῦν νὰ προσέλθουν. Στὶς πρωῖνές προσευχὲς (τρίτης, ἕκτης καὶ ἑνατης ὥρας), εἴσοδος στὸν ναὸ μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ πρώτου Ψαλμοῦ δὲν ἐπιτρέπεται. Ὅποιος καθυστερεῖ περιμένει ἔξω γιὰ νὰ ζητήσῃ συγγνώμη ἀπὸ τοὺς συνασκητές του ἔχοντας πέσει στὸ ἔδαφος ὅταν ἐκεῖνοι ἐξέρχονται. Στὶς βραδυνὲς προσευχὲς (Ἑσπερινὸ καὶ Ἀγρυπνία), δικαιολογεῖται ἡ καθυστέρηση, ὄχι ὅμως μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ δευτέρου Ψαλμοῦ, ἀλλιῶς ἀκολουθεῖ ἡ

³⁵⁸ Βλ. Gain, *L'Église de Cappadoce...*, σ. 173.

³⁵⁹ Βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 2, 6.

σαν τὰ ἐφύμνια, τὸ τρίτο μέρος ἦταν ἀφιερωμένο στὰ ἀναγνώσματα. Ἔτσι ἀναπαύονταν (*corporeum minuentes laborem*) καὶ συμμετεῖχαν στὶς Ἀγρυπνίες μετ' ὑψηλότερη ἐγρήγορηση (*maiore intentione mentis*).

Δὲν ὑπάρχει στὸν Βασίλειο περιγραφή τῆς Ἀγρυπνίας αὐτῆς. Ἡ ἐπιστολὴ 207 ἀναφέρεται γενικὰ στὶς πρωῖνές Συνάξεις τοῦ λαοῦ. Γίνεται ἀναφορὰ στοὺς ἀντιφωνικούς τρόπους ψαλμωδίας ποὺ ἀναφέρει καὶ ὁ Κασσιανός,³⁶⁵ καὶ ἀκόμη δίνεται ὁμοια μετ' τοῦ Κασσιανοῦ αἰτιολόγησι τῆς ποικιλίας στὴν ψαλμωδία.³⁶⁶ Στὸς Ὅρους κατὰ πλάτος, οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα σὲ ὅλες τὶς Ἀκολουθίες, καὶ ὄχι στὴν ἴδια Ἀκολουθία, ἐξυπηρετοῦν τὴν σύνδεση μετ' συγκεκριμένα βιβλικά γεγονότα ἀλλὰ καὶ τὴν διατήρησι τῆς ἐγρήγορησης.³⁶⁷ Παρόμοια εἶναι ἡ ἐξήγησι τοῦ Κασσιανοῦ, ὄχι ὅταν ἀναφέρεται στὶς καθημερινές Ἀκολουθίες ἀλλὰ ὅταν δικαιολογεῖ τὶς λειτουργικὲς ἰδιομορφίες τῆς Κυριακῆς, συγκρίνοντας τὴν Ἀκολουθία τῆς Θείας Κοινωνίας μετ' ἐκεῖνες τῶν ἄλλων ἡμερῶν καὶ ἐπιδοκιμάζοντας ὡς αἰτία ἀνακούφισης τὴν ποικιλία ποὺ προκύπτει.³⁶⁸

³⁶⁵ Βλ. Μ. Βασίλειος, Ἐπιστ. 207, 3: καὶ νῦν μὲν διχῆ διανεμηθέντες ἀντιφάλλουσιν ἀλλήλοις [...] ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι.

³⁶⁶ Βλ. ὁ.π.: ὁμοῦ μὲν τὴν μελέτην τῶν λογίων ἐντεῦθεν κρατύνοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῶν καρδιῶν ἑαυτοῖς διοικούμενοι.

³⁶⁷ Βλ. ΚΠ λζ': ὅτι ἐν μὲν τῇ ὁμαλότητι πολλάκις ποὺ καὶ ἀκηδιᾶ ἡ ψυχὴ καὶ ἀπομετεωρίζεται, ἐν δὲ τῇ ἐναλλαγῇ καὶ τῷ ποικίλῳ τῆς ψαλμωδίας καὶ τοῦ περὶ ἐκάστης ὥρας λόγου νεαροποιεῖται αὐτῆς ἡ ἐπιθυμία καὶ ἀνακαινίζεται τὸ νηφάλιον.

³⁶⁸ Βλ. *Inst.* III.11.

Στὸ ἕνατο κεφάλαιο τοῦ ἴδιου βιβλίου ὁ Κασσιανὸς συνδέει τὴν Ἀγρυπνία τοῦ Σάββατου μὲ τὴν Ἀγρυπνία τῶν Μαθητῶν μετὰ τὸ Πάθος, καὶ ἀποδίδει τὴν διακοπὴ τῆς νηστείας τὸ Σάββατο καὶ τὴν Κυριακὴ στὴν ἀνάγκη νὰ ἀναπαυθεῖ τὸ σῶμα μετὰ τὴν πενθήμερη νηστεία, ἀποτρέποντας ἀπὸ συγκρίσεις μὲ τὰ ἰουδαϊκὰ ἔθιμα, ἀναφέροντας τὸ χωρίο τοῦ Ἐκκλησιαστῆ 11, 2,³⁶⁹ τὸ ὁποῖο ἔχει μυστικὴ σημασία (*mysticum sensum*), ὅμως ταιριάζει καὶ μὲ τὴν διακοπὴ τῆς νηστείας ἀφοῦ προτρέπει στὸν ἴσο ἑορτασμὸ ἑβδομῆς καὶ ὄγδοης ἡμέρας.³⁷⁰ Προφανῶς ὄγδοη καὶ πρώτη ταυτίζονται στὴν Κυριακὴ. Οὔτε ἐδῶ ὑπάρχουν ἀντιστοιχίες μὲ τὸν Βασίλειο, οὔτε στὸ ἐπόμενο, δέκατο, κεφάλαιο, ὅπου ὁ Κασσιανὸς ἐξηγεῖ πὼς ἡ νηστεία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου τὸ Σάββατο πρὶν ἀπὸ τὴν συνάντησιν μὲ τὸν Σίμωνα, δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἀφορμὴ γιὰ κανονικὴ τήρησιν νηστείας τὸ Σάββατο, ἐπειδὴ ὑπῆρξε προῖον ἀνάγκης σὲ συγκεκριμένη περίστασι.

Στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο τοῦ τρίτου βιβλίου ὁ Κασσιανὸς συνεχίζει γιὰ τὸ Σάββατο καὶ τὴν Κυριακὴ, καὶ ἐξηγεῖ τὸν λόγο τῆς παράλειψης ὅλων ἐκτὸς μίας τῶν Ἀκολουθιῶν ποὺ προηγοῦνται τοῦ δεῖπνου. Ἡ μία αὐτῆ Ἀκολουθία διαρκεῖ περισσότερο καὶ θεωρεῖται πὼς περιλαμβάνει ἐπίσης τὴν τρίτη καὶ τὴν ἕκτη ὥρα. Στὴν Ἀκολουθία αὐτὴ δίνεται ἡ Θεία Κοινωνία.³⁷¹

Στὴν Γαλλία τὴν ἐποχὴ τοῦ Κασσιανοῦ οἱ μοναχοὶ ἴσως μεταλάμβαναν καθημερινά, συνήθεια μὲ τὴν ὁποία ὁ Κασσιανὸς φαίνεται νὰ συμφωνεῖ. Ὁ Βασίλειος στὴν Ἐπιστ. 93 μοιάζει νὰ συνιστᾷ καθημερινὴ μετάληψιν καὶ ἀκόμη νὰ ἐπιτρέπει τὴν φύλαξιν προηγιασμένων στὴν οἰκία. Ὅμως στὸν ὅρο *ΚΕ* τι' συμβουλεύει,

³⁶⁹ “Δὸς μερίδα τοῖς ἑπτὰ καὶ γε τοῖς ὀκτώ”. Δὲν χρησιμοποιεῖται στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Βασιλείου.

³⁷⁰ Ἐκτη ἔχει ἤδη ὀνομάσει τὴν Παρασκευὴ (*sexta sabbati*).

³⁷¹ Βλ. *Inst.* VI.8.

μήτε τὸ κοινὸν δεῖπνον ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐσθίειν καὶ πίνειν, μήτε τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἐν οἰκείᾳ καθυβρίζειν, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐν ἀνάγκῃ ἐπιλέξῃται τις καθαρότερον τόπον ἢ οἶκον ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Gain,³⁷² στὴν Ἐπιστ. 93 ἔχουμε τὴν μόνη μαρτυρία γιὰ τὴν ἀποψη τοῦ Βασιλείου στὸ θέμα αὐτό, ὅμως ὅσα λέγονται στὸν ὄρο *ΚΕ* τί, ἂν καὶ δὲν θίγουν ἄμεσα τὸ ζήτημα τῆς συχνότητας, δὲν εὐνοοῦν τὴν καθημερινή μετάληψη, καὶ ἐπιπλέον ἀντιτίθενται στὴν φύλαξη προηγιασμένων. Ἐπάρχει ἀλλαγὴ γνώμης ἢ μήπως πρέπει νὰ ἐπανεξεταστεῖ ἡ γνησιότητα τῆς Ἐπιστ. 93; Πάντως ἡ ἔμφαση ποὺ δίνει ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης στὴν εἰδοποίηση ὅτι ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἐαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει,³⁷³ σίγουρα δὲν εὐνοεῖ καθημερινή μετάληψη. Καὶ στὴν ἐπιστολὴ παραδέχεται ὅτι ὁ ἴδιος εἶτε ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία συνολικά, ἐξαρτᾶται πῶς θὰ ἐρμηνευθεῖ τὸ 'ἡμεῖς', δὲν μεταλαμβάνει καθημερινὰ ἀλλὰ τέσσερις φορὲς τὴν ἐβδομάδα.³⁷⁴ Φυσικά, τέσσερις φορὲς εἶναι ἤδη πάρα πολλές. Τὸ κείμενο τῶν Ὁρων κατ' ἐπιτομήν, ἐλεύθερο ἀπὸ δισταγμοὺς καὶ ἔχοντας προοπτικὴ κανόνος, εἶναι σωστὸ νὰ θεωρεῖται πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ, ἂν βέβαια γίνεαι δεκτὸ ὅτι καὶ ἡ Ἐπιστ. 93 εἶναι γνήσια. Σὲ κάθε περίπτωση προσέχει νὰ μὴν ἀγνοεῖται ὁ κύριος σκοπός, ποὺ ἴσως δὲν εἶχε γίνεαι ἀκόμη ἀρκετὰ συνειδητὸς τὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Κασσιανοῦ, μολονότι ἐξηγεῖται μὲ ἔμφαση στὴν Καινὴ Διαθήκη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό.³⁷⁵ Ὁ ναὸς μὲ ὅλες τὶς Ἀκολουθίες καὶ τὰ Μυστήρια ὑποβοηθεῖ τὴν καλλιέργεια ζωντανῆς προσωπικῆς

³⁷² *L'Église de Cappadoce...*, σ. 207.

³⁷³ *Α' Κορ.* 11, 29.

³⁷⁴ Ἡμεῖς μέντοιγε τέταρτον καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα κοινωνοῦμεν, ἐν τῇ Κυριακῇ, ἐν τῇ Τετράδι καὶ ἐν τῇ Παρασκευῇ καὶ τῷ Σαββάτῳ, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, ἐὰν ἢ μνήμη ἀγίου τινός.

³⁷⁵ *Ἰω.* 4, 21–24.

σχέσης μαζί Του, μέσα στην οποία ὁ ἐθιμισμὸς περιττεύει, γι' αὐτὸ καταργεῖται καὶ δὲν ὑπάρχει στὴν ἄλλη ζωὴ. Γιὰ τὴν Θεία Κοινωνία ἰδίως, ἃς μὴ λησμονεῖται ὅτι περιέχει ἀκόμα πιὸ ἀπαιτητικὴ συμβολικὴ διάσταση, ἐπειδὴ τὰ ὕλικά της δὲν ἔχουν τὴν Μορφὴ τοῦ Κυρίου, ἐπομένως τὸ κέντρο βάρους της βρίσκεται μὲ διπλὸ τρόπο στὴν πίστη. Χωρὶς γνήσια πίστη ἢ μετάληψη δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ ἀξία. Ὁ Παῦλος προειδοποιοῦσε ὅτι νὰ κοινωνεῖ κανεὶς ἀναξίως εἶναι ἁμαρτία ποὺ ὁδηγεῖ ἀκόμη καὶ στὸν θάνατο, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ ἀντίληψη ὅπως ἢ ἀντίληψη τῆς συχνῆς ἢ καθημερινῆς μετάληψης, μεταθέτει τὸ κέντρο βάρους στὰ ὕλικά ὡς ἱκανὰ εἶτε νὰ δίνουν εἶτε νὰ παίρνουν ζωὴ, ἔστω ὑπὸ προσωπικὲς προϋποθέσεις, ὁπότε ἡ Θεία Κοινωνία τείνει νὰ ἀντιμετωπίζεται περίπου σὰν μαγικὸ φίλτρο, ὑπονομεύοντας τὴν ζωντανὴ σχέση μὲ τὸν Χριστό. Ἄν ἡ ἄλλη ζωὴ εἶναι ἡ ζωὴ μὲ τὸν Χριστό, καὶ ἂν ἀρχίζει ἀληθινὰ ἤδη τώρα, εἶναι προφανεῖς οἱ συνέπειες γιὰ τὴν ἐθιμοτυπικὴ τάξη, ὅπου βρίσκεται μόνον μιὰ προσωρινὴ παιδαγωγικὴ καὶ μυητικὴ δυνατότητα, γιὰ ὅποιον θελήσει νὰ τὴν ἀξιοποιήσῃ, νὰ τὴν γονιμοποιήσῃ στὸν ἑαυτό του καὶ νὰ τὴν προσεράσῃ, ὄχι νὰ φυλακιστεῖ μέσα της.

Τὴν ἀναφορὰ στὶς ἰδιομορφίες τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς κλείνει ὁ Κασσιανὸς μὲ τὸ δεῖπνο.³⁷⁶ Τὶς ἡμέρες αὐτές, ὅπως σὲ κάθε ξεχωριστὴ γιορτὴ (*feriatis temporibus*), δὲν χρησιμοποιοῦνται Ψαλμοὶ οὔτε πρὶν ἀρχίσει οὔτε ἀφοῦ τελειώσει τὸ δεῖπνο ἀλλὰ γίνεται στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος ἀπλὴ προσευχὴ (*simplice oratione facta*). Τὸ δεῖπνο αὐτὸ εἶναι ἔκτακτο (*extraordinaria refectio*), προσέρχονται ὅποιοι θέλουν, ἰδίως ἂν αἰσθάνονται σωματικὴ ἐξάντληση ἢ ἔστω ἀπλῶς τὸ ἐπιθυμοῦν, καὶ μάλιστα οἱ ἐπισκέπτες τῆς μονῆς. Τὸ δεῖπνο αὐτὸ τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς δὲν ἀναφέρει ὁ Βασίλειος.

³⁷⁶ Βλ. *Inst.* III.12.

Σκοπὸς τῶν ὠρῶν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τους ἢ τὴν συμβολικὴ ἐξήγηση ποὺ ἐπιβάλλει καὶ αἰτιολογεῖ τὴν διάκρισίν τους, εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς κάθε προσευχῆς ἀνεξαιρέτως, ἡ βίωση τῆς ἐνότητος τοῦ χρόνου μὲ τὴν ἀρχὴν του, ἐπομένως οἱ ὥρες συμβάλλουν στὴν ἀδιάκοπη νοερὴ προσευχή, ποὺ εἶναι ἡ οὐσία τους, καὶ αὐτὸ ὁ Κασσιανὸς δὲν τὸ εἶχε προσέξει. Ἀκόμα καὶ ἡ σύνδεσίν τους μὲ τὴν καθημερινότητα, ὅπως τὴν εἰσηγεῖται ὁ Βασίλειος ἀλλὰ ὄχι ὁ Κασσιανός, στὴν πράξη τίς ἐνώνει μὲ τὴν ἀδιάλειπτη προσευχὴ ἐνῶ ἡ συμβολικὴ σύνδεσίν τους μὲ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα ὑπάρχει κυρίως γιὰ νὰ ἐμποδίζει τὴν κατάργησίν τους, ὥστε σὰν νησίδες μικρῆς ἔστω μνήμης σὲ ἓνα χρόνο ποὺ ἀκόμη δὲν ὀλοκλήρωσε τὴν ἔνωση μὲ τὴν ἀρχὴν του, νὰ ὑπάρχουν ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἐξωθοῦν στὴν ἀδιάλειπτη προσευχή.

Κοινοβιακοὶ θεσμοί

Ὑποδοχή, δοκιμασία, ἄσκηση

Ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς, γιὰ τίς προϋποθέσεις τῆς ἔνταξης στὸ κοινόβιο³⁷⁷ ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιεῖ τοὺς θεσμοὺς Αἰγυπτιωτῶν καὶ Ταβερνησιωτῶν. Γιὰ τοὺς τελευταίους ἐκφράζει μεγαλύτερο θαυμασμὸ ἐπειδὴ βρίσκονται στὸ πολυπληθέστερο (populosius) κοινόβιο καὶ ὅμως διακρίνονται γιὰ τὴν ὑπακοήν τους στὸν Ἡγούμενο.³⁷⁸ Κανεὶς στὴν Δύση δὲν ὑπακούει οὔτε ἡγεῖται μὲ τὸν

---

³⁷⁷ Βλ. *Inst.* IV.1.

³⁷⁸ Ὅπως πληροφορεῖ ὁ Κασσιανός, περισσότεροι ἀπὸ πέντε χιλιάδες διευθύνονται ἀπὸ ἓναν Ἡγούμενο. Σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick (*John Cassian*, σ. 55) Cassian never entered one of these houses. He knew of cus-

ἀπόλυτο αὐτὸ τρόπο οὔτε γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, παραπονεῖται ὁ Κασσιανός, συνδέοντας τὴν ἄσκησι μὲ τὴν ἐπιμονή (perseverantia), τὴν ὑποταγή (subiectio) καὶ τὴν ταπείνωσι (humilitas), ἀπ' ὅπου οἱ μοναχοὶ ἀντλοῦν δύναμι νὰ μὴν ἐγκαταλείπουν τὸ κοινόβιο.³⁷⁹ Ὅποιος προσέρχεται γιὰ νὰ ἀκολουθήσει τὴν κοινοβιακὴ πειθαρχία (disciplina coenobii) ἀφήνεται ἕξω ἀπὸ τὴν πύλη λοιδορούμενος δέκα ἡμέρες ἢ περισσότερο, γιὰ νὰ δοκιμαστῆ ἢ ἐπιμονή καὶ ἡ ἐπιθυμία του (perseverantia ac desiderium), ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ ὑπομονή του (humilitas ac patientia).

Ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν χλευασμῶν; Κατηγοροῦν τὸν ὑποψήφιο πὼς ἔρχεται στὸ κοινόβιο ἀπὸ ἀνάγκη, ὄχι ἀπὸ εὐσέβεια (non religionis sed necessitatis obtentu).³⁸⁰ Τὸν ἐξευτελίζουν γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ ἂν θὰ μπορέσει νὰ δείξει ἐπιμονή καὶ σταθερότητα (constantia) ὅταν θὰ δοκιμάζεται ἀπὸ τοὺς πειρασμούς. Τέλος ἐλέγχουν ἂν ἔχει μαζί του χρήματα, ἐπειδὴ ἡ παραμικρὴ παρουσία δὲν θὰ τὸν ἄφηνε νὰ ὑπομείνει γιὰ πολὺ τὴν πειθαρχία, νὰ διδαχθεῖ τὴν ταπεινοφροσύνη καὶ τὴν ὑπακοή, καὶ νὰ ἀρκεσθεῖ στὴν

---

toms in them, the customs of the 'Tabennesiots'. But their distinction among monasteries, in Cassian's eyes, was neither the common life nor the alliance of houses but the unusual strictness of the rule and the obedience of the monks.

³⁷⁹ Βλ. *Inst.* IV.2. Δὲν εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ τόπου ἀσκήσεως ὅ,τι ἐνοχλεῖ τὸν Κασσιανό. Βλ. π.χ. *Inst.* IV καὶ *C.* XX ὅπου ἐπαινεῖται ὁ ἀββᾶς Πινούφιος γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη του ἐπειδὴ ἐγκατέλειψε κρυφὰ τὸ κοινόβιο τοῦ ὁποίου προΐστατο γιὰ μιὰ περιοχὴ ὅπου θὰ ἦταν ἄσημος. Τὸν Κασσιανό ἐνοχλεῖ ἡ ἀναχώρησι ἀπὸ τὸ κοινόβιο γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς πειθαρχίας, ὄχι γιὰ τὴν ἐπιδίωξή της. Βλ. ἐπίσης *C.* XVIII.2, ὅπου μέμφεται τοὺς δυτικὸς μοναχοὺς ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ ἀντέξουν τὴν πειθαρχία οὔτε δύο χρόνια ἐνῶ καὶ στὸ σύντομο αὐτὸ διάστημα δὲν ἦταν ὑπάκουοι.

³⁸⁰ Βλ. *Inst.* IV.3.

ἀκτημοσύνη και τὴν ἀυστηρότητα. Πιθανῶς ἀρκετοὶ κατέφευγαν στὸ μοναστήρι ἐπειδὴ ἡ ‘κοσμικὴ’ ζωὴ τοὺς φαινόταν ἀκόμη πιὸ δύσκολη,³⁸¹ καὶ ἔφεραν μαζί τους τὶς οἰκονομίες τους, ὅμως τὸ κίνητρο δὲν φαίνεται νὰ ἐνοχλεῖ πραγματικὰ τὸν Κασσιανό. Ἀπαιτεῖ ὑποταγὴ καὶ ἐπιμονή, καὶ πιστεύει πῶς οἱ ἰδιότητες αὐτὲς ἐξασφαλίζονται ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ κοινόβιο. Περαιτέρω, ἡ ταπεινοφροσύνη δὲν ἀναφέρεται ποτὲ μόνη της ἀλλὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ὑπομονὴ ἢ τὴν ὑπακοή, ὅποτε παραμένει σὲ σχετικὴ ἀφάνεια καὶ ὑποτιμᾶται ἢ θετικὴ της φύση. Πρωταρχικὴ προϋπόθεση τῆς ἀποδοχῆς εἶναι ἡ τυφλὴ ὑποταγὴ στὸ κοινόβιο καὶ ἡ ψυχικὴ ἀντοχή. Πρόκειται γιὰ προϋποθέσεις στρατιωτικῆς πειθαρχίας.³⁸²

Τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κηρύσσοντος καὶ λέγοντος, δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, οὐκ ἀκίνδυνον ἀπωθεῖσθαι τοὺς τῷ Κυρίῳ δι’ ἡμῶν προσιόντας καὶ ὑπελθεῖν αὐτοῦ τὸν χρηστὸν ζυγὸν καὶ τὸ τῶν ἐντολῶν φορτίον τὸ πρὸς οὐρανὸν ἡμᾶς ἀνακουφίζον βουλομένους.³⁸³

Τὸν κανόνα αὐτὸ προτάσσει ὁ Βασίλειος. Ὑπάρχει ἐπίσης στὴν μετάφραση Ρουφίνου ὥστε ἀκόμη κι ἂν δεχόταν κανεὶς τὴν ἀδικαιολόγητη εἰκασία ὅτι ὁ Κασσιανὸς δὲν γνώριζε παρὰ μόνον τὴν λατινικὴ ἐκδοχὴ τῶν Ὁρων, εἶχε κάθε εὐκαιρία νὰ τὸν διαβάσει.

³⁸¹ Πρβλ. C. XVIII.2, ὅπου ὁ Πιαμὸν μιλάει γιὰ ἐπισκέπτες στὰ ἀσκητήρια τῆς Αἰγύπτου vitandae egestatis necessitate.

³⁸² Στὴν C. XVIII.11 ὁ ἀββᾶς Πιαμὸν διακρίνει μὲ σαφήνεια μεταξὺ ψευδο-ταπεινώσεως καὶ πραγματικῆς ταπεινώσεως, ἡ ὁποία δὲν ἐκδηλώνεται οὔτε μὲ λόγια οὔτε μὲ ταλαιπωρίες. Ὅμως ἡ συγκεκριμένη συζήτηση δὲν ἀναφέρεται στὴν ὑποδοχὴ καὶ ἀποδοχὴ νέων ἀσκητῶν.

³⁸³ Βλ. ΚΠ ἰ’.

Πόσο τὸν πρόσεξε ὅμως, πόσο ἄφησε νὰ τὸν ἐπηρεάσει; Σίγουρα ὄχι ὅσο χρειαζόταν γιὰ νὰ μὴ σχεδιάζει στρατόπεδα.³⁸⁴ “Ὁ Βασίλειος, ὅπως φανερώνει καὶ τὸ ὄνομά του, ἦταν ἓνας πραγματικὸς βασιληᾶς ἀνάμεσα στὰ πνεύματα τοῦ καιροῦ του”, παρατηρεῖ ὁ Mendieta.³⁸⁵

Ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἀναπαύει, ἐπομένως οἱ προϋποθέσεις τῆς ἔνταξης στὸ κοινόβιο δὲν γίνονται νὰ περιφρονοῦν τὴν ἐπιείκεια καὶ τὴν ἐλευθερία. Ὁ Βασίλειος πρῶτα ὑπολογίζει τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ συνόλου πρὸς τὸ ἄτομο, καὶ αὐτῶν ἠγεῖται ἡ προθυμία γιὰ συμπαραστάση καὶ ἀποδοχή. Ὅλοι θεωροῦνται κατ’ ἀρχὴν ἀποδεκτοί, χωρὶς καχυποψία, καὶ ἀντιμετωπίζονται ἀναλόγως. Ὁ ὑποψήφιος δὲν προσέρχεται κἂν στὸ κοινόβιο ἀλλὰ στὸν Χριστό. Τὸ κοινόβιο τοῦ Κασσιανοῦ, ὅπως κάθε κέντρο ὠμῆς βίας, χρειάζεται τὶς αὐστηρότερες δυνατὲς μεθόδους ἐπιβολῆς, ὅπως εἶναι ὁ ἐξευτελισμὸς, ἐξιδανικευμένος ἐδῶ ὡς ‘ταπείνωση’. Εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνο (οὐκ ἀκίνδυνον), εἰδοποιεῖ ὁ Βασίλειος, νὰ διώχνουμε ἐκείνους πὸν μέσα ἀπὸ μᾶς προσέρχονται στὸν Χριστό. Μόνο μετὰ ἀπὸ αὐτὰ συζητεῖται τὸ ἐνδεχόμενο ἀπομάκρυνσης ἑνὸς ὑποψήφιου, καὶ πάλι μὲ κριτήρια διαφορετικὰ ἀπὸ τοῦ Κασσιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν μόνιμα καχύποπτος, ὅτι ὁ προσερχόμενος θὰ φανεῖ ἀνυπάκουος,³⁸⁶ ἢ δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἀντέξει τοὺς πειρασμούς,³⁸⁷

³⁸⁴ Τὰ κοινόβια τοῦ Παχώμιου συγκρίνουν μὲ στρατόπεδα ἀρκετοὶ ἐρευνητές, ὅπως ὁ Mendieta (“Le système cénobitique...”, σ. 39 κ.έ.), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ μία ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς τοῦ Βασιλείου τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρότυπο, ὁ Angeli (*Basilio di Cesarea*, σ. 57), κ.ἄ.

³⁸⁵ Βλ. Mendieta, “Le système cénobitique...”, σ. 38.

³⁸⁶ Βλ. *Inst.* IV.1.

³⁸⁷ Βλ. *Inst.* IV.3.

ἢ θὰ παρασυρθεῖ ἀργότερα καὶ θὰ ἐγκαταλείψει τὸ κοινόβιο διαβάλλοντάς το.³⁸⁸

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν Ἐπιστ. 199 τοῦ Βασιλείου, ὅπου ὀρίζονται τὰ σχετικά μὲ τὴν ὑποδοχὴ παρθένων, οἱ ὑποψήφιος ἐικετεύουν νὰ γίνουν δεκτές,³⁸⁹ ὅμως δὲν ἀντιμετωπίζονται μὲ καχυποψία γιὰ τὸ ἥθος τους, ὑποβάλλονται στὴν δοκιμασία αὐτὴ καὶ ἐξετάζεται ἐπίμονα ἡ βούλησή τους ἐπειδὴ πολλὰς γονεῖς προσάγουσι καὶ ἀδελφοὶ καὶ τῶν προσηκόντων τινές, πρὸς τῆς ἡλικίας οὐκ οἴκοθεν ὀρμηθεῖσας πρὸς ἀγαμίαν ἀλλὰ τι βιωτικὸν ἐαυτοῖς διοικούμενοι. Ἄς οὐ ῥαδίως προσδέχεσθαι δεῖ, ἕως ἂν φανερωῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρευνήσωμεν γνώμη.³⁹⁰

Ἀπουσιάζει ὅτιδὴποτε σχετικὸ μὲ λοιδορίες.³⁹¹ Γενικὴ προϋπόθεση τῆς ἀποδοχῆς εἶναι νὰ ὑπάρχει ἀπλή δυνατότητα γιὰ συνεργασία. Οὐ μὴν οὐδὲ ἀνίπτους ποσὶν ἐπιτρέπειν χρῆ τῆς σεμνότητος ἐπιβαίνειν τῶν διδαγμάτων.³⁹² Σὲ μιὰ φωτεινὴ πορεία ζητού-

³⁸⁸ Βλ. *Inst.* IV.2,3.

³⁸⁹ Βλ. Μ. Βασιλείος, Ἐπιστ. 199, 18: οὐ γὰρ τὰς παιδικὰς φωνὰς πάντως κυρίας ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡγεῖσθαι προσῆκεν, ἀλλὰ τὴν ὑπὲρ τὰ δέκα ἕξ ἢ δέκα καὶ ἑπτὰ γενομένην ἔτη, κυρίαν οὔσαν τῶν λογισμῶν, ἀνακριθεῖσαν ἐπὶ πλεῖον, εἶτα παραμείνας καὶ λιπαροῦσαν διὰ ἰκεσιῶν πρὸς τὸ παραδεχθῆναι, τότε ἐγκαταλέγεσθαι χρῆ ταῖς παρθένους καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς τοιαύτης κυροῦν καὶ τὴν ἀθέτησιν αὐτῆς ἀπαραιτήτως κολλάζειν.

³⁹⁰ Ὁ.π.

³⁹¹ Λοιδορίες δὲν προβλέπει οὔτε ὁ Κανόνας τοῦ Παχωμίου (βλ. Chadwick, *John Cassian*, σ. 56). Γιὰ τὴν σημασία τῆς *perseverantia* στὸν Κασσιανό, βλ. τὸν Vogüé (“*To persevere...*”, σ. 132 κ.έ.) ὁ ὁποῖος σωστὰ παρατηρεῖ πὼς ἡ δεκαήμερη πρώτη δοκιμασία προῖδεάζει γιὰ ἀνάλογη σκληρότητα στὴν ὅλη κοινοβιακὴ ἄσκηση.

³⁹² Βλ. *ΚΠ* ι’.

μενο δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἡ ἀπλή ὑπακοή. Θυμίζοντας τὴν διήγηση γιὰ τὸν νεανίσκο,³⁹³ ὁ Βασίλειος ἐξηγεῖ ὅτι προέχει ἡ ἐξέταση τῆς συνειδήσεως, καὶ πρῶτα ἡ διερεύνηση τοῦ παρελθόντος, ὄχι γιὰ νὰ ἀποφασίσουν ἂν θὰ κρατήσουν τὸν προσερχόμενο ἀλλὰ ἐπειδὴ γνωρίζοντας καλύτερα τὴν προσωπικότητά του θὰ μπορέσουν νὰ συμπαρασταθοῦν πιὸ ἀποτελεσματικά. Αὐτὸ δὲν συνεπάγεται φυσικὰ χλευασμοὺς ἀλλὰ ἀναζήτηση τῶν καλύτερων δυνατῶν τρόπων ἐπικοινωνίας καὶ διδαχῆς, ὥστε οἷς μὲν ἤδη τι προκατόρθωται, τὰ τελειότερα τῶν διδαγμάτων παραδιδόναι.³⁹⁴ Ἀκόμα καὶ ὅσοι ὑπῆρξαν ὡς τότε ἀδιάφοροι ἢ πονηροί, γίνονται δεκτοὶ ἀφοῦ ἐρευνηθεῖ λεπτομερέστερα ὁ χαρακτήρας τους, μήπως εἶναι ἄστατοι καὶ πρὸς τὰς κρίσεις εὐκίνητοι, ὁπότε ὁ κοινὸς βίος κινδυνεύει νὰ ἐκτεθεῖ σὲ συκοφαντίες. Ὁ Βασίλειος δὲν συνιστᾷ οὔτε στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐκδίωξη ἢ ἔστω ἐπίδειξη μιᾶς σκληρότητας ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ στὶς ἴδιες ἀρχές, ἐπεὶ δὲ πάντα ἐπιμελεία κατορθοῦται καὶ φόβος Θεοῦ παντοίων ἐλαττωμάτων ψυχῆς περιγίνεται, οὐδὲ τούτων ἀπογνωστέον εὐθύς, ἀλλ' ἄγειν αὐτοὺς εἰς τὰ προσήκοντα γυμνάσια δεῖ.³⁹⁵ Πρόκειται γιὰ περαιτέρω ἐξέταση τῆς συνειδήσεως, ὥστε νὰ φανεῖ ἀκόμη πιὸ καθαρά ἂν πράγματι θέλουν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀσκητικὴ ὁδὸ, ὄχι ἂν ἀντέχουν τὴν κακοποίηση καὶ τὴν ὑποταγή. Ὁ Βασίλειος προβλέπει δύο κριτήρια. Τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιθυμίας ὅποιου προέρχεται ἀπὸ μιὰ ιδιαίτερη ἀσυδοσία δοκιμάζει ἢ ἐτοιμότητα γιὰ ἐξομολόγηση, ἀπ' ὅπου προκύπτει ἂν πράγματι μετάνοισε, καὶ ἀσφάλειαν ἐαυτῶ εἰς τὸν ἐξῆς βίον κτώμενος, πρὸς τὸ μηκέτι τοῖς ὁμοίοις πάθεισι περιπεσεῖν, ἐνῶ τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιθυμίας ὄλων δοκιμάζει ἢ δυνατότητά τους νὰ γίνουν χρήσιμοι στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ἡ θέλη-

³⁹³ Βλ. *Ματθ.* 19, 16 κ.έ.

³⁹⁴ Βλ. *ΚΠ* ι'.

³⁹⁵ *Ὁ.π.*

ση τοῦ εἰσερχόμενου θὰ δοκιμαστεῖ ἀπὸ τὴν προθυμία νὰ ἐργαστεῖ καὶ στὶς πιὸ εὐτελεῖς ἐργασίες.

Κοινὸς δὲ ἐπὶ πάντων δοκιμασίας τρόπος, εἰ πρὸς πᾶσαν ταπεινοφροσύνην ἀνεπαισχύντως διάκεινται, ὡς καὶ τὰς εὐτελεστάτας δέχεσθαι τέχνας, ἐὰν τὴν ἐκείνων ἐργασίαν χρήσιμον εἶναι ὁ λόγος ἐγκρίνη.³⁹⁶

Ἐπομένως τὴν δοκιμασία δὲν μπορεῖ νὰ ἀναλάβει ὁποιοσδήποτε.

Καὶ ἐπειδὴν διὰ πάσης ἐξετάσεως ἕκαστος παρὰ τῶν ἐπιστημόνως ἐρευνᾶν τὰ τοιαῦτα δυναμένων, ὡσπερ τι σκεῦος εὐχρηστον τῷ Δεσπότη καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἔτοιμον ἀποδειχθῆ, συναριθμείσθω τοῖς ἀνατεθεικόσιν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ.³⁹⁷

Τὰ κριτήρια δὲν ἀλλάζουν ὅταν ὁ ὑποψήφιος προέρχεται ἀπὸ τινος περιφανεστέρου βίου. Ἀνατίθενται χρήσιμες ἐργασίες, καὶ μὲ μέτρο.

Ὅριζειν χρή τινα τῶν ἐπονειδίστων εἶναι δοκούντων παρὰ τοῖς ἔξωθεν καὶ ἐπιτηρεῖν εἰ μετὰ πάσης πληροφορίας ἐργάτην ἀνεπαισχυντον τῷ Θεῷ ἑαυτὸν παρίστησιν.³⁹⁸

Πάνω ἀπ' ὅλα χρειάζεται νὰ προσεχθεῖ ὅτι ὅσοδήποτε χρήσιμες καὶ ἔλλογες, οἱ ἐργασίες δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς νὰ ἐκτελοῦνται — σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἀπαιτεῖται ἀπλή ὑπακοή. Οἱ ἐπιστημό-

---

³⁹⁶ Ὁ.π.

³⁹⁷ Ὁ.π.

³⁹⁸ Ὁ.π.

νωσ ἐρευνᾶν τὰ τοιαῦτα δυνάμενοι προσέχουν ἂν ὁ δόκιμος ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντά του ὡς ἐργάτης τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ πάσης πληροφορίας. Σκοπὸς τῆς δοκιμασίας εἶναι νὰ φανεῖ ἡ ποιότητα τῆς σκέψης, σὲ ποῖο βαθμὸς ὑπάρχει καὶ ἂν μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθεῖ ἱερὴ συνείδηση.³⁹⁹

Συνοπτικά, γιὰ τὸν Κασσιανὸ προέχει ἡ disciplina coenobii, γι' αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἀπόλυτη ὑποταγὴ (subiectio), ἰδανικότερη μέθοδος γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ περιφρόνηση (despectio). Κριτήριο τοῦ Βασίλειου εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ,⁴⁰⁰ ἐπομένως τὸ ἀγαθό, χρήσιμο καὶ ἔγκριτο ἔργο, πὺ δοξάζει τὸ θεῖο πρόσωπο.⁴⁰¹ Αὐτὰ προτείνονται σὲ ὅσους θέλουν νὰ ὑπηρετήσουν μετὰ πάσης πληροφορίας, ἔχοντας ἤδη φέρει τὸν βίον τους σὲ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἐνότητα μετὰ τὴν θεία φύση, μετὰ εἰρήνη, χαρὰ καὶ εὐχαριστία. Γιὰ τὸν Βασίλειο κάθε δόκιμος εἶναι κατ' ἀρχὴν ὁ πεφορτισμένος πὺ καλεῖ κοντὰ Του ὁ Χριστός. Γιὰ τὸν Κασσιανὸ εἶναι ἕνας ὑποπτος καὶ τὸ πιθανότερο ἀπατεώνας. Φυ-

³⁹⁹ Βλ. *H* ξβ', 1, ὅπου οἱ πειρασμοὶ θεωροῦνται χρήσιμοι καὶ μάλιστα ἀπαραίτητοι ἀλλὰ προέρχονται πάντα ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ ὡς ἀνάγκες ὡστε δὲν γίνεται καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποτελέσουν μέθοδο τῆς ἄσκησης, καὶ στὴ συνέχεια, ξβ', 2, "ὅτι οὐ δεῖ ἑαυτὸν ἐπιρρίπτειν πειρασμοῖς πρὸ καιροῦ τῆς τοῦ Θεοῦ συγχωρήσεως, ἀλλὰ καὶ προσεύχεσθαι μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν".

⁴⁰⁰ Βλ. Elm, 'Virgins of God'..., σ. 62: however, contrary to what one might expect from a man considered one of the principal founders of monasticism, Basil's work is not primarily concerned with matters of monastic organization. Indeed, references to strictly structural and organizational aspects of the ascetic life occur only sporadically.

⁴⁰¹ Βλ. Gribomont, *Saint Basile*, εἰς *Théologie de la vie monastique...*, σ. 110, ὅπου ἐξηγεῖται ὅτι σύμφωνα μετὰ τὸν Βασίλειο ἡ ἔνταξη στὴν ἀδελφότητα "δὲν ἔχει καμμιά σχέση μετὰ τὴν αἰγυπτιακὴ νοσοτροπία τῆς προσωπικῆς ὑποταγῆς σὲ ἕνα πνευματικὸ πατέρα, τὸν Ἠγούμενο".

σικά ο Βασίλειος δὲν ἀγνοοῦσε τὸ κακὸ τοῦ κόσμου, εἶχε ὅμως ὑψηλότερη ἀντίληψη γιὰ τὴν εὐσέβεια καὶ μεγαλύτερη διάθεση νὰ ἀναγνωρίσει, νὰ ἐμπιστευθεῖ καὶ νὰ ὑποστηρίξει τὶς δυνατότητες γιὰ τὸ ἀγαθό.

Ἄφοῦ περιέγραψε τοὺς θεσμοὺς τῶν κοινοβίων, ὁ Κασσιανὸς ἐπιστρέφει στὸ ἴδιο ζήτημα.⁴⁰² Ἡ ἐκτὸς τῶν πυλῶν δοκιμασία ἐπιδιώκει τὴν προστασία τῆς κοινότητας ἀπὸ τὴν ἐλαφρότητα ποὺ θὰ σήμαινε ἡ γρήγορη ἀποδοχὴ τοῦ προσερχόμενου, καὶ ἀκόμη δείχνει στὸν τελευταῖο τὴν εὐθύνη ποὺ ἀναλαμβάνει, τὸν προφυλάσσει νὰ μὴ χάσει τὸν ζῆλο του καὶ ἐγκαταλείψει ἀργότερα τὴν ἄσκηση παραβιάζοντας τὸν ὄρκο του⁴⁰³ μὲ βαρειᾶς συνέπειες.⁴⁰⁴ Ἡ πρώτη δοκιμασία ἀποτελεῖ ἐπίσης πρῶτο στάδιο τοῦ κατὰ Χριστὸν θανάτου.⁴⁰⁵

Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ δημιουργεῖ ἀπορίες. Γιατί οἱ μοναχοὶ κινδυνεύουν νὰ κατηγορηθοῦν γιὰ ἐπιπολαιότητα καὶ ἀσέβεια, ἀφοῦ οὕτως ἢ ἄλλως ὁ προσερχόμενος ὑποβάλλεται σὲ δοκιμασία ἐνὸς ἔτους⁴⁰⁶ ὁπότε ἄνετα μποροῦν νὰ διαπιστώσουν τὴν γνησιότητα τοῦ ζήλου του; Περαιτέρω, ἀφοῦ ἔχει ἓνα ἔτος στὴν διάθεσή του

⁴⁰² Βλ. *Inst.* IV.32–43.

⁴⁰³ Τὸ *Inst.* IV.33 ὑπαινίσσεται ὀρκωμοσία κατὰ τὴν ἑνταξὴ στὴν ἀδελφότητα, χωρὶς διευκρίνιση πότε καὶ πῶς δίνεται ὁ ὄρκος. Ἄν καταγράφει μὲ ἀκρίβεια τὰ λεγόμενα τοῦ Πινούφιου, πράγμα ἀμφίβολο, ὁ ὄρκος δινόταν ἀμέσως μετὰ τὴν δεκαήμερη δοκιμασία, πρὶν ἀρχίσει ἡ δοκιμασία τοῦ ἐνὸς ἔτους. Ὅμως αὐτὸ εἶναι παράλογο. Ἴσως δὲν δινόταν ὄρκος ἀλλὰ ὡς τέτοιος λογιζόταν ἡ ἴδια ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰσόδου στὸ κοινόβιο. Μία τέτοια ἐρμηνεῖα θὰ ἐξηγοῦσε καλύτερα τὴν ἀρχικὴ δοκιμασία ἐκτὸς τῶν πυλῶν ἀλλὰ ὄχι τὴν δοκιμασία τοῦ ἔτους.

⁴⁰⁴ Βλ. *Inst.* IV.33.

⁴⁰⁵ Βλ. *Inst.* IV.34.

⁴⁰⁶ Βλ. *Inst.* IV.7.

πρὶν ἀποφασίσει νὰ δεσμευτεῖ, οὔτε ὁ ἴδιος κινδυνεύει νὰ ἀθετήσῃ τὸν ὄρκο του,⁴⁰⁷ κι ἂν ἔστω εἶχε νόημα νὰ διατηρεῖ κανεὶς ἱερὲς σχέσεις μὲ τὴν βία μιᾶς συμβατικῆς δέσμευσης, καὶ πάλι δὲν θὰ ὑπῆρχε πρόβλημα. Ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρει ἀκόμα περισσότερο τὸ εἶδος τῆς δοκιμασίας, πὺ ὅπως ἔχουμε δεῖ ταιριάζει σὲ στρατόπεδο, ὅμως τὰ σχετικὰ μὲ τὸν χρόνο τῆς ἀποδοχῆς συμβάλλουν στὴν γενικὴ εἰκόνα τοῦ παραλογισμοῦ. Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι στοὺς ὅρους τοῦ Βασιλείου δὲν ὑπάρχει ἀσάφεια ὡς πρὸς τὴν χρονικὴ στιγμή τῆς ἔνταξης στὴν ἀδελφότητα. Προβλέπεται εἰδικὴ τελετὴ, τὴν ὁποία περιγράφει ὁ ὅρος *KΠ ιε'*. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι ἡ τοῦ λόγου συμπλήρωση, ἡ ὁμολογία νὰ δίνεται ἀπὸ γνώμης οἰκείας καὶ κρίσεως,⁴⁰⁸ ἐνώπιον τῶν προεστώτων τῶν Ἐκκλησιῶν, δηλαδὴ τῶν ἐπισκόπων⁴⁰⁹ ὡς μαρτύρων, γιὰ δύο λόγους, ἐπειδὴ μόνο αὐτοὶ μποροῦν νὰ εὐλογήσουν τὴν ἔνταξη, καὶ ἐπειδὴ ἔτσι ἐκπληρώνεται ἡ βιβλικὴ ὑπόδειξη τῆς δημιουργίας ἐμπιστοσύνης καὶ ἀξιοπιστίας, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα.⁴¹⁰ Χρειάζεται νὰ δοθεῖ στὸν προσερχόμενον διάστημα πολλῶν ἡμερῶν γιὰ νὰ πάρει τὴν ἀπόφασή του, ὡς μὴ δόξαι τι καθ' ὑφαρπαγὴν παρ' ἡμῶν γίνεσθαι.⁴¹¹ Αὐτὴ εἶναι

⁴⁰⁷ Στὸ *Inst.* IV.8 λέγεται καθαρὰ πὺς ἡ δοκιμασία τοῦ ἐνὸς ἔτους ἔχει σκοπὸ νὰ ἀποδείξει ἂν ὁ δόκιμος μπορεῖ νὰ παραμείνει στὸ κοινόβιο.

⁴⁰⁸ Βλ. τὴν Ἐπιστ. 199 πρὸς τὸν Ἀμφιλόγιο Ἰκονίου (δευτέρα κανονικὴ), ὅπου ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται στὴν ὁμολογία τῶν παρθένων: “τάς δὲ ὁμολογίας τότε ἐγκρίνομεν, ἀφ' οὔπερ ἂν ἡ ἡλικία τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν ἔχη”. Προηγεῖται πάλι μακρὰ περίοδος ἐξέτασης τῆς συνείδησης. Γιὰ τὴν ὁμολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλείου σχετικὰ μὲ τὸν ὄρκο, βλ. Gain, *L'Église de Cappadoce...*, σ. 140, σημ. 68.

⁴⁰⁹ Βλ. ἐπίσης Morison, *St. Basil and his rule...*, σ. 91.

⁴¹⁰ Βλ. *Λευτ.* 19, 15 καὶ *Ματθ.* 18, 16.

⁴¹¹ Βλ. *KΠ ιε'*.

ἀπὸ τὶς πιὸ κεντρικὲς μέριμνες τοῦ Βασιλείου, νὰ διαφυλάσσεται ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, ὁ δρόμος τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ γίνεταί φορτικὸς καὶ συμβατικὸς.

Ὁ Βασίλειος προσέδωκε ἱερὸ καὶ ἀμετάκλητο χαρακτήρα στὸν μοναστικὸ βίο, εἰσάγοντας τὸν ὄρκο ὡς ἐπίσημη διαδικασία.⁴¹² Ὁ ὄρκος ὅμως τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου⁴¹³ καὶ τουλάχιστον τὸν τρίτο αἰῶνα δινόταν ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου.⁴¹⁴ Σημαντικὴ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Vogüé⁴¹⁵ γιὰ τὴν διπλὴ κατεύθυνση τοῦ ὄρκου στὸν Βασίλειο. Εἶναι ὄρκος πρὸς τὸν Θεὸ⁴¹⁶ ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ κοινόβιο.⁴¹⁷ Πάντως ὁ Βασίλειος, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις τῆς ἀποδοχῆς, τὸν τρόπο τῆς δοκιμασίας, κ.λπ., μὲ τὸν ὄρκο δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ μιὰ συμβατικὴ δέσμευση, δὲν φιλοδοξεῖ νὰ ἀναγκάσει τὸν προσερχόμενον, ἀπλῶς τοῦ δίνει ἄλλη μία καὶ ἐπισημότερη εὐκαιρία νὰ βεβαιωθεί καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν βούλησίν του.

Ὁ Κασσιανὸς προτείνει γιὰ τὸν ὑποψήφιο μοναχὸ νὰ μὴ δωρίζῃ τὴν περιουσία του στὴν κοινότητα, ἐπειδὴ ἔτσι ἴσως ἀποκοῦσε ὑπερηφάνεια συγκρίνοντας τὸν ἑαυτὸ του μὲ τοὺς ἐνδεεῖς, ὅποτε θὰ δυσκολευόταν νὰ ταπεινωθεῖ καὶ νὰ ἀντέξει τὴν πειθαρχ-

⁴¹² Βλ. Mendieta, “Le système cénobitique...”, σ. 50. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο ἐρευνητὴ δὲν εἶναι τολμηρὸ νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Βασίλειο ἀκόμα καὶ ἡ πρώτη ὀργάνωση αὐτοῦ ποὺ ἀργότερα ἔγινε ὁ βυζαντινὸς κύκλος προσευχῶν (“office byzantin”, ὁ.π., σ. 52). Ἀπὸ τὴν Ἐπιστ. 199 τοῦ Βασιλείου (πιθανῶς τῆς περιόδου 374–375, βλ. Hauschild, *Basilius von Caesarea...*, σ. 243) συνάγεται πὼς δὲν εἶχε ἀκόμη θεσμοθετηθεῖ ὁ ὄρκος.

⁴¹³ Βλ. Μ. Βασίλειος, Ἐπιστ., τόμ. 1, σ. 206, σημ. 3.

⁴¹⁴ Βλ. Aumann, “Origins of monasticism”, σ. 6.

⁴¹⁵ “The greater rules...”, σ. 57.

⁴¹⁶ Βλ. ΚΠ ἰδ’ καὶ ιε’.

⁴¹⁷ Βλ. ΚΠ λζ’.

χία.⁴¹⁸ Ἐπιπλέον, ἂν τελικὰ ἀποχωροῦσε θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα διεκδικῶντας τὴν περιουσία του. Ὁ Βασίλειος προβλέπει οἱ συγγενεῖς νὰ ἀποδίδουν σὲ ὅποιον προσέρχεται τὴν περιουσία ποὺ δικαιούται, ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ξοδεύεται μπροστά του γιὰ νὰ μὴ γίνεи ἀφορμὴ ἔπαρσης γιὰ τὸν ἴδιο καὶ λύπης γιὰ τοὺς ἐνδεεῖς.⁴¹⁹ Ὑπάρχει ἐπομένως συμφωνία στὸ σημεῖο αὐτό. Ὁ Βασίλειος θέλει ἡ περιουσία νὰ ἀποδίδεται στὸν ἐπίσκοπο, ἀλλὰ ὄχι ἀνεπιφύλακτα, μόνο ἐὰν ἦ πιστὸς καὶ φρονίμως οἰκονομεῖν δυνάμενος.⁴²⁰ Ἀπὸ τὸν ὄρο *ΚΕ* ἠδ' συναγεται μὲ σχετικὴ ἀσφάλεια ὅτι δὲν ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴν εἴσοδο στὸ κοινόβιο ὅσων δὲν ἐγκατέλειψαν τὴν περιουσία τους. Οἱ ὑποδεξάμενοι τὸν δόκιμο εὐθύνονται μόνο ἂν εἶχε φορολογικὲς ἐκκρεμότητες καὶ ἔφερε τὰ χρήματά του χωρὶς νὰ τὶς τακτοποιήσει. Προσέχοντας πόσο σημαντικὴ θεωρεῖ τὴν ἀποταγὴ τοῦ κόσμου πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸ κοινόβιο, εἰκάζει κανεὶς τὰ ζητήματα ποὺ κυρίως τὸν ἀπασχολοῦν στὸ θέμα τῆς περιουσίας. Ὁ Βασίλειος συνδέει τὴν περιουσία μὲ ἐσωτερικὸ διχασμὸ, ἐπειδὴ ἐμποδίζει τὴν ἐπιθυμία γιὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία ἡ ἀποταγὴ μόνο τοῦ πλούτου ἀλλὰ ἡ ἀποδέσμευση ἀπὸ ὅποιασδήποτε ἐφήμερη προσπάθεια.⁴²¹ Ὅμως ἡ περιουσία δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐμπόδιο γιὰ νὰ ξεπεραστεῖ ἀλλὰ καὶ ἀνάθημα.⁴²² Στὸν Χριστὸ ἀφιερώνεται ὁ προσερχόμενος καὶ ἡ περιουσία του, ἐπομένως χρειάζεται νὰ εἶναι προσεκτικὸς πῶς θὰ τὴν διαθέσει.⁴²³ Ἄν τὴν ἀφήσει στοὺς συγγενεῖς δημιουρ-

⁴¹⁸ Βλ. *Inst.* IV.4.

⁴¹⁹ Βλ. *ΚΕ* ρπζ'.

⁴²⁰ Ὁ.π.

⁴²¹ Βλ. *ΚΠ* η'.

⁴²² Βλ. *ΚΠ* θ'.

⁴²³ Στὸ *Inst.* IV.20 ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀναφέρεται στὴν κοσμικὴ περιουσία ποὺ μπορεῖ νὰ εἶχε προηγουμένως ὁ μοναχὸς ἀλλὰ σὲ ὅ,τι διαχει-

γείται κίνδυνος να μὴ χρησιμοποιηθεῖ σωστά, ὅπως ἂν παραχωρήσει τὴν διαχείρισή της στὸν τυχόντα. Ἄν δὲν μπορεῖ ὁ ἴδιος νὰ τὴν οἰκονομήσει πιστῶς καὶ φρονίμως, χρειάζεται νὰ ἐπιλέξει κάποιον ἰκανό. Ἄν διεκδικήσουν τὴν περιουσία οἱ συγγενεῖς διαπράττουν ἱεροσυλία, καὶ αὐτὸ δὲν γίνεται νὰ ἀντιμετωπιστεῖ σὲ ‘κοσμικὰ’ δικαστήρια. Τὸ πρόβλημα λύνεται μέσα ἀπὸ τὴν συνεννόηση τοῦ μοναχοῦ μὲ τοὺς συγγενεῖς του, κι ἂν δὲν ὑπάρξει συμφωνία, προτιμότερο νὰ ἀφήνεται ἡ περιουσία στοὺς συγγενεῖς, πλείονα λόγον ἔχοντες τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σωτηρίας ἢ τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας.⁴²⁴ Μὲ τὴν διακριτικὴ αὐτὴ ρύθμιση τῶν διαφορῶν καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς περιουσίας ὡς ἀγαθοῦ ἀντιμετωπίζονται καλόπιστα οἱ προσερχόμενοι, καὶ ἐπίσης ἀποφεύγονται διαιρέσεις καὶ ἐχθρότητες ἀνάμεσα σὲ μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς.⁴²⁵

Ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου οὐχὶ ρίπτειν ὡς κακὰ τὰ ὑπάρχοντα καὶ φεύγειν ἀλλ’ οἰκονομεῖν ἐπαίδευε, καὶ κατακρίνεται τις οὐχ ὅτι ἔσχεν ὄλως ἀλλ’ ὅτι κακῶς ἐφρόνησε περὶ αὐτῶν ἢ ὅτι μὴ καλῶς ἐχρήσατο αὐτοῖς. Ἡ γὰρ ἀπροσπαθῆς καὶ

ρίζεται μετὰ τὴν ἀποδοχὴ του στὸ κοινόβιο, καὶ ἀκόμη στὴν κοινοβιακὴ περιουσία ἐν γένει.

⁴²⁴ Βλ. *H μ.θ’*.

⁴²⁵ Ἡ ἔμφαση τοῦ Κασσιανοῦ στὴν σημασία τῆς πτωχείας γιὰ τοὺς προσερχόμενους μπορεῖ νὰ ὀφείλεται ἐπίσης στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μοναχισμὸς ἀποσποῦσε πολλοὺς νέους εὐγενεῶς καταγωγῆς. Βλ. Montalembert, *The monks of the West...*, σ. 290 κ.έ., ὅπου παραπομπὴ στὸν Ἱερώνυμο (*Ἐπιστ.* 24): tunc rari sapientes, potentes, nobiles Christiani: nunc multi monachi sapientes, potentes, nobiles. Γιὰ τὴν εἰσφορά τοῦ Ἱερώνυμου, τοῦ Ἀμβρόσιου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου στὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στὴ Δύση, βλ. ὅσα γράφω στὴν πρώτη ἐνότητα.

ὕγιης περὶ αὐτὰ διάθεσις καὶ ἡ κατ' ἐντολὴν αὐτῶν οἰκονομία πρὸς τε πολλὰ καὶ ἀναγκαιότατα ἡμῖν συμβάλλεται.⁴²⁶

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, μετὰ τὴν εἴσοδο στὸ κοινόβιο ὁ δόκιμος ὑπάγεται σὲ Γέροντα ποὺ εἶναι ὑπεύθυνος ἐπίσης γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν ξένων.⁴²⁷ Ὅταν περάσει τὸ ἔτος τῆς δοκιμασίας του κατατάσσεται στὸ σῶμα τῆς ἀδελφότητος ὑπὸ τὴν καθοδήγηση Γέροντα ὑπεύθυνου γιὰ δέκα νέους ἀσκητές (δέκαρχος).⁴²⁸ Παρόμοιες διατάξεις ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν Βασίλειο, ἔχουμε δεῖ ὅμως ὅτι γιὰ τὸν ὑποψήφιο προβλέπει χρόνο δοκιμασίας ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τῶν ἐπιστημόνως ἐρευνᾶν τὰ τοιαύτα δυναμένων.⁴²⁹

Ἀναφέροντας τὴν περίπτωση ἑνὸς εὐσεβοῦς ποὺ ἀγνόησε τὴν θέληση τῆς συζύγου του καὶ διέλυσε τὸν γάμο του γιὰ νὰ γίνεῖ μοναχός, ὁ Κασσιανὸς εἰδοποιεῖ ὅτι δὲν τὸ προτείνει ὡς παράδειγμα γιὰ μίμηση ἀλλὰ ἀφήνει τοὺς ἀναγνῶστες νὰ κρίνουν μόνοι τους, καὶ καταλήγει παρατηρῶντας πὼς οἱ Γέροντες τὸν τίμησαν ἐνῶ καὶ ἡ θεία δικαιοσύνη φανέρωσε στὸ πρόσωπό του σημεῖα ἀποστολικῆς ἀρετῆς. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Κασσιανὸς ὑποβάλλει ὡς θεμιτὴ ἢ πάντως ὄχι καταδικαστέα τὴν περιφρόνηση τοῦ γάμου

⁴²⁶ Βλ. *ΚΕ* κβ'.

⁴²⁷ Ὁ Κασσιανὸς περιγράφει ἐπίσης πὼς ὁ δόκιμος ἀφαιρεῖ τὰ κοσμικὰ ἐνδύματα καὶ φοράει *per manus abbatiss* τὰ ἐνδύματα τοῦ κοινόβιου (*Inst.* IV.5), καὶ ἀκόμη πὼς τὰ παλαιὰ του ἐνδύματα φυλάσσονται ἀπὸ τὸν οἰκονόμο μέχρι νὰ διαπιστωθεῖ ὁ ζῆλος του, ὁπότε δίνονται στοὺς φτωχοὺς (*Inst.* IV.6). Δὲν ὑπάρχουν παράλληλα στὸν Βασίλειο.

⁴²⁸ Βλ. *Inst.* IV.7, καὶ Ἔξ. 18, 25 (δὲν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Βασίλειο). Τὸν θεσμό τοῦ δέκαρχου υἱοθέτησε ἐπίσης ὁ Βενέδικτος. Βλ. *Benedicti Regula* 21.

⁴²⁹ Βλ. *ΚΠ* ι'.

για χάρη τῆς ἄσκησης.⁴³⁰ Για τὸ ἴδιο θέμα ὁ Βασίλειος κρίνει πὼς ἡ συμφωνία τῶν συζύγων εἶναι ἀπαραίτητη.⁴³¹ Δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μὴν τὸ κάνει ἀκόμη κι ἂν ἤθελε, ἐφόσον γενικὸς σκοπὸς τοῦ εἶναι ἡ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐνότητα τῶν μοναχῶν μὲ τὴν Ἐκκλησία συνολικά. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ ἀνώτερη ἀξία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καταντῆσει ἀφορμὴ περιφρόνησης τῆς κατώτερης, ἀλλὰ προστασίας καὶ διδαχῆς. Ὅμως ἄς προσεχθεῖ πὼς οὔτε γιὰ τὸν Βασίλειο δημιουργεῖ πρόβλημα ἡ διάλυση τοῦ γάμου ἀλλὰ μόνο ἡ

⁴³⁰ Βλ. C. XXI.9–10, καὶ C. XXI.33 ὅπου ἡ ἀμαρτία ὑπολογίζεται ὡς ὑπαρκτὴ καὶ ἐνεργὸς σὲ ὅποιον ἀγαπάει τὸν γάμο.

⁴³¹ Βλ. ΚΠ ββ'. Σύμφωνα μὲ τὸν Καρακόλη (*Μ. Βασιλείου Ἀσκητικά Α'*, σ. 248, σημ. 112) “φαίνεται ὅτι ὁ Βασίλειος ἐνέκρινε τὴν προσχώρησιν εἰς τὴν μοναστικὴν ζωὴν καὶ ἐκείνων τῶν ἐγγάμων, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἡ τῆς συζύγου”. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀσάφεια στὸ κείμενο: “καὶ τοὺς ἐν συζυγίᾳ δὲ γάμου τοιοῦτω βίῳ προσερχομένους ἀνακρίνεσθαι δεῖ, εἰ ἐκ συμφώνου τοῦτο ποιοῦσι κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀποστόλου (τοῦ γὰρ ἰδίου σώματος, φησὶν, οὐκ ἐξουσιάζει)”. Μάλιστα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης θεωρεῖ τόσο ἐπιλήψιμη τὴν ἀντίθετη τάση ὥστε ὀρίζει “ἐπὶ πλειόνων μαρτύρων δέχεσθαι τὸν προσερχόμενον”. Θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ δημιουργήσῃ ἐρμηνευτικὴ δυσκολία τὸ μέσο τμήμα τοῦ ὅρου, μὲ τὴν παρατήρηση “τῆς γὰρ πρὸς Θεὸν ὑπακοῆς οὐδὲν προτιμότερον”. Ἡ ὅποια δυσκολία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τῆς εἰδοποίησης, “εἰ τις ἔρχεται πρὸς με καὶ οὐ μισεῖ...”. Ὅμως στὰ συμφραζόμενα εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Βασίλειος χρησιμοποιεῖ τὴν περικοπὴ αὐτὴ γιὰ νὰ δείξει ὅτι τὸ ‘διαστασιάζον’ μέλος δὲν γίνεται νὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ ἀσκητεύσει, ὅτι ὁ γάμος δὲν καταλύεται χωρὶς νὰ ὑπάρχει συνειδητὴ ἀποταγὴ τῶν κοσμικῶν σχέσεων καὶ ἐλεύθερη βούληση. Ἄν δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ σωστὴ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου, τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ ὅρου γίνεται ἀκατανόητο. Πῶς θὰ προέβλεπε ἀκόμη καὶ τὴν ὑπαρξὴ μαρτύρων γιὰ τὴν βεβαίωση μιᾶς συμφωνίας ποὺ ὁ ἴδιος περιφρονεῖ; Βλ. ἐπίσης *H ογ'*, Pourrat, *Christian Spirituality*, σ. 90, Gribomont, “Saint Basile..., σ. 131.

ἀπουσία συναίνεσης. Ἡ μονομερῆς διάλυση μιᾶς ζωντανῆς σχέσης δημιουργεῖ διχασμὸ καὶ ὑπονομεύει τὴν Ἐκκλησία. Δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ἢ ἐπιλογή τοῦ μοναχισμοῦ πρὶν ἀπὸ τὸν γάμο. Τότε ἀρνεῖται κανεὶς ἀπλῶς μιὰ δυνατότητα, ποὺ ἴσως δὲν γινόταν ποτὲ πράξη ἢ γινόταν κακὴ πράξη, καὶ τὸ κάνει μὲ προοπτικὴ τὴν σχέση ποὺ περιέχει κάθε δυνατὴ σχέση. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο γίνεται ἀποδεκτὴ ἢ διάλυση τοῦ γάμου μὲ συναίνεση, ἐπειδὴ τότε καὶ οἱ δύο συμφωνοῦν νὰ συναντηθοῦν μὲ ἓναν ἀνώτερο τρόπο. Ἄν ὅμως γίνεαι μονομερῶς, ἡ σχέση δὲν ἀνάγεται στὸ ἀνώτερό της, ἀπλῶς περιφρονεῖται. Πρόκειται πάντα γιὰ τὴν περίπτωση ζωντανῆς σχέσης, ὅταν ὁ σύζυγος ποὺ προτείνει τὴν διάλυση ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει ἐπιθυμία γιὰ τὸν ἄλλο καὶ θὰ ἤθελε νὰ κρατηθεῖ ὁ γάμος, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ προοπτικὴ τῆς ἄσκησης. Ὁ Βασίλειος δὲν ἐπιδιώκει συμβατικὴ συμμόρφωση οὔτε στὴν περίπτωση τοῦ γάμου, τὸν ἐνδιαφέρει ἡ δυνατότητα ἀναγωγῆς μιᾶς ἤδη ζωντανῆς σχέσης σὲ ἀκόμα ὑψηλότερη ζωὴ.

Γιὰ τὴν περίοδο τῆς δοκιμασίας ὁ Κασσιανὸς καὶ ὁ Βασίλειος προβλέπουν ἀνάθεση δυσάρεστων καθηκόντων,⁴³² μὲ τὶς διαφορὲς ποὺ ἔχουμε δεῖ.⁴³³ Σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Κασσιανοῦ, αὐτὸ συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴν περίοδο τῆς δοκιμασίας. Ἡ μαθητεία ὑπὸ τὸν δέκαρχο φαίνεται νὰ παρατείνεται ὡς τὸν θάνατο τοῦ τελευταίου.⁴³⁴ Περαιτέρω, τὰ ἀπλῶς δυσάρεστα ἐναλλάσσονται μὲ παράλογα ποὺ ἀναθέτει ὁ Γέροντας δοκιμάζοντας τὰ ὅρια τῆς ὑπακοῆς, ὑπομονῆς καὶ ἐμπιστοσύνης. Ὁ Κασσιανὸς ἀφιερώνει ἑπτὰ ὀλόκληρα κεφάλαια γιὰ νὰ ὑμνήσει τὴν σταθερότητα μὲ τὴν ὁποία διάφοροι ἀσκητὲς ἐκτέλεσαν τοὺς παραλογισμοὺς ποὺ τοὺς

⁴³² Βλ. *Inst.* IV.8, *KII* ι'.

⁴³³ Περαιτέρω, ὁ Βασίλειος ἀλλὰ ὄχι ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρει περιπτώσεις ἀποδοχῆς δούλων, συζύγων καὶ παιδιῶν.

⁴³⁴ Βλ. *Inst.* IV.16, καὶ IV.24.

ἀνέθετε ὁ Γέροντάς τους ἢ ὁ Ἠγούμενος τοῦ κοινοβίου.⁴³⁵ Ἡ ὑπακοή εἶναι τόσο αὐστηρή ὥστε ὁ μαθητευόμενος δὲν τολμάει νὰ ἐγκαταλείψει τὸ κελλί του χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ Γέροντα οὔτε κἂν γιὰ τὶς φυσικὲς του ἀνάγκες!⁴³⁶ Ὅποιαδήποτε ἐντολὴ δίνει ὁ ἀνώτερος εἶναι σὰν νὰ τὴ δίνει ὁ Θεὸς καὶ δὲν ἐπιδέχεται κριτικὴ — ἡ τυφλὴ ὑπακοή εἶναι ἡ ὑψιστὴ ἀρετὴ.⁴³⁷

Ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης τῆς Λυκοπόλεως ἀνταμοίφθηκε μὲ τὸ χάρισμα τῆς προφητείας γιὰ τὴν ὑπακοή του.⁴³⁸ Ὁ Πνευματικὸς τοῦ Ἰωάννη τοῦ ἀνέθετε “ὑπερβολικά, τελείως ἄχρηστα καὶ ἀνεφικτα” καθήκοντα, ὅπως νὰ ποτίζει ἓνα ξερόκλαδο δύο φορές τὴν ἡμέρα γιὰ νὰ βγάλει ρίζες καὶ νὰ γίνει δέντρο,⁴³⁹ νὰ πετάξει ἀπὸ τὸ παράθυρο τὸ τελευταῖο τους ἀπόθεμα σὲ λάδι,⁴⁴⁰ νὰ κυλήσει

⁴³⁵ Βλ. *Inst.* IV.23–29.

⁴³⁶ Βλ. *Inst.* IV.10.

⁴³⁷ Βλ. *Inst.* IV.12, καὶ *Vitae Patrum*, V.14,12 (Pourrat, *Christian Spirituality*, σ. 92, σημ. 3): “ἔλεγον οἱ Γέροντες: ἐπειδὴ αὐτὸς ποὺ ἔχει πίστη σὲ κάποιον καὶ τοῦ παραδίδεται μὲ ὑποταγὴ δὲν ὀφείλει νὰ τηρεῖ τὶς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ νὰ ἐναποθέτει ὅλη του τὴ θέληση στὸν πνευματικὸ του πατέρα, ἐπειδὴ ἂν τὸν ὑπακούει στὰ πάντα, δὲν διατρέχει κίνδυνο ἀπέναντι στὸν Θεό” — dicebant senes: quia quis habet in aliquo fidem, et tradit se ei ad subjectionem, non debet attendere mandatis Dei, sed patri suo spirituali omnem voluntatem suam committere; quia illi per omnia obediens non incurrat peccatum apud Deum. Ἡ νοστροπία αὐτὴ χαρακτηρίζει ἐπίσης τὴν *Κλίμακα*, καὶ ἐν πολλοῖς διασώζεται μέχρι σήμερα στὴν Ὀρθοδοξία, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐλεύθερη σκέψη καὶ συζήτηση ποὺ προσπάθησε νὰ ἐνισχύσει ὁ Βασίλειος.

⁴³⁸ *Inst.* IV.23.

⁴³⁹ *Inst.* IV.24.

⁴⁴⁰ *Inst.* IV.25.

κάποιο βράχο, πού πλήθος ἀνδρῶν δὲν μποροῦσαν νὰ μετακινήσουν.⁴⁴¹

Ὁ Πατερμούκιος προσῆλθε στὸ μοναστήρι μαζί μὲ τὸν ὀκτᾶχρονο γιό του. Γιὰ νὰ φανερώσει τὴν ὑπακοή του ὑποχρεώθηκε νὰ ἀνέχεται τὸ παιδί του ντυμένο μὲ κουρέλια καὶ τόσο βρώμικο πού νὰ προκαλεῖ ἀηδία, νὰ βλέπει νὰ τὸ δέρνουν οἱ πάντες (colaphis atque alapis expositus diversorum) χωρὶς νὰ ἔχει σφάλει στὸ παραμικρό (innocenti parvulo). Ποτὲ δὲν εἶδε τὸ παιδί “χωρὶς τὰ μάγουλά του νὰ εἶναι λερωμένα ἀπὸ τὰ δάκρυα”. Τέλος διατάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἡγούμενο νὰ τὸ πετάξει στὸ ποτάμι, καὶ ὑπάκουσε ἀμέσως χωρὶς νὰ διστάσει (confestim celeri cursu).⁴⁴² Ἡ ὑπακοή του ἄρесе τόσο πολὺ στὸν Θεὸ ὥστε ἀποκάλυψε στὸν Ἡγούμενο πὼς ὁ Πατερμούκιος ἔκανε τὴν πράξη τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ Ἡγούμενος ἐπέλεξε τὸν Πατερμούκιο νὰ τὸν διαδεχθεῖ ὅταν θὰ πέθαινε.⁴⁴³

Ἔστω πὼς ὁ παραλογισμὸς τῶν διαταγῶν περιεῖχε ἢ μποροῦσε νὰ περιέχει πιὸ δημιουργικὲς διαστάσεις, πέρα ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς ὑπακοῆς καὶ τὴν δοκιμὴ τῆς βούλησης. Ὡς παραλογισμὸς ξαφνιάζει καὶ ἴσως προετοιμάζει γιὰ τὴν ἀνακοίνωση μιᾶς ξεχωριστῆς γνώσης, γιὰ τὴν ὁποία ἀξίζει νὰ ὑποφέρεις. Τὰ ξερόκλαδα δὲν σώζονται, εἰδοποιεῖ ὁ Χριστός,⁴⁴⁴ καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ ποτίσματος θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι μιὰ προσπάθεια νὰ μεταδοθεῖ ἡ ἀλήθεια αὐτή. Ἀφοῦ ὁ μαθητὴς εἶχε ποτίσει τὸ ξερόκλαδο γιὰ κάποιον χρονικὸ διάστημα ἀπορημένος μὲ τὸν παραλογισμό, θὰ μποροῦσε ὁ Γέροντάς του νὰ τὸν ρωτήσῃ ἂν τὸ ξερόκλαδο φύτρωσε καὶ ἔγινε δέντρο, καὶ στὴν ἀρνητικὴ ἀπάντηση τοῦ μαθητῆ θὰ

⁴⁴¹ *Inst.* IV.26.

⁴⁴² *Inst.* IV.27.

⁴⁴³ *Inst.* IV.28.

⁴⁴⁴ *Ἰω.* 18, 37: πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς.

είχε την ευκαιρία που προετοιμάζε όλο αυτό τον χρόνο του παράλογου ποτίσματος, να το ανακοινώσει πειστικά, ότι για να πάρεις ζωή, πρέπει να έχεις ζωή, άλλιως δὲν σώζεσαι όσο κι ἂν σε φροντίζει ὁ Θεός. Ἔτσι στὴν πραγματικότητα τὸ διάστημα τοῦ ποτίσματος δὲν θὰ συνέβαινε παρὰ μόνο σὰν μιὰ ἀναστολή τῆς λογικῆς ἀπὸ μιὰ πράξη που ἔμοιαζε παράλογη ὅσο ἀκόμα δὲν εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ ὅλοι οἱ ὄροι τῆς. Σκοπὸς τοῦ προσωρινοῦ ἢ φαινομενικοῦ παραλογισμοῦ θὰ ἦταν νὰ ἀποκτήσει οὐσία στὴν ψυχὴ τοῦ μαθητευόμενου ἢ εἰκονικὴ πραγματικότητα τῶν λέξεων, νὰ γίνει βαθύτερα καὶ ἀμεσότερα συνειδητὴ μιὰ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου χάρις στὴν ἀναπάντεχη σύνδεσή τῆς μὲ ἓνα ἐντυπωσιακό, ζωντανὸ καὶ βιωμένο γεγονός. Ὁ τρόπος αὐτὸς θὰ ἔμοιαζε μὲ τὸν τρόπο τῶν δασκάλων τοῦ Βουδδισμού Ζέν. Προσεγγίζεται καὶ σὰν μιὰ παραβολὴ που συντελεῖται στὸν βίον ὡς πράξη, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο που ὑπάρχουν οἱ παραβολές στὰ κείμενα, γιὰ νὰ διεγείρεται ἡ προσοχὴ καὶ νὰ γίνεται ἀντιληπτὸ μὲ περισσότερη δύναμη τὸ νόημα σὲ ὅποιον μπορεῖ νὰ καταλάβει.

Ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν φαίνεται νὰ ἀνθοῦσε στὰ στρατόπεδα που περιγράφει ὁ Κασσιανός. Ὅμως ἔστω πὼς ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ διάσταση ὑποτονικὰ ἢ κατ' ἐξαιρέσειν — καὶ πάλι, θὰ συνυπῆρχε μὲ τὴν γενικὴ ὑπερβολὴ σκληρότητας, ὅποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ παρουσιάσει τὸ νόημα τοῦ Εὐαγγελίου χωρὶς νὰ τὸ διαστρεβλώσει, ὅπως χαρακτηριστικὰ διαπιστώνεται στὰ σχετικὰ μὲ τὸν Πατερμύκιο καὶ τὸν βασανισμὸ τοῦ παιδιοῦ του. Ὁ ἴδιος ὁ τρόπος τῆς 'ζωντανῆς παραβολῆς' δημιουργεῖ πρόβλημα ἀκόμη καὶ στὶς καθαρὲς ἐκδοχές. Ἄς σκεφτοῦμε μιὰ κρίσιμη διαφορά, ὅτι ἐμεῖς διαβάζουμε τὴν διήγηση γιὰ τὸ ξερόκλαδο καὶ ἡ ἀνάγνωση διαρκεῖ λίγα λεπτά, τὸ νόημα φανερώνεται μὲ τὴν ἐπιθυμητὴ ἰσχὺ του μέσα σὲ λίγα λεπτά. Ἔτσι ὅμως δὲν μετέχουμε στὴν κύρια προϋπόθεση αὐτοῦ που διαβάζουμε — δὲν ποτίζαμε οἱ ἴδιοι γιὰ ἡμέρες τὸ ξερόκλαδο, δὲν πετάξαμε οἱ ἴδιοι τὰ τελευταῖα μας ἀποθέματα τροφίμων, μόνο μαθαίνουμε ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνέξοδα τὶς δυνατότητες μιᾶς τέτοιας ἄσκησης. Ἄς κάνουμε τὸν κόπο νὰ σκεφτοῦμε τὸν ἑαυτὸ μας μὲ προοπτικὴ ἐτῶν σὲ ἓνα μοναστήρι που διδάσκει

μέ 'ζωντανές παραβολές'. "Εστω ότι για τρεις εβδομάδες ή για τρεις μήνες ποτίζαμε ξερόκλαδα για να μάς αποκαλυφθεί τὸ νόημα τῆς εἰδοποίησης τοῦ Χριστοῦ — μετὰ τί θὰ ἀκολουθοῦσε; Μετὰ τὴν πρώτη φορά ἡ ἴδια ἡ δυνατότητα τῆς ἐκπληξης ἔχει χαθεῖ. Πλέον ὁ μαθητὴς ἐκτελεῖ κάποιον ἄλλο παραλογισμό γινώσκοντας ὅτι εἶναι θέμα χρόνου νὰ πληροφορηθεῖ τὸ νόημα ὅσων κάνει. "Η ἔστω ὅτι δὲν δίνεται ποτὲ καμμιὰ ἐξήγηση ἀλλὰ μόνο συνεχίζονται ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλη παράλογες ἐντολές, μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ μαθητὴς θὰ φθάνει μόνος του σὲ λύσεις. Αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν ἄσκηση ἀλλὰ μιὰ τυφλὴ διαδικασία ποὺ θὰ καταντοῦσε μάταιη, εἴτε ἐπειδὴ ὁ μαθητευόμενος θὰ ἔφθανε στὶς λύσεις, ὅποτε ἡ συνέχεια τῆς ἐκπαίδευσής του θὰ ἦταν περιττή, εἴτε ἐπειδὴ δὲν θὰ ἔφθανε. Στὴν καλύτερη περίπτωση ἡ παραμονὴ στὸ μοναστήρι πολὺ γρήγορα θὰ ἀποδεικνυόταν ἀχρείαστη. Καὶ αὐτὰ μόνο για νὰ γίνεи κατανοητὸ πιὸ ἐντονα τὸ περιεχόμενο μιᾶς ἐπιμέρους ἀλήθειας — ὄχι για νὰ ὑπάρξει ἐγγύτητα μετὰ τὸν Θεό, ὄχι για νὰ βιωθεῖ ἡ φύση τῶν πραγμάτων... Καὶ ὅποιος ἦρθε για μία στιγμὴ κοντὰ στὸν Θεό, ἡ ἀκόμη στάθηκε ἐνώπιόν Του, ἔστω καὶ μετὰ τὴν βοήθεια τῶν 'ζωντανῶν παραβολῶν', τὴν ἐπόμενη ἀκριβῶς στιγμὴ μπορεῖ νὰ ξαναπέσει. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι νὰ κατανοήσω τὸ Εὐαγγέλιο οὔτε κἂν νὰ ἔχω μιὰ ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ νὰ παραμείνω στὴν ἀλήθεια.

Συνετὰ λοιπὸν ὁ Βασίλειος προσπέρασε τὸν τρόπο αὐτό, τοῦ οὐοίου παρουσίασα μιὰ ὑποθετικὴ ἰδανικὴ μορφή, μετὰ τὴν πραγματικὴ νὰ εἶναι ἀσυγκρίτως χειρότερη. Ἀκόμη κι ἂν ἀναπτυσσόταν καὶ ἐπικρατοῦσε ἡ λογικὴ τῆς 'ζωντανῆς παραβολῆς', θὰ ἦταν μιὰ πνευματικὴ σπατάλη, πολὺς κόπος για μικρὸ ἀποτέλεσμα. Προτιμότερο νὰ ἔχει κανεὶς τὴν σκέψη του καὶ νὰ προχωράει στὴν κατανόηση μέσα ἀπὸ τὴν σοβαρότητα τοῦ ἴδιου τοῦ λόγου. Ἀπὸ μόνος του ὁ βίος περιέχει τὰ μεγαλύτερα αἰνίγματα, δὲν χρειάζεται νὰ τὰ διπλασιάζει ἡ ἄσκηση. Περαιτέρω, ὅσα χρειάζονται μιὰ πράξη ποὺ ὑπερβαίνει τὴν πληροφόρηση, ἔχουν τὸν μυστικὸ χρόνο τους, δὲν τὰ προμηθεύει ἡ λύση ἐνὸς τεχνητοῦ αἰνίγματος, ὅσοδῆποτε ὀρθή, ἀναπάντεχη καὶ ἐντυπωσιακή. "Η

ἴδια ἢ εὐθύτητα, ἢ οἰκειότητα, ἢ παρρησία, ἢ φιλία, ἢ συνεννόηση καὶ ἢ συνάσκησις, βρίσκονται πολὺ ἐγγύτερα στὸ πιὸ ὑψηλὸ νόημα, πέρα ἀπὸ κάθε ἐπιμέρους αἰνίγμα καὶ τοὺς τύπους ἢ τὶς πληροφορίες ποὺ τὸ ἀναγγέλου. Γι' αὐτὸ στὴν παράδοσι ποὺ καλλιέργησε ὁ Βασίλειος καὶ οἱ μεγάλοι Πατέρες, οὔτε καὶ ὁ Πνευματικὸς δὲν εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἰδιαίτερα σεβαστὸς σύμβουλος. Οὔτε ὁ Ἠγουμένως δὲν βρίσκειται ὑπεράνω κριτικῆς — καὶ πέρα ἀπὸ τὸ μοναστήρι, ἢ κριτικῆ φθάνει ὡς τὸν Ἐπίσκοπο. Ἄς μὴ λησμονεῖται ὅτι ἀκόμη καὶ μιλοῦντας γιὰ πλήρη ὑπακοή ὁ Βασίλειος προϋποθέτει ὅτι ἀφορᾷ ἐκτέλεσις ἔλλογις, κατανοητῆς, ἀποδεκτῆς καὶ χρήσιμης ἐργασίας ὥστε ὅποιος ὑπακούει, στὴν πραγματικότητα ὑπακούει στὴν ἴδια τὴν λογικότητα, τὴν διαύγεια καὶ τὴν χρησιμότητα, ἢ δὲ οὐσία καὶ ἀξία τῶν διαταγῶν ἀνακρίνεται μέσα ἀπὸ τὸ μέτρο τῆς Βίβλου καὶ ἰδίως τῆς ἐνότητος ποὺ ἰδρύει ἢ παρουσία τοῦ Χριστοῦ.⁴⁴⁵

Πάντες οἱ ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως προσληφθέντες ἐν σῶμά ἐσμεν, κεφαλὴν ἔχοντες τὸν Χριστόν, ὁ δὲ καθεὶς ἀλλήλων μέλη.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Βλ. Colombás, “The ancient concept...”, σ. 96: in Basil’s mind, there is no basis for monasticism other than Scripture, and, consequently, in drawing up his rules he does not claim to be furnishing his disciples with legislative documents but simply with interpretations of the Bible.

⁴⁴⁶ Βλ. *ΚΠ* ζ', καὶ *Ἐφ.* 4, 4 / 15, *Ρωμ.* 12, 5. Βλ. καὶ πιὸ κάτω: “πῶς δυνάμεθα ἀπεσχισμένοι καὶ διηρημένοι σώζειν τὴν τῶν μελῶν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν τε καὶ ὑπηρεσίαν ἢ τὴν ὑποταγήν πρὸς τὴν κεφαλὴν ἡμῶν ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός;” Βλ. ἐπίσης *ΠΚΘ* 3: “κρατούσης δηλονότι καὶ συναπτούσης ἕκαστον τῷ ἄλλῳ πρὸς ὁμόνοιαν τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀληθῶς κεφαλῆς ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός”.

Πῶς θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ γενικευμένη συζήτηση χωρὶς νὰ ὑπάρχει στὸ κοινόβιο σεβασμὸς τῆς ἀτομικῆς ἀξίας καὶ ἐλευθερίας ποὺ εὐνοεῖ τὴν εὐθύτητα; Κανεὶς δὲν ἐμποδίζεται νὰ ἐρμηνεύει τὸ ἱερὸ κείμενο, καὶ ἡ ἐρμηνεία του ὑπόκειται σὲ κριτική, ὥστε πάνω ἀπ' ὅλους βρῖσκεται ἡ ἴδια ἡ ἔρευνα, ἡ συνεννόηση, ἡ τεκμηρίωση, ἡ συμπαράσταση καὶ ἡ ἐξήγηση, ἡ φιλία καὶ τὸ νόημα ὡς ἐκπλήρωση τῆς ἐλευθερίας ὄλων.

Τὸν δὲ μὴ καταδεχόμενον τὰ παρὰ τοῦ προεστῶτος διαταγμένα χρὴ φανερωῶς ἰδίᾳ αὐτῷ ἀντιλέγειν, εἴ τινα ἔχοι λόγον ἰσχυρὸν κατὰ βούλημα τῶν Γραφῶν.⁴⁴⁷

Χωρὶς ἀνησυχία μήπως ζημιωθεῖ τὸ κῦρος τοῦ Ἡγουμένου, ὅποιος διαφωνεῖ προτρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καὶ συνασκητὲς γιὰ νὰ ἐκδηλώσει ὅσο γίνεται πιὸ ἀποτελεσματικὰ τὴν ἀντίρρηση του.

Εἰ δὲ αὐτὸς αἰσχύνοιτο, ἄλλοις τισὶν μεσίταις πρὸς τοῦτο χρησάσθω ἵνα, εἰ μὲν παρὰ τὴν Γραφήν εἴη ἡ διαταγή, ἐξέλῃται καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς βλάβης.⁴⁴⁸

Εὐλόγα ὁ Βασίλειος θεωροῦσε πιθανὸ νὰ δοθοῦν ἐπικίνδυνες ἐντολές, ἄστοχες πνευματικά, δὲν ἀγνοοῦσε καὶ δὲν ὑποτιμοῦσε τὸ ἐνδεχόμενο ὁ ἴδιος ὁ Ἡγούμενος νὰ κακοποιεῖ τοὺς ἀσκητὲς. Διχογνωμίες χρειάζεται νὰ ἐπιλύονται ἀπὸ τὸν Ἡγούμενο ἢ ἀπὸ τὴν

---

⁴⁴⁷ Βλ. *ΚΠ* μζ'.

⁴⁴⁸ Βλ. *ΚΠ* μζ'. Βλ. ἐπίσης τὴν *Ἐπιστολὴ* 22, 2, ὅπου ὁ Βασίλειος ἐπιτρέπει ἔλεγχον μόνον “κατ' ἰδίαν”, διάταξη ποὺ ἐπιδιώκει τὴν προφύλαξη τῆς εὐταξίας. Προφανῶς μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου μετέβαλε ἀποψη στὸ συγκεκριμένο ζήτημα.

ἀδελφότητα εἰς κοινήν επίσκεψιν.⁴⁴⁹ Ὑπάρχει ἰσοτιμία τῶν κριτηρίων καὶ χρησιμοποιοῦνται ἐναλλακτικά. Φυσικὰ δὲν γίνονται γιὰ τὸ παραμικρὸ συσκέψεις ἀλλὰ ὅταν ὁ Ἡγούμενος δὲν πείθει ἢ ἂν ὁ ἴδιος δίνει ἀφορμὴ, τὸν τελευταῖο λόγο ἔχει ἡ κοινὴ ἐπίσκεψις. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀξία ποὺ ἀναγνωρίζει ὁ Βασίλειος στὴν ὑπακοή δὲν εἶναι μικρὴ. Ἐφόσον δὲν θίγεται ἡ ἀλήθεια τῆς πίστεως, ἡ ὑπακοή πρέπει νὰ εἶναι μέχρι θανάτου.

Κὰν ὑπὲρ δύναμιν τὸ ἐπίταγμα εἶναι δοκῆ, ἐπιρρίψας (ὁ διαταχθεὶς) τὸ κρῖμα τῶ παρὰ δύναμιν ἐπιτάσσουντι, τὸ εὐπειθὲς καὶ ὑπήκοον ἄχρι θανάτου ἐπιδεικνύσθω, μεμνημένος τοῦ Κυρίου ὅτι ἐγένετο ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.⁴⁵⁰

Ὁ κανόνας αὐτὸς μοιάζει ἀκατανόητος, ἂν δὲν ἐκτιμηθεῖ στὰ συμφραζόμενα ποὺ δημιουργεῖ ἡ μετρημένη πολιτεία τοῦ Ἡγουμένου καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς συζήτησης, τῆς οἰκειότητας, τοῦ νοήματος καὶ τῆς ἐπιείκειας ἀπὸ τὴν κοινότητα στὸ σύνολό της.⁴⁵¹ Ἔνα παράδειγμα ἴσως βοηθοῦσε. Ἔστω ὅτι τὸ μοναστήρι ἀποφάσισε νὰ συμπαρασταθεῖ σὲ μιὰ ἐνορία ποὺ ἀντιμετωπίζει κρίσιμες περιστάσεις. Ὅμως γιὰ νὰ φθάσεις ἐκεῖ χρειάζεται νὰ περάσεις ἀπὸ πλῆθος κινδύνων. Σὲ καλεῖ ὁ Ἡγούμενος καὶ σοῦ ἐξηγεῖ ὅτι εἶσαι ὁ ἰκανότερος νὰ ἀναλάβεις τὴν ἀποστολή. Τὸ ἔργο ὑπερβαίνει καὶ τίς δικές σου δυνάμεις. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι νὰ σὲ αἰχμαλωτίσουν, νὰ κακοποιηθεῖς, νὰ θανατωθεῖς. Τὸ μοναστήρι ἐν ἐπιγνώ-

⁴⁴⁹ Ἡ τῶ πρόεχοντι ἀνατίθεσθαι: *KII* μθ'.

⁴⁵⁰ Βλ. *KII* κη'.

⁴⁵¹ Τόσο ἀφηρημένα διατυπωμένος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Βασίλειος προώθησε *the obligation of unquestioning obedience* (βλ. Hussey, *The Orthodox Church...*, σ. 336), εἶναι ἀνεπαρκὴς σὲ βαθμὸν διαστρέβλωσης καὶ ἐξαπάτησης.

σει τῶν κινδύνων ἀποφάσισε νὰ προχωρήσει στὸ σχέδιο αὐτὸ ἐπειδὴ ἡ συμπαράσταση στὴν ἐνορία εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ὑπάρχουν πιθανότητες ἐπιτυχίας. Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο ὁ μοναχὸς ποὺ δέχεται τὴν ἐντολὴ αὐτὴ, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρνηθεῖ. Πρόκειται γιὰ πράξη ἡρωϊσμοῦ, ποὺ ὅμως δὲν θὰ ἀναλάμβανε ἀπὸ μόνος του, καὶ ἀκόμη τὴν ὥρα ποὺ τοῦ ἀνατίθεται θὰ προτιμοῦσε μᾶλλον νὰ τὴν ἀποφύγει. Γι' αὐτὸ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης μιλάει γιὰ σταυρό. Ὑπάρχει ἀκραῖος κίνδυνος ἀλλὰ ὄχι παραλογισμὸς οὔτε κάποιον τέχνασμα — ὑπάρχει νόημα, εἶναι πλήρως ἀντιληπτὸ καὶ ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν μοναχὸ ποὺ ἀναλαμβάνει τὸ ἔργο, δὲν διατάχθηκε νὰ σκοτώσει τὸ παιδί του.

Γιὰ νὰ γνωρίζεις ἂν μία ἀκραία ἀπαίτηση ὅσο τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, εἶναι ἱερή, ἐπιβάλλεται νὰ τὴν ἀπειθῆς σὲ σένα ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς προσωπικά. Ὁ παραλογισμὸς ποὺ ὑμνεῖ ὁ Κασσιανὸς εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Πρόκειται πάλι γιὰ μία βλάσφημη ἐσωτερικότητα ποὺ προσπαθεῖ νὰ παραστήσει κάτι ἀπὸ τὴν ἱερὴ συνείδηση καταφεύγοντας στὴν τυπικὴ μίμηση τοῦ συμβόλου. Κι ἂν εἶναι ἀνόητο, ἔστω ἐφιαλτικά, νὰ κουβαλᾷ ἕνα σταυρὸ μιμούμενος τὴν Σταύρωση ἢ νὰ αὐτομαστιγώνεσαι στὸ δωμάτιό σου ἢ στὶς πλατεῖες, ὁ ἐφιάλτης ἀπογειώνεται ὅταν ἀποφασίζεις νὰ πνίξεις τὸ παιδί σου. Τὴν πραγματικότητα ὑπηρετεῖ ἡ ἀρχὴ τοῦ Παύλου ποὺ ἀκολουθεῖ ἐπίσης ὁ Βασίλειος: *στὸν Θεὸ ὁδηγεῖ τὸ νόημα* — σωτηρία δὲν εἶναι ἡ συντριβὴ τῆς προσωπικότητας ἀλλὰ ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας.⁴⁵² Γι' αὐτὸ ὁ Βασίλειος δὲν διστάζει νὰ παρακάμψει πλήρως τὴν σχετικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ ἀνοίξει τὸ μοναστήρι στοὺς ἀνέ-

⁴⁵² Βλ. *Α' Τιμ.* 2, 4.

μους τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἐρμηνείας,⁴⁵³ στὴν οἰκειότητα καὶ τὴν συζήτηση ὄλων μὲ ὄλους. Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις ὅ,τι ἀπομένει ὡς ὑπακοὴ ἀποκλείεται νὰ καταντήσῃ τυραννία καὶ παραλογισμός. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Βασίλειος φροντίζει πάλι νὰ καταδικάσῃ ὁποιοδήποτε στοιχεῖο αὐταρχισμοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἡγεσία παραμένει συνεχῶς ἔλλογη, καὶ συνολικὰ τὸ κοινόβιο τιμᾷ τὴν φιλία καὶ τὴν ἐπιείκεια συνεχῶς σὲ ὅλα, χρειάζεται ὁ μοναχὸς νὰ καταλαβαίνει τὴν ἀξία ὅποιων κόπων εἶναι δυνατὸ νὰ περιέχει ἡ ἄσκηση — μὴδὲ τυραννίδα νομίζει τὴν ἀπὸ εὐσπλαχνίας ἐπὶ σωτηρία τῆς ψυχῆς προσαγομένην αὐτῷ ἐπιμέλειαν.⁴⁵⁴

Ὁ Ἡγούμενος

Στὸ ἀξίωμα τοῦ Ἡγουμένου ἀναφέρεται ὁ Κασσιανὸς ἐξηγῶντας γιατί στὴν Αἴγυπτο, ἀντίθετα μὲ τὴν Δύση, ὑπάρχει ἐνότητα

⁴⁵³ Βλ. Gribomont, “The commentaries...”, σ. 243. Βλ. *H* οβ', 1 ἀλλὰ καὶ *H* οβ', 2 ὅπου ὁ Βασίλειος προτρέπει τοὺς πιστοὺς κάθε Ἐκκλησίας, ἀκόμη κι ἂν δὲν ἔχουν καλὴ γνώση τῶν Γραφῶν, νὰ μὴ χάνουν τὴν κριτικὴ στάση τους ἀλλὰ ἐν τοῖς καρποῖς τοῦ Πνεύματος γνωρίζουν τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀγίων, καὶ τοὺς μὲν τοιούτους δέχεσθαι τοὺς δὲ ἄλλως ἔχοντας ἀποστρέφεισθαι.

⁴⁵⁴ Βλ. *KII* νβ'. Ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ εἶναι ἡ θέση τοῦ Βασιλείου (*KII* κζ') ὅτι ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ Ἡγούμενος χρησιμοποιεῖται ὡς κανόνας τοῦ βίου, ὀφείλουν οἱ ὑπόλοιποι νὰ τὸν διορθώνουν ὅποτε σφάλει. Μοιάζει ἀντιφατικὴ ρύθμιση, ἂν δὲν ὑπολογίσει κανεὶς τὰ συμφραζόμενα, ὅτι ὁ Ἡγούμενος δὲν ἀποτελεῖ κανόνα ὡς θεσμὸς ἀλλὰ ὡς πρόσωπο, ἐπομένως γίνεται μέτρο καὶ παράδειγμα στὸν βαθμὸ πού ἔχει εὐσέβεια, ὕγιή ἀντίληψη τῶν ζητημάτων, κ.λπ. Τὸ γεγονός ὅτι ἐξελέγη ἐπειδὴ ὑπερεῖχε ἄλλων, δὲν σημαίνει πὼς εἶναι ἀλάθητος ἢ ἔστω ἀρκετὰ ἱκανός.

καὶ σταθερότητα στοὺς κοινοβιακοὺς θεσμούς.⁴⁵⁵ Προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ Ἑγουμένου εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀκτημοσύνη, ἀκόμα καὶ ἡ ἄρνηση τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ὑποψήφιος προέρχεται ἀπὸ κοινόβιο στὸ ὁποῖο δὲν δώρισε τὴν περιουσία του, ἐπειδὴ αὐτὸ θὰ τὸν κολάκευε, καὶ ἀκόμη ἔχοντας ὑπακούσει τοὺς παλαιότερους, ἔστω κι ἂν ἦταν νεώτεροί του στὴν ἡλικία, ἐπειδὴ ἀναγνώρισε ὅτι ὁ ‘κοσμικὸς’ βίος του χάθηκε στὴν ματαιότητα, ὅτι τὰ προηγούμενα χρόνια δὲν μετρᾶνε οὐσιαστικὰ στὴν ἡλικία του. Ὁ Ἑγούμενος πρέπει νὰ ἔχει ἐκτελέσει χειρωνακτικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς τροφῆς του ἢ τῆς τροφῆς τῶν ξένων, καὶ νὰ ἔχει μοχθήσει γιὰ νὰ ἀποβάλλει τὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὶς πολυτελεῖς συνήθειες. Κανεὶς δὲν γίνεται Ἑγούμενος, ἂν προηγουμένως ὑπακούοντας δὲν κατανοήσει τὴν ὑπακοή πού θὰ ἀπαιτήσῃ, καὶ δὲν μάθει τοὺς κανόνες τῶν Γερόντων τοὺς ὁποίους θὰ κληθεῖ νὰ ἐφαρμόσει καὶ νὰ διδάξῃ. Ἡ ὑπακοή του θὰ φανερώσῃ ὅτι ἔχει ἀγάπη γιὰ τὸν Θεὸ καὶ ταπεινοφροσύνη. Οἱ Ἑγούμενοι στὴν Δύση ἀγνοοῦν τοὺς θεσμοὺς τῶν Γερόντων, δὲν ὑπῆρξαν προηγουμένως μαθητὲς, προτιμοῦν νὰ ἐπιβάλλουν δικούς τους κανόνες ἀντὶ νὰ ἀκολουθοῦν τὴν παράδοση. Οἱ κανόνες τῶν Γερόντων δημιουργοῦν τὴν κοινὴ συνείδηση πού ὁ Ἑγούμενος καλεῖται νὰ ὑποστηρίξει, μὲ ἔμφαση πάντα στὴν ὑπακοή. Ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀναφέρει ἐκλογὴ Ἑγουμένου, τὸ δὲ ρῆμα *conceditur*⁴⁵⁶ σημαίνει πὼς δὲν μποροῦσε καθένας νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸς, ὅμως δὲν δίνονται πληροφορίες

⁴⁵⁵ Βλ. *Inst.* II.3. Χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο *abbas*, ὁ ὁποῖος εἶχε καταστῆ ἤδη τεχνικὸς ὄρος, σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick (*John Cassian*, σ. 78), ἂν καὶ συνέχιζε νὰ χρησιμοποιεῖται ἐπίσης in a personal sense to mean a holy man.

⁴⁵⁶ Βλ. *Inst.* II.3: non enim quiquam [...] praeesse conceditur, priusquam, κ.λπ. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφει τὶς ἀρετὲς τοῦ Ἑγουμένου ἀλλὰ ὄχι τὸν τρόπο τῆς ἐκλογῆς του.

για τὸν τρόπο τῆς ἐκλογῆς. Φαίνεται πὼς ὁ Ἡγούμενος εἶχε δικαίωμα νὰ ὀρίζει τὸν διάδοχό του.⁴⁵⁷

Ἐπιμένοντας στὴν ἐνότητα τοῦ κοινοβίου καὶ ἐν γένει τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος ὁ Βασίλειος ἐξηγεῖ ὅτι *χαλεπὸν καὶ δυσεὔρετον ψυχὴ δυναμένη εἶναι ὀφθαλμὸς πλειόνων*.⁴⁵⁸ Ὅμως δὲν ἀρκεῖ οὔτε ἡ κατάρτιση οὔτε ἡ ἐπιβολὴ κάποιας πειθαρχίας, ὁ Ἡγούμενος χρειάζεται νὰ ἔχει ξεχωριστὴ ἰκανότητα σκέψης, διαύγεια, ζωντανὴ ἐνότητα μετὸν Χριστό, ἀγάπη, ἐπιείκεια, προσήνεια, εὐγένεια. Εἶναι ἓνας πιὸ σοφὸς ἀδελφός, πάντα ἔτοιμος νὰ συμπαρασταθεῖ, *προσορατικὸς*, μετὰ ἀνεξάρτητη σκέψη (*ἐν λόγῳ τὸ αὐταρκές*), *νηφάλιος*, *εὐσπλαγχνος*, ποὺ ὑπηρετεῖ τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ *ἐν τελείᾳ καρδίᾳ*, παρέχοντας *ἐναργεῖς ὑπόδειγμα τὸν ἑαυτοῦ βίον πιστότητας* στὶς θεῖες ἐντολές. Ἡ ταπεινοφροσύνη του ἐκδηλώνεται *ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ*, τόσο καθαρά, ὡς καὶ *σιωπῶντος αὐτοῦ τὸ ἐκ τῶν ἔργων ὑπόδειγμα παντὸς λόγου ἰσχυρότερον εἰς διδασκαλίαν προκεῖσθαι*.⁴⁵⁹

Τὴν ταπεινοφροσύνην ὁ Βασίλειος συνδέει κυρίως μετὰ τὴν πραότητα,⁴⁶⁰ σύμφωνα μετὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Χριστοῦ. Μιὰ περίπτωση εἶναι χαρακτηριστικὴ. Ὁ Κασσιανὸς ἐγκωμιάζει ἕναν Ἡγούμενο ἐπειδὴ ἐγκατέλειψε τὸ κοινόβιό του κρυφὰ γιὰ νὰ ἐνταχθεῖ ὡς ἀπλὸς μοναχὸς στὴν Ταβέννησο. Ἐπειδὴ τὸ ἀξίωμα σημαίνει καὶ ἐξουσία, ἐνῶ ἡ αὐτοπειθαρχία, ἀκόμη καὶ ὡς αὐτοπαράδοση στὴν

⁴⁵⁷ Βλ. *Inst.* IV.28. Ὁ ἀββᾶς κατάλαβε τὴ μεγάλη πίστη τοῦ Πατερμούκιου, καὶ πρὶν κοιμηθεῖ προτίμησε ἐκεῖνον γιὰ διάδοχό του.

⁴⁵⁸ Βλ. *KII* λε'.

⁴⁵⁹ Ὁ.π. Βλ. *ΚΕ* ἡγ', ὅπου ὁ προεστὼς παρομοιάζεται μετὰ μητέρα καὶ ὄχι μετὰ πατέρα, κατὰ τὴν *Α' Θεσ.* 2, 7: "ὡς ἐὰν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα". Βλ. ἐπίσης Μουρατίδης, *Χριστοκεντρικὴ ποιμαντικὴ...*, σ. 56 κ.έ.

⁴⁶⁰ Βλ. *Ματθ.* 11, 29, καὶ *KII* λε': *μάθετε γάρ, φησίν, ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πραῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*.

τυφλή υπακοή, όχι μόνο δὲν καταργεῖ τὸ κλειστὸ ἐγὼ ἀλλὰ τὸ ἐνισχύει, ὁ Πινούφιος ἐνοιωθε νὰ χάνει τὴν ταπεινοφροσύνη του, τὴν ὁποία ὅμως ποτὲ δὲν εἶχε. Τὸ μόνο ποὺ μποροῦσε, ὅπως καὶ ἔκανε, ἦταν νὰ ἀναπληρώσει τὴν ἀπουσία ταπεινοφροσύνης μὲ τὴν ψευδαίσθησή της στὴν υπακοή. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ θὰ ἦταν φυσικὰ ἄστοχη γιὰ τὸν Βασίλειο καὶ ἐπικριτέα. Γιὰ παράδειγμα, στὸν ὄρο *ΚΕ* ριγ⁴⁶¹ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὑπενθυμίζει τὰ λόγια τοῦ Σολομῶντος, *καιρὸς τῶ παντὶ πράγματι, καὶ διδάσκει ὅτι ὁ προεστὼς κάποτε χρειάζεται νὰ εἶναι ταπεινὸς ὅπως τὰ παιδιά, καὶ μάλιστα ὅτε καιρὸς ἐστὶ τῶν εἰς ἀλλήλους τιμῶν καὶ καθηκόντων καὶ τῆς περὶ τὸ σῶμα ὑπηρεσίας ἢ θεραπείας [...] ποτὲ δὲ τῇ ἐξουσίᾳ κεχρησθῆναι ἦν ἔδωκεν ὁ Κύριος 'εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν'.*⁴⁶² Ἡ ἐξουσία δὲν ἀνήκει στὸν Ἠγούμενο γιὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείπει ὅποτε θέλει, οὔτε κἂν ἐμποδίζει τὴν ταπεινοφροσύνη, ἡ ὁποία ἀποδεικνύεται μὲ τὴν *φιλαλληλία*, τὴν *στοργή*, τὴν *ἀφοσίωση*.⁴⁶³ Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο, ὁ προεστὼς χρειάζεται νὰ ὑπομένει τὶς ἀτασθαλίαι τῶν νηπιαζόντων χωρὶς αὐστη-

⁴⁶¹ Εἰ δύναται ὁ φροντίδα ψυχῶν ἐγκεχειρισμένος φυλάξει τὸ Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά.

⁴⁶² Βλ. *ΚΕ* σλη', ὅπου ἡ εὐταξία προηγεῖται: ὥστε δεῖ μᾶλλον τῆς εὐσημμοσύνης καὶ τῆς εὐταξίας φροντίζειν κατὰ τε καιρὸν καὶ τόπον.

⁴⁶³ Ὁ Πινούφιος ἐγκατέλειψε τὸ κοινόβιό του γιὰ τὴν ἀρετὴ τῆς υπακοῆς, καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ στὸ νέο κοινόβιο μετέφερε τὸ ἴδιο κλειστὸ ἐγὼ, τὴν νύχτα ἐκτελοῦσε δυσάρεστες ἐργασίες χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν οἱ ἄλλοι (*ut adveniente diluculo omnis illa congregatio tam utilium operum admirans ignoraret auctorem: C. XX.1*), κάτι ποὺ συνεχίστηκε τρία χρόνια! Πῶς δὲν παραξευέντηκε κανεὶς ὅταν ξαφνικὰ ἄρχισαν τόσες ὑπηρεσίες, πῶς ὁ Ἠγούμενος δὲν ἐνοχλήθηκε ἀπὸ τὴν περιφρόνηση τῆς εὐταξίας καὶ δὲν θέλησε νὰ ἐρευνήσει τὸ ζήτημα, εἶναι ἐρωτήματα ποὺ ὁ Κασσιανὸς δὲν θέτει, ἴσως προσπαθῶντας ἀδέξια νὰ προβάλλει τὴν ἀξία τῆς ἀδιαφορίας γιὰ τιμὲς καὶ ἐξουσίες.

ρότητα, νὰ ἐφαρμόζει τὰς ἰατρείας αὐτοῖς ἐν πᾶσι εὐσπλαγχνία καὶ συμμετρία. Νὰ νοθετεῖ ἐν πραότητι καὶ νὰ διακρίνει μὲ λεπτότητα καὶ προσοχὴ τὸν κατάλληλο τρόπο θεραπείας ὥστε νὰ μὴν προσβάλλει, νὰ μὴν εἶναι σκληρὸς καὶ ἀποκρουστικός. Νηφάλιος ἐν τοῖς παροῦσι, προορατικὸς τῶν μελλόντων, πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν δυνάμενος πρὸς καταρτισμὸν τῶν συνόντων. Εἶναι μέγιστη ἀρετὴ καὶ προϋπόθεσις τοῦ ἀξιωματοῦ νὰ ἐμπνεῖ ἀξία στοὺς ἀδελφούς, νὰ ἀναγνωρίζει τὰ χαρίσματα τοὺς καὶ νὰ τὰ ἐνισχύει, νὰ τοὺς δίνει δύναμη καὶ νὰ βοηθάει νὰ γίνονται χρήσιμοι ἀναθέτοντας σὲ καθένα τὴν πιὸ κατάλληλη γι' αὐτὸν ἐργασία.⁴⁶⁴ Προέχουν διαρκῶς πραότητα καὶ ἐπιείκεια, ἐπίγνωσις τῆς θείας παρουσίας, ἰκανότητα λόγου, ἡ σημασία τῆς Βίβλου,⁴⁶⁵ ἡ λεπτό-

⁴⁶⁴ Βλ. ΚΠ λς'.

⁴⁶⁵ Βλ. ΚΕ Ήγ': φοβούμενος (ὁ προεστὼς) μή τι παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁμολογούμενον ἢ εἶπη ἢ τυπώση καὶ εὐρεθῆ ψευδόμαρτυς τοῦ Θεοῦ ἢ ἱερόσυλος ἐν τῷ ἢ ἐπεισάγειν τι ἀλλότριον τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἢ παραλείψαι τι τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ὁ Βασίλειος ἀντλεῖ τὶς ὑποδείξεις τοῦ μόνο ἀπὸ τὴν Βίβλο, κυρίως ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, λιγότερο ἀπὸ τὰ παραδείγματα ἁγίων, καὶ οὔτε μία φορὰ ἀπὸ κάποιου σύγχρονο ἢ προγενέστερο τοῦ Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας. Βλ. Pricoco, *L'isola dei santi...*, σ. 99. Ὅμως στὴν Ἐπιστ. 23, γιὰ τὸν εἰσαγόμενον στὸν μοναχικὸ βίο προτείνεται στοιχειωθῆναι αὐτὸν κατὰ τὰ δόξαντα τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ ἐγγράφως ὑπ' αὐτῶν ἐκτεθέντα. Παρόμοια σύστασις δὲν γίνεται στοὺς Ὅρους. Πέρα ἀπὸ τὴν μεμονωμένη αὐτὴ περίπτωσις, γεγονὸς παραμένει ὅτι ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται στοὺς Πατέρες στὶς ἐπιστολές, ὄχι στὰ ἀσκητικά του ἔργα, καὶ ἐννοεῖ ἰδίως ὅσους εἶχαν καίρια δογματικὴ συνεισφορά. Στὰ ἀσκητικά του ἀναφέρεται συχνὰ στοὺς ἁγίους πὺ οἱ μοναχοὶ καλοῦνται νὰ μιμηθοῦν, ὅμως δὲν ἐννοοῦνται ἀσκητὲς τῆς Αἰγύπτου ἢ ἄλλοι, παρὰ μόνο πρόσωπα τῆς Βίβλου, καὶ μία φορὰ (PG 31, 1020) οἱ Μάρτυρες. Ἡ παρατήρησις τοῦ Χρήστου (Ὁ Μέγας Βασίλειος, σ. 233) ἐπισημαίνει ἀκόμα μία πλευρά: "ὑπάρχει κάποια δυ-

τητα ποὺ χρειάζεται για τὴν διόρθωση τῶν σφαλμάτων, ὁ σεβασμὸς τῶν χαρισμάτων καθενὸς καὶ ἡ ἀξιοποίηση τῶν χαρισμάτων σὲ ἐργασίες. Ὁ Ἡγούμενος θὰ συνομιλήσει μὲ ἐπισκέπτες τῆς μονῆς, γι' αὐτὸ χρειάζεται νὰ ὑπάρχει ἀντικαταστάτης του ὥστε μὲ τὴν ὑπηρεσία τοῦ λόγου καὶ τὴν διαύγεια τῆς συνείδησης νὰ μεγαλώνει συνεχῶς ἡ ἐλευθερία ὄλων. Δὲν γίνεται νὰ ἐπωμιστεῖ καθέννας τὸ ἔργο τῆς διδασχῆς, ἐπειδὴ σπανίζουν οἱ σχετικὲς ἰκανότητες καὶ ἐπειδὴ ἡ εὐταξία θὰ καταλυόταν.⁴⁶⁶ Ὁ Βασίλειος θεμε-

σκολία εἰς τὸ νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι εἶχε μελετήσει (ὁ Βασίλειος) μέγαν ὄγκον χριστιανικῆς γραμματείας, τουλάχιστον τόσον ὅσον ἐκ τῆς κοσμικῆς λογοτεχνίας”.

⁴⁶⁶ Βλ. *KΠ* με', καὶ *KΠ* λβ', ὅπου οἱ προεστῶτες περιγράφονται ὡς “οἱ πεπιστευμένοι τὸ τοῦ λόγου χάρισμα”, οἱ “ἔχοντες δύναμιν μετ' ἐπιστήμης εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως”. Ὅπως ὠραῖα συνοψίζει ὁ Gribomont (“The commentaries...”, σ. 243) *the προεστῶς*, ‘he who presides’ [...] has no other role than to discern, in the concrete, the demands of the Gospel; or more precisely, he who discerns these demands is by that very fact *προεστῶς*. This function does not confer any unconditional authority on a ‘vicar of Christ’. Βλ. καὶ παραπομπὴ τοῦ συγγραφέως σὲ προηγούμενη ἐργασία του (“Obéissance et Évangile selon s. Basile le Grand”, *La Vie Spirituelle; Supplément* 21 [1952], σ. 192–215). Σύμφωνα μὲ τὸν Ἰωαννίδη “καὶ οἱ δύο πατέρες (ὁ Βενέδικτος καὶ ὁ Βασίλειος) τονίζουν τὴν ὑπακοή, ποὺ ἔπρεπε νὰ διακρίνει τὸν δεύτερο στὴν τάξη, στὸν *Κανόνα*, στὸν καθηγούμενο καὶ στὰ ὅσα παραδεδεγμένα ἀκολουθεῖ ἡ μοναστικὴ ἀδελφότητα”. Ὁ Βασίλειος ὅμως δὲν ἐνδιαφέρεται ἐδῶ νὰ συγκρατήσει τὸν ἀναπληρωτὴ ἀπὸ καταχρήσεις ἐξουσίας ἀλλὰ προτείνει τὸ ἀξίωμα του ὡς ἀπαραίτητο γιὰ τὴν διαφύλαξη τῆς εὐταξίας ὅταν ὁ προεστῶς ἀπουσιάζει. Εἶναι δηλαδὴ ἡ κοινότητα ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἀποκτήσει ‘δημοκρατικὸν τι σχῆμα’ καὶ ὄχι ὁ δεύτερος (!): “γιαὶ χάρις τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐταξίας μέσα στὸ κοινόβιο, ὁ Καππαδόκης διδάσκαλος παραγγέλλει: ‘μὴ ἐν τῇ ἀποδημίᾳ τοῦ προεστῶτος δημοκρατικὸν τι σχῆμα μεταλαμβάνειν (τὸν δεύτερον) [τὴν παρένθεση προσθέτει ὁ Ἰωαν-

λιώνει τὴν ἀσκητικὴ τοῦ στὴν ὑπηρεσία τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλίας.⁴⁶⁷ Αὐτὸ δὲν σχετίζεται μὲ τὶς σπουδὲς ποὺ εἶχε κάνει οὔτε μὲ τὸ παγανιστικὸ περιβάλλον.⁴⁶⁸ Τέτοιες ἐπιρροὲς εἶναι τόσο μικρὲς ὥστε ὁ Campbell ὑποχρεώνεται νὰ θέσει τὸ ἐρώτημα, πῶς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἐκτιμήθηκε ὡς ρήτορας μεταξὺ ἀνθρώπων ποὺ ἀγαποῦσαν τὴν ρητορικὴ ὑπερβολή. Compared with the two Gregories and Chrysostom, St. Basil, so far as we may judge from his sermons, is the least sophistic of them all.⁴⁶⁹ Τὴν ἔρευνα τοῦ Campbell ἐπιβεβαιώνει ἡ Agnes Way μελετῶντας τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Βασιλείου: from my scrutiny of Basil's Letters I discover that restraint in his use of figures in the Letters that Campbell found for his use of figures in the Sermons (Campbell, 146 ff.). Basil had the technique of ancient rhetoric at his fingertips, but he also had a serious purpose and a sense of the fitness of things.⁴⁷⁰ Ἡ ἐστίασή τοῦ στὴν ἐπίγνωση δὲν ἔχει ἀντίστοιχο στὸν Κασσιανό. Θυμίζω γιὰ παράδειγμα τὸν πρόλογο στὸ πρῶτο

νίδης] τὴν ἀδελφότητα ἐπὶ διαλύσει τοῦ Κανόνος καὶ τῆς παραδεδομένης εὐταξίας” (βλ. Ἰωαννίδης, *Ἐπιδράσεις τοῦ μοναχισμοῦ...*, σ. 84). Ἄν ὑποκείμενο τοῦ μεταλαμβάνειν πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ὁ δεύτερος, ἡ ἀδελφότητα ἀπομένει ἄσχετη. Πέρα ἀπὸ τὸ συντακτικὸ, πῶς ἓνας ἄνθρωπος μόνος του μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει δημοκρατικὸ σχῆμα;

⁴⁶⁷ Βλ. π.χ. *Η θ' καὶ ἰδίως νϚ', 5* — ὅτι δεῖ προσεῦχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων καὶ ὑπὲρ τῶν προσετώτων τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας —, *Ἐπιστ. 2, 5*: καὶ πρῶτόν γε πάντων σπουδάζειν προσήκει περὶ τὴν τοῦ λόγου χρῆσιν μὴ ἀμαθῶς ἔχειν [...] μανθάνειν δὲ ἀνεπαισχύντως καὶ διδάσκειν ἀνεπιφθόνως.

⁴⁶⁸ Ὁ Κασσιανὸς ἐπίσης φέρεται νὰ ἔχει ἀποκτήσει ἰδιαίτερη μὀρφωση στὰ νεανικά του χρόνια. Βλ. π.χ. Hassett, “John Cassian”.

⁴⁶⁹ Campbell, *The Influence of the second sophistic...*, σ. 149.

⁴⁷⁰ Way, *The language and style...*, σ. 203.

βιβλίο τῶν *Θεσμῶν*, ὅπου εἰρωνεύεται ὅσους χειρίζονται ἐπιδέξια τὸν λόγο.⁴⁷¹ Εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν νοοτροπία τοῦ Βασίλειου ὅτι δὲν ἀναφέρεται στὸν ἀσκητικὸ βίο μὲ τὴν ἔκφραση *βίος φιλόσοφος*, ὅπως κάνει ὁ συγγραφέας τῶν *Ἀσκητικῶν διατάξεων*.⁴⁷² Ἡ φιλοσοφία ἀποβλέπει στὴν ὑψηλότερη δυνατὴ γνώση, συναίσθηση καὶ ἐπίγνωση, ἡ ὁποία κανονικὰ γίνεται πράξη στὸν βίο ὅπως εἶναι φυσικό, ἀλλὰ μόνο δευτερευόντως καὶ ὄχι πάντα σύστημα καὶ ὀργάνωση.

Στὰ συμφραζόμενα αὐτὰ ὁ Βασίλειος ἀσχολεῖται μὲ τὴν διαδικασία ἐκλογῆς Ἡγουμένου.⁴⁷³ Χρειαζέται ἀσφαλῶς ὁ 'τρόπος' του

⁴⁷¹ Βλ. ἐπίσης τὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν Κασσιανὸ εἰς Miquel, *Le vocabulaire latin...*, σ. 23 κ.έ, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Γεννάδιος Μασσαλίας πρῶτος *a souligné la place de l'expérience dans l'œuvre de Cassien*. Βλ. ὁ.π., σ. 41, καὶ παραπομπὴ εἰς Γενναδίου Μασσαλίας, *De scriptoribus ecclesiasticis LXI, PL 58, 1095a*.

⁴⁷² Βλ. Morison, *St. Basil and his rule...*, σ. 36. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς χρήσης στὴν Δύση τοῦ ὅρου *φιλοσοφία* ὡς ταυτόσημου μὲ τὴν χριστιανικὴ πνευματικότητα, βλ. Leclerq, "Pour l'histoire...", σ. 221 κ.έ. Σύμφωνα μὲ τὸν Leclerq, *sur ce point comme sur d'autres, la tradition du monachisme occidental ne fait que transmettre un héritage reçu des Pères et spécialement des Pères grecs*.

⁴⁷³ Ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιεῖ ἐναλλακτικὰ τοὺς ὅρους *μοναχὸς* καὶ *ἀδελφός*, ποτὲ ὅμως τὸν ὅρο *ἀδελφός* γιὰ τὸν 'λαϊκὸ' χριστιανό (Lorié, *Spiritual terminology...*, σ. 39, βλ. ἐπίσης *Thesaurus Iohannis Cassiani...*, σ. 78 καὶ 118). Γιὰ τὸν Ἡγούμενο συνηθέστερος εἶναι στὸν Βασίλειο ὁ ὅρος 'προεστῶς' ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ ὅροι 'ἐφεστῶς', 'προϊστάμενος', 'προκαθιστῶν', 'προέχων', 'διδάσκαλος'. Βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 207: *ἐγὼ δὲ παντὸς ἂν τιμησαίμην τοῦ ἑμαυτοῦ βίου [...] ἔχειν ἄνδρας παρ' ἑμαυτῶ, ὑπ' ἐμοὶ διδασκάλω, τὴν ἄσκησιν ταύτην προελομένους*. Βλ. ἐπίσης Elm, *Virgins of God'...*, σ. 69, σημ. 35. Διερεύνηση τοῦ ὅρου 'προεστῶς' στοὺς πρώτους τέσσερις αἰῶνες βλ. εἰς

νά ἔχει δοκιμαστεῖ ἀλλὰ αὐτὸ θὰ τὸ κρίνουν ὀριστικὰ καὶ θὰ τὸν ἐκλέξουν οἱ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀδελφότησι προεστῶτες.⁴⁷⁴ Ἔτσι ἐξασφαλίζει τὴν ἐγκυρότερη δυνατὴ ἀξιολόγηση τοῦ Ἡγουμένου, καὶ ταυτόχρονα ἐνότητα καὶ ἐπαφὴ μεταξὺ τῶν ἀσκητικῶν κοινοτήτων. Ὁ ἀναπληρωτὴς του δὲν ἐπιλέγεται μόνον ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἡγούμενον ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας αὐτοῦ τε καὶ ἄλλων τῶν ἱκα-

Fedwick, “The function of the προεστῶς..., σ. 5 κ.έ. Εἰδικότερα γιὰ τὸν Βασίλειον, μὲ ἀναφορὰς κυρίως στὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα, βλ. ὁ.π., σ. 9 κ.έ.

⁴⁷⁴ Βλ. *KII* μγ’. Εἶναι περίεργος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Gain (*L’Église de Cappadoce...*, σ. 133, σημ. 39) πὼς οἱ Ὅροι δὲν περιέχουν σαφεῖ ἀναφορὰ στὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς προεστῶτος, μολονότι καὶ ὁ ἴδιος ἐπισημαίνει τὸν ὄρο *KII* μγ’. Στηριζόμενος στὸν ἀσκητικὸ λόγο τῆς *PG* 31, 849–881 ὁ Ἰωαννίδης (*Ἐπιθράσεις τοῦ μοναχισμοῦ...*, σ. 78) ἰσχυρίζεται ὅτι τὸν προεστῶτα ἔπρεπε νὰ ἐκλέγει ἡ ἀδελφότητα, καὶ ἀναφέρει τὸ *KII* μγ’, σημειώνοντας ὅτι “τὸ κείμενον τοῦ Μ. Βασιλείου μιλάει γιὰ ἐγκριση τοῦ Προεστοῦ [sic] ἀπὸ τοὺς καθηγουμένους τῶν ἄλλων ἀδελφοτήτων καὶ ὄχι γιὰ ἐκλογή ἀπὸ αὐτούς. Συνεπῶς δὲν μποροῦμε νὰ ὀδηγηθῶμε σὲ ἀνάλογα συμπεράσματα μὲ ἐκεῖνα τοῦ [sic] de Vogüé, Hallinger καὶ Somerville”. Ὅμως ὁ ἀσκητικὸς λόγος τὸν ὁποῖο ἐπικαλεῖται ὁ Ἰωαννίδης εἶναι ἀμφιβαλλόμενος (Gribomont, *Histoire du texte...*, σ. 313), ἡ δὲ ἐρμηνεία γιὰ τὴν χρῆση τοῦ ‘ἐγκρίνεσθαι’ καὶ τὴν ἀπουσία τοῦ ‘ἐκλέγειν’ δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ. Ἄν στὸν ὄρο *KII* μγ’ ὁ Βασίλειος μιλάει ἀπλῶς γιὰ ἐγκριση, ἡ ἐκλογή προϋποτίθεται. Ἀκόμη καὶ ἂν παραμεριζόταν τὸ παράδοξο νὰ ἀναφέρεται σὲ κάποια ἐγκριση ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν ἐκλογή, καὶ πάλι τὸ κείμενον θὰ ἦταν ἀκατανόητο: ἂν ὁ προεστῶς εἶχε ἐκλεγεῖ ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, πὼς ὁ Βασίλειος τὸν κατηγορεῖ ὅτι παίρνει μόνος του τὸ ἀξίωμα; Βλ. *KII* μγ’: “μὴ ἐαυτῶ λαμβάνοντα τὴν προστασίαν, ἀλλ’ ἐγκριθέντα παρὰ τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις ἀδελφότησι προεχόντων καὶ ἱκανῶν πείραν τοῦ τρόπου ἐν τῷ παρελθόντι βίῳ δεδωκότα”. Ἡ ἐγκριση ἐπομένως ἔχει ἐδῶ τὴν σημασία ὀριστικῆς ἐκλογῆς ἐνὸς ὑποψηφίου ποὺ ἴσως ὑποστηρίζει καὶ ἡ κοινότητα, ἡ θέληση τῆς ὁποίας ἔχει ὅμως συμβουλευτικὸ χαρακτῆρα καὶ μπορεῖ νὰ παραμερίζεται.

νῶν δοκιμάζειν,⁴⁷⁵ πὺ εἶναι οἱ ἐγγύτεροι τοῦ προεστῶτος καὶ βαθμῶ καὶ συνέσει. Οἱ Γέροντες αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἀποφασιστικὴ σημασία μόνον στὴν ἐκλογή ἀναπληρωτῆ, ὁ προεστῶς ὀφείλει νὰ τοὺς συμβουλευέται διαρκῶς.⁴⁷⁶ Περαιτέρω, σωστὸ θὰ ἦταν οἱ προεστῶτες τῶν κοινοβίων νὰ συναντῶνται σὲ τακτὰ διαστήματα καὶ νὰ συζητοῦν τὶς ἀπόψεις καὶ τὰ προβλήματα τοὺς ὥστε ὁ ἕνας νὰ διορθῶναι τὸν ἄλλο.⁴⁷⁷ Ἔτσι ὁ Βασίλειος ἀφαιρεῖ ἐξουσία ἀπὸ τὴν ‘χαρισματικὴ’ προσωπικότητα ἢ τὴν θεσμικὰ προβεβλημένη, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν Ἡγούμενο, ἔναντι τῆς διδασκαλίας τῆς Βίβλου καὶ τῆς συλλογικῆς ἐμπειρίας τῶν Ἡγουμένων, τῶν προεχόντων καὶ τοῦ κοινοβίου στὸ σύνολό του.

Ἐξομολόγηση

Σὲ σχέση μετὰ τὴν ὑπακοὴ ἐρμηνεύει ὁ Κασσιανὸς ἐπίσης τὴν ἐξομολόγηση, ἢ ὅποια ἔτσι εἶναι καταδικασμένη νὰ καταντῆσει ἀνάκριση καὶ ἐξευτελισμός. Ὁ Γέροντας κρίνει τοὺς λογισμοὺς καὶ ὁ ἀσκητὴς ὀφείλει νὰ ἀποσύρει τὴν προσωπικὴ του σκέψη καὶ νὰ μὴν ἀμφιβάλλει πῶς ἡ κρίση τοῦ Γέροντα εἶναι σωστή! Ὅ,τι αἰσχύνεται νὰ φανερώσει δὲν εἶναι ἀπλῶς ἕνα δικό του σοβαρὸ λάθος ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν διάβολο!⁴⁷⁸ Ἡ ἐξομολόγηση περιγράφει-

⁴⁷⁵ Βλ. *ΚΠ* με’.

⁴⁷⁶ Βλ. *ΚΠ* μη’: οὖς καὶ εἰς τὴν περι τῶν κοινῶν βουλῆν τε καὶ σκέψιν ἀναγκαιῶς παραλήφεται, πειθόμενος τῇ παραινέσει τοῦ εἰπόντος, μετὰ βουλῆς πάντα ποιεῖ. Βλ. *Παρ.* 31, 4. Ὁ ρόλος τοὺς ὅμως εἶναι συμβουλευτικός, ἢ συγκεκριμένη διάταξη δὲν μειώνει τὴν ἐξουσία τοῦ προεστῶτος (βλ. γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ τοὺς ὅρους *ΚΕ* ρδ’-ρς’).

⁴⁷⁷ Βλ. *ΚΠ* νδ’. Πιθανῶς ἐννοοῦνται οἱ προεστῶτες κοινοβίων πὺ δὲν ἀπέχουν ὑπερβολικὰ μετὰξὺ τοὺς, ὅμως δὲν διευκρινίζεται.

⁴⁷⁸ Βλ. *Inst.* IV.9.

ται ως μία ακόμη πλευρά τῆς προσωπικῆς σχέσης με τὸν Γέροντα, καὶ διαμορφώνεται σὲ συνθῆκες τρομοκρατίας. Ὁ ἀσκητῆς ἀντιμετωπίζεται ὡς παίγνιο πονηρῶν δυνάμεων καὶ ἐλλειμματικὴ προσωπικότητα.

Σύμφωνα με τὸν Βασίλειο, ἡ πνευματικὴ συμπαράσταση χρειάζεται ζωντανὴ σχέση, ἐνότητα, οἰκειότητα, σεβασμὸ, ἐπιείκεια. Τὴν ἐξομολόγηση ἀναλαμβάνουν καὶ κατευθύνουν οἱ πιστευόμενοι τῶν ἀδελφῶν εὐσπλαγγῶς καὶ συμπαθῶς ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἀσθενούντων, καὶ εἶναι οἱ Ἡγούμενοι⁴⁷⁹ ὡς συνασκητῆς καὶ ἀδελφοί.⁴⁸⁰ Ἄλλοτε τὴν ἐξομολόγηση δέχεται ὁ πρεσβύτερος, δυνάμενος ἐπιστημόνως τὸν τρόπον τῆς μετανοίας καὶ τῆς διορθώσεως ὑποθέσθαι, στὸν ὁποῖο ἐξομολογοῦνται ἐπίσης οἱ ἀσκήτριες.⁴⁸¹ Ὁ ὅρος πρεσβύτερος εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναφέρεται καὶ στὸν Γέροντα ἀλλὰ πρόκειται πάντα γιὰ ἱερέα. Οἱ ἀσκήτριες εἶχαν τὶς Γερόντισσες, στὶς ὁποῖες ὄφειλαν νὰ προσφεύγουν γιὰ καθοδήγηση. Γιὰ παράδειγμα, ὁ ὅρος *ΚΕ ρη'* ἀπαγορεύει στὸν προεστῶτα ἀκόμη καὶ τὴν ἀπλὴ διδασκαλία ἀσκητριῶν ἐκτὸς τῆς προεστῶσης, σύμφωνα με τὴν κλασικὴ ἐντολή, πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.⁴⁸² Ἡ ἐξαγόρευσις τῶν ἀμαρτημάτων πρέπει νὰ γίνεται οὐ πᾶσιν [...] οὔτε τοῖς τυχοῦσιν ἀλλὰ ἐπὶ τῶν δυναμένων θεραπεύειν. Εἶναι οἱ πεπιστευμένοι τὴν οἰκονομίαν τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ.⁴⁸³ Τὴν ἀρμοδιότητα γιὰ ἐξομολόγηση συνδέει ἀλλοῦ ὁ Βασίλειος μετὸ Βάπτισμα ἐπειδὴ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρο-

⁴⁷⁹ Βλ. *ΚΠ κζ'*. Σύμφωνα με τὸν Βασίλειο (*ΚΠ λζ'*) ὁποιοσδήποτε προσφέρει μιὰ ὑπηρεσία στοὺς ἀδελφούς, τὴν προσφέρει στὸν Χριστό, καὶ πρέπει νὰ τοὺς τιμᾷ καὶ νὰ τοὺς φροντίζει πρόθυμα.

⁴⁸⁰ Βλ. *ΚΠ κζ'*.

⁴⁸¹ Βλ. *ΚΕ ρι'*.

⁴⁸² Βλ. *Α' Κορ.* 14, 40.

⁴⁸³ Βλ. *ΚΕ σκθ'*.

μος καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐξομολογοῦσαν καὶ βάπτιζαν.⁴⁸⁴ Εἶναι φανερὸν ὅτι θεωρεῖται ἰδιαίτερο Μυστήριον, τελούμενον ἀπὸ τὸν ἱερέα καὶ συνδεόμενον στὴν οὐσία του μὲ τὸ Βάπτισμα,⁴⁸⁵ Γιὰ τὸν Κασσιανὸν εἶναι μιὰ πλευρὰ τῆς γενικῆς ὑπακοῆς τοῦ μαθητῆ στὸν Γέροντα.⁴⁸⁶

Ἰπάρχει ἓνα ζήτημα, ἂν ὁ Βασίλειος διακρίνει μεταξὺ δύο τύπων ἐξομολόγησης, μίας ‘ἀσκητικῆς’, ποὺ ἐντάσσεται στὸν καθημερινὸ ἀγῶνα τῆς διόρθωσης τῶν σφαλμάτων καὶ ἀναγνώρισης τῶν ἀρετῶν, καὶ μίας μυστηριακῆς, τελούμενης ἀπὸ ἱερεῖς,⁴⁸⁷ ἢ ἂν ἐξομολόγηση θεωρεῖ μόνον τὴν τελευταία.⁴⁸⁸ Ὁ Mendieta εὐνοεῖ τὴν πρώτη ἄποψη,⁴⁸⁹ καὶ ὁ Gribomont σωστὰ ἰσχυρίζεται πὼς δὲν

---

⁴⁸⁴ Βλ. *ΚΕ* σπη’, “γέγραπται γὰρ ἐν μὲν τῷ Εὐαγγελίῳ ὅτι τῷ Βαπτιστῇ Ἰωάννῃ ἐξομολογοῦντο τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, ἐν δὲ ταῖς Πράξεσι τοῖς ἀποστόλοις, ὑφ’ ὧν καὶ ἐβαπτίζοντο ἅπαντες”.

⁴⁸⁵ Βλ. Besse, *Les Moines...*, σ. 209, σημ. 1: ce passage (*ΚΕ* σπη’) est à remarquer comme le témoignage le plus explicite en faveur de la confession sacramentelle, recueilli dans les monuments de la tradition monastique primitive.

⁴⁸⁶ Ὅπως σημειώνει ὁ Chadwick (*John Cassian*, σ. 80) στὶς *Συζητήσεις* (*C. XX*) ὁ Κασσιανὸς περιγράφει ἓναν ἀκόμη τρόπο ἐξομολόγησης, κατ’ εὐθείαν στὸν Θεό.

⁴⁸⁷ Αὐτὸ δέχεται ὁ Clarke, *The ascetic works of St. Basil*, σ. 50–51.

⁴⁸⁸ Αὐτὸ ἰσχυρίζεται ὁ Humbertclaude, *La doctrine ascétique de St. Basile de Césarée*, σ. 131–166. Τὴν ἄποψη υἱοθετεῖ ἐπίσης ὁ Gain, *L’Église de Cappadoce...*, σ. 132, σημ. 38.

⁴⁸⁹ Βλ. Mendieta, “Le système cénobitique...”, σ. 62, ὅπου ἀναφέρονται οἱ ἀπόψεις τοῦ Clarke καὶ τοῦ Humbertclaude.

δηλώνεται μία τέτοια διάκριση.⁴⁹⁰ Εἶναι φανερό ὅτι στοὺς Ὅρους ἐμφανίζονται καὶ τὰ δύο εἶδη ἐξομολόγησης, τὸ δὲ γεγονός ὅτι δὲν διευκρινίστηκε ἡ διάκρισή τους ἴσως σημαίνει ὅτι δὲν θεωρήθηκε ἀρκετὰ σημαντική, δηλαδή ὅτι στὴν ζωὴ τοῦ κοινοβίου ὅπως τὸ προσέγγιζε ὁ Βασίλειος, καὶ τὰ δύο εἶχαν ἐξίσου σπουδαία θέση, ἔτσι ποὺ ὅταν συνέβαινε τὸ ἓνα ἦταν σχεδὸν σὰν νὰ συμβαίνει τὸ ἄλλο. Ἡ ἐξομολόγηση ἐκδηλώνει τὴν ἀμοιβαία μέριμνα μεταξὺ ἀδελφῶν,⁴⁹¹ ἐνῶ ἀποτελεῖ ἐπίσης Μυστήριο τελούμενο ἀπὸ ἱερεῖς. Ἡ ‘ἀσκητική’ ἐξομολόγηση, πέρα ποὺ εἶναι εὐλογία καὶ ἀπαραίτητη, τεκμηριώνεται ἐπίσης ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῆς δημόσιας ἐξομολόγησης, ἢ ἀπὸ τὴν ἀνάθεση ἀκόμη καὶ τῶν κρυπτῶν τῆς καρδιάς στὸν προεστῶτα. Σημασία ἔχει νὰ προσεχθεῖ ὅτι δὲν εἶναι καθέννας κατάλληλος νὰ δεχθεῖ (ὅποιοιδήποτε εἶδους) ἐξομολόγηση, εἴτε πρόκειται γιὰ Γέροντα, εἴτε γιὰ Ἱερέα ἢ τὸν ἴδιο τὸν Ἡγούμενο. Πέρα τῶν ἄλλων, ὁ ἄνθρωπος στὸν ὁποῖο ἀνοίγει κανεὶς τὴν καρδιά του χρειάζεται νὰ ἐμπνέει *οἰκειότητα* μὲ τὸν Θεό, *ἐμπιστοσύνη*, *ἀσφάλεια* καὶ *εὐγνωμοσύνη*. Κύριος σκοπὸς εἶναι ὁ ἐντοπισμὸς τῆς ρίζας τῶν προβλημάτων καὶ ἡ συνειδητὴ ἀφαίρεσή της μέσα ἀπὸ συμβουλές καὶ ἔλλογα παιδαγωγικὰ ἐπιτίμια.⁴⁹² Ἡ ἐξομολόγηση δὲν εἶναι οὔτε μαγικὸς μηχανισμὸς οὔτε μιὰ τυποθησκευτικὴ διαδικασία ἄφεσης τῶν ἁμαρτιῶν οὔτε μιὰ ἀφορμὴ σκληρῆς ἢ ἀνετῆς πειθαρχίας, ἀλλὰ εὐκαιρία αὐτογνωσίας, ἐνότητας καὶ ἐσωτερικῆς ἐλεύθερης ἀλλαγῆς.

⁴⁹⁰ Τὴν γνώμη τοῦ Gribomont, διατυπωμένη σὲ προσωπικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Mendieta, ἀναφέρει ὁ τελευταῖος (“Le système cénobitique...”, σ. 62).

⁴⁹¹ Βλ. *ΚΠ* προοίμιο 4: οὐπερ ἂν οὖν ἕκαστος ἐνδεῶς ἔχειν ἠγῆται, τοῦτο εἰς κοινὴν προτιθέτω διάσκεψιν. Ῥᾶον γὰρ ἂν ἐν τῇ φιλοπόνῳ τῶν πλειόνων διερευνήσει τὸ λανθάνον ἐξευρεθείη.

⁴⁹² Βλ. *ΚΠ* σπθ’.

Κοινοκτημοσύνη

Σύμφωνα με τὸ ὑπόδειγμα ποὺ προτείνει ὁ Κασσιανός, ἐκτὸς τῶν κοινῶν συνάξεων ὁ χρόνος στὸ κελλὶ καθενὸς μοιράζεται ἀνάμεσα στὴν ἐργασία καὶ τὴ μελέτη (*operi ac meditationi studium pariter inpendentes*).⁴⁹³ Τείνοντας νὰ προσλαμβάνει καὶ τὴν κοινοβιακὴ ἄσκηση με προϋποθέσεις τοῦ ἐρημιτισμοῦ, ὁ Κασσιανὸς ἀναγνωρίζει προβλήματα στὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ κελλὶ ἐνῶ ὁ Βασίλειος στὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ κοινόβιο. Ὅμως ὅποτε οἱ μοναχοὶ καλοῦνται γιὰ προσευχὴ ἢ ὀτιδήποτε, διακόπτουν τὸ ἔργο τους ἐπειδὴ δὲν θεωροῦν τίποτα πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὴν ὑπακοή.⁴⁹⁴

Ὁ Βασίλειος εἰδοποιεῖ πὼς οἱ μοναχοὶ παρέδωσαν τὸν ἑαυτό τους τῇ ἄλλων χρεία ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ,⁴⁹⁵ ὅποτε δὲν θὰ εἶχε λόγο νὰ διαφωνήσῃ ἐδῶ παρὰ μόνον νὰ διευκρινήσῃ πὼς ἡ ὑπακοὴ δὲν ἔχει ἀξία ὅταν γίνεται με μισὴ καρδιά. Ἄν ἡ ὑπηρεσία στοὺς ἀδελφοὺς δὲν δίνει εὐλικρινῆ χαρὰ, εἶναι προτιμότερο νὰ μὴ γίνεται καθόλου. Ἔτσι προσεγγίζεται σωστὰ ἡ ἔννοια τῆς κοινοκτημοσύνης, ἡ ὁποία δὲν ἀφορᾷ μόνον τὴν ὑλικὴ περιουσία ἀλλὰ πιὸ πρωταρχικὰ τὸν χρόνο καὶ τὸν χῶρο. Περαιτέρω, ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ ἐργασίες ἐκτὸς κελλιοῦ — στὴν ὑφαντικὴ, τὴν ὑποδηματοποιΐα, τὴν οἰκοδομικὴ, τὴν ξυλουργικὴ, τὴν σιδηρουργικὴ, καὶ μάλιστα τὴν γεωργία, τὴν προτιμότερη ὅλων ἐπειδὴ παρέχει τὰ ἀναγκαῖα χωρὶς νὰ ἀπαιτεῖται ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ κοινόβιο.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Βλ. *Inst.* III.2.

⁴⁹⁴ Βλ. *Inst.* IV.12.

⁴⁹⁵ Βλ. *ΚΠ* λζ' καὶ *ΚΕ* ρμζ'.

⁴⁹⁶ Βλ. π.χ. *ΚΠ* λη'–μ'.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δὲν ἐπικρίνει τὴν κερδοσκοπία ἀλλὰ τὴν ὑπερβολικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὴν συναναστροφή μὲ κοσμικούς. Οἱ ἀσκητὲς εἶναι προτιμότερο νὰ ζημιώνονται οἰκονομικὰ ἀντὶ νὰ ἀφήνουν τὸ μοναστήρι. Ἀκόμη κι ἂν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ φύγουν, καλύτερα νὰ πηγαίνουν πολλοὶ μαζί, καθένας μὲ τὸ δικό του προῖόν, σὲ περιοχὲς ποὺ κατοικοῦν χριστιανοί. Σκοπὸς εἶναι πάντα ἡ συνειδητότητα. Ἀκολουθῶντας τὴν κοινὴ λογικὴ, ὁ Βασίλειος ἐξηγεῖ ὅτι τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας ρυθμίζεται σύμφωνα μὲ “τὴν ιδιότητα τῶν τόπων καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ἐν ἐκάστη χώρα πραγματειῶν”. Ὡς γενικὸ κανόνα ἐπιλογῆς τῶν ἐπιτηδευμάτων προτάσσει “τὸ εἰρηνικὸν καὶ τὸ ἀθόρυβον [...] μῆτε πολλῆς πραγματείας εἰς τὸν πορισμὸν τῆς οἰκείας ὕλης δεόμεναι (αἱ τέχναι), μῆτε πολλοῦ τοῦ ἀγῶνος πρὸς τὴν τῶν ἀπεργασθέντων διάπρασιν, μῆτε ὅσαι συντυχίας ἡμῖν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἀπρεπεῖς ἢ βλαβερὰς προξενούσαι”.⁴⁹⁷ Προφανῶς τὸ διαδικτυακὸ ἐμπόριο ποὺ σήμερα ἀρκετὲς μονεὲς ἔχουν υἱοθετήσῃ, εἶναι μιὰ ἰδανικὴ ἐπιλογή, σύμφωνα πάντα μὲ τὰ κριτήρια αὐτά, ἀρκεῖ βέβαια νὰ μὴν ἀπασχολεῖ τοὺς μοναχοὺς εἰς βάρος τῶν κύριων σκοπῶν τους. Ἀκόμα καὶ ἡ φιλανθρωπικὴ δράση δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἀφορμὴ μεγάλων μετατροπῶν στὸ πρόγραμμα τῆς ἀσκήσεως. Σημασία ἔχει νὰ παραμένει πάντα συνειδητὴ μὲ τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ διαύγεια ἢ πραγματικότητα μέσα σὲ ὅλα καὶ πέρα ἀπ’ ὅλα.

Ἡ ἔνωση ποὺ ὁραματίζεται ὁ Βασίλειος ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὥστε ἡ περισσότερο ‘κοσμικὴ’ διάσταση νὰ καθρεφτίζει ὅσο γίνεται τὸν ἀσκητικότερο βίον τῶν μοναχῶν, εἶναι φυσικὸ νὰ δίνει στὴν Ἐκκλησία (καὶ ἐπίσης στὴν κοινωνία, στὸν βαθμὸ τῆς ταύτισης τῶν δύο) μιὰ ὁρμὴ ‘ἐξόδου’ ἀπὸ τὴν ἱστορία, δηλαδὴ σχετικὴ ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἰσχὺ τῆς ἐπιβίωσης. Ὁ Βα-

⁴⁹⁷ Βλ. ΚΠ λη’.

σίλειος δὲν πρόσεξε ἐδῶ μιὰ δυσάρεστη ἀλήθεια ἐνῶ τὴν εἶχε διακρίνει σὲ ἄλλες περιπτώσεις. Ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι, σὲ ὅποια ‘κατηγορία’ κι ἂν ἀνήκουν — μοναχοὶ ἢ κοσμικοὶ, πλούσιοι ἢ φτωχοί, ἄντρες ἢ γυναῖκες... — δὲν πρόκειται νὰ ἀποκτήσουν ζωντανὴ σχέση με τὸν Χριστό, εἶναι ἐπόμενο ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ παραιτοῦνται, ἀγωνιῶντας κυρίως γιὰ τὸν βιοπορισμό, τὴν καταξίωση, κ.λπ., κρατῶντας ἐπίσης τὴν ἐθιμικὴ θρησκευτικὴ ὅσο μποροῦν, ἂν νοιώθουν ἐνοχές, ὅποτε φθάνουν νὰ ὑποκρίνονται καὶ στὸν ἑαυτό τους, ‘ἐξευμενίζοντας’ τὸν Θεὸ καὶ ἀποφεύγοντας νὰ παραδοθοῦν ὁλόψυχα στὴν κοσμικότητα, ἀναπληρώνοντας τὴν πραγματικὴ τους θέληση με κουτοπονηριές. Ὁ Βασίλειος σωστὰ θέλησε νὰ ἀκούγονται τὰ Καλὰ Νέα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, δὲν ὑπολόγισε ὅμως σωστὰ ὅτι θὰ ἀκούσουν λίγοι, ὥστε νὰ φροντίσει νὰ ἀπαλλάσσει τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ὑποκρισία. Αὐτὸ δὲν εἶναι κάτι δευτερεῦον ἢ ἐπουσιῶδες. Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει μέσα στὸν χρόνο σὰν μιὰ πρόγευση τῆς ἄλλης ζωῆς, ὥστε ὅπως ἀκριβῶς σὲ κάθε μέλος της προσπαθεῖ νὰ μεγαλώνει τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ ἀπομακρύνει τὴν ἀμαρτία, ἔτσι στὸ σύνολο τῶν μελῶν της ἔχει νὰ διακρίνει τὴν γνησιότητα ἀπὸ τὴν ἀπάτη καὶ νὰ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὰ διεφθαρμένα μέλη καὶ παντελῶς ἄχρηστα.⁴⁹⁸ Ἡ μεγαλύτερη ὀδύνη ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει κανεὶς σ’ αὐτὴν ἐδῶ τὴν ξεπεσμένη κατάσταση, εἶναι ἡ συνύπαρξη με τὸ χυδαῖο καὶ τὸ ἀσήμαντο. Στὴν ἄλλη ζωὴ τὰ δύο δὲν ἀναμιγνύονται ἀλλὰ βρίσκεται καθαρὰ καὶ μόνο ὁ ὅμοιος με τὸν ὅμοιο, κι αὐτὸ εἶναι ἡ μεγαλύτερη εὐλογία ποὺ μπορεῖ νὰ ζητήσῃ κανεὶς. Ἡ Ἐκκλησία ὡς συμβολικὴ εἰκόνα ἀλλὰ καὶ ζωντανὴ ἀρχὴ τῆς Ὁγδοῆς Ἡμέρας ἔχει χρέος νὰ τὸ ἐπιδιώκει ἤδη τώρα με ὅλη τὴν δύναμή της. Τὸ ὄραμα τοῦ Βασίλειου θὰ ἦταν πιὸ σημαντικό καὶ ἀποτελεσματικό, ἂν ἀφοροῦσε ὄχι μιὰ ἀσκητικότερη κοινωνία ἀλλὰ μιὰ

⁴⁹⁸ Βλ. ΚΠ κη’.

κοινωνία δημιουργική και ελεύθερη με κοσμικά κριτήρια. Χάρη στην ελευθερία θά μπορούσε να άκουστέι ό Λόγος άποσπώντας σε άκόμα ύψηλότερη ελευθερία και γονιμότητα τούς λίγους πού θά ήθελαν πραγματικά να άκούσουν, σε κάθε άλλον άφήνοντας όλους τούς δυνατούς τρόπους και εύκαιρίες να παραμένει στην κοσμικότητα μέχρι τέλειας άθεΐας.

Μέ όρους τής σημερινής πολιτικής πραγματικότητας μπορεί να είπωθεΐ ότι ό σοσιαλισμός μοιάζει έγγύτερος στις χριστιανικές άρχές, με την (ρητορική) έμφασή του στην άλληλεγγύη και την ισότητα, όμως ύποτιμάει την άτομική ελευθερία, την σκέψη, την δημιουργικότητα και την άξιοκρατία, έπομένως εύνοεΐ την διαφθορά και μεγιστοποιεΐ την άδικία. Ό φιλελευθερισμός μοιάζει να ύπηρετεΐ τόν άτομικισμό και τó κέρδος, στην πραγματικότητα όμως χάρη στον σεβασμό τής άτομικής ελευθερίας μειώνει την διαφθορά και δημιουργεΐ συνθηκες πιό εύνοϊκές για να άκουστέι άκόμη και μιá άλήθεια πού πηγαίνει πέρα άπό την έφήμερη ισχυροποίηση. Δέν εΐναι τυχαΐο ότι ό σοσιαλισμός έφερε τόν πλούτο στο έπίκεντρο τοϋ ένδιαφέροντος, και οϋτε καν με δυνατότητες να τόν αύξήσει περισσότερο και δικαιότερα, ένω ό φιλελευθερισμός, πού ύποτίθεται πως άποβλέπει στην μεγαλύτερη δυνατή εύημερία, εύνόησε κοινωνίες πολυσύνθετες, όπου κάθε ένδιαφέρον, άκόμη και τó πιό άντιεμπορικό, έχει δυνατότητα να ύπάρχει και να αναπτύσσεται. Οϋτε εΐναι τυχαΐο ότι τó χριστιανικό μήνυμα άντι να γίνει δεκτό στον έβραϊκό πολιτισμό, όπου βρίσκεται ή ιστορική του ρίζα, υίοθετήθηκε, αναπτύχθηκε και διαδόθηκε άπό τούς Έλληνες, δηλαδή άπό ένα πολιτισμό πού εΐχε ήδη πιστέψει στην ισόθεη άξία τοϋ άτόμου, στην ελευθερία και την ανεξάρτητη σκέψη.

Ὁ Κασσιανὸς φέγει τοὺς δυτικοὺς ἀσκητὲς γιὰ τὴν προσήλωσή τους στὴν ἰδιοκτησία,⁴⁹⁹ καὶ ἐπαινεῖ τοὺς αἰγυπτιωτὲς γιὰ τὴν κοινοκτημοσύνη τους.⁵⁰⁰ Κανεὶς δὲν ἔχει τίποτα δικό του ἐνῶ καὶ τὰ ἐλάχιστα προσωπικὰ εἶδη⁵⁰¹ σὲ πολλὰ κοινόβια δὲν τὰ θεωροῦν δικά τους. Ὁ μοναχὸς εἶναι τρόφιμος καὶ ὑπηρέτης τῆς μονῆς,⁵⁰² καὶ πιστεύει ὅτι δὲν τοῦ ἀνήκει τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅ,τι παράγει ὁ ἴδιος καὶ ὅτιδήποτε ὑπάρχει στὸ μοναστήρι τὸ θεωρεῖ περιουσία του ὡς κοινὸ κτῆμα ὅλων, ἐπομένως φροντίζει γιὰ ὅλα σὰν νὰ ἦταν δικά του, ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ ἀρετὴ τῆς ἀκτημοσύνης τὸν κάνει νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ξένο ἀπ' ὅλα καὶ πάροικο. Σύμφωνα ἐπίσης μὲ τὸν Βασίλειο, δὲν παραχωροῦν οἱ ἀσκητὲς στὸ κοινόβιο τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τους, τὸ κοινόβιο διὰ τοῦ ὑπευθύνου οἰκονόμου παραχωρεῖ στοὺς ἴδιους ἢ σὲ ὅποιους ἄλλους ὅ,τι χρειάζονται. Δὲν μποροῦν νὰ διαθέσουν οὔτε τὰ ἀτομικά τους ἐνδύματα, ἀκόμη κι ἂν τὰ ζητοῦσαν ἄποροι, τὸ διδόναι ἢ λαμβάνειν οὐ παντός ἐστὶν ἀλλὰ τοῦ ἐγκεχειρισμένου μετὰ δοκιμασίας τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν.⁵⁰³ Ἡ τροφὴ ἐπίσης δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία κανενὸς ἀλλὰ οἰκονομεῖται παρὰ τοῦ ταύτην ἐπιτεταγμένου τὴν φροντίδα [...] ἐν τε καιρῷ καὶ μέτρῳ κατὰ τὸ γεγραμμένον, 'διεδίδοτο δὲ ἐκάστῳ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν'.⁵⁰⁴ Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀπορρίπτει ἀπόλυτα τὴν ἀτο-

⁴⁹⁹ Βλ. *Inst.* IV.15.

⁵⁰⁰ *Inst.* IV.13.

⁵⁰¹ Βλ. *Inst.* IV.13: quos ita novimus omni ex parte nudos exsistere, ut praeter colobium, maforte, gallicas, meloten ac psiathium nihil amplius habeant. Ἦδη αὐτὰ εἶναι πολλὰ γιὰ τὸν Βασίλειο.

⁵⁰² Alumnumque se potius monasterii reputet ac ministrum: *Inst.* IV.14.

⁵⁰³ Βλ. *KE* ἡα'.

⁵⁰⁴ Βλ. *KE* ἡγ' καὶ *Πράξ.* 4, 35.

μικὴ ἰδιοκτησία σὲ σχέσεις φιλίας, ἀναφέροντας τὸ ἐδάφιο 4, 32 τῶν Πράξεων καὶ εἰδοποιῶντας ὅτι ὁ λέγων ἴδιόν τι εἶναι, ἐαυτὸν ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας κατέστησε καὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγάπης, τοῦ διδάξαντος καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τὴν ψυχὴν ἐαυτοῦ τιθέναι ὑπὲρ τῶν φίλων, οὐχ ὅτι γε τὰ ἐκτός.⁵⁰⁵ Ἡ συνολικὴ αὐτὴ μέριμνα ἀποτελεῖ ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἐργάζεται ὁ μοναχός. Ὅμως ἡ ἀκτημοσύνη διαχωρίζεται ἀπὸ τάσεις νὰ ὑποτιμηθοῦν τὰ πράγματα. Ὅλα ἔχουν τὴν ἀρχὴν τοὺς στὸν Θεὸ καὶ εἶναι καλὰ.⁵⁰⁶

Ἡ νοοτροπία αὐτὴ κυριάρχησε στὴν ἀσκητικὴ τῶν ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ἐπηρεάζοντας τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας στὸν βαθμὸ ποῦ ὁ χριστιανισμὸς ἐπικρατοῦσε, ἀπ' ὅπου ὅμως προέκυπτε σὰν μιὰ καταστροφικὴ παρενέργεια ἢ καχυποψία ἀπέναντι στὶς κερδοσκοπικὲς ἐπιχειρήσεις. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως σημαντικὸ νὰ μὴν ὑποτιμᾶται πῶς ἡ γνήσια ἀκτημοσύνη δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνο ὡς ἐλεύθερη διάθεση γιὰ προσφορά. Πῶς εἶναι κοινὰ τὰ τῶν φίλων, καὶ ὁ φίλος ἄλλος ἐαυτός,⁵⁰⁷ σημαίνει ὅτι ἂν ἡ ἀκτημοσύνη, ὑπὸ τὴν μορφὴ ἔστω ἀπλῆς ὀλιγάρκειας, ἐπιβάλλεται βίαια μὲ προφάσεις δῆθεν 'κοινωνικῆς δικαιοσύνης', παύει ἀμέσως νὰ ἔχει ἀξία καὶ νὰ εἶναι ἀρετὴ. Ὅμως ἤδη στὴν πρώτη χριστιανικὴ κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων ἡ διανομὴ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν προϋποθέτει μικρὸ κύκλο προσωπικῶν σχέσεων, καὶ πάλι ὑπὸ εἰδικὲς συνθῆκες, ἐνῶ πρόκειται πάντα γιὰ κάλυψη ἀπολύτως στοιχειωδῶν ἀναγκῶν. Τέτοια νοοτροπία δὲν γίνεται νὰ ἐφαρμοστεῖ σὲ ὀλόκληρες κοινωνίες. Ποιὸς μπορεῖ νὰ καθορίσει ἂν ἔχω ἀνάγκη νὰ μάθω πιάνο ἢ νὰ ζῶ σὲ μεγαλύτερο σπίτι, καὶ πόσο ἀκριβῶς μεγαλύτερο; Δυστυχῶς ἡ καχυποψία ποῦ καλλιέργησε ὁ

⁵⁰⁵ Βλ. *ΚΕ* πε'.

⁵⁰⁶ Βλ. π.χ. *ΚΕ* ιβ'.

⁵⁰⁷ Βλ. Πορφύριος, *Πνθαγόρου βίος*, ἐν. 33.

χριστιανισμός για τὸν πλοῦτο πῆρε τόσο μεγάλες διαστάσεις ὥστε τὸ ἰδανικὸ μιᾶς ἀπρόσωπης βίαιης 'δικαιοσύνης' ἄρχισε νὰ ὑπονομεύει τὴν ἴδια τὴν κορυφαία χριστιανικὴ ἀξία τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἀναγκαίας καὶ αὐτονόητης προϋπόθεσης ὁποιασδήποτε ἀρετῆς. Ἡ ἴδια ἡ ἐρμηνεία τοῦ μοναχισμοῦ ὡς ἀπάντησης στὴν χλιαρότητα τῶν πολλῶν σημαίνει ὅτι εἶχε ἀναπτυχθεῖ προσμονὴ γενικῆς ἐπικράτησης τοῦ χριστιανισμοῦ, μολονότι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς προειδοποίησε γιὰ τὸ ἀντίθετο. Ἱερὰ Ἐξέταση, θρησκευτικὴ τρομοκρατία, μαζικὲς ὑποχρεωτικὲς βαπτίσεις ἀκόμη καὶ ὀλόκληρων λαῶν, εἶναι μορφὲς τῆς ἴδιας ὀρμῆς νὰ ἐπιδιώκεται τὸ ὑποτιθέμενο ἀγαθὸ ἀκόμη καὶ μὲ τρόπους πού τὸ ὑπονομεύουν. Ἐξ ὀρισμοῦ ἡ ἀρετὴ χρειάζεται τὴν ἐλευθερία ὡς δυνατότητα νὰ προτιμηθεῖ τὸ κατώτερο καὶ τὸ χειρότερο. Ἄν ἐνδιαφέρομαι νὰ ἐπικρατήσῃ ἀπλῶς μιὰ ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ, ὅποτε ἡ βία ἀρκεῖ, ἀντὶ νὰ μεταδώσω τὸ ἀγαθὸ ἐξαπλώνω μιὰ σκιά του καὶ τὸ διαβάλλω. Τουλάχιστον ὁ Βασίλειος ἀναγνωρίζει στὸ ἦθος τῆς ἐργασίας καθοριστικὴ σπουδαιότητα. Ἐπειδὴ τὸ ἔργο δὲν ἔχει μόνον ἐργαλειακὴ διάσταση ἀλλὰ κυρίως εἶναι μιὰ φανέρωση τῆς ἀρετῆς καὶ δῶρο στὸν Θεό, ἂν κάποιος ἐργάζεται γογγύζοντας, ἡ κοινότητα εἶναι ἀδύνατο νὰ δεχθεῖ τὸ προϊόν τους, ἀκόμη κι ἂν τὸ ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη. Ὅχι μόνον δὲν ἐκβιάζει τὴν παραγωγή του ἢ δὲν τὸ ἀποσπᾷ βίαια, ἀλλὰ τὸ ἀρνεῖται, χωρὶς νὰ ὑπολογίζει κανενὸς εἶδους καὶ μεγέθους ζημίας πού θὰ ὑποστεῖ. Ἄν εἶναι βίαιη καὶ ἀπρόσωπη, ἡ ἰσότητά δὲν ἀποτελεῖ ἀξία καὶ δὲν ἐνδιαφέρει. Ἡ ἐργασία καὶ ἡ κοινοκτημοσύνη ὡς ἀρετὲς ἀφοροῦν πάντα ἐλεύθερες προσωπικότητες μέσα σὲ ἐλεύθερες προσωπικὲς σχέσεις.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, κάθε ἐργασία εἶναι ἱερὴ ὡς ὑπηρεσία στὸν Χριστό,⁵⁰⁸ ὅμως ἔχει σπουδαιότητα κυρίως σὰν ἕνας τρόπος ἀποβολῆς τοῦ ἰδίου θελήματος, ὅπως φαίνεται χαρακτηριστι-

⁵⁰⁸ Βλ. *Inst.* IV.20.

κά στην διήγηση για τὸν ἀββᾶ Παῦλο, ὁ ὁποῖος κάθε χρόνο ἔκαιγε τὸ προῖόν τοῦ κόπου του διότι δούλευε μόνο για νὰ νικήσει τὴν ἀκηδία!⁵⁰⁹ Ἀκόμα καὶ στὴν 21η *Συζήτηση*, ὅπου φέγονται ὅσοι φοβοῦνται νὰ στερηθοῦν τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας τους, ἡ ἔμφαση δὲν βρίσκεται στὰ αἰσθήματα προσφορᾶς καὶ δημιουργίας ἀλλὰ στὸν κίνδυνο τῆς ἐξάρτησης ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἀκτημοσύνη.⁵¹⁰ Ἔτσι ἡ ἱερότητα τῆς ἐργασίας τείνει νὰ ἀπομένει κενὸ ἰδεολογικὸ σχῆμα, καὶ ἡ βύθιση στὸ ἀπρόσωπο δὲν ἀποφεύγεται. Στὴν 1η *Συζήτηση*, κάθε ἀσκητικὴ ἀρετὴ προετοιμάζει ἀφοσίωση στὸν Θεὸ καὶ ἀγάπη, μὲ ὑποτίμηση τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ τῆς ἀγαθοεργίας, ὅπως εἶναι ἐπόμενο, ἀφοῦ ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρεται κυρίως στοὺς ἐρημίτες. Ἡ θεώρηση αὐτὴ μοιάζει ἔγκυρη, ἐφόσον στρέφει τὴν σκέψη πέρα ἀπ' ὅλα στὸν ἴδιο τὸν Θεό, δημιουργεῖ ὅμως πρόβλημα ἐπειδὴ τὰ ἐνδιάμεσα, οἱ σχέσεις μὲ συνασκητὲς καὶ μὲ κάθε ἄνθρωπο, ἡ ἐργασία, ἡ δημιουργικότητα, ἀπλῶς παραμερίζονται ἀντὶ νὰ ἐπαναγνωρίζονται μέσα σὲ μιὰ διαφορετικὴ ἀξία.

Ἐπιτίμια

Στοὺς Θεσμοὺς τοῦ Κασσιανοῦ, ἡ ἴδια τιμωρία ἐφαρμόζεται σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἐλαφρῶν παραβάσεων, ἡ λεγόμενη δημόσια μετάνοια (*publica paenitentia*). Ὁ τιμωρούμενος, *cunctisque in synaxi fratribus congregatis tamdiu prostratus in terram veniam postulabit, donec orationum consummetur sollemnitas, inpetraturus eam, cum iussus fuerit abbatis iudicio de solo surgere.*⁵¹¹ Βα-

⁵⁰⁹ Βλ. *Inst.* X.24.

⁵¹⁰ Βλ. *C XXI.33*.

⁵¹¹ Βλ. *Inst.* IV.16. “Ἐνῶ ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ εἶναι συγκεντρωμένοι στὴν σύναξη, (ὅποιος τιμωρήθηκε) πρέπει νὰ ἔχει πέσει στὸ χῶμα καὶ νὰ ζη-

ρύτερες παραβάσεις τιμωρούνται με ραβδισμούς, άφορισμό ή έκδιωξη από το κοινόβιο.⁵¹² Δέν διευκρινίζεται ποιές με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, πιθανώς θεωρούνται έξιςου βαρειές, ώστε ο Ήγούμενος άποφασίζει κρίνοντας από την γενική εικόνα καθενός. "Οποιος άρνεϊται την δημόσια μετάνοια άντιμετωπίζει την ποινή του άφορισμού.⁵¹³ Έντυπωσιάζει όμως ότι παραβάσεις και ποινές αναφέρονται χωρίς προσπάθεια για νουθεσία. Αυτό δέν σημαίνει πως δέν γινόταν προσπάθεια, σίγουρα όμως την υποτιμάει ή μεταθέτει το κέντρο βάρους στην ίδια την τιμωρία. Περαιτέρω, μέσα από την καταγραφή των παραβάσεων διαφαινεται ως κεντρικός στόχος ή άποτροπή από την δημιουργία ιδιαίτερων σχέσεων μεταξύ των μοναχών, ή άπόλυτη προτεραιότητα στην ύπακοή, και ή άφοσίωση στα καθήκοντα που άνέλαβε καθένας.

Στην άσκητική του Βασιλείου δέν χρησιμοποιούνται όλες οι ποινές που αναφέρει ο Κασσιανός. Κοινά έπιτίμια είναι ο άφορισμός και ή άποπομπή. Σώζεται όμως ένας κατάλογος που περιέχει έντεκα περιπτώσεις παραβάσεων με άντίστοιχα έπιτίμια, έργο άμφιβαλλόμενο αλλά προερχόμενο από το περιβάλλον του Βασιλείου.⁵¹⁴ Δέν θα άρκοϋσε ίσως να συγκριθούν οι έκτενέστεροι Όροι

τάει συγγνώμη μέχρι να τελειώσει ή προσευχή, όποτε θα του δοθει συγγνώμη κατά την κρίση του άββα, ο όποιος θα τον διατάξει να σηκωθεί από το έδαφος". Η άργοπορία στις τακτές ώρες προσευχής τιμωρείται με τον ίδιο τρόπο. Βλ. *Inst.* III.7.

⁵¹² Βλ. έπίσης Παλλάδιος, *Αυσ. ιστορία* 7, 3.

⁵¹³ Βλ. *Inst.* II.15.

⁵¹⁴ Βλ. *E* 1305. Κύριο έπιχείρημα του Gribomont (*Histoire du texte...*, σ. 294–297) είναι οι διαφορές λεξιλογίου μεταξύ του καταλόγου αυτού και των γνήσιων έργων, όμως υπάρχουν τουλάχιστον δύο άκόμη λόγοι που δέν έπιτρέπουν να άποδοθει το έργο στον Βασίλειο. Στον συγκεκριμένο κατάλογο ο Βασίλειος φέρεται να χρησιμοποιει συχνά την

μέ τὴν συνοπτικὴ ἔκθεση παραβάσεων καὶ ἐπιτιμιῶν τοῦ Κασσιανοῦ,⁵¹⁵ ὥστε ἡ ὑπαρξὴ ἀντίστοιχου καταλόγου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Βασιλείου, ἂν καὶ δὲν δεσμεύει σὲ κανένα συμπέρασμα, ἐπιτρέπει καλύτερη εἰκόνα. Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἐκφράζει ἐπίσης διάθεση γιὰ συστηματοποίηση, ὁπότε ἂν ὑπῆρχαν ὁμοιότητες μετὰ τὸν Κασσιανό, πιθανῶς ἐδῶ θὰ ἦταν πιὸ φανερές.

Οὔτε στὰ ψευδεπίγραφα Ἐπιτίμια ὑπάρχουν οἱ δύο ἀπὸ τὶς ποινὲς ποὺ ἀναφέρει ὁ Κασσιανός, ἡ δημόσια μετάνοια καὶ οἱ ραβδισμοί. Μόνα κοινὰ παραμένουν ὁ ἀφορισμὸς καὶ ἡ ἀποπομπή. Χρησιμοποιεῖται κυρίως ὁ ἀφορισμὸς μίας ἐβδομάδας (ἐννέα φορὲς) καὶ πολὺ λιγότερο ὁ ἀφορισμὸς δύο ἐβδομάδων (μία φορά), ἡ νηστεία (μία φορά, ἐναλλακτικὰ μετὰ τὸ ἐπιτίμιο ἀφορισμοῦ μίας ἐβδομάδας), καὶ ὁ παντελὴς χωρισμὸς ἀπὸ τὴν κοινότητα (μία φορά).⁵¹⁶ Ἐπιπλέον, ὁ ἀσκητὴς ἀπολογεῖται πρὶν τιμωρηθεῖ καὶ

ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ ἐνῶ δὲν τὸ κάνει οὔτε κἂν στοὺς Ὅρους. Γιὰ παράδειγμα, στὸν ὄρο *KII* νὰ ἀναφέρει ἕξι ἁμαρτήματα καὶ ἐπικαλεῖται τὸν ἀφορισμὸ μίας φορά. Ἐπιπλέον, συνήθως θεραπεύει ἓνα ἁμάρτημα ἐξωθῶντας στὴν ἀντίστοιχη ἀρετὴ, δὲν φαίνεται νὰ προτιμᾷ τὸν ἀφορισμὸ, ὅμως αὐτὸν κυρίως μεταχειρίζεται ὁ συγγραφέας τῶν Ἐπιτιμιῶν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα καὶ ἰδίως ἡ ἐπιείκεια, ἡ φροντίδα γιὰ τὴν φιλία, τὴν συνεργασία καὶ τὴν συνεννόηση μετὰ τῶν ἀσκητῶν, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν ὅτι τὸ κείμενο δὲν εἶναι τελείως ἀντίθετο στὶς ἀντιλήψεις τοῦ Βασιλείου, καὶ ἴσως γι' αὐτὸ ὁ Garnier, ὁ πρῶτος ποὺ ἀμφισβήτησε τὴν αὐθεντικότητα τῶν Ἐπιτιμιῶν, σημειώνει ὅτι μετὰ τὴν πρώτη ματιὰ τίποτα δὲν προκαλεῖ ὑποψία γιὰ τὴν αὐθεντικότητά τους: *ut verum fatear, cum primum leguntur, neque in verbis, neque in sententiis quidquam apparet, unde suspicio aliqua oriatur* — εἰς Gribomont, ὁ.π., σ. 297.

⁵¹⁵ Βλ. *Inst.* IV.16.

⁵¹⁶ Στὸ ἀμφιβαλλόμενο *E* 1313, καὶ σὲ 19 περιπτώσεις σφαλμάτων, ἀναφέρεται μόνον ὁ ἀφορισμὸς μίας ἢ δύο ἐβδομάδων (13 καὶ 4 φορές

νουθετεῖται. Γιὰ παράδειγμα, στὴν ἀμέλεια τῶν προσευχῶν προβλέπεται, *εἴ τις ὑγιαίνων τῷ σώματι [...] προφασιζόμενος προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις*, κλπ., τὸ ὁποῖο σημαίνει ὅτι ἔχει προηγηθεῖ ἀπολογία.⁵¹⁷ Στὴν προσωπικὴ ἐξέυβριση, *εἴ τις [...] παρακληθεὶς ὑπὸ τῆς συνοδίας, μὴ συγχωρήσῃ τὸ ἀμάρτημα*”, κλπ., ἀπ’ ὅπου καὶ πάλι φαίνεται ὅτι προηγεῖται νουθεσία καὶ μὲ ἰδιαίτερη ἐπιείκεια.⁵¹⁸ Παρατηρεῖται ἐπίσης ἐλαστικότητα, ὅπως π.χ. στὸ τέταρτο ἐπιτίμιο, *εἴ τις ὑβρίζει ἢ ἀντιλέγει ἐπιτασσόμενος παρὰ ἀδελφοῦ τὰ κατὰ δύναμιν*, ὅπου τὸ κατὰ δύναμιν προφανῶς ἐπιτρέπει ἐρμηνευτικὴ εὐελιξία.⁵¹⁹ Στὸν Κασσιανὸ ἡ ἀπόσταση μεταξὺ ὅσων σφάλλουν καὶ ὅσων τιμωροῦν εἶναι σταθερὴ. Στὸ περιβάλλον τοῦ Βασιλείου ἡ πρώτη πλευρὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχει ἐλαφρυντικά, ἡ δευτέρη εἶναι δυνατὸ νὰ σφάλλει. Γιὰ παράδειγμα στὸ δεύτερο ἐπιτίμιο, *εἴ τις ἐλέγχοιτο ἐπὶ παισίματι μετὰ ἀγάπης καὶ μὴ καταδέχοιτο τὸν ἔλεγχον*, κ.λπ.⁵²⁰ Δὲν ὑπάρχει οὔτε κἂν ἡ

ἀντίστοιχα) ἐνῶ σὲ μία μόνο περίπτωση γίνεται λόγος γιὰ ἔλεγχον τῆς ἀσκήτριας ἀπὸ τὸν προεστῶτα. Ἀκόμη καὶ στὰ 60 ψευδεπίγραφα ἐπιτίμια τοῦ *E 1308* δὲν ἀναφέρονται παρὰ μόνο ποινὲς ἀπευλογίας καὶ ἀφορισμοῦ κατὰ κύριο λόγο, οὔτε ραβδισμοὶ οὔτε ἡ ‘δημόσια μετάνοια’. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀφορισμοῦ στὸν Βασίλειο σημαίνει προσωρινὸ ἀλλὰ πλήρη χωρισμὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς κοινότητος, ὥστε μὴτε συνεργάσασθαι αὐτῷ τινὰ τῶν ἀδελφῶν ἐλέσθαι, μὴτε τὸ παρ’ αὐτοῦ ἔργον ἀναμιγνύναι τοῖς ἄλλων: *KII* νά’.

⁵¹⁷ Βλ. *E 1305* α’.

⁵¹⁸ Βλ. *E 1305* ια’, καὶ τὸ η’: παρακαλεῖτω καὶ ὑπομιμησκέτω αὐτὸν μετανοεῖν καὶ ἐπιδείκνυσθαι ἔργα μετανοίας. Εἰ δὲ τούτων γινομένων ἀμελοῖη, κ.λπ.

⁵¹⁹ Βλ. *E 1305* δ’.

⁵²⁰ Βλ. *E 1305* β’, καὶ τὸ γ’: καὶ μὴ διορθώσεται αὐτὸν ἢ ἐλέγξει ἐν εἰρήνῃ μετὰ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ.

ἀπόσταση, τόσο χαρακτηριστική στὸν Κασσιανό, ἀνάμεσα στὸν Ἡγούμενο καὶ τοὺς ὑπόλοιπους. Προέχει ὄλων ἡ κοινότητα, οἱ ἀδελφοὶ νουθετοῦν ἢ συγχωροῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο,⁵²¹ ἡ Σύναξη διδάσκει καὶ ἐλέγχει, ἀπ' ὅπου κρίνεται ἂν θὰ ἐπιβληθεῖ τιμωρία.⁵²² Τέλος, τὸ περιβάλλον τοῦ Βασιλείου δὲν ἀπασχολεῖ τόσο ἡ περίπτωση μιᾶς ἰδιαίτερης φιλίας ὅσο ἡ ἐμφάνιση ἐχθροτήτων. Κυρίαρχη εἶναι ἡ ὑπόσταση ἐνιαίας κοινότητας, πού συνομιλεῖ, συγχωρεῖ, συμπάσχει, καὶ μόνο δευτερευόντως τιμωρεῖ, ἔχοντας ἐξαντλήσει ὅλα τὰ περιθώρια τῆς ἐπιείκειας.

Τὰ ἴδια στοιχεῖα πού ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο κατάλογο καὶ ὑπάρχουν στὸν Κασσιανό, ἀπουσιάζουν ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Ὅρους τοῦ Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἐπιτρέπει ὑπὸ προϋποθέσεις τὴν ἀποδοχὴ παιδιῶν στὰ κοινόβια, ὀρφανῶν ἢ παιδιῶν πού στέλνουν οἱ γονεῖς,⁵²³ καὶ δὲν προβλέπει ραβδισμοὺς οὔτε γιὰ τὴν δική τους τιμωρία. “Πατρικῆ μὲν εὐσπλαγχνία, λόγῳ δὲ ἐπιστημονικῶ τὰ ἁμαρτήματα τῶν νέων ἐπανορθοῦσθαι, οἰκειᾶς ἐκάστω πταισματοῖ τὰς θεραπείας προσάγοντα”.⁵²⁴ Μερικὰ παραδείγματα βοηθοῦν νὰ γίνει ἀντιληπτὴ ἡ φύση τῆς θεραπείας.

Οἷον, ὠργίσθη πρὸς τὸν ὁμήλικα; τοῦτον (τὸν ὁμήλικα) θεραπεῦσαι καὶ ὑπηρετῆσαι αὐτῷ κατὰ ἀναλογίαν τοῦ τολ-

⁵²¹ Βλ. π.χ. *E* 1305 γ', δ', ζ', η', κ.α.

⁵²² Βλ. *E* 1305 ια'.

⁵²³ Εἶναι σημαντικό νὰ προσεχθεῖ ὅτι ὁ Βασίλειος δὲν δείχνει ἐπιείκεια στὰ παιδιά ὡς δῆθεν ἀθώοτερα. Μὲ τὴν ἴδια ἐπιείκεια ἀντιμετωπίζει ὀλόκληρη τὴν ἀδελφότητα, καὶ εἰδοποιεῖ ὅτι τὰ παιδιά γρήγορα υἱοθετοῦν τὶς συνήθειες τοῦ περιβάλλοντος. Στὸν ὄρο *ΚΕ* σιγ' μιλιώντας γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη καταλήγει: *τοιαῦτα* (ταπεινά) *γάρ* ἐστι καὶ τὰ παιδιά πρὸς ἄλληλα, *τά γε μήπω* προσεδισθέντα τῇ τῶν ἀναστρεφόμενων κακία.

⁵²⁴ Βλ. *ΚΠ* ιε'.

μήματος ἀναγκασθήτω [...] Ἦψατο βρωμάτων παρὰ καιρόν; ἐπὶ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἀπόσιτος ἔστω [...] Λόγον ἀφῆκεν ἀργόν, ὕβριν εἰς τὸν πλησίον, ψεῦδος, ἄλλο τι τῶν ἀπηγορευμένων; Τῇ τε γαστρὶ καὶ τῇ σιωπῇ σωφρονιζέσθω.⁵²⁵

Μὲ τὴν ἴδια νοοτροπία προσδιορίζονται οἱ τιμωρίες ἀσκητῶν.

Οἷον τὴν κενοδοξίαν τῇ ἐπιτάσει τῶν τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπιτηδευμάτων, τὴν ἀργολογίαν τῇ σιωπῇ, ὕπνον ἄμετρον διὰ τῆς ἐν προσευχαῖς ἀγρυπνίας, ἀργίαν σώματος διὰ τῶν κόπων, βρῶσιν ἀπρεπῆ διὰ τῆς ἀσιτίας, γογγυσμὸν διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ, κ.λπ.⁵²⁶

Μὲ δημόσια μετάνοια τιμωρεῖ ὁ Κασσιανὸς π.χ. ὅποιον δὲν ἐκτελεῖ σωστὰ ἓνα ἔργο ἐπειδὴ θὰ προτιμοῦσε τὸ διάβασμα.⁵²⁷ Τέτοιο σφάλμα, σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο, διορθώνεται μὲ τὴν ἀνάθεση καὶ ἄλλων παρόμοιων ἔργων. Ἄν ὅμως κάποιος ἐπιμένει στὴν ἀνυπακοή, ἀποβάλλεται ἀπὸ τὴν κοινότητα ὡς ἄχρηστο καὶ ἐπιζήμιο μέλος. Ὁ Βασίλειος δὲν ἀγνοεῖ τὴν ποινὴ τῆς δημόσιας μετάνοιας, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐντάσσει στὴν ἀσκητικὴ του.⁵²⁸ Οὕτε εἶναι βιαστικὸς στὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης, ἐνῶ πρῶτα ὑπενθυμί-

---

⁵²⁵ Ὁ.π.

⁵²⁶ Βλ. *KII* νά'. Παρόμοια ἀντιμετώπιση προτείνει ὁ Πινούφιος στὴν *C. XX.11*.

⁵²⁷ Βλ. *Inst.* IV.16: “ἂν προτιμάει τὴ μελέτη ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τὴν ὑπακοή” — *si lectionem operi vel oboedientiae praeferens*.

⁵²⁸ Βλ. *διάφορους κανόνες* στὴν *Ἐπιστ.* 217 (τρίτη κανονικὴ) πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιο Ἰκονίου.

ζει τὸ καθῆκον τοῦ συνόλου ἀπέναντι στοῦ ἄτομο.⁵²⁹ Μέριμνά του εἶναι νὰ διορθώσει ὄχι νὰ καταστείλει ἢ νὰ ἀπορρίψει, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν γίνεταί ἂν τὸ σύνολο νοσεῖ. Τί ἀκριβῶς χρειάζεταιται;

Πρῶτον μὲν συμπάσχειν πάντας χρῆ [τῷ ὀκνηρῶς διακειμένῳ πρὸς τὴν ὑπακοὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου] ὡς νενοσηγῶτι μέλει.⁵³⁰

Ἡ ἀμαρτία ἐνὸς εἶναι ἀσθένεια ὄλων, καὶ τὴν θεραπεία φέρει ὁ λόγος.

Καὶ ταῖς ἰδίαις παραινέσεσι τὸν προεστῶτα πειρᾶσθαι αὐτοῦ τὴν ἀρρωστίαν ἐπανορθοῦσθαι.⁵³¹

Ὅταν ἡ ἀνυπακοὴ ἐπιμένει, δὲν ἐπιδεικνύεται αὐστηρότητα ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, καταβάλλεται ἀκόμα μεγαλύτερη προσπάθεια γιὰ συνεννόηση μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιείκεια.

Ἐπιμένοντα δὲ τῇ ἀπειθείᾳ [...] ἐμβριθέστερον ἐλέγχειν ἐπὶ πάσης τῆς ἀδελφότητος καὶ μετὰ πάσης παρακλήσεως προσάγειν αὐτῷ τὰς ἰατρείας.⁵³²

Ἄν παρ' ὅλ' αὐτὰ ὁ ἀπειθάρχητος συνεχίζει ἀμετανόητος, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀποπομπή, μετὰ πολλῶν μὲν δακρύων καὶ θρήνων, ὅμως δ' οὖν ὡς διεφθαρμένον μέλος καὶ παντελῶς ἄχρηστον, κατὰ τὴν τῶν ἰατρῶν μίμησιν, τοῦ κοινοῦ σώματος ἀποκό-

---

⁵²⁹ Βλ. τὴν ὅμοια φροντίδα του στοῦ κεφάλαιο γιὰ τὴν ὑποδοχὴ νέων ἀσκητῶν.

⁵³⁰ Βλ. ΚΠ κη'. Βλ. ἀκόμη Η νβ'.

⁵³¹ Βλ. ΚΠ κη'.

⁵³² Ὁ.π.

πτειν.⁵³³ Για ποῖό λόγο ὅταν ἀπέτυχε ἡ ἐπιείκεια δὲν δοκιμάστηκαν πῶς αὐστηροὶ τρόποι, γιατί ἡ κοινότητα πέρασε ἀμέσως στὸ ἄλλο ἄκρο, πὸ εἶναι ἡ κατάργηση κάθε σχέσης, ἡ ἀποπομπή καὶ ἡ διαίρεση;

Ὁ Βασίλειος ποτὲ δὲν παύει νὰ ἀναγνωρίζει στὴν ἐλευθερία τὴν κορυφαία ἀξία. Ἐπομένως τὸ ὅμοιο θὰ πλησιάσει τὸ ὅμοιο καὶ τὰ ὑπόλοιπα δὲν ἔχουν νόημα. Ἡ κοινότητα ἐξαντλεῖ τὴν ἐπιείκεια γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει ὅ,τι ἀγαθὸ ὑπάρχει στὸ προβληματικὸ μέλος. Ἄν ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἢ δὲν εἶναι ἀρκετό, ἐπομένως ὅτι ἡ ὑποστήριξη δὲν ἔχει νόημα, ὁ χωρισμὸς ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν πραγμάτων, ἡ αὐστηρότητα θὰ κατόρθωνε τὸ πολὺ μιὰ συμβατική σχέση. Οἱ ποινὲς πὸ προτείνει ὁ Κασσιανὸς ἐπιδιώκουν ἀκριβῶς τὴ σύμβαση μέσα ἀπὸ τὴν καθυπόταξη τῆς προσωπικότητας. Προβλέποντας ὅτι ὡς *θυσία ἐπίμωμος* τὸ ἔργο πὸ γίνεται χωρὶς προθυμία δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύεται μὲ τὸ ἔργο τῶν ὑπολοίπων,⁵³⁴ ὁ Βασίλειος εἰδοποιεῖ νὰ μὴν ὑποτιμῶνται οἱ προϋποθέσεις τῆς ἐργασίας πὸ ἀποβλέπουν στὴν συνειδητότητα. Ἔτσι γίνεται δυνατὴ ἀληθινὴ ταπεινοφροσύνη, ἐνότητα καὶ συνάσκησις. Γι' αὐτὸ ἔχει κεντρικὴ σημασία τὸ ἦθος τῶν Ἡγουμένων. Ὅποιος ἐλέγχει χρειάζεται ἰδιαίτερη περίσκεψη, συμπάθεια καὶ ταπεινοφροσύνη, κατ' ἐξοχὴν ἡγετικὲς ἀρετὲς σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο. Ὁ προεστὼς εἶναι τύπος τῶν πιστῶν,⁵³⁵ βέβαιος ὅτι ἡ τῶν πλειό-

⁵³³ Ὁ.π. Βλ. ἀκόμη *ΚΠ* μζ'. Στὸ *ΚΕ* κς', ἡ καταλαλιὰ τιμωρεῖται ἀμέσως μὲ ἀφορισμὸ βάσει τοῦ ἐδαφίου *Ψαλ.* 100, 5 — *τὸν γὰρ καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον* — καὶ ἀκόμη *Παρ.* 20, 13 — *μὴ ἠδέως ἄκουε καταλαλοῦντος, ἵνα μὴ ἐξαρθεῖς*. Τὰ χωρία δὲν χρησιμοποιεῖ ὁ Κασσιανὸς στὰ ἀσκητικά του.

⁵³⁴ Βλ. *ΚΠ* κθ'.

⁵³⁵ Βλ. *ΚΠ* μγ'.

νων ἐπιμέλεια πλειόνων ἐστὶν ὑπηρεσία,⁵³⁶ καὶ ὅταν ἐπιβάλλει ἐπιτίμια ἐξαντλεῖ τὴν ἐπιείκεια, νουθετεῖ ἐν πάσῃ εὐσπλαγχνίᾳ καὶ συμμετρία.⁵³⁷ Ὅπως ἔχουμε δεῖ, ἀπὸ ἐφάμαρτες διαθέσεις δὲν ἀπομακρύνει ἢ ἀποφυγὴ τους ἀλλὰ τὸ ἀντίθετό τους. Στὸ ἐρώτημα, πῶς ἐκκόψομεν τὸ πάθος τῆς ἐπιθυμίας τῆς κακῆς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἶναι κατηγορηματικὸς, ἐπιθυμία διαπύρω τῶν θελημάτων τοῦ Θεοῦ...

Ἄει γὰρ ἡ τῶν κρειπτόνων ἐπιθυμία, ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἔχουσα τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐπιθυμουμένων, καταφρονεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι ἀναγκάζει τὰ ἐλάττονα, ὡς ἐδίδαξαν οἱ ἅγιοι πάντες, πόσω δὲ μᾶλλον τὰ φαῦλα καὶ αἰσχύνης ἄξια;⁵³⁸

Ἡ νοστροπία ποῦ ἀναδεικνύει ὁ Βασίλειος εἶναι εὐδιάκριτη στὶς παραδόσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μέχρι σήμερα. Πῶς θεραπεύεται ὁ ὑπερήφανος; Ὅχι μὲ ραβδισμοὺς καὶ ἐξευτελισμοὺς ἀλλὰ μόνο ἂν ἀποκτήσει ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀρχὴ τῶν ἀρετῶν, ἐὰν πιστεύσῃ τῷ κριματι τοῦ εἰπόντος, Ἐκκύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν'.⁵³⁹ Πῶς θεραπεύεται ὁ ὀκνηρός; Πληροφωρηθεὶς τὴν παρουσίαν τοῦ Δεσπότη Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος καὶ τὴν ἀπειλήν τὴν κατὰ τοῦ ὀκνηροῦ καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς μεγάλης παρὰ τοῦ Κυρίου μισθαποδοσίας.⁵⁴⁰ Πῶς ἀντιμετωπίζε-

⁵³⁶ Βλ. ΚΠ λ'.

⁵³⁷ Βλ. ΚΠ μγ'.

⁵³⁸ Βλ. ΚΕ λ'.

⁵³⁹ Βλ. ΚΕ λε' καὶ Ἰακ. 4, 6. Τὸ χωρίο ἀναφέρει ὁ Κασσιανὸς στὸ *Inst.* XII.6 ἐξηγῶντας πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι ἡ ἁμαρτία τῆς ὑπερηφάνειας τὴν ὁποία ἀκόμη καὶ ὁ Δαβὶδ φοβόταν, γι' αὐτὸ προσευχόταν στὸν Θεὸ νὰ τὸν προφυλάσσει.

⁵⁴⁰ Βλ. ΚΕ λζ'.

ται ὁ ἀνυπάκουος; γνωρίζεσθω ὑπόδικος εἶναι τοῦ κρίματος ἐκεῖνου ὅτι ‘ἀντιλογίας ἐγείρει πᾶς κακός, ὁ δὲ Κύριος ἄγγελον ἀνελεήμονα ἐπιπέμπει αὐτῶν’.⁵⁴¹ Πληροφορεῖσθω δὲ ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ἀντιλέγει ἢ ὑπακούει⁵⁴² [...] Καὶ κατανυγείς πρότερον, ἀπολογησάσθω καὶ οὕτως, ἐὰν ἐπιτραπῆ, ποιείτω τὸ ἔργον.⁵⁴³ Ὅλων προηγείται ἡ ἐπίγνωσις τῆς θείας Παρουσίας ὡς λόγου τῆς μετανοίας, τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς αὐτογνωσίας. Εἰδικὰ στὸ τελευταῖο παράδειγμα, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Βασίλειος ἀφήνει νὰ αἰωρεῖται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ μὴν ἐπιτραπεῖ στὸν ἀδελφὸ νὰ συνεχίσει τὴν ἐργασία του, φανερώνει τὴν ‘τιμωρία’ αὐτῆ βαρύτερη ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ σκληρῆς ἐργασίας ἢ ὅποιας ἄλλης τιμωρίας, ὅπως εἶναι φυσικὸ, ὅταν ἡ ἐργασία συνδέεται μὲ τὴν *μεγίστην καὶ σύντονον πρὸς σωτηρίαν ἐντολήν* τῆς ἀγάπης.⁵⁴⁴ Τὸ ἐπιτίμιο τῆς διακοπῆς τῆς ἐργασίας ἰσοδυναμεῖ μὲ κάπως πιὸ ἥπιο ἀφορισμὸ.

⁵⁴¹ Βλ. *Παρ.* 17, 11. Δὲν χρησιμοποιεῖται στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Κασσιανοῦ.

⁵⁴² Ἡ παρατήρησις δὲν ὑπαινίσσεται πῶς ὁ Γέροντας εἴτε ὁ προεστὼς ἐκπροσωποῦν τὸν Χριστό (βλ. *ΚΠ* λς’ ὅπου κάθε μέλος τῆς ἀδελφότητος ἀποτελεῖ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ). Ὅπως στὶς προηγούμενες περιπτώσεις, ὅποιος σφάλει ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὴν συνείδησίν του μᾶλλον παρὰ μὲ ὅποιους θὰ τὸν ἔκριναν. Ἡ φράση *οὐκ ἀνθρώπων ἀντιλέγει ἢ ὑπακούει* ἐμποδίζει νὰ παρεξηγηθοῦν οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις καὶ νὰ νομίζονται ἔσχατη ἢ πλέον κύρια πραγματικότητα. Ἔτσι ὁ π. Ἀλώνιος (ἀπ. α’, *PG* 65, 133) εἰδοποιεῖ ἀκριβέστερα ὅτι, “ἂν δὲν φτάσει ὁ ἀνθρώπος νὰ πεῖ βαθειὰ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά του, ὅτι *μόνο ἐγὼ καὶ ὁ Θεὸς ὑπάρχομε στὸν κόσμον*, ἀποκλείεται νὰ βρεῖ ἡσυχία”.

⁵⁴³ Βλ. *ΚΕ* λη’.

⁵⁴⁴ Βλ. *ΚΠ* ζ’.

Ἡ χρησιμότητα τῆς ἐργασίας, τῆς ἐπινόησης, τῆς δημιουργικότητας, ἀφορᾷ τὴν ἴδια τὴ μετάνοια καὶ δοξάζει τὸν Θεό.⁵⁴⁵ Στὴν συνεργασία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, τὸ μόνον ποῦ εἰσφέρει ὁ ἀνθρώπος εἶναι μιὰ τυφλὴ ἀγωνία, ἀδέξια καὶ μάταιη προσπάθεια, τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἔμπρακτη, εἰλικρινῆ καὶ ὀλόφυχη ἀνακοίνωση τῆς βούλησός του, στὴν ὁποία ἔρχεται ὁ Θεὸς νὰ συμπαρασταθεῖ παρέχοντας ὅλα τὰ χαρίσματα ποῦ χρειάζονται γιὰ τὴν μάθηση καὶ τὴν γνώση: *τῆ μακροῦ πείρα καὶ τῆ περὶ τὴν γῆν ταλαιπωρία τῆς γεωργίας τὴν τέχνην συνεστησάμεθα εἰς παραμυθίαν τῶν ἐκ τῆς κατάρας λυπηρῶν, τὴν σύνεσιν ἡμῖν καὶ κατάληψιν τῆς τέχνης ταύτης τοῦ Θεοῦ χαρισαμένου.* Δὲν χαρίζεται μόνον δύναμη γνώσης ἀλλὰ καὶ ἐντολὴ τεχνολογίας: *εὐχαριστοῦντες μὲν τῷ δεδωκότι καὶ δύναμιν χειρῶν πρὸς ἔργα καὶ σοφίαν διανοίας πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐπιστήμης.* Ἀκόμα καὶ ἡ πιὸ ἀπλή σωματικὴ ικανότητα εἶναι χάρισμα ποῦ δίνεται στὸν ὀρίζοντα τῆς δημιουργίας (*δύναμις χειρὸς πρὸς ἔργα*). Σύμφωνα μὲ τὸ αὐτεξούσιό του ὁ ἀνθρώπος εἶναι δυνατὸ νὰ ἀγνοήσει τὴν προοπτικὴ τοῦ ἔργου λιγότερο ἢ περισσότερο καὶ προσωπικὰ ἢ συλλογικά, ὅμως ἡ περιφρόνηση τῆς δημιουργικότητος εἶναι ἄλλη μιὰ ἐκδήλωση τῆς σκληρῆς καὶ σκοτεινῆς συνείδησης.

Φαγητό

Οἱ αἰγυπτιωῦτες δὲν ἔτρωγαν παρὰ μόνον στὴν διατεταγμένη ὥρα, μολονότι ὑπῆρχαν ἄφθονα φρούτα στοὺς κήπους καὶ θὰ μπορούσαν εὐκόλως νὰ ἰκανοποιήσουν τὴν λαιμαργία τους.⁵⁴⁶ Στὸν

⁵⁴⁵ Βλ. *KII* νε'.

⁵⁴⁶ Βλ. *Inst.* IV.18.

Βασιλείο ἢ νοοτροπία αὐτὴ προϋποτίθεται χωρὶς νὰ συζητεῖται,⁵⁴⁷ ὅμως ὁ ὅρος *KIII* ιθ', μὲ ἀφορμὴ τὶς περιπτώσεις ἀσθενῶν, ἐργαζομένων ἢ μὲ ὅποιο τρόπο ταλαιπωρημένων, ἀναγνωρίζει ἀδυναμία νὰ καθοριστεῖ κοινὸς καιρὸς, τρόπος καὶ μέτρον τροφῆς, γι' αὐτὸ ἀρκεῖται νὰ καταδικάσει τὴ λαιμαργία καὶ νὰ θυμίσει ὅτι σκοπὸς μὲν κοινὸς ἔστω ἢ τῆς χρείας ἐκπλήρωσις. Οἱ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες ἢ ὥρα τοῦ φαγητοῦ μποροῦσε καὶ ἔπρεπε νὰ παραβιαστεῖ, μᾶλλον δὲν ἦταν σπάνιες στὰ κοινόβια τοῦ Βασιλείου, διαφοροτικὰ θὰ τονιζόταν περισσότερο ἢ ἀνάγκη νὰ τηροῦνται οἱ κοινὲς ὥρες παρὰ ἢ ἀνάγκη νὰ ἀθετοῦνται.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανὸ ἢ μοναστηριακὴ συνήθεια τῆς ἀνάγνωσης τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ ἄρχισε στὴν Καππαδοκία, ὅχι στὴν Αἴγυπτο, ὅπου ἀπλῶς τηρεῖται ἀπόλυτη σιωπὴ.⁵⁴⁸ “Χωρὶς ἀμφιβολία” (*nulli dubium*) οἱ Καππαδόκες κοινοβιάτες ἵδρυσαν τὸν θεσμὸ τῆς ἀνάγνωσης ὅχι τόσο γιὰ πνευματικὴ ἄσκηση ὅσο ἐπειδὴ δὲν ἔβρισκαν τρόπο νὰ ἐμποδίσουν τὶς συνομιλίαις.⁵⁴⁹ Ἦδη ἢ συγκράτηση τῆς ἀργολογίας ἀποτελεῖ πνευματικὴ ἄσκηση, ὅμως

⁵⁴⁷ Βλ. *ΚΕ* ρλζ': “εἰ ἀναγκαῖον πάντας συνάγεσθαι τῇ ὥρᾳ τοῦ ἀρίστου καὶ τὸν ἀπολιμπανόμενον καὶ μετὰ τὸ ἄριστον ἐρχόμενον πῶς παρέλθωμεν”, ὅπου ὁ Βασίλειος ἀπαντᾷ ὅτι “ὁ τῆς κοινῆς εὐταξίας ἔφορος” διαπιστώνει ἂν ὁ ἀδελφὸς καθυστέρησε ἀπὸ ἀνάγκη “τοῦ τόπου ἢ τοῦ ἔργου”. Ἐὰν εἶχε δυνατότητα νὰ προσέλθει ἐγκαίρως, τότε νὰ παραμείνει ἄσιτος “μέχρι τῆς τετυπωμένης ὥρας ἐν τῇ ἐπιούσῃ”. Βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 2, 6: “ὥρα μία τροφῆς ἀποτεταγμένη, ἢ αὐτὴ κατὰ περίοδον ἀπαντῶσα, ὡς ἐκ τῶν εἴκοσι τεσσάρων ὥρῶν τοῦ ἡμερονυκτίου μίαν εἶναι ταύτην προσαναλισκομένην τῷ σώματι, τὰς δὲ λοιπὰς ἐν τῇ κατὰ νοῦν ἐργασία ἀπασχολεῖσθαι τὸν ἀσκητὴν”. Βλ. *KIII* ιε' ὅπου ὁ λόγος γιὰ τιμωρίαις παιδιῶν: “ἤψατο βρωμάτων παρὰ καιρόν; ἐπὶ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἀπόσιτος ἔστω”.

⁵⁴⁸ Βλ. *Inst.* IV.17.

⁵⁴⁹ *Ο.π.*

ή απόλυτη βεβαιότητα του Κασσιανού δεν φαίνεται να έχει έρεισματα στον Βασίλειο, ο οποίος αναφέρει την ίδια συνήθεια δίνοντας διαφορετική εξήγηση.⁵⁵⁰

Τὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς μεταλήψεως παραναγινωσκόμενα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δὲν συνδέει μὲ τὴν ἀνάγκη γιὰ σιωπὴ ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπόλαυση τῆς θείας γνώσης, οὔτε κἂν ἀποτρέποντας ἀπὸ τὴν αἰσθησιακὴ ἡδονή. Ἡ ἀπόλαυση τοῦ λόγου ὑπερβαίνει τὴν ἀπόλαυση τοῦ φαγητοῦ, ὀδηγῶντας σὲ ἓνα συνδυασμὸ πού παραπέμπει στὰ φιλοσοφικὰ συμπόσια, ἰδίως ὅταν ὅλες οἱ συνθηκὲς εὐνοοῦν τὴν ἐλεύθερη σκέψη, ὅπως προτείνει ἡ ἀσκητικὴ τοῦ Βασιλείου. Βέβαια ἐδῶ δὲν διεξάγεται συζήτηση τὴν ὥρα ἀκριβῶς τοῦ φαγητοῦ, δημιουργοῦνται ὅμως ιδέες καὶ ἀπορίες πού θὰ ἐκφραστοῦν στὸν κατάλληλο χρόνο.

Περισσοτέρως ἢ μεθ' οἷας ἡδονῆς ἐσθίομεν καὶ πίνομεν, ἵνα δειχθῆ ὁ νοῦς μὴ μετεωριζόμενος εἰς τὰς

⁵⁵⁰ Εἶναι ἀδικαιολόγητος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Fedwick (*Basil of Caesarea...*, σ. 470, σημ. 158) ὅτι διακρίνεται ἐπιρροὴ τοῦ Βασιλείου στὸ *Inst.* IV.17, ἐπειδὴ μνημονεύεται ἡ συνήθεια τῶν ἀναγνώσεων τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ! Πῶς γίνεται ὁ Κασσιανὸς νὰ προτείνει, καὶ “χωρὶς ἀμφιβολία”, ἐρμηνεῖα ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Βασιλείου γιὰ ἔθιμο τῆς Καππαδοκίας, τὸ ὁποῖο ὑποτίθεται ὅτι ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Βασίλειο; Στὴν περίπτωση τοῦ Κανόνα τοῦ Αὐγουστίνου (βλ. *Praeceptum* III.2) παρόμοιος ἰσχυρισμὸς γιὰ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Βασίλειο δὲν θὰ ἦταν ἀβάσιμος, ἂν καὶ ὁ Αὐγουστίνος δὲν ἀναφέρεται στὴν ποιότητα καὶ τὴν ἐπίδραση τῶν θείων λόγων. Ἐπιπλέον, ὁ Αὐγουστίνος δὲν ἀποδίδει τὸ ἔθιμο στὴν Καππαδοκία. Ὅπως εἶναι ἐπόμενο, δὲν ἐπικαλεῖται οὔτε τὸν Βασίλειο. Χωρὶς τεκμηρίωση, ὁ Fedwick ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Κανόνας τοῦ Αὐγουστίνου ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν Βασίλειο μὲσω τοῦ Κασσιανοῦ! Ἀξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὶς μελέτες πού συνιστᾷ ὁ Fedwick γιὰ διάφορους δυτικούς πατέρες καὶ τὴν σχέση τους μὲ τὸν Βασίλειο, οὔτε μία δὲν εἶναι γιὰ τὸν Κασσιανό! Βλ. Fedwick, *Basil of Caesarea...*, σ. 471, σημ. 159.

τοῦ σώματος ἡδονάς, ἐνευφραινόμενος δὲ πλέον τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασι, κατὰ τὴν διάθεσιν τοῦ εἰπόντος, καὶ γλυκύ-
τερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον^{551, 552}.

Δὲν χρειάζεται νὰ ἀπογοητεύουμε τὶς αἰσθήσεις ἀλλὰ νὰ χαίρομαστε τὸν λόγο.⁵⁵³ Τὸ φαγητὸ ἱκανοποιεῖ βιολογικὴ ἀνάγκη εἶτε δίνει ἀπόλαυση εἶτε ὄχι, αὐτὴ εἶναι ἡ κύρια λειτουργία του ὅσο ὁ βίος διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν ἄσκησιν.⁵⁵⁴ Ἄξιοκατάκριτο εἶναι καὶ

⁵⁵¹ Βλ. *Ψαλ.* 18, 11. Ὁ Βασίλειος χρησιμοποιεῖ τὸ ἴδιο ἐδάφιο στὸν ὄρο *ΚΠ* ἢ γιὰ νὰ δεῖξει πὼς εἶναι ἀδύνατη ἡ εὐαγγελικὴ τελειότητα χωρὶς ἀπόλυτη ἀποταγὴ τοῦ κόσμου, καὶ μάλιστα τοῦ πλούτου, τῆς δόξας καὶ τῆς οἰκογένειας. Στὸν ὄρο *ΚΕ* λ' χρησιμοποιεῖ τὸν *Ψαλ.* 18, 10 / 11 ἀναδεικνύοντας τὴν διάθεση μὲ τὴν ὁποία χρειάζεται οἱ ἄσκητὲς νὰ προσέχουν τὸ θεῖο θέλημα, ἐνῶ στὸν ὄρο *ΚΕ* ροδ' χρησιμοποιεῖ τὸν *Ψαλ.* 18, 10 / 12 ὡς ὑπόδειγμα τῆς διάθεσης ποὺ κατορθώνει ὅποιος ἀποστραφεῖ τὴν ἁμαρτία καὶ ἀφοσιωθεῖ στὶς θεῖες ἐπαγγελίες. Καμμία ἀπὸ τὶς ἐρμηνεῖες αὐτές, ὅπως οὔτε τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἴδιου χωρίου στὸν ὄρο *ΚΕ* ρπ', δὲν ἔχει χρησιμοποιεῖσει ὁ Κασσιανός. Ὁ *Ψαλ.* 18, 11 χρησιμοποιεῖται στὸ 14ο κεφάλαιο τῆς 14ης *Συζήτησης*, γιὰ νὰ φανεῖ ὅτι ὅσο κι ἂν μελετήσῃ κανεὶς τὴν Βίβλο δὲν εἶναι δυνατὸ οὔτε νὰ τὴν κατανοήσῃ σωστὰ οὔτε νὰ μεταφέρει σὲ ἄλλους τὸ μῆνυμά της, ἂν δὲν φθάσῃ σὲ καθαρότητα καρδιᾶς. Τὸ ζήτημα ποὺ ἐνδιαφέρει ἐδῶ τὸν Κασσιανὸ εἶναι καθαρὰ οἱ ἐρμηνευτικὲς προϋποθέσεις.

⁵⁵² Βλ. *ΚΕ* ρπ'.

⁵⁵³ Ἀναλόγως ἀντιμετωπίζεται ἡ σχέση τῶν μοναχῶν μὲ τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς. Ἄν δὲν δημιουργεῖται δισταγμὸς ποὺ ὑπονομεύει τὸ φρόνημα, καὶ ἀκόμη ἂν οἱ συγγενεῖς εἶναι εὐσεβεῖς, πρέπει νὰ θεραπεύονται “ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἀδελφότητι ὡς κοινοὶ πατέρες ἢ οἰκεῖοι”: *ΚΠ* λβ'. Καὶ ἐδῶ ἐπομένως σημασία δὲν ἔχει ἡ ἀποφυγὴ τῶν συγγενῶν οὔτε κἂν ἡ ἀποφυγὴ τοῦ δισταγμοῦ ἀπὸ μόνῃ της, ἀλλὰ ἡ ἐνότητα τῆς ἱερῆς συνείδησης.

⁵⁵⁴ Βλ. *ΚΕ* ρς'.

νὰ ζητάει κανεὶς ἀπεχθὲς φαγητό, καὶ προτιμότερο στὸ ζήτημα τῆς αἰσθησιακῆς ἀπόλαυσης νὰ μὴ δίνεται τόσο κεντρικὴ σημασία ὅτε νὰ ὑπάρχει ἀγωνία γιὰ τὴν ἐπιβίωση.

Καθόλου τὸ ἐπιζητεῖν βρῶμα παρ' ἐντολὴν ἐστὶ, τοῦ Κυρίου εἰπόντος, *μὴ ζητεῖτε τί φάγητε καὶ τί πίνητε, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε, καὶ καταπληκτικώτερον ἐπενεγκόντος, ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ.*⁵⁵⁵ Τοῦ δὲ ἐπιτεταγμένου ἐστὶ πληροῦν ἐπιμελῶς τὸ διεδίδοδο *δὲ ἐκάστῳ καθότι ἂν τις χρειαν εἶχεν.*⁵⁵⁶

Τὸ ἐλάχιστο αἶτημα (καθόλου) γιὰ τὶς βιοτικὲς ἀνάγκες φανερώνει ἀποξένωση ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ὅταν κάποιος ζεῖ σωστά, θέλει τὰ ἀναγκαῖα τῆς ἐπιβίωσής του ὅπως εἶναι φυσικό, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀνησχεῖ, ἢ σκέψη του βρίσκεται πέρα ἀπὸ αὐτά — ἂν τὰ ἔχει δὲν φοβᾶται μήπως τὰ χάσει, ἂν δὲν τὰ ἔχει δὲν ἀγωνιᾷ μήπως δὲν τὰ ἀποκτήσει. *Ζητεῖτε καὶ δοθήσεται, σημαίνει κρούετε καὶ ἀνοιγῆσεται.* Ὁ Νοῦς ποὺ δημιούργησε τὸ σύμπαν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀγνοεῖ τί χρειάζομαι; Ἡ συμβουλή Του εἶναι νὰ μὴν ἀνησυχῶ γιὰ τίποτα καὶ νὰ ζητάω τὸν ἴδιο. Χτυπάω τὴν πόρτα Του τόσο πιὸ δυνατά, ὅσο παύω νὰ θέλω *ὅτιδήποτε* πρὶν ἢ πέρα ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ὅμως ἔστω πὼς ἡ παραίνεση σήμαινε ὅποιαδήποτε ζήτηση ἀδιακρίτως. Ποιὸς θὰ ἔφθανε σὲ τόση κατάντια ὥστε νὰ ζητάει ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ πρὶν ἀπὸ τὸν ἴδιο; Καὶ ὅμως, ἡ ζήτηση γιὰ τοὺς περισσότερους σχετίζεται ἀμέσως καὶ ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν υἰεία καὶ τὴν εὐημερία!

⁵⁵⁵ Βλ. *Λουκ.* 12, 29–30.

⁵⁵⁶ Βλ. *ΚΕ* ρλα', καὶ ἐπίσης *ΚΕ* ρλβ', ρλγ', ρλζ'. Βλ. *Πράξ.* 4, 35. Χρησιμοποιῶντας τὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Βασίλειο. Βλ. *C. XVI.6, C. XVIII.5 καὶ Inst. II.5.*

ζει τέτοια ζητήματα ώστε να μην καταλύεται η εὐταξία,⁵⁵⁹ και ακόμη περισσότερο δείχνει τὴν σημασία τῆς ἐλευθερίας. Χωρὶς προθυμία και εὐχαριστία ἡ ἄσκησις δὲν ἔχει ἀξία.⁵⁶⁰ Ἡ νηστεία συμβολίζει και δείχνει τὴν ἀναχώρησι ἀπὸ τὸν ἀσήμαντο ἑαυτὸ, ἀλλιῶς εἶναι ἄχρηστη. “Ἡ γὰρ ἐγκράτεια οὐκ ἐν ἀποχῇ ἀλόγων βρωμάτων ἐστίν [...] ἀλλ’ ἐν τελείᾳ ἀναχωρήσει τῶν ἰδίων θελημάτων”,⁵⁶¹ τὸ ὁποῖο δὲν σημαίνει μιὰ παθητικὴ κενὴ ἀπὸ ἐπιθυμίας, ἀλλὰ τὴν οἰκειοποίησι και ἀπόλαυσι τῆς θείας βούλησις. Τὰ ἀναγνώσματα ὑποστηρίζουσι αὐτὸ ἀκριβῶς, ἀκόμη και ὡς εὐκαιρία τῆς κοινότητις νὰ μὴ λησμονεῖ ὅτι τὸ φαγητὸ εἶναι θεῖο δῶρο. Ὁ ἐνσυνειδητός δὲν τρώει “ἀμέριμος” οὔτε “ὡς δοῦλος γαστρὸς δι’ ἡδονήν”, ἀλλὰ “ὡς ἔχων ἐπόπτῃ Θεόν, [...] ὡς ἐργάτης Θεοῦ”.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Βλ. π.χ. *ΚΕ* ρλα’, ρλβ’, ρλε’.

⁵⁶⁰ Βλ. *ΚΕ* ρλ’: π ἄν τὸ συντελοῦν εἰς θεοσέβειαν μὴ μετ’ ἐπιθυμίας και σπουδῆς γινόμενον ἐπικίνδυνον. Ὡστε τὸν μὲν νηστεύοντα μὴ προθύμως τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἀκίνδυνον.

⁵⁶¹ Βλ. *ΚΕ* ρκη’, και ἐπίσης τὸν ὄρο *ΚΠ* ιθ’ ὅπου ὁ Βασίλειος ἐξηγεῖ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεσμοθετήσι τὰ πάντα, οἱ ἐφεστῶτες πρὸς λόγον θὰ οἰκονομήσουσι τὸν καιρὸ, τὸν τρόπο και τὸ μέτρο τῆς τροφῆς ποὺ χρειάζεται καιθῆνας. Στὸν ὄρο *ΚΕ* ρμη’ προσδιορίζει τὰ καθήκοντα τοῦ κελλαριάρχῃ και ὄλων ὅσοι ἀναλαμβάνουσι μιὰ ἰδιαίτερη ὑπηρεσία. Χρειάζεται νὰ θυμοῦνται πὺς ἡ ἐξουσία ποὺ ἔχουσι τοὺς ἀνατέθηκε, ὅτι ἀπὸ μόνου τοὺς δὲν μπορούσι νὰ κάνοσι τίποτα, και ἐξωθεῖ νὰ σκέπτονται τὴν ἐκάστου χρείαν. Στὸν ὄρο *ΚΕ* σβ’ διδάσκει πὺς ὁ ἀσκητής προσεύχεται γιὰ τὴν χορήγησι τοῦ ἐπιούσιου ἄρτου, και ἀφοῦ φανερώσει στὸν Θεὸ τὴν ἀνάγκη του, τρώει ὅ,τι χορηγεῖ ὁ μετὰ δοκιμασίας ἐπιτεταγμένος ποιεῖν ἐφ’ ἐκάστης ἡμέρας τὸ ‘διεδίδοτο ἐκάστω, καθότι ἂν τις χρείαν εἶχεν’.

⁵⁶² Βλ. *ΚΕ* ρηζ’. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὺς ἡ ποσότητα εἶναι ζήτημα ποὺ ἐπιδέχεται ἀκράεις ἐρμηνεῖς. Σύμφωνα με τὸν Βασίλειο, συγκρινόμενος με τὸν κατὰ κόσμον ἀθλητὴ ὁ μοναχὸς χαρακτηρίζεται γιὰ τὸ “κα-

Ὁ Κασσιανὸς δικαιολογεῖ τὸ ἔθιμο τῆς Καππαδοκίας ἐπικαλούμενος τοὺς αἰγυπτῶτες⁵⁶³ καὶ ἰδιαίτερα τοὺς ταβεννησιῶτες, ἐπειδὴ τηροῦν τόσο αὐστηρὴ σιωπὴ τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ ὥστε μόνον ὁ ὑπεύθυνος προσέχει ἂν κάτι χρειάζεται στὸ τραπέζι, καὶ τὸ ζητᾶ μὲ νεύματα.⁵⁶⁴ Τρῶνε μὲ τὶς κουκοῦλες χαμηλωμένες ἔτσι

τεσκληκὸς τοῦ σώματος”, τὴν “ἐκ τῆς ἐγκρατείας ἐπανθοῦσαν χροιάν”, τὴν “ἀσθένειαν τοῦ σώματος”. Στὸν ὄρο *ΚΠ ιΓ'* ἡ ἐγκράτεια ὀρίζεται ὡς ἀποχὴ τῶν ἡδέων, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἡ καθαίρεση τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς καὶ ἡ ἀπόκτηση εὐσέβειας. Ἡ καταπόνηση εἶναι γνώρισμα τῆς ἄσκησης, συνέπεια τῆς ἀδιαφορίας γιὰ τὸ φαγητὸ καὶ γιὰ τὶς κατώτερες ἡδονὲς συνολικά. Ἡ ἀδιαφορία αὕτη εἶναι θεμιτὴ παρενέργεια τῆς σπουδῆς γιὰ τὸ θεῖο ἔργο, “ὡς λειτουργίαν ἐπαχθῆ ὑποτελοῦντα (τὸν ἐγκρατῆ) τῆ φύσει καὶ δυσχεραίνοντα μὲν τῷ καιρῷ τῆς περὶ ταῦτα διατριβῆς, ταχὺ δὲ τῆς τραπέζης ἀποπηδῶντα πρὸς τὴν τῶν ἔργων σπουδῆν” (*ΚΠ ιζ'*). Ὅμως τὸ ἴδιο τὸ φαγητό, ὅπως καὶ τὸ σῶμα, εἶναι σωστὸ νὰ δίνουσι ἀφορμὴ θαυμασμοῦ καὶ εὐχαριστίας γιὰ τὴν νοημοσύνη ποὺ δημιουργήσῃ, συντηρεῖ καὶ τελειοποιεῖ τὰ πάντα. Βλ. Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστ.* 2, 6: αὐτὴν τῶν βρωμάτων τὴν φύσιν καὶ τὴν τοῦ ὑποδεχομένου σώματος κατασκευὴν ἀφορμὴν ποιεῖσθαι δοξολογίας, πῶς ποικίλα εἶδη τροφῶν τῇ ιδιότητι τῶν σωμάτων ἀρμόζοντα παρὰ τοῦ πάντα οἰκονομοῦντος ἐπινενόηται.

⁵⁶³ Βλ. *Inst.* IV.17: apud Aegyptios enim...

⁵⁶⁴ Ἡ τακτικὴ τῶν νευμάτων ὁδήγησε συχνὰ τὰ μεσαιωνικὰ μοναστήρια στὴν ἀνάπτυξη σχετικῆς ‘γλώσσας’ ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὸν ἀπαγορευμένο προφορικὸ λόγο: at least a hundred signals have been recorded. Giraldus Cambrensis, at the Canterbury dinner (sixteen dishes, tricked out with stimulating sauces and accompanied by beer, ale, claret, new wine, mead and mulberry wine), thought he was watching a stage play, with all the gesticulations and whistling that went on. Another scholar reports that when the monks were forbidden to communicate with their hands, they talked with their feet”: Bishop, *The Pelican Book...*, σ. 189–90.

πού “δὲν μποροῦν νὰ βλέπουν παρὰ μόνο τὸ τραπέζι καὶ τὸ φαγητὸ μπροστά τους”, ἐμποδίζονται νὰ παρατηροῦν τοὺς ἄλλους.⁵⁶⁵ Ἡ ἄσκηση ὡς ἀρνητικὴ προσπάθεια, ἀπ’ ὅπου τὰ κατώτερα ἀπωθοῦνται ἀντὶ νὰ ὑπερβαίνονται στὸ ἀνώτερό τους, καταλήγει σὲ ἀδιέξοδο. Ὅσο ἡ προοπτικὴ τῆς ὑπέρβασης ἀτονεῖ, ἡ συνείδηση ἀναλώνεται στὸ ἀσήμαντο μέχρι ἀπελπισίας, καὶ εἰρωνικά, νομίζοντας ὅτι ἐφαρμόζει θεῖες ἐντολές, συμμορφώνεται μὲ ἠθικὲς ἀρχές, κ.λπ. Ὅμως οἱ ἐντολές συνοψίζονται στὴν διπλὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, εἰδοποιεῖ ὁ Χριστός, στὴν κατ’ ἐξοχὴν ἐντολὴ πού δὲν μεθοδεύεται. Ἐτσι ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀπέκλεισε τὴν αὐταπάτη καὶ τὴν ὑποκρισία — καὶ ὅμως ἔγινε δυνατὸ τὸ ἀδύνατο, νὰ γεννήσει ἠθικισμὸ μιὰ θρησκεία πού καταργεῖ τὸν ἠθικισμὸ ἀπὸ τὴν ρίζα του. Εἶναι στὸ χέρι μου νὰ μὴν κλέψω ἢ νὰ μὴ σκοτώσω ἀκόμη κι ἂν θέλω τὸ ἀντίθετο. Δὲν μπορῶ νὰ κάνω τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἀγάπη. Ἡ ‘ἐντολὴ’ τῆς ἀγάπης ταυτίζεται μὲ τὴν ‘ἐντολὴ’ τῆς νόησης, εἶναι μία καὶ ἡ ἴδια ἐντολὴ—χωρὶς—ἐντολὴ: ὁ νοῶν νοεῖτω — ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπανθήτω ἔτι καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Βλ. ἐπίσης Παλλάδιος, *Λαυσ. ἱστορία* 32, 6: “ἐσθίοντες δὲ τὰς κεφαλὰς καλυπτέτωσαν τοῖς κουκουλίαις ἵνα μὴ ἀδελφὸς ἀδελφὸν μασώμενον ἴδῃ. Οὐκ ἔστι λαλῆσαι ἐσθίοντα, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ πίνακος ἢ τῆς τραπέζης ἀλλαχοῦ προσέχειν τῷ ὀφθαλμῷ”. Ὁ Κασσιανὸς δὲν ἀναφέρει ὅτι καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ διάταξη τοῦ ἀγγελικοῦ νόμου. Βάσει τῶν πολλῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στὸν ἀγγελικὸ νόμο τῆς Λαυσαϊκῆς ἱστορίας καὶ τὸν ἀγγελικὸ νόμο τοῦ Κασσιανοῦ, ὁ ὁποῖος περιορίζεται στὴν καθιέρωση δώδεκα Ψαλμῶν στὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὴν Ἀγρυπνία, ὁ Chadwick (*John Cassian*, σ. 59) ὑποστηρίζει πὼς ἡ παράδοση πού μεταφέρει ὁ Κασσιανὸς ἀνάγεται “στὴν πρώιμη χριστιανικὴ κοινότητα, σχεδὸν στὴν ἐποχὴ τῶν *Πράξεων*” ἀλλὰ ὄχι στοὺς θεσμοὺς τοῦ Παχωμίου.

⁵⁶⁶ *Ἀποκ.* 22, 11.

Υπηρεσίες

Σύμφωνα με τὸν Κασσιανὸ⁵⁶⁷ σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἀνατολή, συμπεριλαμβανομένης τῆς Καππαδοκίας,⁵⁶⁸ οἱ ἀδελφοὶ ἐναλλάσσονται ἀνὰ ἑβδομάδα σὲ διάφορες ὑπηρεσίες. Εἶναι τέτοιος ὁ ζῆλος τοὺς ὥστε ἀπὸ μόνοι τοὺς σηκώνονται καὶ βοηθοῦν ὅσους ἔχουν νυχτερινὴ βάρδια. Ὁ ἑβδομαδιαῖος κύκλος λήγει μὲ τὸ δεῖπνο τῆς Κυριακῆς, καὶ τὴν Δευτέρα μετὰ τὸν Ὅρθρο παραδίδουν σ' ἐκείνους ποὺ τοὺς διαδέχονται. Τὰ σύνεργα χρησιμοποιοῦνται μὲ τὴν μεγαλύτερη προσοχὴ ἐπειδὴ καὶ τὰ πιὸ ἀσήμαντα εἶναι ἱερά ἀντικείμενα, καὶ ὅποιαδήποτε ὑπηρεσία, ἢ πιὸ εὐτελής, τὸ καθάρισμα τῶν δωματίων ἀπὸ τῆ σκόνῃ καὶ κάθε φροντίδα γιὰ τὰ ἀντικείμενα τοῦ κοινοβίου, εἶναι ἱερὸ ἔργο ποὺ θὰ ἀμοιφθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό.⁵⁶⁹ Ἡ ἀμέλεια τιμωρεῖται μὲ ἰδιαίτερη αὐστηρότητα. Ἐνας ἀδελφὸς τιμωρήθηκε μὲ δημόσια μετάνοια ἐπειδὴ εἶχαν πέσει ἀπὸ τὰ χέρια του χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει τρεῖς κόκκοι φακῆς.⁵⁷⁰ Ὅσο ὁ μοναχισμὸς δὲν παραιτήθηκε ἀπὸ τὰ οὐσιώδη, ἢ ἀμέλεια καταδικάζεται ἐπειδὴ σκοπὸς εἶναι ἡ συγκέντρωση τῆς σκέψης στὴν ἱερότητα τῶν πραγμάτων. Ὅμως γιὰ τὴν ἄσκηση ποὺ ὀραματιζόταν ὁ Κασσιανός, ἢ ἀμέλεια σημαίνει ὅτι παραβιάζεται ἡ κοινοβιακὴ πειθαρχία. Γι' αὐτὸ καμμιά εὐκαιρία γιὰ τιμωρία δὲν πάει χαμένη, σκοπὸς εἶναι ἡ ἐξάντληση τῆς αὐστηρότητας μέχρι παραλογισμοῦ.

⁵⁶⁷ Βλ. *Inst.* IV.19.

⁵⁶⁸ *Per cunctam namque Mesopotamiam, Palaestinam et Cappadociam ac totum Orientem...* “Ὁλόκληρη ἡ Ἀνατολή” πάντως δὲν περιλαμβάνει ἐδῶ τὴν Αἴγυπτο. Βλ. *Inst.* IV.22 ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ ἀπουσία ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἑβδομαδιαίας ἐναλλαγῆς καθηκόντων.

⁵⁶⁹ Βλ. *Inst.* IV.20.

⁵⁷⁰ Ὁ.π.

Ὁ Κασσιανὸς εἰσηγεῖται ὡς ἀναγκαῖο (*necessario debere servari*)⁵⁷¹ νὰ τηρεῖται ἐναλλαγή στὶς ὑπηρεσίες, διευκρινίζοντας ὅτι οἱ αἰγυπτῶτες δὲν συμμορφώνονται, ἐπειδὴ πάνω ἀπ' ὅλα τοὺς ἐνδιαφέρει (*maxima cura*) ἡ μόνιμη ἀτομικὴ ἐργασία καθενός, ἀπ' ὅπου προτιμοῦν νὰ μὴν ἀποσπῶνται γιὰ ὑπηρεσίες τοῦ κοινοβίου. Στὴν πράξη φαίνεται πὼς ὑπῆρχε σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν ἐργασία πού (ὑποτίθεται πὼς) ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν προσωπικὴ πρόοδο, καὶ σὲ ὅ,τι ἀντιλαμβάνονταν ὡς ἀδιάφορες ἢ καὶ ἐπιζήμιες ἀγγαρεῖς τοῦ κοινοβίου, ὅταν ὁ μοναχὸς ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείπει τὸ κελλί του. Ὁ μάγειρας ἦταν μόνιμος *donec virtus eius vel aetas admittit* ἀλλὰ ὁ κόπος του μικρὸς, μιὰ πού οἱ αἰγυπτῶτες κατανάλωναν συνήθως ξηρὲς καὶ ὠμὲς τροφές. Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο, ἡ ἐβδομαδιαία ἐναλλαγή θὰ ὑπονόμευε τὸ συμφέρον τῆς ἀδελφότητος ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ὅλοι τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα γιὰ ὅλες τὶς ἐργασίες. Μόνο μιὰ καχεκτικὴ διαβίωση θὰ μπορούσε νὰ ἀρκεστεῖ σὲ τελείως κοινὲς ικανότητες. Προτείνει ὅμως γιὰ τὸν ὑπεύθυνο κάθε ὑπηρεσίας ἓνα μαθητευόμενο ὥστε σὲ περίπτωσι ἀνάγκης νὰ μὴν προκύπτει ἀναστάτωση.⁵⁷² Ἡ ἐναλλαγή σὲ ὑπηρεσίες δευτερεύουσας σπουδαιότητος, ὅπως ἡ ἐξ ἐφημερίας στὸν μάγειρα, εἶναι ἀποδεκτὴ.⁵⁷³

Στὴν ἀσκητικὴ τοῦ Βασίλειου ἡ ἐργασία γιὰ τὸ κοινόβιο δὲν ἀποσπᾷ ὅπωςδήποτε ἀπὸ τὴν προσωπικὴ πρόοδο κι ἔτσι ἰδανικὴ δὲν θεωρεῖται ἡ παραμονὴ στὸ κελλί, ἐνῶ καλλιεργεῖται ἐπίσης μέριμνα γιὰ τὴν καλύτερη δυνατὴ διεκπεραίωση τῶν ἐργασιῶν, ἐπομένως καὶ γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ἰκανότερων. Ἡ προσωπικὴ πνευματικὴ πρόοδος σχετίζεται ἐπίσης μὲ τὴν ποιότητα τῆς ἐρ-

⁵⁷¹ Βλ. *Inst.* IV.22. Δὲν ἐξηγεῖ γιὰτί εἶναι ἀναγκαία στὴν Δύση ἀλλὰ ὄχι στὴν Αἴγυπτο.

⁵⁷² Βλ. *ΚΕ* ργ'.

⁵⁷³ Βλ. *ΚΕ* ρβ'.

γασίας. Κακή και ἀμελής ἐργασία φανερώνει ὅτι τὸ κοινόβιο ἀγνοεῖ τὴν φύση του. Ἐπειδὴ μιὰ ἐργασία εἶναι ταπεινότερη, δὲν σημαίνει πὼς δὲν ἔχει ἀξία, δὲν ὑπάρχουν ‘ἀγγαρεῖς’ ὅταν κάτι εἶναι ἔλλογο και χρήσιμο, και ὅταν τὸ κοινόβιο σέβεται τὰ χαρίσματα καθενὸς και φροντίζει νὰ τὰ ἀξιοποιεῖ.

Ἀντλῶντας ἀπὸ τὴν ἐκτὸς Αἰγύπτου Ἀνατολή, συμπεριλαμβανομένης τῆς Καππαδοκίας, ὁ Κασσιανὸς εἰδοποιεῖ πὼς ἡ παρουσία τοῦ κοινοβίου εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Χριστό, γι’ αὐτὸ πρέπει νὰ διαφυλάσσεται μὲ τὴν μεγαλύτερη προσοχή.⁵⁷⁴ Ἄν ἀκολουθοῦσε τὸν Βασίλειο, θὰ τὸν εἶχε χρησιμοποιήσει ὅταν ρύθμιζε τὰ σχετικά μὲ τὴν παρουσία τῶν δόκιμων. Σύμφωνα μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀκόμα και ἡ κοσμικὴ παρουσία τοῦ εἰσερχομένου στὸ κοινόβιο ἀνήκει στὸν Θεό,⁵⁷⁵ ὅμως τὰ σκεύη δὲν φυλάσσονται μόνο ἐπειδὴ εἶναι ἱερὰ ἀλλὰ και ὡς ἐργαλεῖα χωρὶς τὰ ὁποῖα οἱ μοναχοὶ δὲν θὰ μπορέσουν τὴν ὀφειλομένην ἄοκνον σπουδὴν ἐπιδείξασθαι.⁵⁷⁶ Τίποτα δὲν εἶναι ἀδιάφορο, τίποτα δὲν πρέπει νὰ γίνεται μὲ περιφρόνηση. Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸν παραχρησάμενον, πὸς εἶναι ἱερόσυλος, και στὸν ἀπολέσαντα, πὸς εἶναι ὑπαίτιος ἱεροσυλίας,⁵⁷⁷ ἀνάγει τὸ ὅλο ζήτημα στὸ ἦθος τῆς χρήσης. Σύμφωνα μὲ τὴν διάκριση αὐτὴ, πρόβλημα δὲν δημιουργεῖ τόσο ἡ ἀπώλεια τῆς παρουσίας ὅσο ἡ χρῆση της. Ἄν ἓνας ἐπισκέπτης ἔκλεβε βιβλία και τὰ χρησιμοποιοῦσε σπουδάζοντας, μαθαίνοντας, προοδεύοντας, δὲν θὰ συνέβαινε ἱεροσυλία και τὸ κοινόβιο δὲν θὰ εἶχε λόγο οὐσιαστικῆς δυσφορίας, ἔστω κι ἂν προέκυπταν προσωρινὲς δυσλειτουργίες. Βέβαια αὐτὴ εἶναι μιὰ ὑποθετικὴ περίπτωση πὸς ὁ Βασίλειος στὴν πράξη μᾶλλον δὲν ὑπο-

⁵⁷⁴ Βλ. *Inst.* IV.19–20.

⁵⁷⁵ Βλ. *KΠ* θ’.

⁵⁷⁶ Βλ. *ΚΕ* ρμγ’.

⁵⁷⁷ Βλ. *ΚΕ* ρμδ’.

λόγιζε. Γιὰ τὸν Βασίλειο, τὸν Κασσιανὸ καὶ γιὰ τὸ σύνολο, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, πατέρων, ἀγίων καὶ ἀσκητῶν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ παρουσία τείνει νὰ θεωρεῖται ἡ μόνη ἱερή, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν παρουσία τῶν 'κοσμικῶν'. Τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, ἓνα ἐργαλεῖο γιὰ τὸν κῆπο ἢ τὴν κουζίνα, εἶναι ἱερὸ στὸ μοναστήρι ἀλλὰ ὄχι στὸ 'κοσμικὸ' σπίτι, ἀκόμα λιγότερο στὰ σπίτια τῶν εἰδωλολατρῶν, κ.λπ. Ὅμως ἂν τὸ δικό μου πλαίσιο εἶναι ἱερὸ σὲ βαθμὸ πὺ νὰ ἀλλάζει τὴν ταυτότητα τῶν πραγμάτων, πόσο πιὸ ἱερὸ δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο τὰ δημιουργεῖ ὁ Θεός;

Χαρακτήρας τοῦ ἀσκητικοῦ βίου

Ταπεινοφροσύνη

Τὰ βιβλία τῶν Θεσμῶν ὀλοκληρώνονται μὲ μιὰ ἐρμηνεία⁵⁷⁸ πὺ ἀναδεικνύει ὡς σκοπὸ τῆς ἀναχώρησης τίποτα λιγότερο ἀπὸ τὴν οἰκειοποίηση τῆς θείας φύσης. Ὅμως αὐτὸ ἐλπίζει καθένας πὺ πιστεύει στὸν Χριστό,⁵⁷⁹ ἂν ἔχει ἐπίγνωση πὺ πιστεύει. Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, ὁ μοναχὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς χριστιανός, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς 'χλιαροὺς'. Ἄν καὶ δὲν βρίσκονται ὅλοι οἱ μοναχοὶ στὸ ὕψος τοῦ σχήματός τους, οἱ πραγματικοὶ χριστιανοὶ εἶναι μοναχοί. Ὁ Βασίλειος ἀναγνωρίζει στὴν ἄσκηση τὴν οὐσία τῆς εὐσέβειας, χωρὶς νὰ τὴν περιορίζει στὸ μοναστήρι, καὶ ἂν κάτι

---

⁵⁷⁸ Βλ. *Inst.* IV.32 κ.έ. Σύμφωνα μὲ τὸν Leroy ("Le cénobitisme...", σ. 129) ὁ Πινούφιος, στὸν ὁποῖο ἀποδίδεται ἡ ἐρμηνεία αὐτή, εἶναι ὁ σπουδαιότερος μεταξὺ τῶν κοινοβιατῶν πὺ γνώρισε ὁ Κασσιανός.

⁵⁷⁹ Βλ. *Γαλ.* 2, 20.

εἶναι δυνατόν ἢ ἀπαραίτητο ἀποκλειστικά γιὰ τοὺς μοναχοὺς, τότε περιττεύει γιὰ τὴν τελειότητα τῆς πίστεως.

Μόνο ὅταν οἱ ἐπιθυμίες ταιριάζουν μὲ τὸ θεῖο πάθος, συμβουλεύει ὁ Κασσιανός, ἀποδεσμευόμαστε ἀπὸ τὸ ἐφήμερο.⁵⁸⁰ Ὁ σταυρὸς ποὺ ἔχει καθέννας νὰ σηκώσει, εἶναι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ,⁵⁸¹ κατευθύνει στὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν καὶ ἐλευθερώνει ἀπὸ τὸν ξεπεσμένο ἑαυτό, ἀποδεσμευόμαστε ἀπὸ τὰ ἐδῶ καὶ συγκεντρωνόμαστε *quo nos sperare debemus momentis singulis migraturos*.⁵⁸² Μεγαλύτερη ἀπειλὴ γιὰ τὸν μοναχὸ εἶναι νὰ ἐπιστρέψει στὶς ‘κοσμικὲς’ μέριμνες, φιλίες καὶ συγγένειες, ἢ νὰ ἀποκτήσει ὑπερηφάνεια ὅταν ἀρχίσει νὰ κατανοεῖ τὴν φύση τῆς εὐσέβειας. Γι’ αὐτὸ χρειάζεται ὑπομονή.⁵⁸³ Ἄν θυμᾶται πὼς ἀνήκει στοὺς ἐκλεκτοὺς, δὲν θὰ ὑποχωρήσει στὴν χλιαρότητα τῶν πολλῶν.⁵⁸⁴ Ἰσχυρότερος ἀντίπαλος τῆς ἀσκητικῆς προσπάθειας εἶναι ὁ σατανᾶς. Στὴν δαιμονικὴ φύση ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους οἱ πονηρὲς σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως στὴν ἐξομολόγηση ὁ μοναχὸς ἀποκτᾶ ἐπίγνωση τῆς ἐνότητάς του μὲ τὸν σατανᾶ,⁵⁸⁵ κι ἔτσι παίρνει δύναμη νὰ τὸν νικήσει.

Προηγουμένως ἡ ἐρμηνεία τοῦ Κασσιανοῦ ὑπέφερε ἀπὸ ‘ἀτυχεῖς’ ὄψεις, ὅμως τώρα γίνεται δραματικὰ ἀνεπαρκῆς, παρὰ τὰ

---

⁵⁸⁰ Βλ. *Inst.* IV.34. Ἡ τελευταία φράση: *universas voluntates ac desideria non nostrae concupiscentiae servientia, sed mortificationi eius habeamus adfixa.*

⁵⁸¹ Βλ. *Inst.* IV.35: *crux nostra timor Domini est.*

⁵⁸² Ἐκεῖ ὅπου τὴν κάθε στιγμή ὀφείλουμε νὰ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ ἀποδημήσουμε: *Inst.* IV.35.

⁵⁸³ Βλ. *Inst.* IV.36.

⁵⁸⁴ Βλ. *Inst.* IV.38.

⁵⁸⁵ Βλ. *Inst.* IV.37.

γόνιμα στοιχεῖα πού περιέχει, ἰδίως τὴν ‘ἀντίστιξη’ τῆς κακοπάθειας μὲ τὴν ἐλπίδα ὡς ἱερὴ συνείδηση. Ἄν ὁ σατανᾶς εὐθύνεται γιὰ τὴν κακία καθενός, τί νόημα ἔχει ἡ ἄσκησις; Ἀλλιῶς γιατί ἐνδιαφέρουν τόσο οἱ δαιμονικὲς ἐνέργειες; Πῶς βοηθάει νὰ ἀντιμετωπίζει κανεὶς τὰ σφάλματά του μὲ αὐτομαστίγωση σὲ συνθῆκες τρομοκρατίας; Περαιτέρω, ἡ συμβουλὴ τοῦ Κασσιανοῦ νὰ εἶναι συνέχεια συνειδητῆ ἢ διαφορὰ ἀπὸ τοὺς ‘χλιαροὺς’, στὴν καλύτερη περίπτωση θὰ ἔφερε θλίψη σὲ ὅποιον γνωρίζει ὅτι ἀκόμη καὶ νομίζοντας ὅτι πιστεύουν στὸν Χριστό, τόσο πολλοὶ ἐξαπατοῦν τὸν ἑαυτό τους. Εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ἀρκεῖ ἡ οἰκειότητα μαζί Του ἀλλὰ νὰ χρειάζονται συγκρίσεις μὲ τὴν κατάντια τῶν ἄλλων γιὰ νὰ παίρνει κανεὶς δύναμη; Κι ἂν ἀρχὴ τῆς σωτηρίας εἶναι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ,⁵⁸⁶ ἐπειδὴ ἔτσι λησμονοῦνται ἀκόμα καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ ὁ κόσμος φανερώνεται ἀποκρουστικός, πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ὁ φόβος δὲν εἶχε τίς συνέπειες αὐτὲς οὔτε κἂν γιὰ τοὺς πρωτόπλαστους; Ἄν σκοπὸς τοῦ μοναχοῦ καὶ πράγματι κάθε χριστιανοῦ εἶναι ἡ ἐνότητα, πῶς ὁ φόβος χρησιμεύει προσωρινὰ ἔστω; Ἡ ἐνότητα ὑποστηρίζει μεγαλύτερη καὶ τέλεια ἐνότητα, ὁ φόβος πάντα ἀποξένωση.

Ἡ τέλεια περιφρόνησις τῆς περιουσίας (*omnium facultatum*) φέρει ταπεινοφροσύνη,⁵⁸⁷ ἢ μήπως ὑπερηφάνεια; Ὅπως ἔχουμε δεῖ, τὸ δεύτερο ἰσχυρίζεται ἀλλοῦ ὁ ἴδιος ὁ Κασσιανός! Μήπως χρειάζεται ὑψηλότερη συνείδησις, ἐπομένως καὶ ταπεινοφροσύνη, ἂν πρόκειται νὰ ἀδιαφορήσει κανεὶς γιὰ τὴν περιουσία του καὶ νὰ ἔχει πραγματικὸ κέρδος; Ὅ,τι ἔκανε ὁ μοναχὸς ἀπὸ φόβο γιὰ τὴν καταδίκη, τὸ κάνει ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸ ἀγαθὸ, ἀπολαμβάνοντας τίς ἀρετές, ἐξηγεῖ ὁ Κασσιανὸς⁵⁸⁸ ὄχι πειστικά, ἐφόσον ἡ ἀγάπη ἔχει

---

⁵⁸⁶ Πρβλ. Παρμ. 1, 7.

⁵⁸⁷ Βλ. *Inst.* IV.39.

⁵⁸⁸ Ὁ.π.

τὴν αἰτία τῆς στὸν ἑαυτὸ τῆς, δὲν τὴν προκαλεῖ οὔτε ἡ ἀκτημοσύνη οὔτε ὁ φόβος. Ἀκόμη κι ἂν ἀπὸ φόβο ἀποκρούω ὀρισμένες ἐπιθυμίες καὶ ἀποφεύγω λάθη, δὲν εἶναι ὁ φόβος ἐκεῖνος ποὺ προχωράει θετικά, ἐπομένως δὲν εἶναι σωστὸ νὰ συνδέεται μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀγαθοῦ ὡς αἰτία ἢ νὰ θεωρεῖται ἔστω βοηθητικὰ ἀναγκαῖος. Ἄν δὲν μπορεῖ νὰ μὲ ἀφυπνίσει ἡ ἀγάπη, γιατί θὰ τὸ κάνει ὁ φόβος; Ὁ φόβος στὴν καλύτερη περίπτωση εἶναι ὅπως ὅταν σκέφτεσαι τὸν σωστὸ προορισμὸ προχωρῶντας σὲ λάθος κατεύθυνση. Ἐπειδὴ νομίζεις ὅτι πηγαίνεις σωστὰ δὲν σημαίνει πὼς θὰ φτάσεις ἐκεῖ οὔτε, ἀκόμα λιγότερο, ὅτι θὰ φτάσεις ἐπειδὴ πλανᾶσαι. Γι' αὐτὸ ὁ Βασίλειος συμβουλεύει τοὺς ἀδελφούς στὸ κοινόβιο νὰ χρησιμοποιοῦν κάθε δυνατὴ στοργὴ καὶ ἐπιείκεια, κι ἂν δώσουν σὲ κάποιον ὅλες τὶς εὐκαιρίες χωρὶς ἀποτέλεσμα, νὰ πάρουν ἀπόφαση ὅτι εἶναι ξένο σῶμα.

Ἄλλοτε ὁ Κασσιανὸς εἰδοποιεῖ πὼς ἡ ἀποταγὴ τοῦ κόσμου δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ Θεοῦ, ἂν δὲν μεσολαβήσει ἡ συντριβὴ τῆς καρδιᾶς. Χάρη στὴν ταπεινοφροσύνη παύουν οἱ κατώτερες ἐπιθυμίες, ἀπ' ὅπου ἀκολουθεῖ ἀποβολὴ τῆς κακίας, αὔξηση τῶν ἀρετῶν, καθαρότητα τῆς καρδιᾶς καὶ τέλος ἡ ἀγάπη.⁵⁸⁹ Ἐδῶ ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν πραγματικότητα εἶναι μεγαλύτερη, ὅμως τὸ περιεχόμενο ὀρισμένων ἐννοιῶν δημιουργεῖ προβλήματα. Ὁ Κασσιανὸς ἀντιλαμβάνεται στὸ ἀγαθὸ τὸ ἀποτέλεσμα πειθαρχίας γι' αὐτὸ δίνει ἔμφαση στὴν ταπεινοφροσύνη ὡς ἀναγνώριση κατωτέρας τοῦ ἑαυτοῦ. Ὁ Βασίλειος δὲν ὑποτιμᾷ τὴν σημασία τῆς ἐλευθερίας, ἐπομένως καὶ τοῦ θαυμασμοῦ, τὴν ταπεινοφροσύνη ὡς ἀνοιχτότητα.⁵⁹⁰ *Ταπεινοφροσύνη ἐστὶ τὸ πάντας ἠγεῖσθαι*

⁵⁸⁹ Βλ. *Inst.* IV.43.

⁵⁹⁰ Βλ. ἀκόμη τὴν *Ἐπιστ.* 22, 2: ὅτι δεῖ ἕκαστον προτιμᾶν ἑαυτοῦ πάντας.

ὑπερέχοντας ἑαυτοῦ.⁵⁹¹ Ταπεινοφροσύνη καλλιεργεῖ ἤδη ἡ ἐμπειρία τῆς θείας φύσης μέσα ἀπὸ τὴν σχέση μετὸν Χριστό.⁵⁹² Ἔτσι ἐρμηνεύεται σωστὰ ἡ εἰδοποίηση, ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθῆσεται, ἡ ὁποία δὲν ἀφορᾷ μιὰ μέθοδο ἀλλὰ μόνο προαγγέλει τὴν παιδαγωγικὴ δύναμη τῆς ἀγιότητας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ. Ὁ Βασίλειος μοιάζει νὰ μὴν ἔχει ἰκανὴ ἐπίγνωση τῆς διάστασης αὐτῆς, ὅμως ὅταν εἰδοποιεῖ πὼς ὁ ἀσκητῆς προσδεύει ἐὰν δι' ὀμαλοῦ καὶ ἀδιαστάτως τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπιτηδεύμασιν ἐν παντὶ πράγματι ἐμμελετήσῃ καὶ συγγυμνάσῃται,⁵⁹³ ἀναφέρεται στὴν ἐπίγνωση τῆς θείας φύσης. Γι' αὐτὸ εἶναι δυνατὴ ἐν παντί, ἐπειδὴ δὲν εἶναι μιὰ πράξη ἀνάμεσα σὲ ἄλλες, εἶναι μιὰ διαφοροετικὴ συνείδηση μέσα στὴν ὁποία ἀλλάζουν ὅλες οἱ πράξεις. Ἐπομένως ἀρχὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἡ περιφρόνηση τῆς περιουσίας. Ἀντιθέτως, ἡ ἴδια ἡ ταπεινοφροσύνη ὁδηγεῖ στὴν ἀπεξάρτηση ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία μετὰ ἓνα τρόπο ποῦ εἶναι σημαντικὸς.

Πῶς γίνεται νὰ θεωρεῖς τοὺς πάντες καλύτερους ὅταν ἀνάμεσά τους γνωρίζεις τελείως ἀπεχθεῖς; Δὲν θὰ ἦταν πλαστὴ ἐκτίμηση, κάτι ἰδεολογικὸ, προσποιητὸ καὶ σαθρὸ; Ὡς ταπεινόφρων ἡ Παναγία θεωροῦσε καλύτερούς της τοὺς σταυρωτές; Μήπως δὲν ἔκανε τέτοιες συγκρίσεις; Ἄν καὶ ὁ Βασίλειος ἀναδεικνύει μιὰ διάσταση ἀληθινῆς ἀξίας ὅταν συνδέει τὴν ταπεινοφροσύνη μετὸν θαυμασμό, μοιάζει νὰ τὴν 'νοθεύει' προτείνοντας τὴν τεχνητὴ μείωση τοῦ ἑαυτοῦ. Ἡ νοθεία ὅμως εἶναι φαινομενικὴ: οἱ 'πάντες' δὲν σημαίνουν τὸ ἀπλὸ σύνολο. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος δὲν διστάζει νὰ ἐπικρίνει πολλούς, ἀκόμη καὶ νὰ ἐπαινεῖ τὸν ἑαυτό του ἀνοιχτὰ καὶ

---

⁵⁹¹ Βλ. ΚΕ ρηγ'.

⁵⁹² Βλ. ὁ.π.: κατορθοῖ δέ τις αὐτὴν πρῶτον μὲν ἐὰν μνημονεύσῃ τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου εἰπόντος, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶτός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

⁵⁹³ Ὁ.π.

προκλητικά. Οἱ πάντες ποὺ θαυμάζονται εἶναι ὅσοι βρίσκονται σὲ ἀγαθὸ δρόμο. Ὅποιος προχωράει ἔτσι ξεπερνάει τὸν ἑαυτό του, ὅμως ἡ αὐθυπέμβαση βρίσκεται πέρα ἀπὸ συγκρίσεις, εἶναι γιὰ ὅλους μιὰ καθαρὴ νίκη, ὁπότε καθέννας θαυμάζει τὸν ἄλλο. Ἀλλὰ ἔστω ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπερίσκεπτα ἐννοοῦσε τὸ ἀπλὸ σύνολο. Καὶ πάλι τὸ σφάλμα δὲν μένει χωρὶς διόρθωση! Ὁ Κασσιανὸς εἰσηγεῖται τὸν κοινὸ κανόνα (*communis regula*)⁵⁹⁴ καὶ τὸ παράδειγμα τῶν Γερόντων ὡς ἀπόλυτα πρότυπα, ἐνῶ ὁ Βασίλειος τὴν θέση αὐτὴ ἀναγνωρίζει στὸν Χριστὸ καὶ τὰ πρόσωπα τῆς Βίβλου, δευτερευόντως, μὲ ἀπόσταση καὶ ὑπὸ προϋποθέσεις στὸν Ἡγούμενο. Ἀρχὴ τῆς ταπεινοφροσύνης δὲν γίνεται ἡ καθαρὴ ἄρνηση τοῦ ἑαυτοῦ καὶ ἡ ἀπλὴ ὑποταγή. Ὅταν ὅλο τὸ κῦρος βρίσκεται σὲ θεσμούς καὶ πρόσωπα τοῦ παρόντος, ἡ ἐλευθερία κινδυνεύει, ὁ μικρὸς ἑαυτὸς δὲν καταργεῖται καὶ ἡ ἄσκηση ματαιώνεται. Ὁ Βασίλειος θεμελιώνει τὴν ἀσκητικὴ του στὴν προσωπικὴ σκέψη καὶ ἀπόφαση, στὴν ἐρμηνεία καὶ τὴν ἐλευθερία.

Πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ

Ἡ ἀγάπη δὲν προκύπτει ἀπὸ τὴν ἄσκηση, εἰδοποιεῖ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, εἶναι ἀρχὴ καὶ σπερματικὸς λόγος,⁵⁹⁵ περιέχει δυναμικὰ ὅλες τὶς ἀρετές.⁵⁹⁶ Βέβαια δὲν χρειάζεται κανεὶς διδαχὴ καὶ ἄσκηση γιὰ νὰ ἀγαπήσει ὅσους τὸν ἀνάθρεψαν — πῶς θὰ ἀγαπήσεις τὸν Θεὸ τοῦ πόνου, τῆς ἀρρώστιας καὶ τοῦ θανάτου; Καὶ ὅμως γιὰ χιλιετίες πιστεύουμε σὲ βαθμὸ λατρείας, φτιάχνοντας ναοὺς, ἀκόμη καὶ μοναστήρια γιὰ νὰ ἀφοσιωθοῦμε στὴν

---

⁵⁹⁴ Βλ. *Inst.* IV.39, 2.

⁵⁹⁵ Βλ. *ΚΠ β'*.

⁵⁹⁶ Βλ. ὁ.π.

σκέψη Του εἰ δυνατόν τὴν κάθε στιγμή. Ἄν ὁ Θεὸς ἦταν κακοποιός, θὰ προκαλοῦσε ἀποστροφή, ὅπως ἀποστρεφόμαστε τοὺς γονεῖς ποὺ μᾶς κακοποιοῦν. Πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ὁ ἀθεϊσμός ἀποκτᾶ σχετικῶς ὑπολογίσιμη ἰσχὺ στὴν μοντερνικότητα, σὲ χρόνια μικρότερης ταλαιπωρίας; Γιατί προηγουμένως καταλαβαίναμε στὰ ἀκόμη μεγαλύτερα δεινὰ παιδαγωγικὴ ἀξία καὶ τὴν τρομακτικὴ ἰσχὺ τῆς θείας μέριμνας γιὰ μᾶς ἢ ἔστω τὴν αὐστηρότητα μιᾶς δικαιοσύνης, ἐνῶ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση καὶ ἰδίως μὲ τὴν (πρώτη) βιομηχανικὴ ἐπανάσταση κέρδισε ἐπιπλέον ἰσχὺ ἢ θεώρησή τους ὡς ἀπλῶν δεινῶν μιᾶς παράλογης ὑπαρξῆς ποὺ μᾶς ταλαιπωρεῖ ἀδίκως;

Ἡ σχετικὴ ἐνίσχυση τῆς ἀθεΐας δὲν ὀφείλεται στὸ κακὸ τοῦ κόσμου οὔτε στὴν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ νὰ παραμένει γιὰ τοὺς περισσότερους ἄφαντος σὰν ἀνύπαρκτος, ἀλλὰ στὴν διόγκωση τῆς φανταχτερῆς μετριότητας, ποὺ δὲν νοιάζεται στὰ σοβαρὰ γιὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως οὔτε γιὰ τὴν προέλευσή του, καὶ ἀνακάλυψε στὴν ἐπιστημοτεχνικὴ τὸν δρόμο γιὰ ἓνα κόσμο ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη τὸν Θεὸ γιὰ νὰ ὑπάρχει. Στὴν πραγματικότητα ἀσφαλῶς ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ποτὲ δὲν ἔλειψε καὶ οὔτε θὰ μπορούσε, ὅμως ἡ φανταχτερὴ μετριότητα προτιμᾶει νὰ τὴν ἀγνοεῖ καὶ νὰ παίρνει τὸ δῶρο σὰν νὰ ἦταν δικαίωμα καὶ κατόρθωμα. Φανταχτερὴ μετριότητα εἶναι ὁ δῆθεν ‘αὐτοδημιούργητος’ ἄνθρωπος, ποὺ ἔχει ἱκανὴ εὐφυΐα γιὰ νὰ τριγυρνᾷ στὰ ἄστρα ἀλλὰ ὄχι ἀρκετὰ ἱκανὴ γιὰ νὰ γνωρίσει τὸν ἑαυτό του ἔστω μόνο στὰ πῶς στοιχειώδη, τουλάχιστον νὰ ἀντιληφθεῖ καὶ νὰ συνειδητοποιήσει πῶς ἡ εὐφυΐα του καὶ ἄρα ὅλα ὅσα γίνονται χάρις στὴν εὐφυΐα του, δὲν εἶναι ἓνα δικό του κατόρθωμα, ὅτι πολὺ ἀπλὰ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει γεννηθεῖ ἀνοϊκὸς ἢ ἀκόμη νὰ μὴν ἔχει γεννηθεῖ καθόλου. Ἡ φανταχτερὴ μετριότητα κομπάζει γιὰ τὸ ὕψος της ἐπειδὴ προτιμᾶει νὰ μὴν βλέπει οὔτε κἂν τοὺς ὤμους στοὺς ὁποίους στηρίζεται γιὰ νὰ ψηλώνει.

Ἀπὸ ἐδῶ μπορεῖ ἐπίσης νὰ γίνει κατανοητὴ ἡ φύση τῆς κατὰ-κρισης ὡς ἀκραῖα σοβαρῆς ἁμαρτίας. Νὰ μὴν κατακρίνεις τὸν ἄλλο δὲν εἶναι ἀπλὸς καθωσπρεπισμός, κάτι σὰν θρησκευτικὴ

μορφὴ τῆς ‘πολιτικῆς ὀρθότητος’ καὶ τῆς ‘ἀνεκτικότητος’, ἔτσι ποὺ νὰ τὸ ἀποφεύγει κανεὶς ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἀπλῶς δὲν τὸ ἐκφράζει ἀνοιχτά, κατακρίνοντας ἀπὸ μέσα του ἢ σὲ στενοὺς κύκλους, καὶ ἔστω μὲ ἐνοχές. Ἡ κατάκριση ἔχει δύο ἀφορμές. Κατάκριση εἶναι ἡ περιφρόνηση τοῦ ἄλλου μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνικανότητά του, ὅταν εἶναι βλάκας, ἀδαής, ‘ἀποτυχημένος’, κ.λπ. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ περιφρονῶντας τὸν ἀνοιχτὰ εἶτε ἀντιμετωπίζοντάς τὸν συγκαταβατικά, προσβάλλω τὸν Θεὸ ποὺ μοιράζει τὰ χαρίσματα ὅπως τὰ μοιράζει. Ἡ κατάκριση αὐτὴ εἶναι καθαρὴ βλασφημία τοῦ Πνεύματος, εἰδοποιεῖ ὁ Χριστός, ἐπομένως ἀνήκει στὴν μόνη θανάσιμη ἁμαρτία. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ κατακρίνει τὸν ἄλλο ἐπειδὴ ἔχει λίγες ἢ σχετικῶς ἀσήμαντες ικανότητες, εἶναι ἀποξενωμένος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ ἀφομοιώνεται στὴν δαιμονικὴ κατάστασιν.

*Ὅς ἂν εἴπῃ Μωρὲ ἐνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.*⁵⁹⁷

Ἡ δευτέρη περίπτωσιν κατάκρισης εἶναι γιὰ ἐλαττώματα τοῦ χαρακτήρα γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ εὐθύνη εἶναι προσωπικὴ, ὅταν κάποιος εἶναι ἀνελέητος, σκληρός, ὑπουλος, κ.λπ. Τότε ἡ κατάκριση φαίνεται δίκαιη, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ προσεχθῆ τὸ κίνητρό της, μήπως προέρχεται ἀπὸ ψυχικὴ ἀπόστασιν καὶ μῖσος γιὰ τὸν ἄλλο, ὅποτε δὲν ἔχει κἄν σημασίαν ἂν εἶναι σωστὴ ἢ ἐσφαλμένη, δίκαιη ἢ ἀδίκη. Ὅμως δὲν εἶναι βέβαιος οὔτε ὁ πραγματικὸς βαθμὸς τῆς προσωπικῆς εὐθύνης τοῦ ἄλλου, γι’ αὐτὸ ὁ Βασίλειος δίνει τόσο μεγάλη σημασίαν στὴν προσεκτικὴ διερεύνησιν τῆς συνείδησης. Ὁ χαρακτήρας δὲν δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν περίγυρο ἀλλὰ οὔτε παραμένει ἀνεπηρέαστος, καὶ ἀρκετὰ προβλήματα ἢ προτερήματα ποὺ μοιάζουν νὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν τους στὴν προσωπικὴ ἐλευθερία, εἶναι δυνατὸ νὰ ὀφείλονται στὴν οἰκογένεια ἢ ἀκόμα στὸ εὐρύτερο

---

⁵⁹⁷ *Ματθ. 5, 22.*

περιβάλλον. Ἐνα παιδί ποῦ διδάχθηκε ἀπὸ μικρὸ πῶς νὰ ἀπειλεῖ, νὰ κακοποιεῖ καὶ νὰ ληστεύει, καὶ ἓνα ἄλλο ποῦ μεγάλωσε ἀνάμεσα στὰ βιβλία, τὴν συζήτηση καὶ τὴν στοργή, θὰ κριθοῦν μὲ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς μέτρο; Ἄς βάλει κανεὶς ὅσο μπορεῖ τὸν ἑαυτό του στὴν θέση ἐκείνου ποῦ ἐπικρίνει καὶ ἄς προσπαθῆσει νὰ σκεφτεῖ μήπως θὰ εἶχε περισσότερες ὁμοιότητες μαζί του ἂν εἶχε μεγαλώσει στὶς ἴδιες ἀκριβῶς συνθήκες, ἀποβάλλοντας ἔτσι τὴν σκληρότητα καὶ ἀνοίγοντας μεγαλύτερες δυνατότητες γιὰ συμπαράσταση. Ὅταν ἡ κρίση εἶναι πραγματικὰ ἀκριβής, καὶ ὅταν ἡ διαπίστωση τῶν προβλημάτων γίνεται ἀπὸ φιλία καὶ χωρὶς περιφρόνηση, μόνο σὰν μιὰ προσπάθεια γιὰ συμπαράσταση, τότε ἡ ‘κατάκριση’ εἶναι σωστή, καὶ εἶναι καταδίκη τῶν ἴδιων τῶν ἐλαττωμάτων, ὄχι τοῦ προσώπου. Τὴν καταδίκη αὐτὴ ἐγκρίνει ὁ Βασίλειος συμβουλεύοντας τοὺς μοναχοὺς νὰ προσέχει ὁ ἓνας τὰ σφάλματα τοῦ ἄλλου καὶ νὰ μὴν ἀμελεῖ νὰ τὰ διορθῶναι μὲ σύνεση, εὐγένεια, στοργή, λεπτότητα, σεβασμὸ καὶ ἐπιείκεια.

Παρὰ τὸν ξεπεσμὸ τῆς ἀνθρώπινης κατάστασης, ἡ ἀγάπη ἐξακολουθεῖ νὰ ἀντέχει στηρίζοντας καὶ τὴν ἐργασία τῶν ἐντολῶν, ἀπ’ ὅπου ἐν συνεχείᾳ καὶ ἡ ἴδια ἐνισχύεται πρὸς τὸ διαρκὲς καὶ ἀδιάπτωτον.⁵⁹⁸ Ὁ Χριστὸς δὲν ἤρθε νὰ ἀλλάξει τὸν κόσμον, ἤρθε νὰ τὸν ἐγκαταλείψει καλῶντας μαζί Του τοὺς δικούς Του.

Οὐ σημεῖα καὶ δυνάμεις παραδόξους ἀπήτησεν [...] ἀλλὰ τί φησιν; Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.⁵⁹⁹ Καὶ οὕτω πανταχοῦ

---

⁵⁹⁸ Βλ. ΚΠ ε΄.

⁵⁹⁹ Βλ. Ἰω. 13, 35. Ὁ Κασσιανὸς δίνει λιγότερη ἔμφαση στὸ χωρίο αὐτό. Βλ. C. XVI.6, ὅπου σκοπὸς εἶναι νὰ δειχθεῖ γιὰ ποιὸ λόγο δὲν ἀρμόζει σὲ μοναχοὺς ἐριστικὴ συμπεριφορά.

τὰς ἐντολάς ταύτας συνάπτει, ὥστε τὴν εἰς τὸν πλησίον εὐποιῖαν εἰς ἑαυτὸν μετατίθησιν.⁶⁰⁰

Δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи δεκτὸς ἀπόλυτα ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι “ὁ Βασίλειος δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς κατ’ ἐξοχὴν ἐρμηνευτῆς, διότι εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι ὀργανωτῆς καὶ ἠθικιστῆς”.⁶⁰¹ Δὲν χρειάζεται κἂν προσφυγὴ σὲ ἄλλα ἔργα ἐκτὸς τῶν ἀσκητικῶν⁶⁰² γιὰ νὰ σχηματίσει κανεὶς ἀκριβέστερη εἰκόνα. Ὁ Βασίλειος δὲν ἔχει τὴν ἐρμηνευτικὴ πνοὴ τοῦ ἀδελφοῦ του ἢ ἐνὸς Μάξιμου ἢ Διονύσιου, δὲν γίνεται νὰ χαρακτηριστεῖ ὅμως ἠθικιστῆς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι εἰδοποιεῖ γιὰ μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὁ ἠθικιστῆς ἀπλῶς δὲν διανοεῖται, ὅτι ὁ Χριστὸς μίλησε μὲ παραβολὰς γιὰ νὰ μὴν καταλάβουν ὅσοι ἄκουγαν, ἐπειδὴ εἶχαν τυφλωθεῖ καὶ γίνεи ἀναίσθητοι. Στὰ σημαντικὰ προϋπόθεση τῆς κατανόησης εἶναι ἡ οἰκειότητα μὲ τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἐπίγνωση αὐτὴ ἐμπνέει τὸ σύνολο τῶν Ὁραῶν. Ἡθικισμὸς δὲν εἶναι ἡ ἀνάδειξη μιᾶς ἰδανικῆς συμπεριφορᾶς ἀλλὰ ἡ πεποιθήση πὼς ἡ ποιότητα τῆς συνείδησης ἀποτελεῖ προϊόν τῆς συμπεριφορᾶς.

Ὁ Κασσιανὸς ἀναφέρεται σὲ νέο μοναχὸ ἐνῶ ὁ Βασίλειος στὸ σύνολο τῆς κοινότητος, γι’ αὐτὸ δὲν δίνει ἔμφαση στὸν φόβο τοῦ Θεοῦ.⁶⁰³ Ὅμως ἔχουμε δεῖ ὅτι ὁσοδήποτε συνήθης στὶς ἀσκητικὰς

---

⁶⁰⁰ Βλ. ΚΠ γ’.

⁶⁰¹ Βλ. Χρήστου, Ὁ Μέγας Βασίλειος, σ. 231.

⁶⁰² Ὅπως ἔκανε ὁ Špidlik μὲ τὸ κείμενό του “L’idéal du monachisme basilien”, εἰς Fedwick, *Basil of Caesarea...*, σ. 361 κ.έ.

⁶⁰³ Βλ. ΚΠ δ’: τοῖς μὲν οὖν ἄρτι εἰσαγομένοις εἰς τὴν εὐσέβειαν ἢ διὰ τοῦ φόβου στοιχειώσις χρησιμωτέρα [...] ὑμῖν δέ, ὡς διαβεβηκόσιν τὴν ἐν Χριστῷ νηπιότητα καὶ οὐκέτι δεομένοις γάλακτος, ἀλλὰ δυναμένοις τῇ στερεᾷ τῶν δογμάτων τροφῇ τὸν ἔσω ἄνθρωπον τελειοῦσθαι, τῶν κεφαλαιωδεστέρων ἐντολῶν χρεία, ἐν ἧ ἅσα ἀλήθεια τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης κατορθοῦται. Παρατηρῶντας τὴν δομὴ τοῦ μικροῦ ἀσκητικοῦ

παραδόσεις, δὲν παύει νὰ εἶναι ἀβάσιμη ἡ εἰκασία ὅτι ὁ φόβος ὠφελεῖ ἔστω μόνο τοὺς ἀρχάριους. Περισσότερο ἐνδιαφέρει ὅτι ὁ Βασίλειος στὴν συνάσκηση ἀναγνωρίζει οὐσιῶδες ἰδίωμα τοῦ μοναχισμοῦ. Εἶναι καὶ πάλι ἡ ἀγάπη ὡς ἐλεύθερη πρωταρχικὴ ὁρμή.⁶⁰⁴ Στὸ κοινόβιο ὁ Βασίλειος ὀραματίζεται τὴν ἀμοιβαία ὑποστήριξη καὶ ἀληθινὴ φιλία μέσα ἀπὸ τὴν ἀφοσίωση στὶς ὑψηλότερες ἀπαιτήσεις ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐμπνέει τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας. Κοινὸς τόπος στοὺς ἀσκητικούς ἰδίως συγγραφεῖς πόσο χρειάζεται ἡ ἀπεξάρτηση ἀπὸ ὀτιδήποτε κτιστό, ὅμως ἀντίθετα μὲ τὸν Κασσιανό, τὸν Βασίλειο ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ θετικὴ ὄψη ὡς πρωταρχικὴ, ἡ εὐχαριστία⁶⁰⁵ καὶ ἀπόλαυση τῆς ἐνότητας, τὸ ἐναγλλιᾶσθαι καὶ εὐφραίνεσθαι τῷ Θεῷ [...] τὸ κατατροφᾶν τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ καταγλυκαίνεσθαι τοῖς ῥήμασιν αὐτοῦ.⁶⁰⁶ Ὁ Κασσιανὸς ἀντιλαμβάνεται τὸν μοναχισμό σὲ διαρκῆ μάχη μὲ δαίμονες καὶ ἁμαρτίες, τὸν Βασίλειο ἐμπνέει ἡ ἐμπιστοσύνη στὸν ἀγαθὸ ἑαυτό, ἀπ' ὅπου μόνο γίνεται δυνατὴ καὶ ἡ ὑπέρβαση τῶν

(βλ. Μ. Βασίλειος, *Instituta Monachorum*, I–III), ὅπου ὁ ὅρος *KII* δ' δὲν ξεχωρίζει, ὁ Vogüé (“The greater rules..., σ. 55) σημειώνει, it was an evident mistake to have erected into a distinct Question (GR 4 [= *KII* δ']) a small passage on the fear of God in which this sentiment is mentioned only as a disposition little worthy of the aspirants after perfection whom Basil was addressing.

⁶⁰⁴ Ἀτομικιστικὸ καὶ σχεδὸν ἀναρχικὸ ἀποκαλεῖ τὸν ἐρημιτισμὸ τῆς Αἰγύπτου ὁ Mendieta, “Le système cénobitique..., σ. 42, καὶ ὁμοίως τὸ κίνημα περὶ τὸν Εὐστάθιο Σεβαστείας. Βλ. ἐπίσης Bilaniuk, “The monk as pneumatophor..., σ. 50 κ.έ.

⁶⁰⁵ Βλ. *KII* ε'. *Εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε: Α' Κορ.* 10, 31. Δὲν χρησιμοποιεῖται στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Κασσιανοῦ.

⁶⁰⁶ Βλ. *KII* ζ'. Βλ. *H* μδ' καὶ ἀκόμη *KE* σλδ' ὅπου ὁ Βασίλειος συνδέει τὴν ἀσκητικὴ ἀποταγὴ μὲ τὸ μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος.

σφαλμάτων. Ἀγαπῶντας ἐνδιαφέρομαι νὰ γνωρίσω τὸν ἄλλο, ἀποκτῶ καλύτερη εἰκόνα γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὰ λάθη του, προσέχω πῶς θὰ συζητήσω μαζί του χωρὶς νὰ τὸν πληγῶνῃ ἢ νὰ τὸν ἀπελπίζω ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ κρύβω τὰ προβλήματα, τὸν προσεγγίζω μὲ τὴν ἀπαλὴ εἰλικρίνεια καὶ τὴν ἐνθαρρυντικὴ αὐστηρότητα ποὺ ἔχει ἡ θερμὴ τῆς φιλίας. Ἡ ἀπλὴ κριτικὴ, ἔστω ἀκριβῆς, τὸ πολὺ νὰ ἀφήσει τὸν ἄλλο στὴν ἐπίγνωση τῆς κακίας του, ὅμως ἡ φιλία δίνει ταυτόχρονα τὸν λόγο τῆς διόρθωσης.

Ἐλεγχος μὲν γὰρ καὶ παρὰ ἐχθροῦ πολλάκις ἂν γένοιτο, θεραπείας ἐπιθυμίαν ἐμποιῶν τῷ εὐγνώμονι, θεραπεία δὲ ἀμαρτήματος ἐπιστημόνως παρὰ τοῦ εἰλικρινῶς ἀγαπήσαντος κατορθοῦται.⁶⁰⁷

Γιὰ τὸν Κασσιανὸ ὑπάρχει οὕτως ἢ ἄλλως ἀγεφύρωτο καὶ τέλειο χάσμα ἀνάμεσα στὸν κόσμον καὶ τὸν Δημιουργό, ἐπομένως ἀνάμεσα στὸν κόσμον καὶ τὸν μοναχό. Ὁ Βασίλειος προτιμᾷ τὴν κλήση τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ κόσμου ὡς φιλία μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ κόσμου. Ὁ ἀσκητὴς μυεῖται στὴν ἀξία τῆς ὑπερβατικῆς φύσης τῶν πραγμάτων, ὥστε ὄχι μόνο δὲν ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν κτίση σὰν νὰ τὴν εἶχε δημιουργήσει κάποιος ἄλλος Θεός, ἀλλὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐνδιαφέρεται καλύτερα. Ἡ ἀναχώρηση δὲν σημαίνει περιφρόνηση ἀλλὰ τιμὴ, εἶναι μιὰ ἀπόσταση ποὺ ἀναγνωρίζει τὸ ἀγαθὸ τοῦ κόσμου καὶ τὸ ὑποστηρίζει.

Οὕτως ὁ σφόδρα τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ ἀκολουθεῖν Χριστῷ κατεχόμενος πρὸς οὐδὲν ἔτι τῆς ζωῆς ταύτης ἐπιστραφεῖν δύναται, οὐ πρὸς γονέων ἢ οἰκείων φίλτρον, ὅταν ἐναντιού-

---

⁶⁰⁷ Βλ. ΚΠ ζ', κς', λ'.

μενον ἢ τοῖς τοῦ Κυρίου προστάγμασι.⁶⁰⁸ Ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, καὶ ἐξουσίαν λαβὼν γενέσθαι τέκνον Θεοῦ, συγγένειαν μὲν τὴν κατὰ σάρκα ἐπαισχύνεται, οἰκείους δὲ γνωρίζει τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως ὑπὸ τοῦ Κυρίου μαρτυρουμένους.⁶⁰⁹

Ὑπακοή

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανὸ⁶¹⁰ τὴν ἄσκηση πραγματοποιεῖ ἡ μίμηση, καὶ τόσο πιὸ ἀποτελεσματικὰ ὅσο ὁ μοναχὸς προσέχει λίγους ἢ καλύτερα ἓναν ἢ δύο.⁶¹¹ Γιὰ τοὺς πολλοὺς ὁ μοναχὸς κα-

---

⁶⁰⁸ Βλ. *KΠ* η'. Ὁ Κασσιανὸς ἀδιαφορεῖ γιὰ σχολικὴ ἐκπαίδευση (βλ. Mendieta, "Le système cénobitique...", σ. 63. Γιὰ τὰ μοναστηριακὰ σχολεῖα ἐν γένει, βλ. Marrou, *Ἱστορία τῆς ἐκπαιδευσεως...*, σ. 448 κ.έ.). Περαιτέρω, ἡ φιλοξενία ἦταν γενικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ μοναχισμοῦ, ὅμως στὸν Βασίλειο ἀναπτύσσεται ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τοὺς φτωχοὺς, τοὺς ὁδοιπόρους καὶ τοὺς ἀσθενεῖς (βλ. Mendieta, *ὁ.π.*, σ. 64), δηλαδὴ γιὰ ὅλους τοὺς δοκιμαζόμενους.

⁶⁰⁹ *ΚΕ* ρπθ'. Βλ. ἀκόμη *ΚΕ* ρπη', καὶ *ΚΠ* λβ': "οἱ οὖν κατὰ σάρκα τινὸς γονεῖς ἢ ἀδελφοί, εἰ μὲν κατὰ Θεὸν ζῶσιν, ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἀδελφότητι ὡς κοινοὶ πατέρες ἢ οἰκείοι θεραπευέσθωσαν [...] Καθόλου δὲ οὔτε οἰκείον οὔτε ξένον ἐπιτρέπειν χρῆ λόγους τινὰς προσάγειν τοῖς ἀδελφοῖς, ἐὰν μὴ πεισθῶμεν περὶ αὐτῶν, ὅτι πρὸς οἰκοδομὴν καὶ καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν ποιοῦνται τὰς διαλέξεις". Βλ. *Ἐπιστ.* 154, 1: "οἱ δὲ πνευματικῶς ἀγαπᾶν εἰδότες οὐ τῇ σαρκὶ προξένω κέχρηται τῆς φιλίας, ἀλλὰ τῇ τῆς πίστεως κοινωνίᾳ πρὸς τὴν πνευματικὴν συνάφειαν ἄγονται".

⁶¹⁰ Βλ. *Inst.* IV 40–42.

⁶¹¹ Βλ. *Inst.* IV.40. Ἡ ἔμφαση στὴν μίμηση συγκεκριμένων ἀσκητῶν πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἐπιρροὴ ἀπὸ τὸν ἐρημιτισμὸ. Στὴν κοινοβιακὴ ἄσκηση, σύμφωνα τουλάχιστον μὲ τὸν Βασίλειο, πρότυπο εἶναι κυρίως ὁ

λύτερα νὰ γίνεῖ κουφός, ἄλαλος καὶ τυφλός,⁶¹² γιὰ νὰ μὴν κινδυνεύει νὰ μιμηθεῖ τὰ ἐλαττώματά τους καὶ νὰ μὴν ἀπαντάει στὶς προσβολές. Πράγματι τὸ μοναδικὸ πρότυπο ἐμποδίζει περισσότερο τὴν προσωπικὴ κρίση. Περνῶντας πέρα ἀπὸ τὸν μιμητισμὸ, χρειάζεται κανεὶς προσωπικὰ μέτρα γιὰ νὰ διδάσκεται, ἐπιλέγοντας ἔτσι ἀπ' ὅπουδήποτε ὅσα καλὰ διακρίνει, ἀναλαμβάνοντας πὶὸ συνειδητὰ τὴν εὐθύνη γιὰ τὸν ἑαυτό του, σὲ μιὰ ἔλλογη μίμηση ἢ μᾶλλον ἔμπνευση. Ἐπιμένοντας στὸ 'ιδεῶδες' τοῦ μιμητισμοῦ, ὁ Κασσιανὸς εἰδοποιεῖ ὅτι ὁ μοναχὸς δὲν ἐμπιστεύεται τὴν δική του κρίση,⁶¹³ χρειάζεται ὅμως νὰ μὴν ἐξαρτᾶ τὴν ἀρετὴ του ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῶν ἄλλων. Εἶναι στὴ θέλησή του νὰ ἀποκτήσει τὴν ταπεινοφροσύνη πού ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ τὸ κατορθώσει.⁶¹⁴ Αὐτὴ εἶναι μιὰ οὐσιαστικὴ παρατήρηση. Ἀλλίμονο ἂν ἀρκεῖται κανεὶς σὲ μιὰ ἐσωτερικότητα ἔτοιμη νὰ αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ τὸ παραμικρὸ ἀεράκι τῶν περιστάσεων, ὅμως ἡ ταπεινοφροσύνη ἐμποδίζει τὴν ἔκπτωση: "ἐγὼ εἶπα, εἴσαστε ὅλοι Θεοὶ καὶ παιδιὰ τοῦ Ὑψιστοῦ, ἀλλὰ ἐσεῖς σὰν ἄνθρωποι πεθαίνετε καὶ σὰν κάποιος ἄρχοντας ξεπέφτετε".⁶¹⁵

Ὅπως ἔχουμε δεῖ, ἀπὸ τὶς συνηθέστερες εἰκόνες τοῦ Βασίλειου ὅταν ἀναφέρεται στὸ κοινόβιο, εἶναι ἐκείνη τῆς συναρμογῆς τοῦ σώματος.⁶¹⁶ Ἀναγκαῖα ἢ ἀσθένεια κάθε μέλους ἐπηρεάζει τὸ σῶ-

---

προεστώς, καὶ αὐτὸς στὸν βαθμὸ πού κατορθώνει νὰ συμβολίζει τὴν κοινότητα ὡς χῶρο καὶ ἀρχὴ τῶν ἀρετῶν.

⁶¹² Βλ. *Ψαλμ.* 37, 14–15. Τὰ χωρία δὲν χρησιμοποιεῖ ὁ Βασίλειος στὰ ἀσκητικά του.

⁶¹³ Βλ. *Inst.* IV.41.

⁶¹⁴ Βλ. *Inst.* IV.42.

⁶¹⁵ *Ψαλ.* 81, 6–7.

⁶¹⁶ Σύμφωνα μὲ τὸν Nagel (*Die Motivierung der Askese...*, σ. 107) αὐτὸ εἶναι "τὸ κεντρικὸ χαρακτηριστικὸ" τοῦ Βασιλειανοῦ κοινοβίου.

μα.⁶¹⁷ Ἀκόμη κι ἂν ἤθελε κάποιος νὰ ἀδιαφορήσει γιὰ ὅσα συμβαίνουν στὸ κοινόβιο, δὲν θὰ μποροῦσε. Γιὰ παράδειγμα, ἂν ὁ ἀπειθῆς δὲν συνεισιθῆι ἀπὸ τὶς συστάσεις τοῦ Ἡγουμένου, θὰ ὑποστεῖ ἔλεγχο ἐπὶ πάσης τῆς ἀδελφότητος. Κάθε ἀσκητὴς προσπαθεῖ νὰ διορθῶναι τὸν συνασκητὴ του, καὶ ἂν δὲν τὸ κατορθώσει, τὸ ἀναφέρει στὸν Ἡγούμενο, κακία γὰρ σιωπηθεῖσα νόσος γίνεται ἀθεράπευτος [...] καὶ τὸ κρύπτειν ἁμαρτίαν συγκατασκευάζειν ἐστὶ τῷ νοσοῦντι τὸν θάνατον.⁶¹⁸ Ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ ἐλάχιστα σφάλματα ἡ ἀντιμετώπιση παραμένει ἴδια στὴν οὐσία της, οὐδενὸς δεῖ καταφρονεῖν ὡς μικροῦ, [...] ἄσπλαγγχνός ἐστιν ὁ ἐφησυχάζων, οὐχ ὁ ἐλέγχων. [...] Καὶ τὴν ἀγάπην δὲ οὗτος καταλύει.⁶¹⁹ Περιπτώσεις διαφωνιῶν ἐπιλύονται ἀπὸ τὸν προεστῶτα ἢ ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα στὸ σύνολό της, ἢ συμμετοχῇ στὰ κοινὰ εἶναι ἐπιθυμητὴ καὶ ἀναπόφευκτη.⁶²⁰

Στὸν Κασσιανὸ τὸ κοινόβιο δημιουργεῖται σὰν ἓνα φόντο τῆς ἀτομικῆς καὶ μονοσήμαντης σχέσης καθενὸς μὲ τὸ ὑπόδειγμά του. Ὁ μοναχὸς ὀφείλει ἀπόλυτη ὑπακοή στὸν νόμο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Γέροντα,⁶²¹ μὲ τὰ δύο κριτήρια νὰ τείνουν στὴν ἰσοτιμία.⁶²² Ὑπα-

⁶¹⁷ Βλ. *KΠ* κδ', καὶ *Ἐπιστ.* 22, 3: ὅτι οὐ δεῖ ἀδιαφορεῖν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἢ ἐφησυχάζειν αὐτοῖς.

⁶¹⁸ Βλ. *KΠ* μγ', καὶ *ΚΕ* γ' ὅπου ὁ Βασίλειος παραθέτει τὸ ἐδάφιο *Ματθ.* 18, 15–17: ἐὰν ἁμάρτη ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, ἔλεγξόν αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου. Βλ. ἀκόμη *Ἐπιστ.* 22, 3: ὅτι δεῖ τὸν μετὰ πρῶτην καὶ δευτέραν νουθεσίαν ἐπιμένοντα τῷ ἔλλατῶματι ἑαυτοῦ φανεροῦσθαι τῷ προεστῶτι, ἐὰν ἄρα ὑπὸ πλειόνων ἐπιτιμηθεῖς ἐντραπή.

⁶¹⁹ Βλ. *ΚΕ* δ'.

⁶²⁰ Βλ. *KΠ* μθ'.

⁶²¹ Βλ. *Inst.* IV.41: “εἴτε ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἡ κρίση τοῦ Γέροντα” (vel lex Dei vel senioris examen).

κοή σὲ ἄνθρωπο δὲν νοεῖται, εἰδοποιεῖ ὁ Βασίλειος, παρὰ μόνο γιὰ σεσσωπημένα ἀπὸ τὴν Γραφή. Καὶ ἀκόμη τότε δὲν εἶναι ὑπακοή στὸν Γέροντα, τὸν Πνευματικὸ ἢ τὸν Ἠγούμενο ἀλλὰ ὑπακοή στὴν συζήτηση καὶ τὴν κατανόηση, ὅπου διαρκῶς προτάσσεται ὁ ἄλλος ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ:⁶²³ *μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐτέρου ἕκαστος,*⁶²⁴ *ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ.*⁶²⁵ *Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἔστω πάντων ἔσχατος καὶ πάντων δοῦλος.*⁶²⁶ Ἡ διαφορὰ μὲ τὸν Κασσιανὸ εἶναι χαρακτηριστική.⁶²⁷ Φυσικὰ ὁ Βασίλειος δὲν θὰ μπορούσε νὰ διαφωνήσῃ μὲ τὴν διάκριση ἀνάμεσα σὲ ὄσους κατορθώνουν πολλὰ καὶ σὲ ὄσους

---

⁶²² Πρβλ. Pricoco, *L'isola dei santi...*, σ. 100, καὶ τὴν ἀναφορὰ στὴν C. III.6 ὅπου συνυπάρχουν “πατερικὴ παράδοση καὶ βιβλικὴ αὐθεντία” (*Patrum traditio et scripturarum sanctarum auctoritas*). Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς δὲν παραθέτει τὸν Βασίλειο ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἔμφαση πρὸς ἔδιναν οἱ ἀσκητικοὶ συγγραφεῖς τοῦ τετάρτου αἰῶνος στὴν παράδοση (ὥστε, *i grandi legislatori dei secoli successivi continuarono a guardare all'insegnamento e all'esempio dei patres come a un indispensabile strumento per l'educazione del monaco: ὁ.π., σ. 101.*

⁶²³ Τὰ χωρία πρὸς ἀκολουθοῦν παραθέτει ὁ Βασίλειος στὸν ὄρο *ΚΕ α'*.

⁶²⁴ Βλ. *Α' Κορ.* 10, 23–24.

⁶²⁵ Βλ. *Ἐφ.* 5, 21.

⁶²⁶ Βλ. *Μάρκ.* 9, 34.

⁶²⁷ Βλ. Keating, “The two streams...”, σ. 261: in purely cenobitic communities, the community *itself* is looked upon as the great value. [...] the community gives rise to the abbot as an expression of its unity, its common purpose, its common search for God's will, and its common surrender to God. The term Saint Basil uses for the superior, the ‘eye’ of the community, crystallizes that consensus.

λίγα,⁶²⁸ ὅμως τὸ κριτήριό του εἶναι ἡ Βίβλος τὴν ὁποία καὶ ὁ Ἡγούμενος ἀκολουθεῖ, ἐρμηνεύει καὶ διδάσκει, ὅποτε δὲν τίθεται ζήτημα ὀργανωμένων μιμήσεων.⁶²⁹

Περὶ μὲν τῶν γεγραμμένων οὐδεμία ἐξουσία δέδοται καθόλου οὐδενί, οὔτε ποιῆσαι τι τῶν κεκωλυμένων οὔτε παραλεῖψαί τι τῶν προστεταγμένων, τοῦ Κυρίου ἅπαξ παραγγέλαντος καὶ εἰπόντος, καὶ φυλάξῃ τὸ ῥῆμα ὃ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, οὐ προσθήσεις ἐπ' αὐτῶ καὶ οὐκ ἀφελεῖς ἀπ' αὐτοῦ^{630 631}.

Στὴν πράξη καθένας εἶναι δυνατὸ νὰ ἐμπνέει τὸν ἄλλο ἀκόμη καὶ ἄθελά του, καὶ τὸ ἐνδεχόμενον αὐτὸ συμφέρει νὰ εἶναι συνειδητό. Ἔτσι ὁ Βασίλειος προτρέπει τοὺς Γέροντες νὰ γίνονται πρότυπα τῶν νέων ἐφαρμόζοντας οἱ ἴδιοι τὴν 'ἐντολή' τῆς ἀγάπης.⁶³² Συμμετέχοντας πλήρως στὴν ζωὴ τῆς ἀδελφότητος εἶναι εὐλογοὶ οἱ νέοι ἰδίως νὰ δέχονται ἀπὸ παντοῦ ἐπιρροές, καὶ οἱ παλαιότεροι

---

⁶²⁸ Στὸν ὄρο *ΚΕ* ρ' ὁ Βασίλειος παραθέτει τὰ ἐδάφια *Λουκ.* 7, 47 καὶ *Α' Τιμ.* 5, 17, ὅπου συγχωροῦνται περισσότερο ὅσοι ἔχουν μεγαλύτερη ἀγάπη, καὶ ἀξίζουν διπλάσια τιμὴ οἱ πρεσβύτεροι ποὺ καλῶς προΐστανται, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ· καὶ συμπληρώνει, τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων φυλάσσειν ἡγοῦμαι ἀκόλουθον.

⁶²⁹ Βλ. *ΚΕ* σλε'.

⁶³⁰ Βλ. *Λευτ.* 4, 2. Δὲν χρησιμοποιεῖται στὰ ἀσκητικὰ τοῦ Κασσιανοῦ.

⁶³¹ Βλ. *ΚΕ* α'. Βλ. ἐπίσης Saint-Laurent, "St. Basil...", σ. 74: his (τοῦ Βασιλείου) sole authority was Sacred Scripture itself. In that sense, the Christian ascetic already possessed a divinely-authored 'rule', and Basil's only contribution was by way of gathering, systematization and practical application of the biblical material.

⁶³² Βλ. *ΚΕ* σ'.

νά μὴ θέλουν νὰ ἀπογοητεύουν.⁶³³ Ἡ δημιουργία ιδιαίτερων προσωπικῶν σχέσεων δὲν προτείνεται οὔτε ἐμποδίζεται. Περαιτέρω, ὁ Βασίλειος συμβουλεύει τοὺς Γέροντες νὰ ἀποτελοῦν πρότυπα, ὅχι τὸν μαθητὴ νὰ ἐπιλέγει πρότυπο, ἐπειδὴ ὁ Ἠγούμενος ὀρίζει ποιοὶ ἔχουν τίνων τὴν φροντίδα σὲ ποιὸ βαθμῶ, ἐνῶ ἡ ἀδελφότητα συνολικὰ ὑποτάσσεται στὴν διδασκαλία τῆς Γραφῆς, στὴν σκέψη, τὴν ἐργήγορση, τὴν συζήτηση καὶ τὴν ἐρμηνεία. Στὸν Βασίλειο παιδαγωγεῖ ὁ Λόγος πρὸς ὅλες τὶς ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς κατευθύνσεις, μέσα ἀπὸ τὶς ὁδηγίες τοῦ Ἠγουμένου καὶ μέσα ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν σχέσεων τῆς κοινότητος, ὅποτε ἡ ἐξουσία βρίσκεται διαρκῶς στὴν ἴδια τὴν οἰκειότητα, τὴν ἐσωτερικότητα καὶ τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία.

Δεῖ τοίνυν τὸν μὲν προεστῶτα τοῦ κοινοῦ καὶ διατασσόμενον τοῖς πᾶσι μετὰ πολλῆς δοκιμασίας ἐγχειρισθῆναι τὴν φροντίδα ταύτην καὶ ἐκάστῳ κατὰ τὸ πρέπον ἐπαγρυπνεῖν τῇ μερίμνῃ ὅπως εὐαρέστως τῷ Θεῷ καὶ ἐστοχασμένως τῆς ἐκάστου ἐπιτηδειότητός τε καὶ δυνάμεως πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον διατάσσεται καὶ ἐπιτάσσει. [...] Ὡστε εἰ μὲν τί ἐστὶ κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου λεγόμενον ἢ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου κατευθυνόμενον, κἂν θανάτου ἀπειλὴν ἔχη, ὑπακούειν χρή, εἰ δέ τι παρ' ἐντολὴν ἐστὶν ἢ τὴν ἐντολὴν παραβιάπτει, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ἢ τις τῶν ἀποστόλων ἐπιτάσσει, κἂν ζωῆς ἐπαγγελίαν ἔχη, κἂν θανάτου ἀπειλὴν, οὐδ' αὖ μὴ ἀνέχεσθαι χρή.⁶³⁴

---

⁶³³ Βλ. *H* λδ': ὅτι δεῖ τύπον τῶν καλῶν προκειῖσθαι τοῖς ἄλλοις ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ μέτρῳ.

⁶³⁴ Βλ. *KE* τγ'. Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλὰ σημεῖα ὅπου ὁ Βασίλειος διατυπώνει τὴν ἴδια διδασκαλία.

Ἡ εἰκόνα τῆς σωματικῆς συναρμογῆς ἀναφέρεται σὲ μιὰ σχέση πού εἶναι σωστό καὶ ἐπιθυμητὸ ἀλλὰ μόνο πιθανὸ νὰ βρίσκει συμβολικὴ ἔκφραση στὸ πρόσωπο τοῦ Ἡγουμένου.⁶³⁵ Ἐπειδὴ ἡ θεσμικὴ συνέχεια τοῦ συμβολισμοῦ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιη ἢ ἀπλή, ὁ Βασίλειος εἰσηγεῖται τὴν κριτικὴ ὁποιοῦδήποτε ἀπὸ ὁποιονδήποτε, ἀρκεῖ νὰ ἀφορᾷ ἀθετήσεις βιβλικῶν ἀρχῶν καὶ νὰ γίνεται ἀνοιχτά, νὰ μπορεῖ ὁ κρινόμενος νὰ ἀπαντήσῃ,⁶³⁶ νὰ τὴν γνωρίζῃ συνολικὰ ἢ ἀδελφότητα ὅποτε χρειάζεται, καὶ πάντα νὰ ὑπάρχει ἀμοιβαῖος σεβασμὸς, εὐγένεια, διακριτικότητα καὶ λεπτότητα, διαφορετικὰ ὁ προεστὼς οὔτε κἂν μπορεῖ νὰ παραμείνῃ στὸ ἀξίωμα του ἔχοντας ἐλεγχθεῖ, κάτι πού θὰ συμβεῖ ἀργὰ ἢ γρήγορα ἀφοῦ κανεὶς δὲν εἶναι ἀλάθητος. Ὅμως ὄχι μόνο ὁ Ἡγούμενος, τὸ ἴδιο τὸ κοινόβιο χάνει τὴν ἀξία του καὶ καταργεῖται ὅσο χάνεται ἡ οἰκειότητα, ἡ φιλία καὶ ὁ σεβασμὸς. Ὁ Κασσιανὸς πράγματι ἐξωθεῖ τὸν μοναχὸ νὰ κρίνῃ τοὺς ὑπόλοιπους μὲ τὸν Γέροντά του στὴν ἐξομολόγησι, ὅταν ἡ γνώμη τῶν ἄλλων περιττεύῃ καὶ δὲν εἶναι κἂν δυνατὸ νὰ ἐκφραστεῖ. Ἡ κοινοβιακὴ ἄσκηση τῆς μορφῆς αὐτῆς εἶναι σχεδὸν ἐρημιτικὴ, μὲ ἰσχνὴ κοινοβιακὴ ἐπένδυση.⁶³⁷ Τὸ κοινόβιο δὲν περιγράφεται καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διαμορ-

---

⁶³⁵ Βλ. *KΠ* μγ': οἶον ἐὰν ἦ τὸ ἐπιστατοῦν καὶ ἄρχον, τοιοῦτον ὡς τὰ πολλὰ γίνεσθαι ὀφείλει καὶ τὸ ἀρχόμενον.

⁶³⁶ Βλ. καὶ *H* νδ', 5.

⁶³⁷ Ὁ Keating ("The two streams...", σ. 259) ἀποκαλεῖ τὴν σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Κασσιανοῦ 'ἡμικοινοβιακὴ' ἐπειδὴ ἀφορᾷ κοινότητες πού ἀνέπτυξαν a form of cenobitic life, while their *spirituality* retained a distinctly eremitic emphasis. Παρέχει ἐπίσης ἓνα συνοπτικὸ καὶ ἀκριβῆ πῖνακα τῶν διαφορῶν μεταξὺ κοινοβιακοῦ καὶ ἡμικοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ (βλ. ὁ.π., σ. 262).

φωθεῖ ὡς ὄντοτητα πού ὑπερβαίνει ὄχι μόνο τῖς ‘κοσμικῆς’ συνθη-
 κες ἀλλά τὰ ἴδια τὰ μέλη τῆς στήν κοινωνία καθεαυτήν, στή σχέ-
 ση μὲ τὸν Χριστό, ἀλλὰ καταθλίβει, καταντάει μιὰ παρατεταμένη
 μάταιη ταλαιπωρία (coenobii angustiis coartari).⁶³⁸

Κοινοβιάτες καὶ ἐρημίτες

Ὅπως ἔχουμε δεῖ, τὸ κοινόβιο τοῦ Κασσιανοῦ διὰ τῆς ὑπάρ-
 ξεώς του καὶ μόνο ἐμποδίζει τὴν κορυφαία ἀρετή, πού εἶναι ἡ
 ἀδιάλειπτη νοερὴ προσευχὴ καὶ θεία θεωρία. Ἡ ἐργασία, ὅταν
 ἀπαιτεῖ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ κελλί, ζημιώνει.⁶³⁹ Ὅμως ποιὰ ζη-
 μιὰ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀντίθεση στὴν ὑψηλότερη πραγ-
 ματικότητα; Ἄλλοτε διαφαίνεται κάποιος δισταγμὸς γιὰ τὴν ἀτο-
 μικὴ ἀναχώρηση, μὲ τὸ κοινόβιο νὰ ἐπαινεῖται ἐπειδὴ τελειοποιεῖ

Cenobitic Orientation (emphasis)	Semi-Cenobitic Orientation (emphasis)
Interpersonal Relationships	Individual Solitude
Discussions – colloquiums	Practice of stricter Silence
Openness to the world	Eremitic tendency
More Liturgy	Less Liturgy
Creative Work	Simple Work
All goods held in common	Emphasis on personal Poverty
Emphasis on horizontal relationships: service of one another, mutual obedi- ence	Emphasis on vertical relationships: God alone, obedience to spiritual father

⁶³⁸ Συνωστίζονται στὴν στενότητα τοῦ κοινοβίου: C. XVIII.6.

⁶³⁹ Βλ. C. XXIII.3.

τὴν ἀρετὴ τῆς ἀποβολῆς τοῦ ἰδίου θελήματος.⁶⁴⁰ Ἐν τέλει τὸ κρίσιμο ἀνατίθεται στὴν ἐλευθερία καθενός, καμμιά πειθαρχία δὲν θεωρεῖται ἀπαραίτητη καὶ ἀρκοῦν ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς στέλνει στὸν βίο παιδαγωγῶντας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Κασσιανὸς ἂν μὴ τι ἄλλο σέβεται περισσότερο τὴν λογικὴ. Ἡ ταπεινοφροσύνη μιᾶς ‘κοσμικῆς’ γυναίκας ἴσως εἶναι ὑποδειγματικὴ, ντροπιάζοντας τοὺς ἐρημίτες, φανερώνοντάς τους θηρία, ποὺ παραμένουν ἥσυχα μόνον ἐπειδὴ ἀπομονώθηκαν...

Qui patientiam nostram, nisi fuerimus in morem ferarum retrusi in caveis cellarum, tenere non possumus.⁶⁴¹

Τὴν δαιμονικὴ ἐπίδραση δὲν ἐμποδίζει ἡ συμβίωση μὲ ἀγίους καὶ ἀκόμα λιγότερο ἡ ἀπομόνωση τῆς ἐρήμου. Ἀποφασιστικὴ εἶναι ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία,⁶⁴² τὴν ἐξουσία τῆς ὁποίας ἀναδεικνύει ὁ Κασσιανὸς σὲ μιὰ παράδοξη συγκέντρωση διαφόρων δραστηριοτήτων καὶ καταστάσεων. Ἡ ἀναχώρηση, ἡ νηστεία, ἡ γεωργία, ὁ πλοῦτος, οἱ ἀγρυπνίες, ὁ γάμος, ἡ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς..., δὲν συνιστοῦν αὐταξίες ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἔχουν ἢ νὰ μὴν ἔχουν ἀξία γιὰ νὰ ἀποκτήσει κάποιος καθαρὸ νοῦ καὶ ἀληθινὴ ἀγάπη.⁶⁴³ Πῶς πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ κριτηρίων ποὺ ὁ Κασσιανὸς ὑποστήριζε ἐπίμονα; Ἡ μαθητεία στὸ κοινόβιο εἶναι

---

⁶⁴⁰ Βλ. *C.* XXIV.26.

⁶⁴¹ “Οἱ ὅποιοι (ἐρημίτες) δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ διατηρήσουμε τὴν ὑπομονή μας, ἂν δὲν βρισκόμασταν σὰν τὰ θηρία ἀπομακρυσμένοι στὰ κελιά”: *C.* XVIII.14. Βλ. ἀκόμη τὴν *C.* XVIII.15 γιὰ τὸν Παφνούτιο, ἀναχωρητὴ στὴν ἐρημο τῆς Σικήτης, ὁ ὁποῖος ἦταν γνωστὸς μὲ τὴν ἐπωνυμία ‘τὸ Βουβάλι’ ἐπειδὴ ποτὲ δὲν ἔπαυε νὰ ἀπολαμβάνει τὴν ἀπομόνωση του.

⁶⁴² Βλ. *C.* XVIII.16.

⁶⁴³ Βλ. *C.* XXI.15.

ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἀναχώρηση στὴν ἐρημιά, ὅμως τὸ κοινόβιο δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν λόγο αὐτό, οἱ δύο τρόποι δὲν ἀποτελοῦν βαθμίδες τῆς ἴδιας κλίμακας,⁶⁴⁴ εἶναι διαφοροτικὰ ἐπαγγελματά (professiones).⁶⁴⁵ Οἱ κοινοβιάτες καλοῦνται antiquissimum monachorum genus quod non solum tempore sed etiam gratia primum est.⁶⁴⁶ Εἶναι οἱ τέλειοι (perfecti), “ἡ πιὸ γόνιμη ρίζα ἀγίων”.⁶⁴⁷ Καὶ ὅμως ἡ ἐρημιτικὴ ὁδὸς ἀποτελεῖ μείζονα ὑπόσχεση.⁶⁴⁸ Γιὰ τὸν ἐρημίτη εἶναι δύσκολο νὰ κατορθώσει τὴν ἀρετὴ τῆς ἀκτημοσύνης ἐνῶ γιὰ τὸν κοινοβιάτη εἶναι δυσπρόσιτη ἡ θεία θεωρία.⁶⁴⁹ Τὸ κοινόβιο μιμεῖται τὴν ταπείνωση τοῦ Χριστοῦ, ὁ

⁶⁴⁴ Βλ. Vogüé, “Twenty–five years..., σ. 425.

⁶⁴⁵ Βλ. C. XVIII.praef., καὶ Leroy, “Le cénobitisme..., σ. 126–129.

⁶⁴⁶ Τὸ ἀρχαιότατο γένος μοναχῶν, ποὺ προηγεῖται ὄχι μόνο στὸν χρόνο ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὴν χάρη: C. XVIII.5.

⁶⁴⁷ Fecundissima radice sanctorum: C. XVIII.6. Optimum genus monachorum: C. XVIII.11.

⁶⁴⁸ Βλ. C. XVIII.3: ἐπειδὴ εἶναι προτιμότερο νὰ τιμήσεις μικρότερες ὑποσχέσεις παρὰ νὰ ἀτιμάσεις τίς μεγαλύτερες ὑποσχέσεις (melius enim est devotum in minoribus quam indevotum in maioribus promissionibus inveniri).

⁶⁴⁹ Βλ. C. XVIII.9. Ὅπως θυμίζει ὁ Colombás (“The ancient concept..., σ. 111) τὴν ἔννοια τῆς θεωρίας ὡς καρποῦ αὐστηρὰ μοναδικῆς καὶ προσωπικῆς σχέσης μὲ τὸν Θεό, ἀνέπτυξε ὁ χριστιανισμὸς μέσα ἀπὸ νεοπλατωνικὲς ἐπιδράσεις. Βλ. τὸν Πλωτῖνο, Ἐννεάδες 6, 9, 11: καὶ οὗτος θεῶν καὶ ἀνθρώπων θείων καὶ εὐδαιμόνων βίος, ἀπαλλαγὴ τῶν ἄλλων τῶν τῆδε, βίος ἀνήδονος τῶν τῆδε, φυγὴ μόνου πρὸς μόνον. Ὁ Lawless (*Augustine of Hippo...*, σ. 35) ἐπισημαίνει τὴν πλατωνικὴ διατύπωση: *συνεργιγνώμην γάρ, ᾧ ἄνδρες, μόνος μόνῳ, καὶ ᾧμην αὐτίκα διαλέξεσθαι αὐτόν μοι ἄπερ ἂν ἐραστής παιδικοῖς ἐν ἐρημίᾳ διαλεχθεῖη, καὶ ἔχαιρον: Πλάτων, Συμπόσιον 217b.* Ὅμως στὸ συγκεκριμένο σημεῖο ὁ Πλάτων ὑπαινίσσεται κατώτερες ὁρέξεις: *τούτων δ’ οὐ μάλα ἐρίγνετο οὐδέν, ἀλλ’*

κοινοβιάτης προτιμάει νὰ στερηθεῖ καὶ τελείως τὸ ἀγαθὸ τῆς θεωρίας παρὰ νὰ ἀφήσει ἀβοήθητους τοὺς ἀδελφούς.⁶⁵⁰ Αὐτὴ εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος (evangelica perfectio) ἀπὸ τὸν φωτισμὸ πὸ ἐκπροσωπεῖ ὁ ἐρημιτισμός.⁶⁵¹ Ποιὰ βοήθεια προσφέρει ὅμως ὁ κοινοβιάτης ὅταν καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐκεῖνοι ἔχουν ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴν θεία θεωρία; Γιὰ τὸν Κασσιανὸ τὸ δίλημμα φωτισμὸς ἢ φιλανθρωπία εἶναι πραγματικό, ὅποια ἐπιλογή κι ἂν εἰσηγεῖται κάθε φορά. Γιὰ τὸν Βασίλειο δὲν ὑφίσταται δίλημμα, ἡ θεωρία δὲν προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀπομόνωση, οὔτε ἀγάπη ἐκφράζει μόνον ἢ συμπαράσταση ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀπλή ἐνότητα. Οὕτως ἢ ἄλλως χωρὶς τὴν θεία θεωρία καμμιὰ ἀξία δὲν βρίσκεται στὴν οὐσία τῆς καὶ δὲν ἀρκεῖ.⁶⁵² Ἡ θεωρία ἀπαιτεῖ ἡσυχία, τὴν

ὥσπερ εἰώθει (ὁ Σωκράτης) διαλεχθεῖς ἂν μοι καὶ συνημερεύσας ὄχρετο ἀπιών.

⁶⁵⁰ Βλ. Leroy, “Le cénobitisme..., σ. 130–131. Σύμφωνα μὲ τὸν Stewart (“The monastic journey..., σ. 34), ἡ διάκριση πράξης – θεωρίας εἶναι μιὰ ἀπλούστευση τῆς διάκρισης τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάμεσα σὲ πρακτικὴ, φνσικὴ καὶ θεολογικὴ γνώση. Ὅμως καὶ στὶς δύο περιπτώσεις *apatheia* serves as the link between asceticism and contemplation.

⁶⁵¹ Βλ. C. XVIII.5, ὅπου ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσει ἀπὸ τὴν ἐρημιτικὴ στὴν κοινοβιακὴ ἄσκηση, καὶ παραδέχεται ὅτι γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς θεωρίας τὸν παρηγοροῦσε ἡ πιστότητα στὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἡ τήρηση τῆς ὑπακοῆς (evangelici me praecepti consummatio consoletur, et id, quod mihi de illa theoretica sublimitate subtrahitur, hac ob obedientiae subiectione pensetur). Βλ. Leroy, “Le cénobitisme..., σ. 132. Θετικὸ ὀρισμὸ τῆς μοναστικῆς ἐπιλογῆς, κοινοβιακῆς ἢ ἐρημιτικῆς, βλ. στὴν C. XXIII.26. Τονίζεται ἡ γνήσια ἀγάπη μεταξὺ τῶν ἀσκητῶν, πὸ ἀντιτίθεται στὶς κοσμικὲς συγγένειες.

⁶⁵² Γιὰ παράδειγμα, τὴν γνωστὴ δήλωση τοῦ Παύλου (Ρωμ. 9, 3) ὁ Βασίλειος ἐρμηνεύει ὡς ἐνδεικτικὴ μεγάλῃς ἀγάπῃς γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἦταν ποτὲ δυνατὸ νὰ τὸν ἀποξενώσει ἀπὸ τὸν Θεό: “εἰδὼς

ὁποία ὅμως δὲν ἐμποδίζει ἀλλὰ καὶ δυναμώνει ἀκόμη περισσότερο τὸ κοινόβιο, ἀρκεῖ ἢ συνάσκησις νὰ τιμᾷ τὴν ἐρωτικὴ φύση τῶν πραγματικῶν σχέσεων, ἔχοντας ἐπίγνωσις πὼς ἡ ἀληθινὰ ἐρωτικὴ ἐνότητα εἶναι ἱερή, μυστικὴ καὶ νοητικὴ. Τὴν ἐπίγνωσις αὐτὴ ὑπηρετεῖ ὁ Βασίλειος,⁶⁵³ ἔστω ὅχι μὲ τὴν ἴδια καθαρότητα μὲ τὴν ὁποία ἐκφράζεται στὸν Πλάτωνα.⁶⁵⁴ Γιὰ τὸν Κασσιανὸ δὲν εἶναι παρὰ ἀδιανόγητη, ὅποτε ὀφείλει νὰ ἐμπιστευθεῖ τὴν ἐρημιτικὴ ἡσυχία.

Στὸν Κασσιανὸ διαφαίνεται κάτι σὰν διπλὴ καταγωγὴ τοῦ ἐρημιτισμοῦ. Ἱστορικὰ οἱ ἐρημίτες προέρχονται ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν κοινοβιατῶν, ὅμως ἡ πνευματικὴ τους ἀρχή, τὰ βιβλικὰ τους πρότυπα, ἂν ἐξαιρεθεῖ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος,⁶⁵⁵ βρίσκονται

(ὁ Παῦλος) ὅτι ἀμήχανον ἦν ἀλλοτριωθῆναι Θεοῦ τὸν διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην ὑπὲρ τῆς μεγίστης τῶν ἐντολῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ χάριν προϊέμενον καὶ ὅτι διὰ τούτου πολυπλασίονα ἤμελλεν ὦν ἔδωκεν ἀντιλήψεσθαι": *ΚΠ* γ'. Στὴν *C. XXIII.5* ἡ εὐαγγελικὴ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἰσοδυναμεῖ μὲ προσωρινὴ ἀλλὰ πραγματικὴ ἀποξένωση ἀπὸ τὸν Θεό.

⁶⁵³ Ἡ στοργὴ κατ' ἐπίτασιν τῆς φιλίας λέγοιτο ἂν ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ διαθέσει διαπύρῳ τοῦ ἀγαπῶντος περὶ τὸν ἀγαπώμενον. Ἰν' οὖν μὴ ἐπιπόλαιος ἢ φιλαδελφία, ἐνδιάθετος δὲ καὶ διάπυρος ἦ, εἴρηται τὸ τῆ φιλαδελφία εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. Βλ. *ΚΕ* συμβ', καὶ *Ρωμ.* 12, 10. Βλ. ἀκόμη *C. XVI.11* ὅπου ὁ Κασσιανὸς χρησιμοποιεῖ μόνο τὸ δεῦτερο τμήμα τοῦ ἔδαφίου: τῆ τιμῆ ἀλλήλους προηγούμενοι.

⁶⁵⁴ Βλ. ὅσα γράφω στοὺς *Ἀρχαίους Ἑλληνες*, σ. 298 κ.έ.

⁶⁵⁵ Στὴν Καινὴ Διαθήκη πάντως ὁ Πρόδρομος παρομοιάζεται μὲ τὸν Ἥλια (*Ματ.* 11, 14, καὶ *Λουκ.* 1, 17) καὶ φαίνεται νὰ κατατάσσεται στὸ 'στάδιο' τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (*Ματ.* 11, 18–19: ἦλθε γὰρ Ἰωάννης μῆτε ἐσθίων μῆτε πίνων, καὶ λέγουσι· δαιμόνιον ἔχει. Ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν). Ὁ Ἰωάννης ἀνήκει στὸν νόμο, ἡ ἀξία του βρίσκεται σὲ μιὰ πληρότητα πνεύματος ποὺ δὲν ἔχει

στοὺς ἀγίους καὶ προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως στὸν Ἥλία, τὸν Ἐλισσαῖο καὶ σὲ ὄλους ὅσοι περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, ἐπὶ ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαιόις καὶ ταῖς ὄπαῖς τῆς γῆς.⁶⁵⁶ Δὲν εὐσταθεῖ καὶ μᾶλλον ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ παραλογισμοῦ ἢ παρατήρηση τοῦ Leroy ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανὸ οἱ κοινοβιάτες ἀρνοῦνται τὸν κόσμον ἐνῶ οἱ ἐρημίτες ἀπομακρύνονται ἀπὸ αὐτόν!⁶⁵⁷ Πέρα τῶν ἄλλων, οἱ ἐρημίτες δὲν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν κόσμον ἀλλὰ ἀπὸ τὸ κοινόβιο, ἀπὸ τὴν πλέον σημαντικὴ συναναστροφή μὲ ἀνθρώπους,⁶⁵⁸

ἀπὸ μόνος του: ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπει ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην (Ματ. 3, 15· βλ. ἐπίσης Ματ. 11, 11: ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγγίγεται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστίν, καὶ πρὸ μετὰ, 11, 13: πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν). Ὅπως δείχνει ὁ Wink (“John the Baptist”, σ. 372) σχεδὸν ὅλα ὅσα γνωρίζουμε γιὰ τὸν Ἰωάννη ἔχουν τὸ παράλληλό τους στὸν Ἡσαΐα. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ Ἰωάννη στὴν διαμόρφωση τοῦ χριστιανικοῦ μοναχισμοῦ, βλ. Lupieri, “John the Baptist...”, σ. 11 κ.έ.

⁶⁵⁶ Βλ. C. XVIII.6 καὶ Ἐβρ. 11, 37–38.

⁶⁵⁷ Βλ. Leroy, “Le cénobitisme...”, σ. 122.

⁶⁵⁸ Ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης εἶναι ἰδιαιτέρως σαφής. Διακρίνοντας μεταξὺ κοινοβιατῶν καὶ ἐρημιτῶν ἐξηγεῖ πὼς οἱ ἐρημίτες διακρίνονται ἀπὸ τοὺς κοινοβιάτες ἐπειδὴ ἐγκαταλείπουν “ὄχι μόνο τὸν κόσμον ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὴ συντροφιά τῶν ἀνθρώπων” (non solum mundum, sed etiam hominum consortia). Βλ. *De Officiis ecclesiasticis* II.15, εἰς S. Benedicti abbatis Anianensis, *Concordia Regularum*, PL 103, 746B. Βλ. ἀκόμη Ἰερωνύμου, Ἐπιστ. 22, 34 (CSEL 54): ὀνομάζονται ἀναχωρητές ἐπειδὴ κατοικοῦν μόνοι τους στὴν ἔρημο καὶ ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους (anachoretæ, qui soli habitant per deserta et ab eo,

ὅπως γνώριζε ὁ Βασίλειος ὅταν ἀπέκρουε τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἄσκη-
σης.⁶⁵⁹ Ἄν δὲν θέλει κάποιος γιὰ τὸν ἑαυτό του τὸ κοινοβιακὸ πρό-

---

quod procul a b h o m i n i b u s recesserint, nuncupantur). Εἶναι ἐπίσης ἐνδεικτικὸ ὅτι προστάτης τῶν ἀσκητῶν εἶναι ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, σημειώνει ὁ Ἰερώνυμος, ἐνῶ τοὺς ἱερεῖς προστατεύουν οἱ Ἀπόστολοι (βλ. Lupieri, “John the Baptist...”, σ. 20).

⁶⁵⁹ Ἡ διατύπωση τοῦ Gain περὶ supériorité du cénobitisme sur l'éremitisme (selon Basile) θὰ ἦταν ἀκριβῆς, ἂν ὁ Βασίλειος ἀνέφερε ὅσοδῆποτε λίγα θετικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐρημιτισμοῦ (βλ. ἐπίσης Frank, *Basilius von Ceasarea...*, σ. 378, σημ. 27: Basilius fragt nicht nach einem positiven Wert des Eremitenlebens und kann deshalb der Intention dieser Lebensform nicht gerecht werden. Er unterstreicht bewußt mögliche und tatsächliche Fehlformen des Einsiedlerlebens). Ἄν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δὲν ἐπιτίθεται ἄμεσα καὶ ρητὰ σὲ ἐκπροσώπους τῆς ἐρημιτικῆς παράδοσης, ἀναδεικνύει τὴν κοινοβιακὴ ἄσκησι (χωρὶς νὰ συμπεριλαμβάνει τὸ παχωμιανὸ σύστημα), ὡς τὸν μόνον ταιριαστὸ τρόπο ἄσκησις. Δὲν γίνεται ἄλλωστε νὰ ὑποτιμηθεῖ τὸ γεγονός ὅτι, ἂν καὶ ἀλλοῦ παραπέμψει μὲ ἔμφαση σὲ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως γιὰ παράδειγμα στὸ *Περὶ Ἀγίου Πνεύματος* (βλ. Mendieta, *The 'Unwritten'...*), δὲν τὸ κάνει στὰ ἀσκητικά του ἔργα. Ἡ ἐπιλογή αὐτὴ ἀποκτᾶ ἀκόμη μεγαλύτερη σπουδαιότητα, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι ὁ μοναχισμὸς τῆς Καππαδοκίας δοκιμαζόταν ἀπὸ ποικίλες καὶ ὄχι πάντα ὀρθόδοξες τάσεις, ἐπομένως ὅτι ἡ χρῆσις τῆς παράδοσης θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ὄπλο κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν. Ἄν ὁ Βασίλειος ἐπέλεγε νὰ χρησιμοποιήσι αὐτὸ τὸ ὄπλο θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ παραπέμψει στὴν ἀρχαιότερη καὶ σημαντικότερη ὡς τότε αἰγυπτιακὴ παράδοσι. Ὅπως φαίνεται προτίμησε νὰ δώσει ὅλη τὴν ἔμφαση στὴν Ἀγία Γραφή, ἐπειδὴ τὰ ὑπαρκτὰ ἐκκλησιαστικὰ πρότυπα δὲν ἱκανοποιούσαν τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὶς προϋποθέσεις, τὸν χαρακτήρα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ μοναχισμοῦ. Πῶς ἀλλιῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθεῖ ὅτι σὲ τέτοιας ἔκτασις ἔργα ὅπως εἶναι οἱ Ὅροι κατὰ πλάτος καὶ οἱ Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, δὲν ὑπάρχει οὔτε μία ἀναφορὰ στὸν Μ. Ἀντώνιο ἢ στοὺς κοινοβιάτες τῆς Αἰγύπτου; Ἀνάμεσα στὸν Κανόνα τοῦ Παχώμιου καὶ τοὺς ἀσκητικούς Ὅρους τοῦ Βασιλείου ὁ

γραμμα, δὲν ἔχει παρὰ νὰ μὴ γίνεῖ μοναχός, μπορεῖ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ‘κοσμικότητα’ παραμένοντας στὸ σπίτι του, ὅπως ἀκριβῶς ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ Βασίλειος. Τί λόγο θὰ εἶχε νὰ ἀπωθήσει τίς σχέσεις ἀκόμη καὶ μὲ τοὺς ὁμοίους του, ὅποιαδήποτε σχέση μὲ κάθε ἄνθρωπο; Πρόβλημα δὲν δημιουργεῖ ἡ ἐξωτερικὴ ἢ τυπικὴ περιφρόνηση τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος ἀλλὰ ἡ ἀπουσία τῆς ἀγάπης ἢ ὅποια χρειάζεται γιὰ νὰ μπορέσει κανεὶς νὰ ζεῖ σὰν ἀγρίμι. Κι ἐνῶ ὅποιοσδήποτε μπορεῖ νὰ ζήσει ὅπως νομίζει, ἡ Ἐκκλησία δὲν γίνεταί νὰ θεσμοθετήσῃ ἀντὶ ἀσκήσεως τὴν μισανθρωπία. Πάντως εἶναι γνωστό, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Κασσιανοῦ, πὼς ἐν τέλει ἡ ἐρημιτικὴ μόνωση δὲν ἦταν ἀπόλυτη, οἱ ἐρημίτες συνομιλοῦσαν μὲ ἐπισκέπτες καὶ συναντῶνταν μεταξὺ τους.⁶⁶⁰ Ἐπρόκειτο γιὰ ἀνεπιθύμητη ἀνάγκη ποὺ πίστευαν ὅτι ζημίωνε τὴν ἄσκησή τους. Στὴν φιλοξενία ἀναγνώριζαν ἀπαράβατο καθῆκον, συμβατικὴ ὑποχρέωση χωρὶς ἀντίκρουσμα στὴν ἐλευθερία τους καὶ χωρὶς οὐσιαστικὴ σχέση μὲ τὴν ἀπομόνωση ποὺ νόμιζαν ὅτι ταιριάζει στὸν σκοπὸ τους.⁶⁶¹ Καὶ ὅταν τελικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν προσκυνητῶν αὐξήθηκε πολὺ, ὁ Ἰωάννης προτίμησε νὰ ἐπι-

---

Vogüé (“The greater rules..., σ. 49) διαπιστώνει extreme diversity of content and form.

⁶⁶⁰ Βλ. τὴν παρατήρηση τοῦ ἀββᾶ Ἰωάννη στὴν C. XVIII.14 ὅτι ἀκόμα καὶ οἱ *districtissimi heremi adcolae* δὲν γίνεταί παρὰ νὰ συναντοῦν κάποιες φορὲς ἄλλους μοναχοὺς. Ὁ ἀββᾶς Ἀβραὰμ καταδικάζει τὴν διάθεση γιὰ ἀπόλυτη ἀπομόνωση σὲ ὅσους ἔχουν προοδεύσει κάπως, ἐπειδὴ ὀφείλουν νὰ οἰκοδομοῦν τοὺς ἀδελφούς. Μὲ τίς ἐπισκέψεις ἄλλωστε καὶ τίς συνομιλίες ἀναπαύονται οἱ ἴδιοι καὶ ἐπιστρέφουν στὴν ἄσκησι μὲ περισσότερη ὄρεξι. Βλ. C. XXIII.18–21. Ὅπως φαίνεται ὅμως δὲν ἀναπαύονταν ιδιαίτερα.

⁶⁶¹ Γιὰ τὴν ἔμφασι στὴν σημασία τῆς ξενιτείας, βλ. Colombás, “The ancient concept..., σ. 74 κ.έ.

στρέψει στοῦ κοινοβίου ἐπειδὴ κινδύνευε ἀκόμη καὶ νὰ χάσει τὴν πίστη του!⁶⁶²

Ἐπικρίνοντας τοὺς σαραβαῖτες⁶⁶³ ὁ Πιαμὸν δὲν συγκρίνει μὲ τοὺς ἐρημίτες ἀλλὰ μὲ τοὺς κοινοβιάτες, ἐγκωμιάζοντας τὴν ὑπακοή καὶ τὴν ἀκτημοσύνη τῶν τελευταίων. Ὅ,τι διακρίνει τοὺς ἐρημίτες ἀπὸ τοὺς σαραβαῖτες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ λεγόμενον τέταρτο εἶδος μοναχῶν, πέραν τοῦ ὅτι οἱ σαραβαῖτες συχνὰ σχημάτιζαν μι-

⁶⁶² Βλ. *C. XVIII.5*, καὶ *KII ζ'*: “καὶ αἱ ἐντολαὶ δὲ ὑπὸ μὲν τῶν πλειόνων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ῥαδίως γίνονται πλείους, ὑπὸ δὲ τοῦ ἐνὸς οὐκέτι, ἐν γὰρ τῇ ἐργασίᾳ τῆς μιᾶς ἐμποδίζεται ἢ ἄλλη. Οἶον, ἐν τῇ ἐπισκέψει τοῦ ἀσθενοῦντος ἢ ὑποδοχῇ τοῦ ξένου, καὶ ἐν τῇ μεταδόσει καὶ κοινωνίᾳ τῶν χρειῶν (καὶ μάλιστα, ὅταν διὰ μακροῦ αἱ διακονίαι γίνωνται), ἢ περὶ τὰ ἔργα σπουδῆ, ὥστε ἐκ τούτου τὴν μεγίστην καὶ σύντονον πρὸς σωτηρίαν ἐντολὴν ἐλλιμπάνεσθαι, μήτε τοῦ πεινῶντος τρεφομένου, μήτε τοῦ γυμνοῦ περιβαλλομένου. Τίς ἂν οὖν ἔλοιτο τὴν ἀργὴν καὶ ἄκαρπον ζωὴν τῆς ἐγκάρπου καὶ κατ’ ἐντολὴν τοῦ Κυρίου ἐπιτελουμένης προτιμῆσαι;”. Τὰ ἴδια προβλήματα εἶχαν ἀναγκάσει τὸν Ἀντώνιο νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὸ Πισπίρ στὴν Θηβαΐδα (βλ. *M. Ἀθανάσιος, Βίος τοῦ ἀγ. Ἀντωνίου* 49). Σύμφωνα μὲ τὸν Rousseau (*Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 171 καὶ 173) τὰ “σπέρματα μετριοπάθειας” ποὺ ὑπάρχουν στὸν Κασσιανὸ καὶ ποὺ ὡδήγησαν σὲ κάποια ἐκτίμηση τῆς κοινοβιακῆς ἀσκήσεως ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου, πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ἐπίδραση τοῦ Χρυσόστομου. Ὁ Chadwick (*John Cassian*, σ. 31) ὑποστηρίζει ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Κασσιανοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν δεχθεῖ καμμία ἐπίδραση ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο. Στὸ *DI 7, 31* ὑπάρχει ἡ δήλωση τοῦ Κασσιανοῦ, “ὅσα ἔγραψα μοῦ τὰ δίδαξε ἐκεῖνος”, δηλαδὴ ὁ Χρυσόστομος (*haec quae ego scripsi, ille me docuit*). Μετὰ ἀπὸ ὅσα ἔχουμε δεῖ γιὰ τὴν ‘σχέση’ Βασιλείου καὶ Κασσιανοῦ, δὲν γίνεται νὰ δεχθοῦμε τὴν δήλωση αὐτὴ χωρὶς προηγούμενη πολὺ προσεκτικὴ διερεύνηση, ὥστε πρὸς τὸ παρὸν ἀρκεῖ καὶ περισσεύει τὸ συμπέρασμα τοῦ Chadwick.

⁶⁶³ Βλ. *C. XVIII.7*, καὶ *S. Benedicti abbatis Anianensis, Concordia Regularum, PL 103, 734B*.

κρὲς ομάδες, εἶναι ὅτι οἱ ἐρημίτες δὲν ἀθετοῦσαν ἀλλὰ ὑπερέβαιναν τὴν κοινοβιακὴ ἄσκησι, δὲν ἄφηναν τὸ κοινόβιο γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν ἰδιοτροπίες. Ἔχοντας ἀποκτήσει τὴν ὑπακοή καὶ ταπείνωση ποὺ καλλιεργεῖ τὸ κοινόβιο, προσπαθοῦσαν γιὰ κάτι ἀκόμα ὑψηλότερο.⁶⁶⁴ Δὲν τοὺς ἀρκοῦσε νὰ ὑπερνικοῦν τὶς δαιμονικὲς παγίδες, ἤθελαν νὰ πολεμήσουν σὲ ἀνοιχτὸ πεδίο τοὺς ἴδιους τοὺς δαίμονες.⁶⁶⁵ Δὲν ὑπάρχει κάτι παράδοξο στὴν ‘προτίμηση’ αὐτῆ. Ἐφόσον σημαντικὸ μέρος τῆς προσωπικῆς εὐθύνης μετατέθηκε στὸν σατανᾶ, εἶναι φυσιολογικὸ νὰ πιστεύει κανεὶς ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐργαστεῖ μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη μάχη ποὺ χρειάζεται νὰ κερδηθεῖ γιὰ τὴν ἐπιθυμητὴ ἀπελευθέρωση. Στὸν Κασσιανὸ ὁ νοῦς ποὺ ξεπέφτει, οὐσιαστικὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν

---

⁶⁶⁴ Βλ. *C. XVIII.8*. Ἔχει ἐνδιαφέρον ἡ πληροφορία τοῦ Πιαμὸν ὅτι ταξιδεύοντας στὸν Πόντο καὶ τὴν Ἀρμενία περὶ τὸ 373 συνάντησε κυρίως σαραβαῖτες ἐνῶ οὔτε τὸ ὄνομα τῶν ἐρημιτῶν δὲν ἦταν γνωστὸ. Αὐτὸ δείχνει ὅχι μόνον τὴν προσπάθεια ποὺ εἶχε νὰ καταβάλλει ὁ Βασίλειος καθοδηγώντας τοὺς ἀσκητές, ἀλλὰ καὶ πόσο σταθερὸς ὑπῆρξε στὶς ἀρχές του. Παρὰ τὴν ἔμφαση στὴν ὑπακοή, ποὺ οὕτως ἢ ἄλλως ἔπρεπε νὰ δώσει, δὲν παρασύρθηκε σὲ ἀκραῖες τακτικὲς, ὅπως ἦταν ἐκεῖνες τοῦ Κασσιανοῦ ἢ τῶν Αἰγυπτιωτῶν, γιὰ νὰ καταβάλει τὴν ἀσυδοσία. Πάλι, ἂν ἐπεδίωκε ἀπλῶς νὰ μὴν ἀπορριφθεῖ ὁ λόγος του ὡς ἄσχετος καὶ ἐνοχλητικὸς ἀπὸ ἓνα περιβάλλον παραδομένο σὲ ἀκραία ἐλευθεριότητα, κι ἔτσι νὰ μπορέσει νὰ ἐπηρεάσει περισσότερους, δὲν θὰ ἐπέμενε ἀπόλυτα στὴν κοινοβιακὴ ἄσκησι, θὰ προσπαθοῦσε νὰ μεταρρυθμίσει τὸν ἐρημιτισμὸ δημιουργώντας γέφυρες ἀνάμεσα στοὺς δύο τρόπους, ἀκόμη καὶ καλλιεργώντας δυνατότητες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἰδεῶν ἱκανῶν νὰ μεταφέρουν σταδιακὰ τοὺς ἐρημίτες στὸ κοινόβιο.

⁶⁶⁵ *Aperto certamine ac manifesto conflictu daemonibus congregari cupientes: C. XVIII.6.*

σατανᾶ⁶⁶⁶ — eius [serpentis] capita, id est cogitationum principia⁶⁶⁷ — δὲν γίνεται ἡ εὐσέβεια νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν ψυχὴ ἂν ἀγνοήσῃ τοὺς δαίμονες.⁶⁶⁸ Ἔτσι, ὅποιος προσπαθεῖ νὰ νικήσῃ τὰ πάθη του εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωρίζει ἂν μάχεται τὸν ἑαυτό του ἢ τὸν σατανᾶ. Ἀπορεῖ κανεὶς ποὺ ὁ Κασσιανὸς διαχώριζε τόσο βαθειὰ κοινοβιᾶτες καὶ ἐρημίτες, ἂν καὶ σύμφωνα μὲ τὰ δικά του κριτήρια ἡ μάχη μὲ τοὺς δαίμονες δὲν εἶναι μιὰ περιθωριακὴ προ-

⁶⁶⁶ Ἄν οἱ σκέψεις φανερώνονται στὸν Γέροντα, ἡ ἐπιρροή αὐτὴ γίνεται συνειδητὴ καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ ξεπεραστεῖ.

⁶⁶⁷ Οἱ κεφαλές του (τοῦ ἔρπετοῦ), δηλαδή οἱ ἀρχές τῶν λογισμῶν μας: *Inst.* IV.37. Τὴν ἴδια νοοτροπία καλλιεργεῖ καὶ ὁ Ἰωάννης τῆς Κλίμακος. Πρβλ. *Γεν.* 3, 15, ἐδάφιο ποὺ δὲν χρησιμοποιοεῖ ὁ Βασίλειος.

⁶⁶⁸ Ἔχει ἐνδιαφέρον ὅτι ἡ πραγματικότητα τῶν δαιμόνων εἶναι πιὸ φανερὴ στὸν Βασίλειο, ἂν καὶ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζεται σημαντικὴ ἰσχὺς. Σὲ μία ἀπὸ τίς σπάνιες περιπτώσεις ποὺ ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται σὲ δαιμονικὲς ἐπιθέσεις ἐξηγεῖ ὅτι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ Σατανᾶς αἴτιος γενέσθαι τινὶ ἁμαρτίας οὐ δύναται, τοῖς δὲ ἐνυπάρχουσι ποτὲ μὲν φυσικοῖς κινήμασι ποτὲ δὲ καὶ ἀπηγορευμένοις πάθεσι συγχρώμενος, δι' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὰ οἰκεία τῶν παθῶν ἀπάγειν ἐπιχειρεῖ τοὺς μὴ νήφοντας (*ΚΕ* σε'). Ἡ μικρὴ δύναμη τοῦ διαβόλου ἐνεργεῖται μὲ τὴ συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφορᾶ ἀποκλειστικῶς σωματικὰ πάθη: ὅσα μὲν οὖν ἐν προθέσει τῆς ψυχῆς καὶ κρίσει κεῖται, ταῦτα ἐγκόψαι οὐδενὶ τρόπῳ δυνατόν ἐστι τῷ Σατανᾶ, ἐν δὲ τοῖς διὰ σωματικῆς ἐνεργείας κατορθουμένοις πολλάκις τι καὶ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς γενέσθαι ἐμπόδιον (*ΚΕ* σεε'). Γιὰ νὰ ὑποστεῖ κανεὶς δαιμονικὲς ἐπιθέσεις δὲν χρειάζεται νὰ ἔχει καὶ προδιάθεση γιὰ τὴν ἁμαρτία. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀκριβὲς ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο οἱ δαίμονες 'μεταμορφώνονται' μέσα στὸν ἄνθρωπο σὲ πάθη, ὅπως νομίζει ὁ Mendieta (*L' ascèse monastique...*, σ. 35, σημ. 6). Τέτοια μεταμόρφωση θὰ σήμαινε ἐν τέλει πῶς ἡ μεταφυσικὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύεται σὰν μιὰ μεταφορὰ ψυχολογικῶν δυνάμεων. Ὁ Mendieta δὲν ἀποφεύγει νὰ τὸ ἰσχυρισθεῖ καὶ ρητᾶ, μιλῶντας γιὰ "ψυχολογικὸ βολонταρισμὸ" στὸν Βασίλειο (ὁ.π.).

αιρετική περιπέτεια. Τί θὰ ἱκανοποιοῦσε πραγματικά στὸ κοινόβιο, ἂν εἰσερχόμενος γνωρίζω πὼς εἶμαι καταδικασμένος νὰ ἀφήσω τὸν σατανᾶ νὰ ἀλωνίζει στὴν ψυχὴ μου καὶ νὰ στερηθῶ τὴν ἴδια τὴν θεία θεωρία; Ὅπως εἶναι φυσικό, ἐγκαταλείποντας τὴν κοινοβιακὴ ἀσφάλεια καὶ προχωρῶντας στὴν μάχη μὲ τοὺς δαίμονες οἱ ἐρημίτες ἐπέλεγαν τὸ αὐτονόητο, διακινδύνευαν νὰ καταλήξουν ἀκόμα καὶ στὴν παραφροσύνη, ἐφόσον ἔτσι μόνο μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν ὅτι ἴσως ἀποκτήσει νόημα ἡ πίστη καὶ ἡ ἄσκησή τους.⁶⁶⁹ Προέρχονταν ἀπὸ τὴν ρίζα τῆς (πάντως τέλειας!) κοινο-

⁶⁶⁹ Βλ. C. XVIII.5. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀκινάτη οἱ ἐρημίτες ὑπερβαίνουν τὰ ἀνθρώπινα μέτρα καὶ γίνονται ‘θεῖοι’. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐρημιτισμοῦ (βλ. *Summa theologiae*, II-II, 188, 8) συνάγεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν παρατήρηση τοῦ Ἀριστοτέλη (*Πολιτικά* 1253a) ὅτι ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι’ αὐτάρκειαν οὐθὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός. Ὅμως αὐτὴ εἶναι μιὰ παρερμηνεῖα τοῦ Ἀριστοτέλη, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ παράδειγμα τοῦ θηρίου καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι εἰρωνικό, δὲν δηλώνει ἐναλλακτικὲς πορεῖες ἀλλὰ μόνο δείχνει πὼς εἶναι παράλογη ἡ ἐγκατάλειψη τῆς κοινωνίας. Γι’ αὐτὸ συνεχιζοντας ὁ Ἀριστοτέλης δὲν καταγράφει περιπτώσεις ἀναχώρησης ἀλλὰ ἀντιθέτως τονίζει ὅτι ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθεὶς βέλτιστον τῶν ζώων ἀνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθεὶς νόμον καὶ δίκης χειριστον πάντων (βλ. Ἀριστοτέλους, ὁ.π., καὶ Suter, Vess, “A Place where virtue..., σ. 5). Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀκινάτης συνοψίζει τὴν θέση τοῦ Ἀριστοτέλη διαστρέφει τὸ νόημα: “et ideo Philosophus dicit, quod *ille qui aliis non communicat, est bestia aut deus, id est divinus vir*” (ὁ.π.). Ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης μιλάει γιὰ μὴ δυνατότητα ἐπικοινωνίας, ὁ Ἀκινάτης ἀναφέρεται στὴν ἀπλὴ ἀπουσία της, καὶ ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει αὐτάρκεια, ὁ Ἀκινάτης τὴν ἀποσιωπᾷ. Ἄν ὅμως δὲν ἔλειπαν τὰ στοιχεῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, δείχνουν τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν μοναχικότητα τοῦ θηρίου, ὁ Ἀκινάτης δὲν θὰ μποροῦσε νὰ διολισθηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ τοῦ φιλοσόφου στὸν θεῖο ἄνδρα (divi-

βιακῆς ἀσκήσεως, ἀλλὰ ζητοῦσαν “ὕψηλότερη πρόοδο καὶ θεία θεωρία”.⁶⁷⁰ Ἡ “ἀξιέπαινη παλέστρα τῶν κοινοβίων” (laudabilis coenobiorum palaestra) εἶναι προπαιδεία γιὰ τὶς “ἔξοχες κορυφές τοῦ ἐρημιτικοῦ συστήματος” (excelsa fastigia anachoreticae disciplinae),⁶⁷¹ πραγματοποιεῖται μετάβαση de primis coenobii scolis ad secundum anachoreseos gradum.⁶⁷² Ὁ Ἰωάννης παραδέχεται πῶς ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἄξιος τοῦ ἐρημιτικοῦ τρόπου ἐπέστρεψε “στὶς σχολές τῶν ἀρχαρίων” (ad iuniorum scholas),⁶⁷³ καὶ πάλι ὁ ἴδιος θεωρεῖ τὴν ἀτομικὴ ἀναχώρηση μάταιη, ἂν δὲν προὔπηρξε μαθητεία σὲ κοινόβιο.⁶⁷⁴ Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἀπλή διάκριση ἀλλὰ ἱεράρχηση. Ἡ κοινοβιακὴ πειθαρχία βρίσκεται στὸν ὀρίζοντα τῆς ἀτομικῆς ἀναχώρησης.⁶⁷⁵ Στὴν 18ῃ *Συζήτηση* ὁ Πιαμὸν διακρίνει

---

nus vir) τοῦ ἐρημιτισμοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀκοινωνησία ἀποτελεῖ ἐπιλογή καὶ μάλιστα ὕψηλότερης ἀξίας.

⁶⁷⁰ Desiderio sublimioris profectus contemplationisque divinae: C. XVIII.8.

⁶⁷¹ C. XVIII.11.

⁶⁷² Ἀπὸ τὶς προκαταρκτικὲς σχολές τοῦ κοινοβίου στὸν δεῦτερο βαθμὸ [παιδείας ποῦ εἶναι αὐτὸς] τῆς ἀναχώρησης: C. XVIII.16.

⁶⁷³ C. XVIII.2.

⁶⁷⁴ C. XVIII.10.

⁶⁷⁵ Ὀλόκληρη ἡ 19ῃ *Συζήτηση* προβάλλει τὸ ἴδιο σχῆμα, τὸ κοινόβιο ὡς στάδιο προετοιμασίας. Παρ’ ὅλ’ αὐτά, ἀκόμη καὶ ὅσοι ἐρημίτες δὲν ἀσκήθηκαν στὸ κοινόβιο μποροῦν νὰ διορθώσουν μόνοι τους τὸν ἑαυτό τους (βλ. C. XVIII.14, καὶ Chitty, *The desert a city...*, σ. 32: there was early a tendency of monks, after a period of training in coenobitic ways in Nitria, to pass on to the anchoritic life in the Cells. This is in marked contrast with the ideal of Pachomius, or of Basil, for whom the coenobium is a lifelong vocation). Σύμφωνα μὲ τὴν *Concordia Regularum*, ὁ Ἱερώνυμος ἐπίσης, ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Κασσιόδωρος ἀντιλαμβάνονταν τὴν

τέσσερα εἶδη μοναχῶν, κοινοβιάτες, ἀναχωρητές, σαραβαῖτες καὶ κάποιο 'τέταρτο' εἶδος, προτείνοντας μιὰ ἐξήγηση τῆς γένεσης τοῦ μοναχισμοῦ. Ἐπικαλεῖται τὸ ὑπόδειγμα τῆς πρώτης ἀποστολικῆς κοινότητος τῶν Ἱεροσολύμων, διαπιστώνοντας πὼς οἱ ἐπίσκοποι (*ecclesiae principes*) ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ πρότυπο, καταχράστηκαν τὴν ἐπιείκεια ποῦ ἔδειξαν στὰ ἔθνη οἱ Ἀπόστολοι, καὶ κατέλυσαν τὴν ἀρχὴ τῆς ἀκτημοσύνης. Οἱ πιστοὶ ποῦ ἀποφάσισαν νὰ συνεχίσουν αὐστηρὰ τὴν χριστιανικὴ ζωὴ ἐγκατέλειπαν τὶς πόλεις καὶ διαχώριζαν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὸ χλιαρὸ πλῆθος. Δὲν παντρεύονταν καὶ δὲν διατηροῦσαν ἐπαφὴ μὲ κατὰ σάρκα συγγενεῖς. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ κοινοβιακὴ ἄσκηση. Γιὰ τὴν αὐστηρότητα τῆς πειθαρχίας τους καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν κόσμον ὀνομάστηκαν μοναχοὶ ἢ μονάζοντες ἐνῶ γιὰ τὴν μεταξὺ τους συναναστροφή ὀνομάστηκαν κοινοβιάτες.⁶⁷⁶ Συνοπτικὰ, ἡ

κοινοβιακὴ ἄσκηση ὡς προετοιμασία γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἀναχώρηση στὴν ἔρημο. Βλ. S. Benedicti abbatis Anianensis, *Concordia Regularum*, PL 103, 733–734.

⁶⁷⁶ C. XVIII.5. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνη τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν *Θεσμῶν*, ὅπου ὁ μοναχισμὸς θεωρεῖται ἀνώτερος ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ὑποδειγματικὴ κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων. Βλ. *Inst.* II.5. Τὸ ζήτημα τῆς γένεσης καὶ διαμόρφωσης τοῦ χριστιανικοῦ μοναχισμοῦ παραμένει ἀνοιχτό. Σύμφωνα μὲ τὸν Ζαμπέλιο (*Ἄσματα...*, σ. 67–71), προηγεῖται ὁ ἐρημιτισμὸς ὡς προσπάθεια τῆς νεοσύστατης Ἐκκλησίας ὄχι ἀπλῶς νὰ ἀποφύγει ἀλλὰ νὰ ἐξαγιάσει τὸν κόσμον μαχόμενη τὶς ἐθνικὲς ιδέες, “τῆ νοερᾶ καὶ νέα ἐποπτεία τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων”. Ἡ ἔρημος γίνεται ἡ σχολὴ τῆς Ἐκκλησίας. “Προχωροῦντος ὅμως τοῦ χρόνου, καὶ μάλιστα ἐφ’ ὅσον προσεγγίζει ἡ ὥρα καθ’ ἣν ἡ Ἐκκλησία μέλλει νὰ κηρυχθῆ ἐπικρατοῦν πολίτευμα, ἡ ἔρημος εὐρίσκεται τοσοῦτον κατωκημένη ὑπὸ Ἀσκητῶν καὶ Ἀναχωρητῶν, καὶ Μοναχῶν, καὶ Ἐρημιτῶν, καὶ Εὐχετῶν, καὶ παντοῖου εἶδους μοναχοβίων, ὥστε, ἐνδίδοντες οὗτοι εἰς τὴν ἐλκτικὴν καὶ συναπτικὴν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας δύναμιν, καὶ συγκαινωνήσαντες ἀλλήλοις πρὸς ἀμοιβαίαν συνυποστήριξιν, ἐσχημάτισαν

ἐρημιτικὴ καὶ ἡ κοινοβιακὴ ἄσκηση λογίζονται ἄλλοτε διαφορὲς κλήσεις καὶ ἄλλοτε στάδια ἐνιαίας πορείας, ὅποτε ἡ ἀτομικὴ ἀναχώρηση προϋποθέτει μαθητεία στὸ κοινόβιο, ἀποτελεῖ ὅμως ὑψηλότερη βαθμίδα γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχουν ὅλοι προϋποθέσεις.⁶⁷⁷ Ἀναγνωρίζονται πλεονεκτήματα καὶ προβλήματα σὲ ὅλους τοὺς τρόπους. Ἐρημίτες, κοινοβιάτες, κοσμικοί, κληρικοί, ἔγγαμοι, ἄγαμοι, ὅλοι διατρέχουν κινδύνους καὶ ὅλοι ἔχουν δυνατότητες γιὰ πρόοδο. Ἄριστον γένος θεωρεῖται ἐν τέλει τῶν κοινοβιατῶν, ὡς περισσότερο ἀσφαλές. Ἀνώτερος ἀλλὰ πιὸ ἐπικίνδυνος ὁ τρόπος τῶν ἐρημιτῶν.⁶⁷⁸

τῆδε κακῆσε τόσας ἱεράς ἀποικίας, τόσας μοναχικὰς δάσεις, ὅσαι τάξεις ὁμοφρονούντων συνηνώθησαν. // Τοιοῦτοτρόπως λαμβάνουσι τὴν ἀρχὴν αἱ Μοναὶ καὶ τὰ κοινόβια”.

⁶⁷⁷ Πρβλ. Rousseau, *Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 177 κ.έ. Ὁ Rousseau διαπιστώνει ἐξέλιξη στὴν σκέψη τοῦ Κασσιανοῦ ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμηση τῶν δύο εἰδῶν, ἀρχικὰ ἔντονη διάκριση, ἔπειτα ἱεράρχηση καὶ τέλος ἀντιμετώπιση τοῦ ἐρημιτισμοῦ ὡς ἄσκησης ποὺ ἐγκυμονεῖ ἰδιαίτερους κινδύνους παρὰ τὴν ἀνωτερότητά της (βλ. ὁ.π., σ. 182). Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο ἐρευνητὴ, ἡ ἀστάθεια τοῦ μοναχισμοῦ στὴ Γαλλία ἔκανε τὸν Κασσιανὸ νὰ προειδοποιήσῃ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ ἐνυπάρχουν σὲ μία βιαστικὴ ἀπόφαση ἐπιλογῆς τοῦ ἐρημιτικοῦ τρόπου (βλ. ὁ.π., σ. 185).

⁶⁷⁸ Οἱ διακρίσεις αὐτὲς ἐπηρέασαν τὸν κανόνα τοῦ Βενέδικτου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζει τοὺς κοινοβιάτες *fortissimum genus*, καὶ ἐρμηνεύει τὴν μαθητεία τους στὸ κοινόβιο ὡς *diuturna probatio* στὴ μάχη κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἁμαρτιῶν, μάχη τὴν ὁποία κατόπιν συνέχιζαν μόνοι τους (βλ. *Benedicti Regula* 1). Ὅμως ἐδῶ δὲν συνδέεται ἡ ἀναχώρηση μὲ τὸ ἀγαθὸ τῆς θεωρίας, ὅπως συμβαίνει στὸν Κασσιανό. Πιστεύω πὼς χρειάζεται ἐπανεξέταση ἡ θέση τοῦ Pricoco (*L'isola dei santi...*, σ. 97–98) ὅτι ὑπάρχει στὸν Βενέδικτο ἡ ἀποψη τοῦ Κασσιανοῦ περὶ ὑπεροχῆς τῆς ἀναχώρησης. Ἡδὴ ὁ Vogüé (βλ. τὰ σχόλιά του στὸν Κανόνα τοῦ Βενέδικτου, SC 181–86) εἶχε ἰσχυρισθεῖ τὸ ἴδιο, στὸν ὁποῖο ἄσκησε κριτικὴ

Ἄν ἔστω ὁ Κασσιανὸς προσπάθησε σταδιακὰ νὰ ἐπιτύχει μεγαλύτερη σύνδεση τῶν μοναχῶν μὲ τὴν ὑπόλοιπη Ἐκκλησία,⁶⁷⁹ σὲ ποιοῦ βαθμὸ εἶχε τις προϋποθέσεις νὰ τὸ κατορθώσει; Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανό, βίος τῶν μοναχῶν εἶναι ὁ ἀπλὸς βίος (*simplicem vitam*) στὸν ὁποῖο ἀρμόζει ἀπλὸς λόγος (*simplici sermone*).⁶⁸⁰ Ἄλλοτε ὅμως ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ δικά τους εἶναι τόσο δύσκολα (*ardu-*

ὁ Gribomont (“The commentaries...”). Ἡ ἀπάντηση τοῦ Vogüé στὸν Gribomont δημοσιεύθηκε μὲ τὸν ἀπολογητικὸ τίτλο *Twenty-five years of Benedictine hermeneutics — an examination of conscience*. Στὸ κείμενό του αὐτὸ φαίνεται νὰ ἀποσύρει, ἂν καὶ ὄχι ρητά, τὸν ἰσχυρισμὸ περὶ ὑπεροχῆς τῆς ἀναχώρησης στὸν Βενέδικτο. Μιλᾷει πάντως γιὰ *initial eulogy of the hermits*, ἀναφερόμενος στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ Κανόνα (βλ. Vogüé, ὁ.π., σ. 436). Πρόκειται γιὰ διαφορούμενη ἔκφραση ἀφοῦ ἡ εὐλογία δὲν προϋποθέτει ὅπωςδήποτε ἀναγνώριση ὑπεροχῆς, καὶ μάλιστα στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ὅπου τὸ κοινὸ βίο ἐξίσου δέχεται τὴν εὐλογία τοῦ Βενέδικτου. Τέλος ὁ Vogüé, σὲ ἀντίθεση πάλι μὲ τὸν Gribomont, ὑποστηρίζει πὼς ἡ μορφή τῆς κοινοβιακῆς ἀσκήσης ποὺ ἀποφάσισε νὰ υἱοθετήσει ὁ Βενέδικτος *was not Basil’s but Cassian’s*. Τὸ ζήτημα κάθε ἄλλο παρὰ ἔχει κλείσει. Πιθανῶς ἡ ἐπιρροή τοῦ Βασιλείου στὸν Κανόνα τοῦ Βενέδικτου εἶναι μικρότερη ἀπ’ ὅση νομίζεται συνήθως. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω ὅτι στὸν *indicem scriptorum* ποὺ ἐτοίμασε ὁ Hanslik (*Benedicti Regula*, σ. 170–172), οἱ ἀναφορὲς στὰ ἔργα τοῦ Κασσιανοῦ εἶναι περίπου τριπλάσιες ἀπὸ τις ἀναφορὲς σὲ ἔργα τοῦ Βασιλείου, συμπεριλαμβανομένων τῶν νόθων. Ὁ Lienhard (“Index of reported...”, σ. 239–252), ἔχοντας ἐργασθεῖ συστηματικότερα σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο, παρουσιάζει ἀναλογία περίπου 1 πρὸς 5, μὲ ὑπεροχὴ ἀσφαλῶς τοῦ Κασσιανοῦ. Ἄν ἔχει προταθεῖ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Βενέδικτος ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν Βασίλειο μέσφ τοῦ Κασσιανοῦ, ἀπ’ ὅσα ἔχουμε δεῖ γίνεται φανερὸ ὅτι δὲν εὐσταθεῖ σὲ κανένα βαθμὸ.

⁶⁷⁹ Ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Rousseau, *Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 199 κ.έ.

⁶⁸⁰ *Inst.* praef. 3.

as),⁶⁸¹ σκοτεινά (obscuras)⁶⁸² καὶ ἅγια (sanctas), ὥστε καὶ ὁ ἴδιος δὲν μπορεῖ νὰ τὰ κατανοήσει ἐπαρκῶς.⁶⁸³ Οἱ ἐντολές (praecepta)

⁶⁸¹ Βλ. *C.* XXIV.14, 3: “et arduam illam atque angustam viam”, καὶ *Inst.* II.5,2 ὅπου ἡ δυσκολία συνδέεται μὲ τὴν μυστικότητα καὶ τὴν ἐγκράτεια (abstinentia). Μὲ τὴν ἐγκράτεια (continentia) στὸ φαγητὸ καὶ τὴν ὑπεροχὴ συνδέεται ἡ δυσκολία στὸ *Inst.* IV.2, ἐνῶ στὸ *Inst.* XII.11,2 χαρακτηρίζεται δύσκολη ἡ κορυφὴ τῆς τελειότητος (tam arduum integritatis culmen). Βλ. *C.* XIX.8 ὅπου ἡ δυσκολία ἀναφέρεται στὴν πληρότητα, καὶ βλ. ἀκόμη τὴν σύνδεση τῆς δυσκολίας μὲ τὴν ἀγάπη στὴν *C.* III.7 (caritatis arduum culmen), καθὼς καὶ τὴ σύνδεσή της μὲ τὸ ὕψος τῶν ἀρχῶν τοῦ μοναστικοῦ βίου στὴν *C.* XX.2. Στὴν *C.* XXIV.23, δύσκολες εἶναι οἱ προσταγές τοῦ Γέροντα, ἡ τραχύτητα τῶν ὁποίων ἀντιτίθεται στὴν γαλήνη πού ἔχει ὁ στερούμενος ἰδίου θελήματος ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὴν διαταρράσσει. Στὴν *C.* XX.3, δύσκολος εἶναι ὁ δρόμος τῆς ἐκ τοῦ στόχου τῆς ὑψίστης ἀποταγῆς (iter arduum praecelsissimae renuntiationis). Στὸ *Inst.* V.9 ἡ δυσκολία συνδέεται καὶ πάλι μὲ τὴ νηστεία ἀλλὰ ἀρνητικά, ἀφοῦ ἡ μετριοπαθὴς νηστεία θεωρεῖται λογικότερη καὶ χρησιμότερη. Τὶς δύο αὐτὲς στάσεις συμβιβάζει στὸ *Inst.* V.41 ὅπου ἡ δυσκολία συνδέεται μὲ τὴν μεγαλοψυχία (magnanimitas), ὅταν ὁ μοναχὸς ζεῖ ὡς ἐὰν τὴν κάθε στιγμὴ ἐπρόκειτο νὰ πεθάνει (cotidie singulisque momentis), ἐνῶ μετριοτέρη ἐγκράτεια, νοούμενη ὡς διάκριση (discretio) ἐξασφαλίζει σταθερότητα καὶ διαφυλάσσει ἀπὸ πνευματικούς κινδύνους πού ἐγκυμονεῖ τὸ ὑπερβολικὰ ταλαιπωρημένο σῶμα (πρβλ. *C.* III.7, ὅπου τονίζεται ἡ διάκριση μεταξὺ σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἀποταγῆς, καὶ ἡ πρώτη θεωρεῖται ἀνώφελη χωρὶς τὴ δεύτερη, δηλαδὴ τὴν ἀποταγὴ τοῦ ἰδίου θελήματος γιὰ χάρη τῆς ἀγάπης. Βλ. στὴν ἴδια *Συζήτηση* τὴν ἀναφορὰ στὸ *Α΄ Κορ.* 13). Ardua καὶ periculosa χαρακτηρίζει τὴν ἐρημιτικὴ ὁδὸ εἰδικὰ (anachoreseos disciplinam), στὸν πρόλογο τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν *Συζητήσεων*, φρονῶντας πὼς οἱ δυτικοὶ χρειάζονται ἀπαραιτήτως γιὰ ὁδηγὸ τους τὴν ἀρχαία παράδοση καὶ τὴ βαθειὰ ἐμπειρία τῆς Ἀνατολῆς. Στὴν *C.* XXIII.5 τὸ δύσκολο ταυτίζεται μὲ τὸ ὑψηλὸ καὶ τὸ ἀνίκητο καὶ ἔχει ὡς ἀντίπαλό του τὸν διάβολο. Παρ’ ὅλ’ αὐτὰ στὴν *C.* XXI.34 μέμφεται ὅσους δὲν τηροῦν τὶς ἐντολές τοῦ Χριστοῦ ὡς δῆθεν δύ-

τῆς ἄσκησης μοιάζουν ἀκατόρθωτες καὶ θαυμαστές.⁶⁸⁴ Ὅμως μὲ τέτοιες προϋποθέσεις ἢ ἀσάφεια καὶ ἢ σύγχυση δὲν ἀποφεύγονται, ὅποτε δὲν προκύπτει ἐνότητα ἀλλὰ γενικὴ ἀποδυναμώση. Ὁ

σκολες: tamquam ardua (βλ. ἐπίσης *C.* XXIV.24 ὅπου οἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου χαρακτηρίζονται εὐθεῖες καὶ ἐλαφρές), ἐνῶ στὴν *C.* XXIV.8 τὸ δύσκολο ἔχει σχετικὴ σημασία, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὶς ἀνάγκες τῶν διαφόρων ἀνθρώπων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ μεγάλες δυσκολίες ὑπάρχουν ἐπίσης στὴν ἐκτέλεση ἀνομιῶν (βλ. *C.* XXIII.1). Ἦδη ἀπὸ αὐτὰ γίνεται πιστεύω ἀρκετὰ φανερὸ ὅτι ὁ Κασσιανὸς ἐπέξεργάσθηκε τὶς ἰδέες του τόσο λίγο ὥστε ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐνισχύσει στὸν δυτικὸ μοναχισμό τὴν ἐπιθυμητὴ σύμπνοια καὶ ἐνότητα.

⁶⁸² Τὸ ἐπίθετο χρησιμοποιεῖ μὲ ἀρνητικὴ σημασία ὁ Κασσιανός: πάθη (βλ. *C.* II.2, *C.* XII.8, *Inst.* V.1, *Inst.* V.34) εἴτε ἀκάθαρτο πνεῦμα (βλ. *C.* VII.12) εἴτε ὁ ἴδιος ὁ διάβολος (βλ. *C.* XVI.11, *Inst.* XI.2) συσκοτίζουν τὸν νοῦ. Ἡ σκοτεινότητα δηλώνει ἢ προκαλεῖ ἀσθένεια τοῦ νοῦ (βλ. *C.* VIII.3, *C.* XVIII praef, *C.* XIX.16, *C.* XXI.35, *C.* XXII.7 ὅπου ἡ διανοητικὴ ἀνεπάρκεια συνδέεται μὲ ἠθικὴ ἔκπτωση, *DI* VI.23), δηλώνει ἀσάφεια (*C.* XXI.31, *Inst.* VI.15, *DI* III.12, *DI* VII.27), ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Θεὸ (βλ. *C.* XXIII.17) καὶ ὑπακοὴ τοῦ ἰδίου θελήματος (βλ. *C.* XXIV.24, *Inst.* VIII.9, *Inst.* VIII.12, *Inst.* VIII.22), ἀκόμη ἀσημαντότητα, ταπεινὴ καταγωγὴ (βλ. *C.* XVIII.14, *C.* XXIV.26, *DI* VII.31) ἢ τὸν θάνατο (βλ. *DI* VII.13). Σὲ μία περίπτωσι (βλ. *Inst.* V.33) ἡ σκοτεινότητα εἶναι ἀξιολογικῶς οὐδέτερη, δηλώνοντας μόνον τὴν ἀπορία ποῦ προηγεῖται τῆς γνώσης, ἐνῶ στὴν *C.* VIII.3, ἀφορᾷ ὀρισμένα σημεῖα τῶν Γραφῶν καὶ ἐξηγεῖται παιδαγωγικὰ: ὑπάρχει γιὰ νὰ ἐξωθεῖ στὴν κατανόηση, ἐπομένως ἔχει θετικὴ σημασία ἀλλὰ προσωρινή. Μόνον στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν Θεσμῶν ἡ σκοτεινότητα θεωρεῖται ἰδίωμα τοῦ μοναστικοῦ βίου δηλώνοντας τὴν ὑπεροχὴ του ἀπέναντι στὶς δυνατότητες τοῦ κοινοῦ νοῦ καὶ συνδυάζεται μὲ τὴν δυσκολία καὶ τὴν ἀγιότητα.

⁶⁸³ Βλ. *Inst.* praef. 4.

⁶⁸⁴ Βλ. *C.* XX.2.

Κασσιανὸς δὲν παρέχει πράγματι κανένα κύριο πρότυπο.⁶⁸⁵ Δὲν κατορθώνει οὔτε ἱεράρχηση οὔτε καμμιά ἄλλη ὀργανικὴ σχέση.⁶⁸⁶ Σὲ πολλὰ σημεῖα ἐξαίρεται ἡ αὐστηρότητα μέχρι σκληρότητας, συνολικὰ ὅμως ὑπονομεύεται καὶ αὐτὴ καὶ ὁποιαδήποτε ἐπιλογή.

Ὁ Βασίλειος εἰδοποιεῖ πὼς ἡ τελειότητα δὲν εἶναι ‘πολυτέλεια’, ὅμως ὁ δρόμος ποὺ ὀδηγεῖ ἐκεῖ δὲν περνάει μέσα ἀπὸ μία μόνο ‘κατηγορία’ πιστῶν, ἀφορᾷ τοὺς πάντες. Δικὸς του σκοπὸς δὲν εἶναι ὁ συμβιβασμὸς. Ἔτσι, χωρὶς δισταγμὸ, ἀπορρίπτει τὸν ἐρημιτικὸ τρόπο ὡς πνευματικὰ περιττὸ καὶ παιδαγωγικὰ ἀνίκανο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν μεγάλη ἀπήχησή του στὴν Ἐκκλησία. Ὁ Βασίλειος προτίμησε νὰ ἀκολουθήσει τὴν προσωπικὴ του ἐρμηνεία τῆς Βίβλου ἀντὶ γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, πρὸς τὴν ὁποία σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀντιτίθεται μέχρι καὶ σήμερα, ἐφόσον ἡ ὀρθόδοξη τουλάχιστον Ἐκκλησία δὲν ἀπέρριψε πλήρως τὶς ἐρημιτικὲς νοοτροπίες, ὅπως δείχνει καὶ ἡ ξεχωριστὴ τιμὴ γιὰ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ. Τὴν συναρμογὴ μοναστικοῦ καὶ κοσμικοῦ βίου ποὺ εἰσηγήθηκε ὁ Βασίλειος ὡς ἔγκυρη ἀσκητικὴ πράξη καὶ γνήσια

---

⁶⁸⁵ Πρβλ. Leclercq, “Urban monasticism...”, σ. 72: let us not forget that the creator of the ideology of the desert inhabited only by solitaries — I mean Cassian — spent the better part of his life in the large cities of the East before retiring to Marseilles in order to write, not without exaggeration, the interviews which he had obtained from the heads of the suburban communities, whom he presents as hermits of the Sahel.

⁶⁸⁶ Ὁ Rousseau (*Ascetics, Authorities and the Church...*, σ. 235) παρατηρεῖ, it was not that Cassian was unable to make up his mind on these issues. He felt it was impossible, or rather imprudent, to commit himself in public on one side or the other. Ὅπως φαίνεται ὁ Κασσιανὸς ἐπιχειροῦσε διπλωματικούς χειρισμούς μᾶλλον, σκοπεύοντας σὲ μιὰ ἐξωτερικὴ ἐνότητα καὶ οὐσιαστικὰ ἀμελῶντας τὶς προϋποθέσεις ποὺ θὰ ὀδηγοῦσαν στὴν διαμόρφωση γνήσιας ἐκκλησιολογίας.

εὐαγγελικὴ ἐνότητα, περιγράφει ὁ συμφοιτητής, συνασκητής καὶ φίλος του Γρηγόριος Θεολόγος σὰν μιὰ ἀντίδοση ἰδιωμάτων.

Ἀσκητήρια καὶ μοναστήρια δειμάμενος μὲν (ὁ Βασίλειος), οὐ πόρρω δὲ τῶν κοινωνικῶν καὶ μιγάδων, οὐδὲ ὡσπερ τειχίῳ τινὶ μέσῳ ταῦτα διαλαβῶν καὶ ἀπ' ἀλλήλων χωρίσας, ἀλλὰ πλησίον συνάψας καὶ διαζεύξας, ἵνα μήτε τὸ φιλόσοφον ἀκοινώνητον ἢ μήτε τὸ πρακτικὸν ἀφιλόσοφον, ὡσπερ δὲ γῆ καὶ θάλασσα τὰ παρ' ἑαυτῶν ἀλλήλοις ἀντιδιδόντες εἰς μίαν δόξαν Θεοῦ συντρέχωσι.⁶⁸⁷

Μήπως ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται σὲ κάποια σύζευξη τοῦ ἐρημιτικοῦ καὶ τοῦ κοινοβιακοῦ τρόπου; Τὸν ὄρο ἐρημία, καὶ ἀκόμα περισσότερο τὸ μοναστήριον ἢ ἀσκητήριον, χρησιμοποιεῖ τόσο γιὰ τὴν κοινοβιακὴ ὅσο γιὰ τὴν ἐρημιτικὴ ἄσκηση, γιὰ τοὺς ἀσκητὲς ἐν γένει. Στὸ ἔργο *Εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον* (310–11) ὑπάρχουν ἐκφράσεις παρόμοιες μὲ τοῦ *Ἐπιταφίου*: *μέσῃν τιν' ἤλθον ἐρημικῶν καὶ μιγάδων, / τῶν μὲν τὸ σύννου, τῶν δὲ τὸ χρηστὸν φέρων*. Τὸ ἐπίθετο *μιγάς* ἀναφέρεται στὸν κοσμικὸ βίον, ἐκτὸς ἂν ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ὅτι ἀφοσιώθηκε στὸν μοναχισμό ἀποκλειστικά, ἀφοῦ συνεκέρασε ἐρημιτικὰ καὶ κοινοβιακὰ ἰδιώματα, πρᾶγμα ἄτοπο. Στὸ 66, 3 τοῦ *Ἐπιταφίου εἰς Μ. Βασίλειον*, τὸ ἐπίθετο *μιγάς* ἀναφέρεται καὶ πάλι στοὺς λαϊκοὺς: *τίς μοναστῶν ἢ μιγάδων (τρυφή); Τίς τῶν ἀπραγμόνων ἢ τῶν ἐν πράγματι; Τίς τῶν τὰ ἔξωθεν φιλοσοφούντων ἢ τὰ ἡμέτερα; Μία καὶ διὰ πάντων καὶ ἡ μεγίστη, τὰ ἐκείνου συγγράμματα καὶ πονήματα*. Λίγους στίχους πιὸ μετὰ (81, 2), ἐπαινεῖ τὸν Βασίλειον ὡς *περωτὴν* τοῦ ἐρημικοῦ βίου, ἐννοῶντας τὴν ὠθησὴ πού ἔδωσε στὴν κοινοβιακὴ ἄσκηση, τὴν ὁποία ἀποκαλεῖ (ὁ Γρηγόριος βέβαια) ἐρημικὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν κοσμικὸ βίον. Ἄν δὲν γινόταν δεκτὴ ἡ ἐρμημία

---

⁶⁸⁷ Βλ. Γρηγόριος Θεολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Μ. Βασίλειον* 62, 5.

αὐτή, θὰ ἔπρεπε νὰ τεκμηριωθεῖ ὅτι ὁ Βασίλειος ὄχι μόνο ἐνέκρινε ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ προώθησε τὸν ἐρημιτισμό! Ἀμέσως μετὰ, ὁ Γρηγόριος συνεχίζει ἀποκαλῶντας τὸν Βασίλειο δικαστὴν τοῦ βίου τῆς ἐπιμιξίας, ἐννοῶντας τὶς ρυθμίσεις ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν κοσμικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Στὸν 12ο λόγο (*Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ*, 848) ὁ Γρηγόριος διακρίνει μετὰ τοῦ βίου τῆς ἡσυχίας καὶ τοῦ βίου τοῦ ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν. Νὰ σκεφθοῦμε πὼς θεωρεῖ τὸ κοινόβιο βυθισμένο στὰ “κάτω καὶ θολερά”; Στὸ ἐγκώμιο στὸν Μ. Ἀθανάσιο (ιβ΄) διακρίνει μετὰ τῶν πάντη μοναδικόν τε καὶ ἄμικτον διαθλούντων βίον καὶ τῶν νόμον ἀγάπης τῆ κοινωνία στεργόντων. Οἱ τελευταῖοι εἶναι ἐρημικοὶ τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνηκότες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ὅσα ἐν μέσῳ περιφέρεται, στροβοῦντά τε καὶ στροβούμενα, καὶ παίζοντα ἡμᾶς ταῖς ἀγχιστροφόις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ κόσμος ὄντες, καὶ τῆ παραθέσει τὴν ἀρετὴν θήγοντες. Μήπως ὁ Γρηγόριος ἀποδίδει στὴν δεύτερη αὐτὴ κατηγορία ιδιώματα τῶν ἐρημιτῶν καὶ τῶν κοινοβιατῶν (ἐρημικοὶ τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες); Ἀσφαλῶς ὄχι. Τοὺς ἀποδίδει ιδιώματα τῶν μοναχῶν ἐν γένει (ἐρημικοὶ) καὶ τῶν λαϊκῶν (μιγάδες), διότι πρόκειται γιὰ τοὺς ἱερεῖς: οὕτω καὶ τὸν ἐρημικὸν βίον τῶ κοινωνικῶ καταλλάττει (ὁ Ἀθανάσιος), δεικνὺς ὅτι ἔστι καὶ ἱερωσύνη φιλόσοφος καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγωγίας. Καὶ πῶ μετὰ (*Εἰς Ἀθανάσιον*, 1104) γράφει, οὕτω γὰρ ἀμφοτέρω συνηρημόσατο καὶ εἰς ἐν ἡγάγε, καὶ προᾶξιν ἡσύχιον καὶ ἡσυχίαν ἔμπρακτον, ὥστε πεῖσαι τὸ μονάζειν ἐν τῆ εὐσταθείᾳ τοῦ τρόπου μᾶλλον ἢ τῆ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. Φανερὸ καὶ πάλι ὅτι πρόκειται γιὰ φροντίδα συνένωσης τοῦ μοναχισμοῦ μὲ τὴν κοσμικὴ Ἐκκλησία. Ἄν πράγματι γιὰ τὸν Γρηγόριο κάθε μορφὴ ἄσκησης λογίζεται χριστιανικὴ φιλοσοφία, εἶναι ἀπίθανο νὰ ἀποδίδει ξαφνικὰ τὸ φιλόσοφον στὸν ἐρημιτισμό (ἵνα μήτε τὸ φιλόσοφον ἀκοινωνήτον, κ.λπ.). Ὅμως ἔστω ὅτι κάνει τὴν διάκριση αὐτή. Τότε ἐπιβάλλεται νὰ ἐξηγηθεῖ σὲ ποιὲς ἀντιλήψεις καὶ πράξεις τοῦ Βασιλείου ἀνταποκρίνεται, δηλαδὴ πότε ὁ κατ’ ἐξοχὴν πολέμιος τοῦ ἐρημιτισμοῦ προσπάθησε νὰ συμβιβάσει κοινοβιάτες καὶ ἐρημίτες. Ποι-

οἱ ἀπὸ τοὺς 368 ἀσκητικούς Ὅρους ρυθμίζουν τὸν βίον τῶν ἐρημιτῶν ἢ ἔστω ἀντλοῦν στοιχεῖα ἀπὸ τὸν βίον τους; Οὐτε ἕνας. Ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν σιωπᾷ τελείως γιὰ τὸν ἐρημιτικὸν τρόπον, γράφει γιὰ τὸν ἐπικρίνει καὶ γιὰ προβάλλει τὴν συνάσκησιν στὸ κοινόβιον. Ἐπομένως, ὁ Γρηγόριος Θεολόγος ἐπαινεῖ τὸν φίλον του ἐπειδὴ ἐνίσχυσε τὴν ἐνότητα τῶν μοναχῶν μὲ τὴν ‘κοσμικὴν’ Ἐκκλησίαν καὶ ἔδειξε πῶς ἡ φύσις τῆς χριστιανοσύνης εἶναι ἀσκητικὴ, πῶς ἡ ἀσκησις ἀφορᾷ τοὺς πάντας.

Ὁ Βασίλειος δὲν εἰσηγεῖται τὴν ἴδρυσιν μιᾶς ἰδανικῆς πολιτείας ἐδῶ καὶ τώρα ἢ στὸ μέλλον, οὐτε νομίζει πῶς εἶναι καὶ δυνατὸν νὰ συμβεῖ κάτι τέτοιον ὑπὸ ὁποιοσδήποτε προϋποθέσεις, ὅμως ἐπιδιώκει συνέπεια λόγου καὶ πληρότητα προσδιορίζοντας τὶς ἀρχές τῆς, ὥστε καθένας προσωπικὰ νὰ ἔχει ὅλες τὶς ἀπαραίτητες ἀφορμὰς καὶ ὅλα τὰ κριτήρια γιὰ τὴν πρόδοσίν του, καὶ ἡ Ἐκκλησία συνολικὰ νὰ συνειδητοποιεῖ καὶ νὰ προσεγγίξει τὸ οὐσιῶδες ἀντὶ νὰ τὸ προδίδει. Ἡ σύνδεσις τοῦ μοναχισμοῦ μὲ τὴν πρώτην κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων⁶⁸⁸ δὲν ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ ἀσκητικὰ κείμενα τοῦ τετάρτου αἰῶνος,⁶⁸⁹ ἀλλὰ ὁ Βασίλειος⁶⁹⁰ τὴν ὁδήγησε στὰ

---

⁶⁸⁸ Βλ. Πράξ. 4, 32.

⁶⁸⁹ Βλ. Colombás, “The ancient concept...”, σ. 107 κ.έ.

⁶⁹⁰ Καὶ πολὺ κοντὰ στὸν Βασίλειον ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Δύσεως ὁ Αὐγουστῖνος, σύμφωνα μὲ τὸν Colombás, “The ancient concept...”, σ. 108. Ὁ Αὐγουστῖνος, ὅπως ἔχουμε δεῖ, ἐπαίνεσε ἐπίσης τὸν ἐρημιτικὸν τρόπον (βλ. *De moribus...* 1338), ἐξηγῶντας πῶς οἱ ἐρημίτες βοηθοῦν μὲ τὶς προσευχὰς καὶ τὸν ὑποδειγματικὸν βίον τους. Ὅμως γιὰ τὸν φέρει πράγματι καρπὸς ὡς ὑπόδειγμα ἢ ἀναχώρησις χρειάζεται νὰ καλεῖ τὴν κοινωνίαν ὡς τέτοια σὲ ὑψηλότερη τάξιν, διαφορετικὰ ἀπλῶς τὴν ἀπορρίπτει. Ζητούμενον δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἢ μετατροπὴ τῆς πόλης σὲ τεράστια σηλιά! Τὸ ὑπόδειγμα πρέπει νὰ μπορεῖς νὰ τὸ οἰκειοποιηθεῖς στὶς δικές σου δυνατότητες καὶ προϋποθέσεις. Ὁ κόσμος χρειάζεται νὰ ὑποδέχεται τὴν ἀσκησιν μέσα στὶς ‘κοσμικὰς’ μορφὰς, ἂν ἐνδιαφέρεται νὰ κρατηθεῖ ἢ ἐπαφῇ μὲ τὴν

ὄρια της καὶ πρότεινε μιὰ συνεπῆ θεμελίωση τοῦ μοναχισμοῦ ὡς ἔγκυρου καὶ καθολικοῦ τρόπου ἀποταγῆς τῆς ξεπεσμένης πραγματικότητας, ‘μπολιάζοντας’ τὴν Ἐκκλησία μὲ τὴν ἀσκησι. Θεωρεῖ τὴν ἐρημιτικὴ μορφή “ἀργὴ καὶ ἄκαρπο” συγκρίνοντας μὲ τὴν “ἔγκαρπον καὶ κατ’ ἐντολήν τοῦ Κυρίου ἐπιτελουμένην”.⁶⁹¹ Ὁ ἐρημιτισμὸς εἶναι εἶδος ἀμαρτίας.⁶⁹² Τὴν βαρύτητα ποῦ ἔχει ἡ ἀκαρπία ὡς ἀμαρτία στὸν Βασίλειο γίνεται φανερὴ χαρακτηριστικὰ στὸν ὄρο *KΠ κη’*. Ἡ συναναστροφή μὲ ὄσους διάγουν ἄκαρπο βίο εἶναι τόσο ἐπικίνδυνη ὥστε χρειάζεται νὰ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ μοναστήρι.⁶⁹³

Ἀποταγὴ τοῦ κόσμου, ἀπομάκρυνση ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἰδιάζειν, κ.τ.θ., στὸν Βασίλειο δὲν δηλώνουν τὴν ἀναχώρηση τοῦ

πραγματικότητας καὶ νὰ ἀποτρέπονται οὐτοπικὲς ἀσχετοσύνες. Γιὰ νὰ γίνεῖ καθέννας ποῦ τὸ ἐπιθυμεῖ, μοναχὸς μέσα στὴν κοινωνία, ἀκόμη καὶ στὴν οἰκογένεια, χρειάζεται τὸ ἀσκητικὸ ὑπόδειγμα νὰ περιέχει μιὰ ρεαλιστικὴ μεταμόρφωση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

⁶⁹¹ Βλ. *KΠ ζ’*.

⁶⁹² Ὁ Gribomont ἀποδεικνύεται ἰδιαίτερα ἀκριβὴς ὅταν ἀναφέρεται στὸν Βασίλειο καὶ τὴν στάση του ἀπέναντι στὴν ἐρημιτικὴ ἀσκησι χρησιμοποιοῦντας χωρὶς δισταγμὸ τὴν ἔκφραση *eremitic temptation*. Βλ. Gribomont, “The commentaries...”, σ. 236: the third chapter of Basil’s rule, a blunt polemic against the eremitic temptation.

⁶⁹³ Βλ. ἀκόμη Vogüé, “The greater rules...”, σ. 53: this fraternal communion [ἐκείνη ποῦ περιγράφεται στοὺς Ὅρους τοῦ Βασιλείου] imposes itself so rigorously that any solitary existence — ‘monastic,’ evidently in the strictest sense, as Basil says — seemingly ought to be excluded. So categoric a communal option, which will be renewed several times [βλ. παραπομπὴ τοῦ συγγραφέως στοὺς ὄρους *KΠ λζ’* καὶ *KE οδ’*], stands in vivid contrast, it goes without saying, with that openness to the anchoritic life which, following Cassian, both the Master and Benedict will maintain. Βλ. ὁμοίως Elm, ‘*Virgins of God*’..., σ. 76.

ἐρημίτη ἀλλὰ ἓνα διαφορετικὸ τρόπο πρόσληψης τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μαζί καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα διαφορετικὴ σχέση μετὰ τὸν Θεό. Ὁ κόσμος τὸν ὁποῖο οἱ κοινοβιάτες 'ἐγκατέλειψαν' καὶ ἐκεῖνος ποὺ δημιουργοῦν, διαφέρουν στὴν ἔνταση τῆς συνειδητότητας, ὅχι στὴν οὐσία της. Καὶ στὶς δύο πλευρές, τὴν ἀσκητικὴ καὶ τὴν 'κοσμικὴ', διαπιστώνεται ἀμαρτία καὶ ἀγιότητα ὁμως τὸ κοινόβιο ἔχει μεγαλύτερη προθυμία καὶ σχετικῶς εὐνοϊκότερες προϋποθέσεις νὰ ἀποφύγει τὴν ἄγνοια, τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν ἀμέλεια.

Γιὰ τὸν Κασσιανὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἐξηγῶντας τὰ πλεονεκτήματα τοῦ κοινοβίου ἐν σχέσει πρὸς ἓναν ἐρημιτισμὸ 'ταλαιπωρούμενο' ἀπὸ ἐπισκέψεις προσκυνητῶν, δὲν ἐκμεταλλεύεται τὴν εὐκαιρία νὰ θυμῆσει τὴν διπλὴ 'ἐντολὴ' τῆς ἀγάπης ἀλλὰ ἐπαινεῖ τὴν ἀμεριμνησία καὶ τὴν ὑπακοή.⁶⁹⁴ Καὶ μιλῶντας γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἔναντι κάθε ἀρετῆς, ἀπομονώνει τὸ ἐδάφιο *Α' Ἰω.* 2, 15–17 ἀπὸ τὰ συμφραζόμενά του, δείχνοντας σωστὰ τὴν μία πλευρά, ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀγίους ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀγάπη γιὰ τὸν Θεό, ἀποσιωπῶντας ὁμως ἠθελημένα ἢ μὴ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅτι μέσα στὴν ἀγάπη γιὰ τὸν Θεό γίνεται δυνατὴ καὶ μαζί πραγματοποιεῖται ἡ ἰδανικὴ σχέση μετὰ ὅλα τὰ πλάσματα.⁶⁹⁵

---

⁶⁹⁴ Βλ. *C. XVIII.6.*

⁶⁹⁵ Βλ. *C. XXIII.8.*

Ἐπίλογος — μία καρδιά, μία ψυχή

Δύσκολα θὰ ὑπερέβαλλε κανεὶς ὅσο κι ἂν τόνιζε τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἔχει ἡ Ἁγία Γραφή στὸν Βασίλειο, ὁ ὁποῖος παρέκαμψε τὴν μοναστικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου οὐδέποτε παραπέμπει, καὶ θεμελίωσε τὴν ἀσκητικὴ του ἀποκλειστικὰ στὴν δική του ἐρμηνεία τῆς Βίβλου, ἀναδεικνύοντας ἔμπρακτα ὡς πρωταρχικὸ μέτρο τῆς εὐσέβειας τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ἐλευθερία. Ὅταν οἱ συνασκητές του ἤδη στὸν Πόντο ζήτησαν νὰ τοὺς συμπαρασταθεῖ, δημιούργησε μιὰ ἀνθολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης μὲ θεματολογικὴ κατανομὴ καὶ μὲ δικά του σχόλια. Στὴν συνέχεια μὲ τοὺς Ὅρους ἐστίασε ἀκόμη περισσότερο σὲ ἀσκητικὰ ζητήματα, φροντίζοντας πάντα νὰ ἀντλεῖ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν Βίβλο, τὴν ὁποία προέταξε ὡς μόνη αὐθεντία γιὰ κάθε πιστό, μοναχὸ ἢ μὴ, στὴν οὐσία ἀναθέτοντας τὸ μέτρο στὴν προσωπικὴ ἐρμηνεία καὶ τὴν συζήτηση.

Ἡ διάκριση τοῦ Κασσιανοῦ ἀνάμεσα στὸ χλιαρὸ πλῆθος τῶν πιστῶν καὶ τὸν ἀληθινὸ Ἰσραὴλ τοῦ μοναχισμοῦ, στὸν Βασίλειο δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει παρὰ μόνον τὸ νόημα μιᾶς παρεξήγησης. Ὅταν οἱ συνασκητές του ρώτησαν, ἄρα τὰ πλῆθη τῶν Χριστιανῶν μὴ φυλάσσοντα πάσας τὰς ἐντολάς ἀνόνητον ἔξει τὴν τινῶν φυλακὴν;⁶⁹⁶ ὁ Βασίλειος ἀπάντησε καταφατικὰ, θυμίζοντας τὴν περίπτωσι τοῦ Πέτρου.

Πρὸς τοῦτο τοῦ μακαρίου Πέτρου μνημονεῦσαι καλόν, τοῦ μετὰ τῶσαῦτα μὲν κατορθώματα, τοιούτους δὲ μακαρι-

---

⁶⁹⁶ Βλ. *ΚΠ* προοίμ. 3.

σμούς, ἐφ' ἐνὶ μόνῳ ἀκούοντος, ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ.⁶⁹⁷

Μεγάλη ἀδυναμία τοῦ ἐρημιτικοῦ τρόπου, ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν Κασσιανό, εἶναι ἡ ἔμπρακτῃ ἀθέτηση τῆς εὐαγγελικῆς τελειότη-
τας. Στὸ προοίμιο τῆς Ἰποτύπωσης ὁ Βασίλειος χρησιμοποιεῖ πρὸ
σκληρῆ γλῶσσα ὅταν ἀναφέρεται στὶς ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γρα-
φῆς ἀποδείξεις περὶ τοῦ π ᾱ σ α ν παράβασιν ἐντολῆς Θεοῦ σ φ ο -
δ ρ ὠ ς καὶ φ ο β ε ρ ὠ ς ἐκδικεῖσθαι,

ὥστε εἰ καὶ τὰ πλεῖστα τις κατωρθωκένοι δοκεῖ, ὀλί-
γον δέ που ἢ καὶ μι ᾱ ς ἡστινοσοῦν ἐντολῆς ἀμελήσει ἢ τῷ

---

⁶⁹⁷ Ὁ.π. Ἡ συγκεκριμένη ἐντολὴ ἀφορᾷ τὴν οἰκειότητα καὶ τὴν κα-
θαρότητα, ὅποτε εἶναι προφανές ὅτι δὲν γίνεται νὰ ἀγνοηθεῖ. Ὅμως τὴν
ἴδια οὐσία ἔχουν οἱ ὑπόλοιπες, γι' αὐτὸ καμμία δὲν περιττεύει. Δὲν πρό-
κειται γιὰ σύνολο ἐπιμέρους 'δεξιοτήτων', ποῦ θὰ ἐπέτρεπε κενὰ ἐδῶ ἢ
ἐκεῖ χωρὶς νὰ ζημιωθεῖ ἡ γενικὴ εἰκόνα. Κάθε ἐντολὴ βρίσκεται στὰ θε-
μέλια ἐνωμένη μὲ τὶς ὑπόλοιπες, ἡ ἀθέτηση μίας ἀποδεικνύει ὅτι δὲν τη-
ρήθηκε καμμία, καὶ ἀπομένει νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ἂν γίνονται σεβαστὲς
τουλάχιστον οἱ πρὸ σημαντικὲς, ἐπειδὴ ἔτσι ἀνοίγεται μιὰ δυνατότητα
βελτίωσης καὶ τελειοποίησης. Ἡ τήρηση τῆς 'ἐντολῆς' τῆς ἀγάπης καλύ-
πτει πλῆθος 'παραβάσεων', ὅχι ἐπειδὴ οἱ ὑπόλοιπες ἐντολὲς εἶναι ἀχρεία-
στες ἀλλὰ ἐπειδὴ περιέχει τὴν τήρησή τους. Γιὰ παράδειγμα, ἡ μοιχεία
— ὡς προσβολὴ μιᾶς ὑπαρκτῆς γνήσιας σχέσης, ὅχι ὡς νομικοῦ τύπου
παραβάση, ὅποτε οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἐνδιαφέρει — ἂν δὲν προκύψει γιὰ
ταπεινοὺς λόγους (σεξουαλικὴ ἔλξη, προικοθηρία, κ.λπ.) ἀλλὰ ἀπὸ ἀκόμα
μεγαλύτερη ἀγάπη, τότε στὴν νέα σχέση ποῦ δημιουργεῖ περιέχει τὴν
παλαιότερη ἢ ὅποια πράγματι δὲν 'προδόθηκε' παρὰ μόνο στὸν συμβα-
τικὸ καὶ προσωρινὸ λόγο της. Ἀργὰ ἢ γρήγορα αὐτὸ ἀναγνωρίζεται, ἡ νέα
σχέση ἐπίσης καταργεῖται ὡς ἀποκλειστικὴ, τελειοποιεῖται καὶ ἐνώνεται
μὲ ὅλες τὶς ζωντανὲς προσωπικὲς σχέσεις, ἡ μοιχεία παύει νὰ εἶναι κἂν
δυνατὴ.

τοῦ προεστώτος.⁷⁰⁰ Συμφέρει κανείς νὰ βεβαιώνεται, νὰ γνωρίζει καὶ νὰ ἀλλάζει μὲ δύναμη τὸν ἑαυτὸ του⁷⁰¹ ὥστε νὰ γίνεται χρήσιμος καὶ σὲ ἄλλους. Τὸ κοινόβιο ὅπως συνολικά ἡ Ἐκκλησία, ὑπάρχει σωστά ὅσο καλλιιεργεῖ ἐπίγνωση καὶ συμπαράσταση. Ἡ ἐπίγνωση δυναμώνει τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν στερεώνει, ὅμως ἡ καθαρὴ ἐλευθερία ἐπιλέγει τίς ποιότητες προτοῦ ἀκόμη γίνουσι συνειδητές. Ἔτσι ἀργὰ ἢ γρήγορα ἀπὸ μόνος του ὁ βίος καθενὸς ὁδηγεῖ στὴν ὑψηλότερη πραγματικότητα τὴν ὁποία σημαίνουν καὶ οἱ ἑντολές, ἢ ἀπομακρύνει. Ἡ ἀμαρτία ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀγιότητα δὲν εἶναι παρὰ ἀναγκαῖα ἐκδήλωση τῆς ἐλευθερίας καθενός. Ἐπομένως τιμωρία δὲν νοεῖται, τιμωρία εἶναι ὁ ἑαυτὸς ποὺ δημιουργεῖ κανεὶς, καὶ τὸ ἴδιο ἡ σωτηρία.

Ὁ Βασίλειος ἀναγνωρίζει στὴν ἀσκητικὴ ἀναχώρηση ὅτι ἔχει νὰ κάνει ὅποιοσδήποτε πιστὸς ἀνεξαιρέτως, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν κοσμικότητα διευκολύνει — καιρὸς ἐπιτήδειος ἡμῶν ὁ παρών, καὶ τόπος οὗτος ἡσυχίαν παρέχων καὶ σχολὴν πᾶσαν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν θορύβων⁷⁰² — καὶ φροντίζει νὰ θυμίζει ὅτι, δεῖ τέλειον εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπον. Στὴν Εἰκόνα καὶ μόνον σώζονται ὅλοι, ὅχι ἰδίως οἱ ἀσκητές, ἐπομένως εἶναι γιὰ ὅλους ἀνάγκη πᾶσα διὰ πάσης ἐντολῆς καθαρισθῆναι ἑἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.⁷⁰³ Ὁ Βασίλειος δὲν προτείνει μιὰ δυσχερῆ συγκρότηση τῆς προσωπικότητας μὲ τίς πιὸ σπάνιες ἀρετὲς ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, προειδοποιεῖ ὅτι δὲν γίνεται

μετάνοιας γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ χαρακτήρα, ὅχι γιὰ ἐκεῖνο ἢ τὸ ἄλλο λάθος” (Γ. Βαλσάμης, *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 274).

⁷⁰⁰ *ΚΠ* λβ’.

⁷⁰¹ *ΚΠ* με’.

⁷⁰² *ΚΠ* προσίμ. 1.

⁷⁰³ *ΚΠ* προσίμ. 4, καὶ *Ἐφ.* 4, 13.

νὰ εἶσαι ἀρκετὰ εὐχαριστημένος καὶ ἀρκετὰ σωστός, ἂν δὲν γίνεις τὸ πιὸ ἀπλὸ γιὰ σένα, πὺ εἶναι ὁ ἑαυτός σου.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κασσιανὸ ἢ συχνὴ σπουδὴ τῆς Βίβλου, παρὰλληλα μὲ τὶς νηστεῖες, τὶς ἀγρυπνίες καὶ τὶς προσευχές, βοηθάει νὰ ἀπομακρύνεται ὁ νοῦς ἀπὸ ‘κοσμικὲς’ μέριμνες.⁷⁰⁴ Ὡς πηγὴ πνευματικῶν σκέψεων, ἡ σπουδὴ συμπορεύεται μὲ τὴ μνήμη ἀγαθῶν πράξεων καὶ τὴν ὄραση θείων μυστηρίων.⁷⁰⁵ Δὲν εἶναι ἀνώφελη οὔτε κἂν ἡ ἀποστήθιση καὶ ἀκόμα ἡ ἀπαγγελία τῶν Γραφῶν,⁷⁰⁶ ὅμως ἡ προσήλωση στὴν προσευχὴ ξεπερνάει τὶς τυχαῖες ἀναγνώσεις,⁷⁰⁷ πὺ οὔτε κἂν χρειάζονται ὅταν ἡ ἐπανάληψη καὶ μόνον ἐνὸς στίχου ἀρκεῖ γιὰ νὰ καθαρῖσει ὁ νοῦς καὶ νὰ ὑψωθεῖ ἡ σκέψη στὸν Θεό.⁷⁰⁸ Καὶ αὐτὴ εἶναι μιὰ σωστὴ παρατήρηση,

---

⁷⁰⁴ Βλ. C. I.17.

⁷⁰⁵ Βλ. C. VII.7.

⁷⁰⁶ Βλ. C. XIII.10.

⁷⁰⁷ Βλ. C. X.10.

⁷⁰⁸ Βλ. C. X.14. Πρόκειται γιὰ τὸ ἐδάφιο *Ψαλ.* 69, 2, ὁ Θεὸς εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχες· Κύριε, εἰς τὸ βοηθῆσαί μοι σπεῦσον, ὅπου πιθανῶς ἔχει μιὰ ἀρχὴ τῆς ἡ μεταγενέστερη προσευχῆ, *Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Πιὲ Θεοῦ, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν*, ἡ ὁποία ὅπως εἶναι γνωστὸ ἐπικρατοῦσε στὸν ἡσυχασμὸ τοῦ 14ου αἰῶνος. Βλ. ἐπίσης Gribomont, “Prayer in Eastern monasticism...”, σ. 18. Ἦδη ὅμως ἡ Καινὴ Διαθήκη (*Α’ Θεσ.* 5, 16–18) προειδοποιεῖ γιὰ μιὰ προσευχὴ πολὺ ἀνώτερη καὶ μόνη ἀπαραίτητη, χωρὶς λόγια. *Πάντοτε χαίρετε, ἀδιάλειπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε.* Ἡ ἀδιάλειπτη προσευχὴ εἶναι ἡ κορυφὴ στὴν ὁποία καλεῖται νὰ ὑψωθεῖ ἡ προσευχὴ τοῦ Πάτερ Ἡμῶν, ἡ ‘ἡσυχαστικὴ’ προσευχὴ ‘Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ’, καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη προσευχὴ, Λειτουργία καὶ Ἀκολουθία. Ὅμως ἡ ἀδιάλειπτη προσευχὴ δὲν ὀργανώνεται, δὲν μπορεῖς νὰ ἀκολουθήσεις μιὰ μέθοδο γιὰ νὰ τὴν ἀποκτήσεις, καὶ δὲν ἐνδιαφέρει τί ἄλλο κάνεις ὅσο δὲν τὴν ἔχεις, ἐφόσον ἡ ἴδια στὴν πραγ-

ὅμως μὲ τὴν κάθαρση τοῦ ἑνὸς στίχου δὲν ἀπορρίπτονται μόνο οἱ ‘κοσμικὲς’ ἐξαρτήσεις ἀλλὰ περιφρονεῖται ἡ ἴδια ἡ λογικὴ δύναμη καὶ ὁ χρόνος ὡς δημιουργία. Εἶναι ἀντίληψη ἐγγύτερη στὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ ἀπ’ ὅσο στὸν Βασίλειο, καὶ ἂν εἶχε γίνει πλήρως ἀποδεκτὴ, θὰ εἶχε ἀποξενώσει τὴν χριστιανοσύνη ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα, τὴν ἔρευνα, τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἱστορίας ὡς ‘κοσμικῆς’ ἢ ἐφήμερης γονιμότητας. Δυστυχῶς στὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολὴ ἐκτιμῆθηκε περισσότερο ἀπ’ ὅσο στὴν Δύση, ἀκόμα καὶ ‘χάρη’ στὸν Παλαμᾶ, εὐνοῶντας στειρότητα, ποιμαντικὴ ἀσθένεια⁷⁰⁹ καὶ σχετικὴ ἀποξένωση ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ ἑαυτό. Ὁ ἀββᾶς Θεόδωρος ἦταν ἀγράμματος ἀλλὰ μποροῦσε νὰ ἐπιλύει ἐρμηνευτικὰ ζητήματα προσευχόμενος,⁷¹⁰ ἐνῶ ἀπέτρεπε ἀπὸ τὴν σπουδὴ ἐρμηνευτῶν διδάσκοντας πὼς ἡ ὀρθὴ κατανόηση ἀπαιτεῖ μόνο καθαρότητα ἀπὸ τὰ πάθη.⁷¹¹ Ἄν ὅμως καθέννας ποὺ διαβάζει παρεξηγεῖ, ποιά εἶναι ἡ ἀξία τῆς σπουδῆς

ματικότητα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ συνωνυμία τῆς μετάνοιας καὶ ἐνότητας μὲ τὸν Θεό.

⁷⁰⁹ Αὐτὸ μοιάζει ἴσως ὑπερβολικό, ὅμως τὴν ποιμαντικὴ ἰσχὺ δὲν μετράει τὸ πλῆθος ὧσων ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν θρησκεία ἀλλὰ ἡ ποιότητα τῆς πίστεως, ὅπως τόσο χαρακτηριστικὰ δείχνει ἡ περίπτωση τῶν μουσουλμάνων. Ἔτσι λοιπὸν σὲ μιὰ χριστιανικὴ παράδοση ποὺ φροντίζει νὰ ἀπαλλάσσει τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ὑποκρισία, ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν θρησκεία ἴσως εἶναι λιγότεροι καὶ ὅμως ἡ Ἐκκλησία ὑγιέστερη, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκτὸς αὐτῆς, ἔχοντας στραφεῖ στὰ πραγματικὰ τοὺς ἐνδιαφέροντα. Ἕνας ἄθεος ποὺ ἀσχολεῖται μὲ μιὰ τέχνη καὶ τὴν ὑπηρετεῖ μὲ πάθος, ποιότητα καὶ δημιουργικότητα εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὸν Θεὸ ἀπὸ κάποιον ποὺ δῆθεν πιστεύει μέσα ἀπὸ τὴν ἄγωνα, ὑποκριτικὴ καὶ καταθλιπτικὴ προσκόλληση σὲ μιὰ ἰδεολογία καὶ στὴν ἐξωτερικότητα ὀρισμένων τύπων καὶ ἐθίμων.

⁷¹⁰ Βλ. *Inst.* V.33.

⁷¹¹ Βλ. *Inst.* V.34.

καὶ τῆς ἴδιας τῆς καθαρότητος; Ἄν κάποιος ἐρμηνεύει σωστά, γιατί θὰ τὸν ἀγνοήσω; Ἄν δὲν μπορῶ νὰ διακρίνω τίς παρερμηνεῖς, τί βεβαιώνει τὴν ἀξία τῆς δικῆς μου ἐρμηνείας, ἢ πῶς γίνεται νὰ σφάλλουν οἱ πάντες ἐκτὸς ἀπὸ μένα; Μία σκέψη ποῦ νομίζει πῶς ὅλα τὰ ζητήματα ἐπιλύονται διὰ μαγείας—προσευχῆς, δὲν ἐγείρει τέτοιες ἀπορίες, ἢ λογικὴ ἐξανεμίζεται, καὶ ὁ ἄνθρωπος προδίδει τὰ ἴδια τὰ χαρίσματα του, ἀποξενώνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ εἰρωνικά, τὴν ὥρα ποῦ νομίζει ὅτι τὸν πλησιάζει.

Σύμφωνα μὲ τὸν Βασίλειο, ὁ Ἡγούμενος χρειάζεται νὰ ἔχει πλήρη γνώση τῆς Βίβλου ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους αὐτὸ θὰ σήμαινε ἀπαράδεκτη περιέργεια,⁷¹² γι' αὐτοὺς ἀρκεῖ νὰ μαθαίνουν τὰ σχετικὰ μὲ τὰ καθήκοντά τους, μηδὲν πλέον περιεργαζόμενοι! Κάποια γνώση τῶν ἱερῶν κειμένων ἀπαιτεῖται ἀπ' ὅλους εἰς τε πληροφορίαν τῆς θεοσεβείας καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ προσεδισθῆναι ἀνθρωπίναις παραδόσεσιν,⁷¹³ ὅμως τί ὀρίζει ποῦ τελειώνει ἢ πληροφορία τῆς θεοσεβείας καὶ ποῦ ἀρχίζει ἢ περιέργεια; Ἐπειτα, μὲ ποιὸ τρόπο ἐξασφαλίζεται ἡ σωστὴ ἐρμηνεία καὶ τὸ μέτρο τῆς συζήτησης; Εἶναι πάντα δυνατὸς ὁ διορισμὸς κατηρτισμένων, φωτισμένων καὶ εὐφυῶν Ἡγουμένων; Πόσοι μποροῦν νὰ βρεθοῦν γιὰ ὅλα τὰ μοναστήρια; Πέρα ἀπὸ αὐτό, γιατί χρειάζεται νὰ ἀποτρέ-

⁷¹² Βλ. *ΚΕ* σλε'. Ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ Morison, the idea that the monastery should 'promote divine learning' is nowhere made prominent in Basil's ascetic writings. Scripture is regarded as providing a practical rule of life, and is to be obeyed rather than investigated (*St. Basil and his rule...*, σ. 72). Ὁ Βασίλειος δὲν προσδιορίζει συγκεκριμένους ὥρες μελέτης ὅπως κάνει π.χ. ὁ Αὐγουστίνος, ὁ ὁποῖος στὴν *Ordo monasterii*, ἀπηχῶντας αἰγυπτιακὲς συνήθειες, ἀφιερώνει στὴν μελέτη τὸ χρονικὸ διάστημα μεταξύ ἑκτῆς καὶ ἑνατῆς ὥρας. Βλ. Vogüé, "The Horarium...", σ. 65 κ.έ.

⁷¹³ Βλ. *ΚΕ* ἡε'. Στὴν Βίβλο στηρίζεται ἐπίσης ἡ ἐκπαίδευση παιδιῶν σὲ μοναστήρια (*ΚΠ* ιε').

πονται οἱ μοναχοὶ ἀπὸ τὴν σπουδὴ τῆς Βίβλου; Πῶς θὰ τὸ ἐξηγήσει αὐτὸ ὁ Ἡγούμενος σὲ συνασκητές του ἐξίσου ἢ περισσότερο φιλομαθεῖς ἀπὸ τὸν ἴδιο; Γιατί τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ περισσότερη γνώση εἶναι περιέργεια καὶ ὄχι φιλομάθεια; Δυστυχῶς αὐτὰ ὁ Βασίλειος δὲν φαίνεται νὰ τὰ ὑπολογίζει, στὴν οὐσία συμβάλλοντας στὴν ἀνάπτυξη τῆς θλιβερῆς νοοτροπίας τοῦ *πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα*. Ἔτσι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἔφθασε νὰ συγκρουστεῖ ἄθελά του μὲ τὴν ἴδια τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὸ βιβλίον ποὺ προσπάθησε νὰ σεβαστεῖ περισσότερο ἀπ' ὅτιδήποτε.⁷¹⁴

Σήμερα τὸ πολιτισμικὸ περιβάλλον εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικόν, μὲ ἀγαθὲς συνέπειες. Ἡ χριστιανικὴ γραμματεία, καὶ ὄχι μόνον, ἔχει ἔκταση ἀπὸ μόνη τῆς ἱκανῆ νὰ ἐξωθεῖ στὴν σπουδὴ καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξει, ὅποτε ὁ Ἡγούμενος ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν γίνεται νὰ ἀποτελεῖ μοναδικὴ περίπτωση σκέψης καὶ συγκρότησης. Τὴν μέριμνα γιὰ σοβαρότητα διαφυλάσσουν ἐρμηνευτικὲς παραδόσεις δύο χιλιετιῶν πολλῶν σημαντικῶν ἔργων καὶ νέων ποὺ δημιουργοῦνται συνεχῶς. Περαιτέρω, ἡ ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας, στὶς ἡμέρες μας ἐπίσης ψηφιακῆς, προσφέρει σὲ ὅποιον ἐνδιαφέρεται ὕλικὸ ἐντυπωσιακῆς ἔκτασης καὶ ὄλων τῶν ποιότητων. Κι ἂν δὲν μπορῶ νὰ διακρίνω καὶ νὰ ἀξιολογήσω τίς ποιότητες, ποιά λογοκρισία θὰ μὲ προφύλασσε, ποιά προφύλαξη θὰ εἶχε νόημα; Μὲ δεδομένη τὴν γενικὴ ἄνοδο τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου, ὁ Βασίλειος δὲν ἀποκλείεται σήμερα νὰ ἀντιμετώπιζε ὡς ἐρμηνευτικὴ τὴν οὐσία τῆς ἀσκητικῆς κοινότητος, μὲ τὸν Ἡγούμενον νὰ συντονίζει τὴν συζήτηση καὶ νὰ ἐπιβλέπει τίς πρακτικὲς συνέπειές της. Συνοψίζοντας τὴν μαρτυρία τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου γιὰ τὸν Βασίλειον, ὁ Χρῆστου σημειώνει πῶς “ἡ μοναχικὴ κοινότης τοῦ Πόντου ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν μελῶν της φροντιστήριον καὶ

---

⁷¹⁴ Βλ. Ἰω. 5, 39: *ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζῶν αἰώνιον ἔχειν, καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.*

σχολή. Τὴν ἰδίαν μορφήν εἶχε καὶ ἡ κοινότης του εἰς τὴν Καισάρειαν, ὅπου ἐμορφώθησαν ὁ Ἀμφιλόχιος καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Βασιλείου Ἑλλάδιος”.⁷¹⁵

Πολλοὶ ὄροι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐξήγηση τῆς Βίβλου, ἀπ’ ὅπου διαφαίνεται ἓνα σημαντικὸ στοιχεῖο γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προσέγγιζε ὁ Βασίλειος τὸ ἱερὸ κείμενο. Ὁ δισταγμὸς ποῦ ὑπάρχει σὲ ἐκφράσεις ὅπως *λογίζομαι, οἶμαι, νομίζω*, κ.λπ., ἴσως σημαίνει πὼς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Νύσσης προτείνοντας τὴν προσωπικὴ του ἐρμηνεία δίδασκε στὴν πράξη ὡς ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς σπουδῆς τὴν ἐπίγνωση τῆς αὐθεντίας τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου, ἐπομένως τὴν μεγάλην προσοχὴ ποῦ ἀπαιτεῖ ἡ ἐξήγηση, τὴν διαρκῆ ἐτοιμότητα γιὰ ἀναγνώριση σφαλμάτων καὶ τὴν ἀνοιχτότητα σὲ νέες ἐρμηνεῖες. Ἔτσι ὁ Βασίλειος ξεπερνάει μόνος του τὸν ἑαυτό του, εἴτε ἀπὸ διαίσθηση εἴτε ἴσως συνειδητὰ διστάζοντας γιὰ κάποιες θέσεις του.

Ἡ παραίνεση νὰ μὴν ἐξηγοῦν τὸ κείμενο οὔτε οἱ πιὸ σεβαστοὶ Γέροντες ἀλλὰ μόνον ὁ προεστώς, ἢ ὅταν αὐτὸς ἀπουσιάζει, ὁ ἀναπληρωτὴς του, σημαίνει πὼς ὁ Βασίλειος προσπάθησε νὰ ἀποφύγει κακοδοξίες καὶ πιὸ γενικὰ τὴν ἐπιπόλαιη ἀντιμετώπιση τῆς θεολογίας, ἀκόμη πιὸ προβληματικὴ σὲ ἐποχὲς ποῦ διαμορφώνονταν οἱ ἴδιες οἱ πρῶτες θεολογικὲς ἀρχές. Ἀναδεικνύοντας ὡς οὐσία τῆς ἄσκησης τὴν συνειδητότητα, τὴν κριτικὴ καὶ τὴν αὐτογνωσία, ὁ Βασίλειος δίνει ὅλες τὶς προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἐνταχθεῖ στὴν κοινοβιακὴ ἄσκηση καὶ μᾶλλον στὸν συνολικὸ βίον τῆς Ἐκκλησίας ἢ συστηματικὴ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Ἡ θύραθεν γραμματεία, δηλαδὴ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, ἀναγνωρίζεται πολὺτιμη, καὶ χρειάζεται ὁ Ἠγούμενος νὰ διακρίνει ποιοὶ εἶναι κατάλλη-

---

⁷¹⁵ Βλ. Χρήστου, *Πατρολογία Δ'*, σ. 28. Βλ. ἐπίσης τὴν *Ἐπιστ.* 4 Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

λοι νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν σπουδὴ τῆς.⁷¹⁶ Ὅμως ἡ διάθεση αὐτῆ, ὑπαρκτὴ ἀλλὰ ἤδη ὑποτονικὴ καὶ στὸν ἴδιο, δὲν ἀναπτύχθηκε οὔτε κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐπομένων αἰώνων. Οἱ Βυζαντινοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ διδαχθοῦν οὔτε κἂν ἀπὸ τὸν ἔμπρακτο θαυμασμὸ τῆς Δύσης γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴν περίφημη Μονὴ τοῦ Στουδίου, μὲ τὴν σημαντικὴ θέση ποὺ εἶχε στὴν ζωὴ τῶν μοναχῶν ἢ μελέτῃ, δὲν ἐνδιέφερε παρὰ μόνο ἡ ἐξυπηρέτηση τῆς θρησκευτικότητος, γι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἐντυπωσιακὴ ἀπουσία ‘κοσμικῶν’ συγγραμμάτων. Ὅπως σημειώνει ἡ J. Hussey, from such inventories as have survived it would appear that few secular works were to be found in a monastic library, and those perhaps only by chance.⁷¹⁷ Ὅμως δὲν χρειάζεται νὰ γνωρίζει κανεὶς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὀρθόδοξου μοναχισμοῦ, ὅταν μπορεῖ νὰ κρίνει τὸ δέντρο ἀπὸ τοὺς καρπούς. Εἶναι γεγονὸς ὅτι στὸ Βυζάντιο δὲν ἀναπτύχθηκε τίποτα ἀνάλογο τοῦ δυτικοῦ σχολαστικισμοῦ, τὰ ἀρχαῖα κείμενα ἀντιγράφονταν ἀλλὰ σπανίως μελετῶνταν ἀρκετὰ ἢ γόνιμα, καὶ συχνὰ ἢ συνήθως διαβάλλονταν ὡς προερχόμενα ἀπὸ ἕνα παγανιστικὸ καὶ παρωχημένο πολιτισμό... Ἡ ἀξιοθρήνητῃ αὐτῇ ‘κριτικῇ’ δὲν σπανίζει ἀκόμη σήμερα σὲ ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους τῆς ἑλληνόφωνης τουλάχιστον Ὀρθοδοξίας. Ἔτσι ὑπονομεύθηκε ἀπόλυτα ἡ καθοριστικὴ σπουδαιότητα ποὺ ἔχει γιὰ τὴν σκέψη καὶ τὴν μὀρφωση ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς — ὁ μοναδικὸς ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους ἀρχαίους πολιτισμοὺς ποὺ ἀποδέχθηκε τὰ Καλὰ Νέα καὶ βαπτίστηκε. Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα δὲν ἀφέθησαν νὰ ἐμπνεύσουν καμμιά ἀνεξάρτητη διανοητικὴ προσπάθεια, ποὺ θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὶς στενὲς δογματικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀνάγκες, ἢ ἀρχικὴ ἀνοιχτότητα πνεύματος ποὺ ὑπῆρξε μὲ τὸν Βασίλειο, τὸν Γρηγόριο Νύσσης καὶ ἰδίως τὸν

---

⁷¹⁶ Βλ. *ΚΕ* 45'.

⁷¹⁷ Hussey, *The Orthodox Church...*, σ. 340.

Γρηγόριο Θεολόγο, περιεῖχε ἤδη προβληματικά στοιχεῖα καὶ δὲν γνώρισε ὄχι αὐξηση ἀλλὰ οὔτε καὶ μία σχετικῶς ἱκανὴ συνέχεια, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πνευματικὴ ρώμη τῶν Βυζαντινῶν νὰ περιοριστεῖ δραματικά.⁷¹⁸

Μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν ‘ἐθνικῶν’ γραμμάτων, ὅσοδήποτε διστακτικὴ ἢ περιορισμένη, ὅπως μὲ τὴν ἀποδοχὴ τέκνων βιοτικῶν, ἀπ’ ὅπου τὰ μοναστήρια ἀποκοτοῦν καὶ σχολικὴ διάσταση,⁷¹⁹ ὁ Βασίλειος δημιουργεῖ ἄλλο ἓνα στοιχεῖο ἐπαφῆς μὲ τὴν ‘κοσμικὴ’ Ἐκκλησία καὶ τὸν κοινωνικὸ βίον, στὸν ὀρίζοντα τῆς ὑπόδειξης *μία καρδιά καὶ μία ψυχή*, τῆς γενικῆς ἐνότητας ὡς ἔνταξης συνολικὰ τῆς Ἐκκλησίας σὲ ἀσκητικὴ προοπτικὴ.⁷²⁰ Σπουδάζοντας τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ γράμματα τὸ κοινόβιο τοῦ Βασιλείου ἀποδέχεται τὸν ‘ἐθνικὸ’ κόσμος τὴν ὑψηλότερη μορφή του, βεβαιώνει τὴν ἀξία τῆς λογικῆς, τῆς συζήτησης, τῆς ἀμφισβήτησης καὶ τῆς τεκμηρίωσης, καὶ δημιουργεῖ προϋποθέσεις εὐρύτερης ἀποδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ.⁷²¹ Περαιτέρω, ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑλικὴ πε-

---

⁷¹⁸ Περισσότερα γράφω στὸν *Χρόνο καὶ Δημιουργία*, σ. 67 κ.έ.

⁷¹⁹ Βλ. *ΚΠ* ιε’.

⁷²⁰ Βλ. Mendieta, “Le système cénobitique...”, σ. 68.

⁷²¹ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐκτενεῖς Ὅρους προβάλλει τὴν ἀξία ὄλων τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καὶ ὑπερασπίζεται τὴν ἱατρικὴν. Βλ. *ΚΠ* νε’: “οὕτω καὶ ἱατρὸν εἰσάγοντες, ὅτε λόγος συγχωρεῖ, τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος οὐκ ἀφιστάμεθα”. Ἡ καλλιέργεια τῶν τεχνῶν δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἐλπίδα στὸν Θεό, ἐπειδὴ ὅλες οἱ ἱκανότητές μας προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἰδιο, ἐξηγεῖ ὁ Βασίλειος — ἀπὸ μόνοι μας δὲν μπορούμε νὰ κάνομε τὸ παραμικρό, “οὔτε δοξάσαι ἀφ’ ἑαυτῶν ἱκανοὶ ἐσμεν ἀλλ’ ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἐν ᾧ δυναμωθέντες τὴν ὑπὲρ ὧν εὐεργετήθημεν τῷ Θεῷ ἡμῶν εὐχαριστίαν ἀποπληροῦμεν” (*Περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος*, κεφ. 26, ἐν. 63). Γιατί ὁ Θεὸς μᾶς δίνει τίς τέχνες ἀντὶ νὰ μᾶς ὑπηρετεῖ ὁ Ἰδιος; Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ μᾶς δίνει ζωὴ ἀντὶ νὰ ζεῖ ὁ Ἰδιος στὴ θέση μας. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Ἐκκαρτ, “τόσο ἰδιαίτερα ἐργάζομαι

ριουσία ἀγαθὸ ἀποτρέπει ἀπὸ δυαρχικὲς τάσεις, ἐνισχύει ἀκόμη ἓνα τρόπο ἐπαφῆς τῶν μοναχῶν μὲ τὸν ‘κόσμο’ καὶ προστατεύει τὴν ἀξιόλογη δημιουργικότητα σὲ ὅλες τὶς δυνατὲς μορφές της. Ἐπιτρέποντας στοὺς ἀσκητὲς νὰ συναναστρέφονται κατὰ σάρκα συγγενεῖς, ἐκτὸς ἂν δὲν εἶναι εὐσεβεῖς,⁷²² καὶ ζητῶντας νὰ γίνονται ἀποδεκτοὶ ὡς συγγενεῖς τῆς ἀδελφότητος, δείχνει στὴν πράξη ὅτι οὐσία τῆς οἰκογένειας εἶναι ἡ ἴδια ἡ κατάργησή της στὴν εὐρύτερη, ἰσχυρότερη καὶ γνησιότερη ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Τὰ κοινόβια ποὺ δημιουργεῖ καὶ προτείνει ὁ Βασίλειος εἶναι εὐκαιρίες συνομιλίας, ἀμοιβαίας νουθεσίας καὶ φιλίας πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ προεστῶτος καὶ τὴν ὑψηλότερη ὄλων αὐθεντία τῆς Βίβλου. Τὸ περιεχόμενο τῆς εἰσήγησής του φανερώνει ἤδη ἡ ὁρολογία. Συνοπτικὰ θυμίζω, 1) τὴν χρῆση ὄρων ὅπως ἀδελφός ἢ ἀσκητής ἀντὶ τῶν μοναχῶν ἢ μονάζων, 2) τὴν χρῆση τοῦ ἴδιου ὄρου γιὰ τὸν προεστῶτα τῆς μονῆς καὶ τὸν προεστῶτα τῶν Ἐκκλησιῶν, δηλαδὴ τὸν ἐπίσκοπο, 3) τὴν χρῆση ὄρων ὅπως χριστιανὸς ἢ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ γιὰ λαϊκοὺς καὶ μοναχοὺς ἀδιακρίτως. Οἱ πιὸ σημαντικὲς ἔννοιες τῆς ἀσκητικῆς του ἀναδεικνύουν ὡς πρωταρχικὴ ἰδιότητα τῶν μοναχῶν τὴν χριστιανικὴ, τὸν μοναχισμό ὡς οὐσιώδη ἔκφραση τῆς πίστεως. Στὰ συμφραζόμενα αὐτὰ ἀνήκουν τρεῖς σπουδαῖοι θεσμοί: ὁ μοναστικὸς ὄρκος, ἡ ἀποταγὴ τῆς περιουσίας καὶ ἡ ἐξομολόγηση. Ὁ ὄρκος δίνεται ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ περιουσία νέων ἀσκητῶν παραδίδεται στὸν ἐπίσκοπο νὰ τὴν διαχειριστεῖ σύμφωνα μὲ τὰ προγράμματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐξομολόγηση εἶναι διπλή,

---

μαζί Του ὅσο ἰδιαίτερα ἐργάζεται ἡ ψυχή μὲ τὸ σῶμα μου. Αὐτὴ εἶναι μιὰ τέλεια παρηγοριά γιὰ μᾶς, ὥστε κι ἂν δὲν εἶχαμε τίποτε ἄλλο, θὰ ἀρκοῦσε αὐτὸ νὰ μᾶς ὑψώσει νὰ τὸν ἀγαπήσουμε”. Βλ. Γ. Βαλσάμης, *Μάιστερ Ἐκκαρτ*, σ. 179.

⁷²² Βλ. ΚΠ η' καὶ λβ'.

προσωπική πνευματική καθοδήγηση καὶ Μυστήριο πού συνδέεται στὴν οὐσία του μὲ τὸ Βάπτισμα.

Στὴν παράδοση πού υἱοθετεῖ καὶ δημιουργεῖ ὁ Κασσιανός, οἱ ἀσκητὲς ὀφείλουν νὰ ἀποφεύγουν τὸν ἐπίσκοπο ὅπως τὶς γυναῖκες.⁷²³ Στὴν 11η *Συζήτηση*, συγκρίνοντας τὴν ἀσκητικὴ μὲ τὴν ἐπισκοπικὴ ιδιότητα θεωρεῖ τὴν πρώτη πιὸ ὑψηλὴ καὶ ἀπαιτητικὴ. Ἡ συνεργασία του μὲ ἐπισκόπους δὲν φανερώνει πρόθεση νὰ γεφυρωθεῖ τὸ χάσμα αὐτό. Γιὰ παράδειγμα, στὸν πρόλογο τῶν *κοινοβιακῶν Θεσμῶν*, πού ἀπευθύνεται προσωπικὰ στὸν Ὀπτάτης Κάστορα,⁷²⁴ τὰ μοναστήρια ἐπαινοῦνται ὡς ἀληθινὸς καὶ λογικὸς ναὸς, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Σύναξη ἁγίων ἀνδρῶν, εἶναι αἰώνιος καὶ ἀνίκητος, κοσμεῖται ἀπὸ ἅγιες ψυχὲς καὶ φωτεινὲς γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἀθωότητας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐγκράτειάς τους, ναὸς πού περιέχει καὶ παρουσιάζει τὸν ἴδιο τὸν Χριστό. Ἡ ὕπαρξη τῶν μοναστηριῶν ἀντιτίθεται στοὺς ναοὺς πού οἰκοδομοῦνται μὲ ἀναίσθητες πέτρες, εἶναι προσωρινοὶ καὶ φθαρτοὶ καὶ κοσμοῦνται ἀπὸ ἄφωνα μέταλλα, ταιριαστὰ μὲ τὴν ἀπληστεία τῶν πριγκήπων καὶ τῶν παλλακίδων! Περαιτέρω, ἡ θύραθεν παιδεία στὴν ἀσκητικὴ τοῦ Κασσιανοῦ ὄχι μόνον ἀγνοεῖται ἀλλὰ γίνεται ἀντικείμενο περιφρόνησης,⁷²⁵ τέχνες καὶ ἐργασίες χρησιμεύουν ὡς μέθοδοι ἀποφυγῆς τοῦ μετεωρισμοῦ παρὰ ὡς θεῖα δῶρα πού καλλιεργοῦν τὴν ἐπαφὴ καὶ τὴν συνεργασία μὲ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν βελτίωση τοῦ ἀνθρώπινου βίου,⁷²⁶ ἡ παρουσία παιδιῶν στὰ μοναστήρια ἀντιμετωπίζεται μὲ καχυποψία καὶ ἀπαγορεύεται.⁷²⁷

---

⁷²³ Βλ. *Inst.* XI.18, καὶ Chadwick, *John Cassian*, σ. 68.

⁷²⁴ Βλ. *Inst.* praef. 2.

⁷²⁵ Βλ. π.χ. *Inst.* V.33.

⁷²⁶ Βλ. π.χ. *Inst.* X.24.

⁷²⁷ Βλ. *Inst.* IV.27.

Ὁ μοναχισμὸς διαχωρίζεται ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη ‘χλιαρὴ’ πίστη τῆς ‘κοσμικῆς’ Ἐκκλησίας, ἀπ’ ὅπου ἡ χριστιανοσύνη ὀδηγεῖται σὲ ἀδιέξοδο. Σωστὰ ὁ Κασσιανὸς ἀναγνώριζε στὴν συμβολοτυπικὴ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας δυνατότητες γιὰ πνευματικὴ ἀδράνεια καὶ οὐσιαστικὴ ματαίωση τῆς πίστεως, ὅμως δὲν ἐκτίμησε σωστὰ τὴν οἰκουμενικὴ ἀξία τοῦ Εὐαγγελίου, πὼς ἡ ἀλήθεια ἀφορᾷ τοὺς πάντες, κι ἂν εἶναι λίγοι ὅσοι ἐν τέλει θελήσουν νὰ μάθουν, πάντως δὲν προσέρχονται οὔτε χρειάζεται νὰ προσέρχονται ὅλοι ἀπὸ σπηλιές, οὔτε καὶ οἱ περισσότεροι. Ἀξίζει νὰ προσεχθεῖ, ἐπειδὴ εἶναι τόσο ἐντυπωσιακὰ χαρακτηριστικὴ, ἢ προέλευση τῶν ἴδιων τῶν Ἀποστόλων, ἢ διαβίωσή τους προτοῦ ἐπιλεγοῦν καὶ μετὰ τὴν ἐκλογή τους, ἀπ’ ὅπου οἱ μαθητὲς τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Πρόδρομου “ἔφθασαν νὰ ρωτήσουν τὸν ἴδιο τὸν Χριστό,⁷²⁸ σχεδὸν σὰν ἀντίπαλοι: ‘γιατί ἐμεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι νηστεύουμε πολὺ, ἀλλὰ οἱ μαθητὲς σου δὲν νηστεύουν;’”⁷²⁹

---

⁷²⁸ Βλ. *Ματθ.* 9, 14.

⁷²⁹ Γ. Βαλσάμης, *Ἡ Ἄλλη Ζωή*, σ. 101.

Συντημήσεις – Βιβλιογραφία

Α'. Βασίλειος και Κασσιανός

- E* 1305 = Μ. Βασίλειος (dub.), *Ἐπιτίμια*, *PG* 31, 1305–1308 καὶ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 368–369.
- E* 1308 = Μ. Βασίλειος (sp.), *Ἐπιτίμια*, *PG* 31, 1308–1313 καὶ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 372–374.
- E* 1313 = Μ. Βασίλειος (dub.), *Ἐπιτίμια εἰς τὰς κανονικάς*, *PG* 31, 1313–1316 καὶ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 370–371.
- H* = Μ. Βασίλειος, *Ἠθικά*, *PG* 31, 692–869. Χρησιμοποιεῖται τὸ κείμενο τῆς *PG* ὅπως δημοσιεύεται στὴ σειρὰ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 33–131.
- KE* = Μ. Βασίλειος, *Ὅροι κατ' ἐπιτομήν*, *PG* 31 (*Προοίμιο*: στ. 1080, *Ὅροι*: στ. 1052–1305). Χρησιμοποιεῖται τὸ κείμενο τῆς *PG* ὅπως δημοσιεύεται στὴ σειρὰ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 137–138 (*Προοίμιο*) καὶ 217–367 (*Ὅροι*).
- KII* = Μ. Βασίλειος, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, *PG* 31 (*Προοίμιο*: στ. 889–901, *Ὅροι*: στ. 901–1052). Χρησιμοποιεῖται τὸ κείμενο τῆς *PG* ὅπως δημοσιεύεται στὴ σειρὰ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 139–144 (*Προοίμιο*) καὶ 145–216 (*Ὅροι*).
- Μ. Βασίλειος, *Instituta Monachorum* = Zelzer K. (ed.), *Basili Regula: a Rufino latine versa*, *CSEL* 86, Hoelder–Pichler–Tempisky, Vienna 1986.
- , *Ἐπιστ.* = Μ. Βασίλειος, *Ἐπιστολαί*, ἔκδ. Π. Κ. Χρήστου, *ΕΠΕ*, τ. 1 (1972), τ. 2 (1972), τ. 3 (1973).
  - , *Εἰς τὴν ἐξαήμερον* = Μ. Βασίλειος, *Εἰς τὴν ἐξαήμερον ὁμιλίαις*, ed. S. Giet, *SC* 26, Paris 1968.
  - , *Εἰς Ψαλμούς* = Μ. Βασίλειος, *Εἰς Ψαλμούς*, *PG* 29, 209–494.
  - , *Περὶ ἀγίου Πνεύματος* = Μ. Βασίλειος, *Περὶ ἀγίου Πνεύματος*, ed. B. Pruche, *SC* 17, Paris 1968.
- ΠΚΘ* = Μ. Βασίλειος, *Περὶ κρίματος Θεοῦ*, *PG* 31, 653–676. Χρησιμοποιεῖται τὸ κείμενο τῆς *PG* ὅπως δημοσιεύεται στὴ σειρὰ *ΒΕΠΕΣ*, τ. 53, Ἀθήναι 1976, σ. 13–23.

II = Μ. Βασίλειος, *Περὶ πίστεως* PG 31, 676–692. Χρησιμοποιεῖται τὸ κείμενο τῆς PG ὅπως δημοσιεύεται στὴ σειρὰ BEΠΕΣ, τ. 53, Ἀθῆναι 1976, σ. 24–31.

III = Μ. Βασίλειος, *Προοίμιον εἰς τὴν Ὑποτύπωσιν Ἀσκήσεως*, ed. J. Gribomont (v. Gribomont Jean, *Histoire du texte des ascétiques de S. Basile*, Louvain 1953, σ. 279–282), καὶ ἀναδημοσίευσή εἰς BEΠΕΣ, τ. 53, Ἀθῆναι 1976, σ. 11–12.

C. = Johannes Cassianus, *Conlationes*, ed. Dom E. Pichery, SC 42 (1955), 54 (1958), 64 (1959), Paris.

DI = Johannes Cassianus, *De incarnatione Domini contra Nestorium*, ed. M. Petschenig, CSEL 17, Vienna, Tempsky, 1888.

Inst. = Johannes Cassianus, *De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis*, ed. J. C. Guy, SC 109, Paris 1965.

B'. Συλλογὲς πηγῶν

CSEL = Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vienna 1866–.

PG = Migne J.–P., *Patrologiae cursus completus; series graeca*, Paris 1857–1866.

PL = Migne J.–P., *Patrologiae cursus completus; series latina*, Paris 1844–1864.

SC = Sources Chrétiennes, Paris 1941–.

TLG = *Thesaurus Linguae Graecae*, CD ROM #D, Property of the Regents of the University of California; compilation © 1992.

BEΠΕΣ = Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, Ἀθῆναι 1955–.

EΠΕ = Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Θεσ/νίκη 1972–.

Γ'. Ἄλλες πηγὲς καὶ μελέτες

Angeli, *Basilio di Cesarea* = Angeli Anton, *Basilio di Cesarea*, Milano 1968.

Aumann, “Origins of monasticism” = Aumann Jordan, “Origins of monasticism”: *Word and Spirit* 6 (1984), σ. 3–10.

Baker, “Syriac and the origins... = Baker Aelred, “Syriac and the origins of monasticism”: *Downside Review* 86 (1968), σ. 342–353.

- Besse, *Les Moines...* = Besse Jean-Martial, *Les Moines d'Orient*, Paris 1900.
- , “Abbey of Lérins” = Besse Jean-Martial, “Abbey of Lérins”, *The Catholic Encyclopedia*, ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Bilaniuk, “The monk as pneumatophor... = Bilaniuk Petro B.T., “The monk as pneumatophor in the writings of St. Basil the Great”: *Diaconia* 15 (1980), σ. 49–63.
- Bishop, *The Pelican Book...* = Bishop Morris, *The Pelican Book of the Middle Ages*, Norwich 1983⁴.
- Britannica CD* = *Britannica CD*, Encyclopaedia Britannica, inc., 1997.
- Brooks, “The translation techniques... = Brooks E. C., “The translation techniques of Rufinus of Aquileia (343–411)”: *Studia Patristica* 17 (1982), σ. 357–364.
- Butler, “St. Anthony” = Butler E. C., “St. Anthony”, *The Catholic Encyclopedia*, ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Cabrol, “Complin” = Cabrol Fernand, “Complin”: *The Catholic Encyclopedia* ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Campbell, *The Influence of the second sophistic...* = Campbell James Marshall, *The Influence of the second sophistic on the style of the sermons of St. Basil the Great*, Washington D.C. 1922.
- Chadwick, *John Cassian* = Chadwick Owen, *John Cassian*, Cambridge 1968².
- Chitty, *The desert a city...* = Chitty Derwas J., *The desert a city: an introduction to the study of Egyptian and Palestinian monasticism under the Christian empire*, London–Oxford 1966.
- Clifford, “Elijah” = Clifford Richard J., “Elijah”: *The Oxford Companion to the Bible*, edited by Bruce M. Metzger and Michael D. Coogan, New York 1993.
- Colombás, “The ancient concept... = Colombás García M., “The ancient concept of the monastic life”: *Monastic Studies* 2 (1964), σ. 65–117.
- Constantelos, *Byzantine philanthropy...* = Constantelos Demetrios J., *Byzantine philanthropy and social welfare*, New York 1991².
- Daly, *Benedictine monasticism...* = Daly Lowrie J., *Benedictine monasticism: it's formation and development through the 12th century*, New York 1965.
- Dekkers, “Les traductions grecques... = Dekkers E., “Les traductions grecques des écrits patristiques latins”: *Sacris Erudiri* 5 (1953), σ. 193–233.

- Elm, 'Virgins of God'... = Elm Susanna, 'Virgins of God': the making of asceticism in late antiquity, Oxford 1994.
- Fedwick, "The function of the *προεστώς*... = Fedwick P. J., "The function of the *προεστώς* in the earliest Christian *κοινωνία*": *Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale* 48 (1981), σ. 5–13.
- , *Basil of Caesarea*... = Fedwick Paul Jonathan (ed.), *Basil of Caesarea, Christian, Humanist, Ascetic: a sixteen-hundredth anniversary symposium*, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1981.
- Frank, *Basiliius von Ceasarea*... = Frank K. Suso, *Basiliius von Ceasarea: "Die Mönchsregeln"*, EOS-Verlag 1981.
- Gain, *L'Église de Cappadoce*... = Gain Benoît., *L'Église de Cappadoce au IVe siècle d'après la correspondance de Basile de Césarée (330–379)*, Orientalia Christiana Analecta 225, Roma 1985.
- Gibson, *John Cassian*... = Gibson Edgar C. S., *John Cassian: On the institutes of the coenobia and the remedies for the eight principal faults*, translation and notes by Edgar C. S. Gibson, A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second series, Vol. 11, New York 1894.
- Gobillot, "Sur la tonsure chretienne... = Gobillot Ph., "Sur la tonsure chretienne et ses pretendues origines paiennes": *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 20 (1925), σ. 399–454.
- Gribomont, "Basilian Monasticism" = Gribomont Jean, "Basilian Monasticism": *New Catholic Encyclopedia*, Catholic University of America, Washington D.C. 1967.
- , "Prayer in Eastern monasticism... = Gribomont Jean, "Prayer in Eastern monasticism and in Saint Benedict": *Word and Spirit* 2 (1981), σ. 3–22.
- , "Saint Basile... = Gribomont Jean, "Saint Basile et le monachisme enthousiaste": *Irénikon* 53 (1980), σ. 123–144.
- , "The commentaries... = Gribomont Jean, "The commentaries of Adalbert de Vogüé and the great monastic tradition": *The American Benedictine Review* 36.3 (1985), σ. 229–262.
- , *Histoire du texte*... = Gribomont Jean, *Histoire du texte des ascétiques de S. Basile*, Louvain 1953.
- , "The translations..., = Gribomont Jean, "The translations - Jerome and Rufinus" *εἰς* Quasten Johannes, *Patrology*, v. 4, ed. A. di berardino, tr. Placid Solari, Allen-Texas ἄ.ῆ., σ. 195–254.

- Guy, *Jean Cassien...* = Guy Jean-Claude, *Jean Cassien: Institutions Cénobitiques*, texte Latin revu, introduction, traduction et notes, SC 109, Paris 1965 (μὲ τῇ σύντμησῃ αὐτῇ παραπέμπουμε στὶς παρατηρήσεις τοῦ ἐπιμελητῆ).
- Hamann, “John Cassian” = Hamann Adalbert, “John Cassian”, εἰς Quasten Johannes, *Patrology*, v. 4, ed. A. di berardino, tr. Placid Solari, Allen-Texas ἄ.ἔ.
- , “Western Monasticism” = Hamann Adalbert, “Western Monasticism” εἰς Quasten Johannes, *Patrology*, v. 4, ed. A. di berardino, tr. Placid Solari, Allen-Texas ἄ.ἔ., σ. 25–32.
- , “Writers of Gaul” = Hamann Adalbert, “Writers of Gaul” εἰς Quasten Johannes, *Patrology*, v. 4, ed. A. di berardino, tr. Placid Solari, Allen-Texas ἄ.ἔ., σ. 504–563.
- Hanslik, *Benedicti Regula* = Benedicti Regula, ed. R. Hanslik, CSEL 75, Vienna 1960.
- Hassett, “John Cassian” = Hassett Maurice M., “John Cassian”: *The Catholic Encyclopedia* ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Hauschild, *Basilii von Caesarea...* = Hauschild Wolf-Dieter, *Basilii von Caesarea: Briefe*, I, Stuttgart 1990.
- Holze, *Erfahrung und Theologie...* = Holze Heinrich, *Erfahrung und Theologie im frühen Mönchtum: Untersuchungen zu einer Theologie des monastischen Lebens bei den ägyptischen Mönchsvätern, Johannes Cassian und Benedikt von Nursia*, Göttingen 1992.
- Hussey, *The Orthodox Church...* = Hussey J., *The Orthodox Church in the Byzantine Empire* (Oxford History of the Christian Church), New York 1990.
- Judge, “The earliest use of monachos... = Judge E., “The earliest use of monachos for ‘monk’ (P. C. Youtie 77) and the origins of monasticism”: *Jahrbuch für Antike und Christentum* 20 (1977), σ. 72–89.
- Kardong, *Cassian on Chastity* = Kardong Terrence G., *Cassian on Chastity*, Assumption Abbey 1993.
- Keating, “The two streams... = Keating Thomas, “The two streams of cenobitic tradition in the Rule of Saint Benedict”: *Cistercian Studies* 11 (1976), σ. 257–268.
- Kelly, “The Gallic resistance... = Kelly J. F., “The Gallic resistance to Eastern asceticism”: *Studia Patristica* 17 (1982), σ. 506–510.
- Lawless, *Augustine of Hippo...* = Lawless George, *Augustine of Hippo and his monastic rule*, Oxford 1987.

- Lawrence, *Medieval Monasticism* = Lawrence C. H., *Medieval Monasticism*, New York 1989².
- Leclercq, “Urban monasticism... = Leclercq Jean, “Urban monasticism today: why?": *Word and Spirit* 16 (1994), σ. 70–81.
- , “Pour l’histoire... = Leclercq Jean, “Pour l’histoire de l’expression ‘Philosophie Chrétienne’”: *Melanges de science religieuse* (1952), σ. 221–226.
- Ledoyen, “Saint Basile dans la tradition... = Ledoyen Henri, “Saint Basile dans la tradition monastique occidentale”: *Irénikon* 53 (1980), σ. 30–45.
- Leroy, “Le cénobitisme... = Leroy Julien, “Le cénobitisme chez Cassien”: *Revue d’Ascétique et de Mystique* 43 (1967), σ. 121–158.
- Lienhard, “Index of reported... = Lienhard Joseph T., “Index of reported patristic and classical citations, allusions and parallels in the ‘Regula Benedicti’”: *Revue Benedictine* 3–4 (1979), σ. 230–270.
- , *Paulinus of Nola...* = Lienhard Joseph T., *Paulinus of Nola and early western monasticism*, Köln–Bonn 1977.
- , “Discernment... = Lienhard Joseph T., “‘Discernment of Spirits’ in the Early Church”: *Studia Patristica* 17 (1982), σ. 519–522.
- Lorié, *Spiritual terminology...* = Lorié L. Th. A., *Spiritual terminology in the Latin translations of the Vita Antonii, with reference to fourth and fifth century monastic literature*, Nijmegen 1955.
- Loughlin, “St. Ambrose” = Loughlin James F., “St. Ambrose”, *The Catholic Encyclopedia*, έκδ. 1913, εις www.knight.org/advent.
- Loveren, “Once again: ‘The Monk... = Loveren A. E. D. van, “Once again: ‘The Monk and the Martyr’–Saint Anthony and Saint Macrina”: *Studia Patristica* 17 (1982), σ. 528–538.
- Löffler, “St. Paulinus... = Löffler Klemens, “St. Paulinus, Bishop of Nola”, *The Catholic Encyclopedia*, έκδ. 1913, εις www.knight.org/advent.
- Lupieri, “John the Baptist... = Lupieri Edmondo F., “John the Baptist: the first monk — A contribution to the history of the figure of John the Baptist in the early monastic World”: *Word and Spirit* 6 (1984), σ. 11–23.
- Malone, *The monk and the martyr...* = Malone Edward E., *The monk and the martyr: the monk as the successor of the martyr*, Washington D.C., 1950.
- Marrou, *Ίστορία τῆς ἐκπαιδύσεως...* = Marrou Henri. I., *Ίστορία τῆς ἐκπαιδύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, μτφρ. Θ. Φωτεινόπουλος, Ἀθήναι 1961.

- Mcsorley, “St. Basil the Great” = Mcsorley Joseph, “St. Basil the Great”: *The Catholic Encyclopedia* ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Mendieta, “Le système cénobitique... = Amand de Mendieta E., “Le système cénobitique basilien comparé au système cénobitique pachômien”: *Revue de l’Histoire des Religions* 152 (1957), σ. 31–80.
- , *L’ascèse monastique...* = Amand de Mendieta David, *L’ascèse monastique de Saint Basile*, Maredsous 1949.
- , *The ‘Unwritten’...* = Amand de Mendieta E., *The ‘Unwritten’ and the ‘Secret’ Apostolic traditions in the theological thought of St. Basil of Caesarea*, Scottish Journal of Theology Occasional Papers 13, Edinburgh 1965.
- Miquel, *Le vocabulaire latin...* = Miquel Pierre, *Le vocabulaire latin de l’expérience spirituelle dans la tradition monastique et canoniale de 1050 à 1250*, Paris 1989.
- Montalembert, *The monks of the West...* = Montalembert C. F. R. Count de, *The monks of the West: from St. Benedict to St. Bernard*, v. 1, New York 1966².
- Moran, “St. Patrick” = Moran Patrick Francis Cardinal, “St. Patrick”, *The Catholic Encyclopedia*, ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Morison, *St. Basil and his rule...* = Morison E. F., *St. Basil and his rule: a study in early monasticism*, Oxford University Press 1912.
- Murphy, *Rufinus...* = Murphy Francis X., *Rufinus of Aquileia (345–411): his life and works*, Washington D. C., 1945.
- Nagel, *Die Motievierung der Askese...* = Nagel Peter, *Die Motievierung der Askese in der Alten Kirche und der Ursprung des Mönchtums*, Berlin 1966.
- Olphe–Galliard, “Cassien” = Olphe–Galliard Michel, “Cassien”: *Dictionnaire de la spiritualité*, τ. 2, Paris 1953.
- Patrick, *Ἐξομολόγησις* = Ἁγ. Πατρίκιος, *Ἐξομολόγησις*, translated by Ludwig Bieler, εἰς cel.wheaton.edu/patrick/confession/confession.html.
- Portalié, “Life of St. Augustine... = Portalié Eugène, “Life of St. Augustine of Hippo”, *The Catholic Encyclopedia*, ἔχδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Pourrat, *Christian Spirituality* = Pourrat Pierre, *Christian Spirituality*, tr. W. H. Mitchell; S. P. Jacques, v. I, Westminster, Maryland 1953.
- Pricoco, *L’isola dei santi...* = Pricoco Salvatore, *L’isola dei santi: Il cenobio di Lerino e le origini del monachesimo gallico*, Roma 1978.
- Quasten, *Patrology* 3 = Quasten Johannes, *Patrology*, v. 3, Driebergen 1959.

- Ramsey, *John Cassian... = John Cassian: The Conferences*, translated and annotated by Boniface Ramsey, New York–Mahwah 1997.
- Raynor, “Non-Christian attitudes... = Raynor D. H., “Non-Christian attitudes to monasticism”: *Studia Patristica* 18 (1983), σ. 267–272.
- Règles Monastiques... = Règles Monastiques d’Occident*, Vie Monastique 9, Abbaye de Bellefontaine 1980.
- Rousseau, *Ascetics, Authorities and the Church... = Rousseau Philip, Ascetics, Authorities and the Church in the age of Jerome and Cassian*, Oxford 1978.
- Russell, *Ἡ κατάκτηση τῆς εὐτυχίας = Russell Bertrand, Ἡ κατάκτηση τῆς εὐτυχίας*, μτφρ. Δ. Θεοδωρακάτος, Ἀθήνα 1975.
- Saint-Laurent, “St. Basil... = Saint-Laurent E., “St. Basil of Caesarea and the Rule of St. Benedict”: *Diaconia* 16 (1981), σ. 71–79.
- Saltet, “St. Jerome” = Saltet Louis, “St. Jerome”, *The Catholic Encyclopedia*, ἔκδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Sidwell, *Reading Medieval Latin = Sidwell Keith, Reading Medieval Latin*, Cambridge University Press 1995.
- Souvay, “Elias/Elijah” = Souvay Charles L., “Elias/Elijah”: *The Catholic Encyclopedia* ἔκδ. 1913, εἰς www.knight.org/advent.
- Stewart, “The monastic journey... = Stewart Columba, “The monastic journey according to John Cassian”: *Word and Spirit* 15 (1993), σ. 29–40.
- Sutera, Vess, “A Place where virtue... = Sutera Judith, Vess Deborah, “A Place where virtue may be magnified: the city, the polis and the monastery”: *Word and Spirit* 16 (1994), σ. 3–12.
- Taylor, *The classical heritage... = Taylor Henry Osborn, The classical heritage of the middle ages*, New York 1957⁴.
- Terrade, *Hilarius of Arles’... = Terrade Laurent, Hilarius of Arles’ Life of Honoratus*, www.evansville.edu/~ecoleweb 1997.
- The study of Liturgy = The study of Liturgy*, ed. C. Jones, G. Wainwright, E. Yarnold SJ, P. Bradshaw, Oxford University Press 1992.
- Thesaurus Iohannis Cassiani... = Thesaurus Patrum Latinorum, Thesaurus Iohannis Cassiani: Series A – Formae*, Cetedoc, Brepols–Turnhout 1992.
- Théologie de la vie monastique... = Théologie de la vie monastique: études sur la tradition patristique*, Paris, Aubier 1961.

- Vogüé, “Aux origines de Lérins... = Vogüé Adalbert de, “Aux origines de Lérins: La règle de saint Basile?”: *Studia Monastica* 31 (1989), σ. 259–266.
- , “The greater rules... = Vogüé Adalbert de, “The greater rules of St. Basil — A Survey”: *Word and Spirit* 1 (1979), σ. 49–85.
  - , “The Horarium... = Vogüé Adalbert de, “The Horarium of the ‘Ordo Monasterii’: Its relationship to Egyptian monasticism”: *Word and Spirit* 9 (1987), σ. 65–86.
  - , “To persevere... = Vogüé Adalbert de, “To persevere in the monastery unto death”: *Word and Spirit* 16 (1994), σ. 125–158.
  - , “Twenty-five years... = Vogüé Adalbert de, “Twenty-five years of Benedictine hermeneutics — an examination of conscience”: *The American Benedictine Review* 36.4 (1985), σ. 402–452.
  - , *Les Règles Monastiques... = Vogüé Adalbert de, Les Règles Monastiques Anciennes (400–700)*, Brepols–Turnhout 1985.
- Way, *The language and style... = Way Agnes Clare, The language and style of the Letters of St. Basil*, Washington D.C. 1927.
- Wink, “John the Baptist” = Wink Walter, “John the Baptist”: *The Oxford Companion to the Bible*, edited by Bruce M. Metzger and Michael D. Coogan, New York 1993.

*

- Βαλσάμης, *Ἡ Ἄλλη Ζωή = Βαλσάμης Γιώργος, Ἡ Ἄλλη Ζωή*, Ἀθήνα 2019².
- , *Μάιστερ Ἐκκαρτ = Βαλσάμης Γιώργος, Μάιστερ Ἐκκαρτ – Ανθολόγηση, μετάφραση, εισαγωγή, σημειώσεις*, Ἀθήνα 2020.
  - , *Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες = Βαλσάμης Γιώργος, Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες*, Ἀθήνα 2017³.
  - , *Χρόνος καὶ Δημιουργία = Βαλσάμης Γιώργος, Χρόνος καὶ Δημιουργία στὸν Γρηγόριο Νύσσης καὶ τὸν Μάιστερ Ἐκκαρτ*, Ἀθήνα 2018².
  - , *Κιβωτός = Βαλσάμης Γιώργος, Κιβωτός*, Ἀθήνα 2019.
  - , *Στοιχεῖα = Βαλσάμης Γιώργος, Στοιχεῖα*, Ἀθήνα 2014².
- Ζαμπέλιος, *Ἄσματα... = Ζαμπέλιος Σπυρίδων, Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκδοθέντα μετὰ μελέτης ἱστορικῆς περὶ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ*, Κέρκυρα 1852, φωτοτ. ἐπανέκδ. Καραβία, Ἀθήνα 1986.

- Κλίμαξ = Ἰωάννης Συναΐτης, *Κλίμαξ*, μτφρ. Ἰγνάτιος Πουλουπάτης, Ἀθήνα 1983.
- Ἰωαννίδης, *Ἐπιδράσεις τοῦ μοναχισμοῦ...* = Ἰωαννίδης Φώτιος, *Ἐπιδράσεις τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς στὸν Κανόνα τοῦ ὁσίου Βενεδίκτου*, Κατερίνη 1995.
- Καρακόλης, *Μ. Βασιλείου Ἀσκητικά Α'* = Μ. Βασίλειος, *Ἀσκητικά Α'*, Κείμενον–μετάφρασις–σχόλια ὑπὸ Κων. Καρακόλη, *ΕΠΕ* 8, Θεσ/νίκη 1973.
- Μουρατίδης, *Χριστοκεντρικὴ ποιμαντικὴ...* = Μουρατίδης Κων/νος, *Χριστοκεντρικὴ ποιμαντικὴ ἐν τοῖς ἀσκητικοῖς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Ἀθήναι 1982.
- Μπόνης, *Βασίλειος Καισαρείας...* = Μπόνης Κων/νος, *Βασίλειος Καισαρείας ὁ Μέγας*, Ἀθήναι 1975.
- Πορφύριος, *Τὸ Μυστικὸ εἶναι ἢ Εὐχαριστία* = Πορφύριος Καυσοκαλυβίτης, *Τὸ Μυστικὸ εἶναι ἢ Εὐχαριστία*, ἐπιμ. Γιώργος Βαλσάμης, Ἀθήνα 2014.
- Τατάκης, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας...* = Τατάκης Βασίλειος, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ χριστιανικὴ σκέψη*, Ἀθήναι 1960.
- Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος* = Χρήστου Παναγιώτης, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, Θεσ/νίκη 1978.
- , “Ἰωάννης ὁ Κασσιανός” = Χρήστου Παναγιώτης, “Ἰωάννης ὁ Κασσιανός”: *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐργυκλοπαιδεία*, τ. 6, Ἀθήναι 1965.
  - , *Πατρολογία Δ'* = Χρήστου Παναγιώτης, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Δ', Θεσ/νίκη 1989.

Ἄν σοῦ φανεῖ χρήσιμο αὐτὸ τὸ βιβλίο,
ἀγόρασέ το στὴν ἔντυπη μορφή του.

ELPENOR

www.elpenor.org